
HARVARD LAW LIBRARY
3 2044 059 351 098

A VOLT HATÁRŐRVIDÉKI HÁZKÖZÖSSÉGEK.

IRTA

DR. STASSIK FERENC

ÜGYVÉD,

TORONTÁLMEGYE TISZTELETBELI FŐÜGYÉSZE.

NAGY-BECSKEREK.

PLEITZ FER. PÁL KIADÁSA.

1900.

Ára 6 korona.

A VOLT HATÁRŐRVIDÉKI HÁZKÖZÖSSÉGEK.

IRTA

DR. STASSIK FERENC

ÜGYVÉD,

TORONTÁLMEGYE TISZTELETBELI FŐÜGYÉSZE.

NAGY-BECSKEREK.

PLEITZ FER. PÁL KIADÁSA.

1900.

ForTr
S

Pleitz Fer. Pál könyvnyomdája Nagybecskerek.

Tartalom.

Előszó.

Jólehet a partikuláris jogintézmények iránt még a jogászközönség sem igen érdeklődik; mert az hivatásához képest a jog rengeteg birodalmára kiterjedő és az általános jogszabályok elméleti és gyakorlati vagy csak gyakorlati alkalmazásával foglalkozik; jólehet különösen a „házközösségi" intézmény a szorosan vett Magyarországnak csupán négy megyéjében és azoknak is csak egy részében, a volt katonai, most polgárositott határőrvidéken vert gyökeret és igy a reá vonatkozó törvényes határozmányok alkalmazása aránylag nagyon szük területi körre szoritkozik; jólehet már az 1873: XXIX., majd az 1885: XXIV. és végül az 1898: XII. t.-czikkek a házközösségek fokozatos megszüntetését rendelik és ujaknak keletkezését hátráltatják: mindazonáltal nem meddő dolog a házközösségekkel elméleti és gyakorlati szempontból foglalkozni. Nem meddő *történeti* szempontból, mivel ezen intézmény összefügg hazánk területi és közjogi integritásának történetével és tárgyalása világot vet arra a küzdelemre, amelylyel a magyarnak önhibájából vagy erőszak által elvesztett, elkobzott jogát, annak minden talpalatnyi részét, nyomról-nyomra kell visszafoglalni; nem meddő *közgazdasági és szociológiai* szempontból sem, mert a házközösség szintén egyik nyilvánulása az ember társadalmiságának és a vizsgálódás alkalmas anyagát nyujtja a tekintetben, mi ér többet: az egyedi vagy az összesitett erő? mi válik be inkább, az egyéni vagy az összetett munka? melyikőjük szül több és jobb eredményt? A házközösség *jogi* természetének kutatása sem fölösleges, hanem érdekes és hálás théma azoknak, akik a tulajdon elmélete, annak kezdetleges alakjai és az iránt érdeklődnek, hogy a házközösség kizárólag a szláv jogalkotó géniusz sarjadéka-e, avagy az emberies közös család egyik alakulata?

Tisztán *gyakorlati* tekintetben pedig épen kivánatos a házközösségi institució alapos és kimeritö fejtegetése; mert a magyar jogi irodalomban eddig ily fejtegetés hiányzott és mert még beláthatatlan ideig fog tartani, hogy a Délmagyarország négy megyéjében együtt mintegy háromezret tevő házközösség jogviszonyai a törvény értelmében rendezve lesznek és igy a házközösséggel hivatásszerüen foglalkozó hatóságoknak és közegeiknek megbizható és az egész matériát felölelő kézi könyvre, utmutatóra szükségük van.

Ilyen kézi könyvet akart a szerző nyujtani és annak gyakorlati használhatóságát emelni kivánta egyrészt az 1873: XXIX., 1885: XXIV. és 1898: XII. *t.-czikkeknek és indokaiknak dogmatikai taglalásával és tárgyalásuk törvényhozási ismertetésével,* másrészt a magyar *kir. közigazgatási biróság elvi jelentőségü határozatainak* és a házközösségi ügyekben való *eljárásra vonatkozó és egy szerves egészbe egyesitett rendeleteknek és telekkönyvi mintáknak közlésével;* valamint az ország négy megyéjében még létező házközösségek mai állását feltüntető, hivatalos statisztikai táblákkal.

E helyütt egyszersmind megragadom az alkalmat arra, hogy hálás köszönetemet fejezzem ki Torontálmegye főispánjának, *Rónay Jenő* urnak, azután *báró Vojnics István* urnak, Bácsbodrogh, *dr. Molnár Viktor* urnak, Temes és *Gogány Károly* urnak, Krassó-Szörény megye főispánjának azért a lekötelező szivességért, amelylyel a szükséges adatok beszerzéséhez segédkezet nyujtottak. Ugyancsak forró köszönetet mondok *Belicska Béni* országgyülési képviselő urnak, aki az országgyülési irományokat és naplókat, ezeket a vidéki városban olyannyira hozzá nem férhető forrásokat, rendelkezésemre bocsátotta.

Nagybecskereken, 1900. évi augusztus hóban.

A szerző.

A volt határőrvidéki házközösségek.

I.

A határőrvidéki házközösségek hazánknak legérdekesebb jogintézményei közé tartoznak. Érdekesek jogtörténeti szempontból, mivel keletkezésük és fejlődésük és végül megszüntük folytonos kapcsolatban volt és van annak a területnek közjogi vagy helyesebben szólva közjogon kivüli alakulásával, amely területen gyökeret vertek; érdekesek, mint a tulajdon alakulatai, saját szervezetüknél fogva; érdekesek gazdasági szempontból, mint a kollektiv munka- és erőtársulás képződményei; érdekesek az önönmagukban rejlő bomlasztó erőnél fogva, amely őket annyi vajudás után a tulajdon eszményképévé, egyéni, önrendelkezési jogosultsággal biró dominiummá változtatja át; ezen bomlasztó és erjesztő folyamat a házközösségi intézményben szintén egyik példa arra, hogy minden emberi müben benrejlik a *szabadság* magva, amely megcsirázva, növekedve, földuzzadva szétrepeszti a mesterséges kötelékeket.

Érdekes a házközösség főkép magánjogi szempontból, mivel benne a közös tulajdonnak egyik ősi alakulatát birjuk; érdekes annál a szakasztott hasonlatosságnál fogva, amely közte és a magyar s német jog ilyfajta intézményei közt fenforog s amely hasonlatosság annyira kikerülte nemcsak a pillanatnyi benyomások és hangulatok hatása alatt iró ethnografusoknak, hanem a mélyebbre és messzebbre látni kellő nemzetgazdák és jogászok figyelmét is, hogy a házközösséget valami magában álló, sajátságos jogintézménynek egyrészt, másrészt pedig a szláv szellem és jogeszme szüleményének nézték; aminek cáfolata fogja épen képezni jelen szerény munka egyik feladatát.

A házközösség intézményével, minden érdekessége és jogi fontossága dacára, nem foglalkoztak tüzetesen régebbi s nem foglalkoznak ujabbi iróink. Egyedül a jó öreg Wenczel Gusztáv az, akinek éles, mindent látó, müvelt, igazán polyhisztori szemhatárát nem kerülte ki a házközösség; de természetesen ő is, egyedül szláv irókból meritvén és azoknak irányzatos, nemzetiségi érzéstől eltelt fölfogását követvén, a házközösségről, mint a szláv népek magánjogának egyik jellegzetes, sajátszerü alakzatáról beszél és azt tisztán szláv eredetü intézménynek mondván, hozzájárul a

szláv irók nézetéhez, hogy „a szlávok személyi joga rendezésének sulypontja tulajdonképen a házközösségekben (és községekben) fekszik".[1]) Nem kicsinyli ő a házközösséget magánjogi irói minőségben sem, hanem azt, családjogi vonatkozásában, szintén tárgyalja és kiemeli főbb sajátságait.[2])

Nem igy ujabb magánjogi iróink! Ők a magánjogot dogmatikai irányban dolgozzák föl, de elhanyagolják a bölcseleti és jogtörténeti elemet; kiterjed „összehasonlitó" figyelmük a legtávolabb és legkisebb külföldi törvényhozásra, annak legujabb és legcsekélyebb mozzanataira; a legapróbb porcikákig taglalják a döntvényeket; de közönyösen siklik át szemük a saját hazai termőföldünkben megfogamzott jogintézményeken, azoknak történeti kutatásán s észjogi és tételes jogi birálatán. Ily lenézően bánnak el nem csupán az oly szorosan partikuláris, előbb bizonyos „közjogi" elkülönitettséggel biró területre szoritott intézmény kutatásával, fejtegetésével, mint amilyen a határőrvidéki házközösség; hanem felületesen, nem jogtörténeti alakulását követve, tárgyalják az általános, de szerintük már „elavult", „ósdi" jogviszonyainkat; azokat nem tanulmányozzák, nem ismertetik, nem boncolják és nem hasonlitják össze más népek ilyfajta viszonyaival pragmatikai és bölcseleti szempontból. Ilyen például az — urbériség! Mióta Tóth Lőrincnek, a derék költőnek és alapos jogász aggastyánnak „urbéri utmutatója"[3]) megjelent, ugyan akadt-e magyar iró, aki az urbéri jogot elméleti és gyakorlati alapon tárgyalta? Nem akadt; mert az azóta megjelent munkák csak gyakorlati szükségnek szolgáló kézikönyvek, vagy merő kompilációk. Már pedig földbirtokviszonyainknak alapos ismerete az adományi rendszer, az urbériség és más ilyen „avitikus" jogintézmények tanulmányozása, tudása nélkül nem is képzelhető; mert a jelennek minden jogintézménye, keletkezésének és alakulásának gyökerét, okait, föltételeit a *multban* birja. De söt, elméletileg nézve a dolgot, képződhetik-e helyes theoria és jogi dogmatika jogtörténeti alapok nélkül? létezhetik-e jogfolytonosság az állami életben időről-időre változó, átalakuló, módosuló, megszünő, elenyésző jogszabályok folytonossága nélkül?

Egyetemes és részleges, élő és holt, sok tekintetben már csak jogtörténeti jelentőséget biró jogintézményeink tanulmányozásának és tanitásának kicsinylése idézte és idézi elő azután serdült és serdülő jogászaink azon felszinen uszó képzettségét, felületességét, mondjuk ki bátran, tudatlanságát, amely — tisztelet a kivételeknek — megelégszik a birói vagy ügyvédi „mesterséghez" szükséges kenyérszakmákkal; amely tudatlanság a katexochén

[1]) Egyetemes európai jogtörténet. 275. l.
[2]) Magyar magánjog rendszere II. kötet, 275. l.
[3]) Elméleti és gyakorlati utmutató urbéri ügyekben. Pest, 1857.

„jogásznemzedék“ sarjadékának értelmi szinvonalát oly alacsonyra szállitja le.

Már pedig épen nekünk, magyaroknak, kell saját jogintézményeinket még avultságukban is becsülnünk, beléjük mélyednünk és azokat az elmélet javára gyümölcsöztetnünk, amint arra más nemzetek irói jó példát adnak. A német egész irodalmával rendelkezik a „Mark“, az orosz a „Mir“ fölötti tanulmányoknak és az ily tanulmányok vetik meg alapját a *földtulajdon elméletének*, amilyent John Stuart Millnél,[1]) Émile de Laveleyenél,[2]) Paul Leroy-Beaulieunél[3]) és másoknál összegezve s jogi és közgazdasági következtetések céljából értékesitve találunk. A partikuláris jogintézményekben nyer legkidomborodóbb kifejezést valamely nemzet nézlete, egyénisége, jellege; különösen pedig azokban a jogintézményekben, amelyek a termelési tényezők ősére, a földre, annak tulajdonára, megművelésére, megosztására vonatkoznak.

És épen a föld – a magyar nemzet lételének vagy nem lételének főalapja – részesül a magyar jogászság részéről legmostohább elbánásban; mert jogtudományunkat is a merkantilizmus szelleme lengi át, amely a kötelmi jog kiváló müvelésében nyilvánul.

Egy bölcsészettudor, Tagányi Károly, volt a magyar tudósok közt az elsö, aki, levéltári kutatások alapján, német nyelven is megjelent s külföldön nagy föltünést keltett munkájában bebizonyitotta, hogy a szorosan vett Magyarországban a „földközösség“ még a honfoglalásnál is régibb intézmény.[4]) Wenczel Gusztáv megirta a „Magyarország mezőgazdaságának történetét“, de ebben a földközösség általánosabb, községi és a házközösségnek részlegesebb, családi vagyonkommunitását nem tette értekezése tárgyává,[5]) Laveleyenek, a belga tudósnak az érdeme, hogy a földtulajdon kezdetleges alakjai közt a „délszláv“ házközösségeket, de oly szlávofil irányzattal és kollektivista létére oly rajongással tárgyalja, hogy megfigyelései és fejtegetései nem tarthatnak alaposságra igényt. Müvének a magyar tudományos akadémia által közzétett forditásához Pulszky Agost egy tanulmányszámba menő bevezetést csatol, amelyben a házközösségi intézményt is főbb vonásaiban érinti; azután a Pallas-lexikon közöl a „határőrvidék“ vezérszó alatt összevont ismertetést a házközösségről, mint a határőrvidék „legnevezetesebb jogi intézményéről“, a neves jogász Heil Fausztin tollából.

Részletes munkánk, monografiánk azonban a házközösségről mai napig nincs; már pedig ennek alapos megismerése a szerve-

[1]) Elements of political economy. II. köt. (Ford. Dapsy L.)
[2]) De la propriété et de ses formes primitives. (Ford. Bartha M. áll. akadémia kiad.)
[3]) Le nouveau socialisme. (Ford. Sasvári Á. M. akadémiai kiad.)
[4]) A földközösség története Magyarországon. 1894.
[5]) Kiadta a m. tud. akadémia történelmi bizottsága. Budapest, 1887

zet minden redőjének, izomszálainak megfigyeléséből, keletkezésének és fejlődésének egyes fázisaiból meríthető.

Az 1873: XXIX. t.-cikk a házközösséget beigtatta a magyar jogélet anyagai közé; az 1885: XXIV. t.-cikk annak megszüntetését mondotta ki és alanyait s tárgyát a jogegyenlősités és nivellálás céljából külön eljárás alá helyezte; végül legujabban az 1898: XII. t.-cikk a házközösség fennállásának legutolsó maradványát, az elidegenités és megterhelés korlátait küszöböli ki: igy tehát egy haldokló félben levő, „avitikus“ intézmény történetének, jogi természetének és jelenlegi helyzetének megirására vállalkozott ezen igénytelen munka, amely, ha egyébbel nem dicsekedhetik, de azzal dicsekszik, hogy a meglévő anyag teljes birtokával, irodalmának több mint két évtizeden át való böngészetével és magának a házközösségi viszonynak közvetlen közelből való ismeretével a magyar jogirodalomban uttörő feladatot végez.

Laveleyenek a tulajdon- és kezdetleges alakjairól szóló kitünő müve a „délszláv“ házközösségeket leiró részében egészen a szláv irók nyomdokain haladt, azokból meritette magasztaló, dicsőitő és a házközösségi intézményt a „jövendő“ gazdasági élet eszményképe gyanánt feltüntető érveléseit és velük együtt busul a szóban forgó intézmény pusztulásán, törvényhozási megszüntetésén; mert a modernné válni kezdő délszláv törvényhozás is már belevágta fejszéjét a zadrugák korhadt törzsökébe: hódolván ezzel a magántulajdon szabadságának és megcáfolván ama nagy iró érveit, indokolatlanná téve az ő sirámait!

II.

A szlávok jog- és történetirói a házközösségi intézményt, mint különleges és sajátságos, szláv eredetü alkotást fogják föl és ellentétbe helyezik a római-germán jogeszmével. A *rómaiaknál* ugyanis egyedül a pater familiasnak volt jogi és korlátlan léte, egyedül az ő akaratának voltak a család többi tagjai alávetve. Korlátlanul rendelkezett az örökségről és ok nélkül kitagadhatta gyermekeit. Uti legasset, ita jus esto — volt a tizenkéttáblás törvény parancsszava. Ha nem végrendelkezett, akkor a családtagok oly sorrendben örökösödtek, amilyenben az atyai hatalomnak alá voltak vetve. Később a rómaiak szükebb korlátok közé szoritották a pater familias mindenhatóságát, fölállitván azt az elvet, hogy a családi kapcsolatot ne az apai akarat, hanem a rokonsági kötelék szabályozza s ennélfogva a legujabb római jogban az öröklésről való önkényes, végrendeleti intézkedés akép szorittatott meg, hogy végrendelet hiján azok jussanak örökséghez, akiket a jogi rokonság közelebbi foka köt az elhunythoz. A *germán* jogban a családi kapcsolat fölött nem uralkodik a családapa korlátlan akarata: sőt inkább a családapa azok fölött őrködik gyámul, akik családjához tartoznak, de a tagoknak jogi lételük van. Ezért a régi germán jog nem ismer végrendeletet, hanem az apa vagyona, halála után, a közelebbi vagy távolabbi természetes gyámság (mundium) szerint, azokra száll, akik vérségi köteléknél fogva legközelebb állnak hozzá s akiknek a jog, a más személyek fölött való gyámkodás lehetőségét nyujtja és ehhez képest a családfő elhalálozása esetén a legközelebbi rokonok, a *fiuk* — egyelőre az unokák kizárásával — hivatvák öröklésre és a nők az öröklésből vagy teljesen kizárvák vagy abban megszoritvák; mert nincs joguk mások fölött gyámságot, mundiumot gyakorolni. Leszármazók nélkül való halál esetén pedig az örökség nem az oldalrokonokra, hanem visszaszáll a család fölött gyámsággal biró szülőkre. Ezekkel merőben ellentétes a *szláv családjog* szelleme, amely a *családegység* eszméjében gyökerezik. Nesztor szerint a családi kapocs egysége már a régi szlávoknál alapja volt az egyes törzsek összeköttetésének és a szláv hagyományokban a családi egység uralkodik az egyén fölött. Az egycsalád tagjainak határtalan ragaszkodása volt a szlávok kitünő

„sajátsága“ és „nemzeti erénye“; a családi szent kötelék megvetését, az attól való elszakadás gondolatát és szándékát a szlávok bünnek, természetellenes cselekvénynek tekintették. A régi hagyományok vetekednek azok dicséretében, akik a kedves családegységben élték nyugodt életüket. A szlávoknál egyes ember csak annyiban élvezhetett bizonyos jogokat, amennyiben családtag volt és a családdal elválaszthatatlan kapcsolatban élt. Ily felfogás mellett a tulajdon nem lehetett és nem volt egyes személyé, hanem az egész családé, a közösségé; senkinek sem volt külön vagyona, de mindegyik élvezte a közös családi vagyont. Omnia erant eis communia -- mondják a régi krónikások. Mivel pedig a vagyon közös volt, a család, saját kebeléből egy kezelőt rendelt, aki a család fejeként szerepelt, azt kormányozta és a vitás kérdéseket eldöntötte.[1]

A családegység és családi vagyonközösség sajátságos szláv eredetének támogatása végett még az ó-cseh költeményre: „Libušin sud“-ra (Libusa itéletére) is hivatkoznak. Staglav és Hrudoš, két fivér, összeveszett apjuk örökén, mire a Moldva folyó felháborodott és egy fecske busult a Višegrad tornyán. A pört ekép döntötte el Libusa:

„Föl biráim, bajnokim, vitézim!
Apjuk birtokán civódó két fivérnek
Pördolgában légyen bölcs itélet,
Mint nagy Isten törvényébe' szabta:
Éljenek mindig közös kenyéren
S ha osztoznak: egyenlő arányban.
Hisz mindkettő Klen fia s igy vérek,
Nagy Popelnek ősi fajzatából:
Aki Csehhel és nagy seregével
Három folyón jött ez áldott földre!
Ugy egyeztek majd meg öröktökben,
Hogy közösen birjátok békével.
Szégyen lenne másutt jogkeresni,
Van minekünk önnön szent szabályunk,
Mit hajdanta hoztak ős apáink
Három folyón át ez áldott földre.
Minden apa ura a házának;
Férfi szántson, asszony hajtson rokkát
És ha meghal a családfő, együtt
Gyermeki viseljék háza gondját,
Törzsükből választva házuk nagyját:
Igy lesz az boldog, itélet napján
Véletek biráim és vitézim!“[2]

A szláv családegység feje és vagyonának kezelője rendesen a család legöregebb tagja volt, már annál a tiszteletnél fogva is.

[1]) Hube: A szlávok öröklési jogának történeti ismertetése. (Németre fordította: Zsupanszki. Posen, 1836.)
[2]) Kralodvorszki rukopisz. Saját igénytelen forditásomban.

melylyel a szlávok jobban, mint más népek, az aggastyánok iránt viseltettek.

A családegység és vagyonközösség állapotában természetesen bajosan lehet a szlávok örökléséről beszélni; mert ahol a tulajdon nem egyes emberé, ahol nincs egyéni tulajdon, akkor amaz, az ő halála után, nem szállhat át egyénre. A családi jószág kezelőjének halála nem vonja szükségkép maga után a közös vagyon megosztását, hanem csak azt, hogy uj családi elüljárót válaszszanak. Egyes családtagok elhunytával a vagyon épugy megmarad a család vagyonának, mint amazok életében az vala. A család tagjai, számra nézve, változhatnak, de ez nem bolygathatja meg a vagyoni viszonyokat, mivel egyikük sem önálló tulajdonosa a vagyonnak, ezt csupán annyiban és az esetre élvezhetvén, amennyiben benne él a családi közösségben. Egy szóval, a régi szlávok nem ismerték az öröklési rend mai fogalmát, mindaddig, mig a családegység és családi vagyonközösség fennállott.

„A déli és az északi szlávoknál a család képezte a községi és az állami életnek alapját -- mond Jireček K. József. -- A bolgároknál, szerbeknél és a horvátoknál ez az intézmény eredeti mivoltában maradt fönn. És miben áll ez a családi szervezet, a házközösség, a zadruga? Ez oly szövetség, melyben több, közös származásu személy vagy több vérrokon család együtt él és a maguk-választotta legöregebb tag — szerbül sztaricsina — ó-csehül sztaroszta, vladika -- bolgárul gyado, domakin -- vezetése alatt közösen dolgoznak és gazdálkodnak. Van közösség, mely hatvan személyt is foglal magában. A legöregebbiknek szerepét rendesen vagy az atya vagy a legidősb fivér viszi. Ő kormányozza a házat, ő intézkedik a közös vagyonról, ő osztja föl a munkát férfitársai és a cselédek közt, ő ad-vesz a közösség nevében. A pogánykorban az isteni tiszteletet is ő végezte, az ünnepi szertartások gondozása még most is az ő kötelessége. A nyilvános gyüléseken, hol az egyes törzseket vagy az egész nemzetet illető ügyeket tárgyalták, a családot ő képviselte. A család tagjai közt egyenjoguság uralkodik. Azon jószág, melyen a család él, közös tulajdon, melynek élvezésére mindegyik tagnak egyenlő joga van. Ez az intézmény lehetetlenné teszi az egyénnek elszegényedését, mivel mindegyikről családja gondoskodott és szegények csak azok voltak, kiket büntetésképen a család köréből kizártak: igy tehát a szegénység fogalma vágott a gonoszság fogalmával. A nők állása a családban tisztelt vala, a család női feje — szerbül domatyica — bolgárul domovnica, sztopanica -- felügyel a nőkre és kiosztja nekik a munkát . . . . . Egy faluban lakó több házközösség alkot egy törzset; több törzs egy nemzetséget, zsupát. Azokat az elszórt telepeket, melyeket Prokopiosz emlit, az utazó még ma is láthatja Szerbiában és Dalmáciában, ha ott egyes zadrugák telkeit megpillantja, melyek -

noha községekké egyesitve — mégis széltében-hosszában, hegyen-völgyön feküsznek.[1])

„A családnak a feje az atya volt, a többi felnőtt férfi a földet müvelte vagy a marhát őrizte; a nők ruhát készitettek, gondozták gyermekeiket és a férfiaknak segitettek a mezei munkában. Az atya halála után fiai közösségben (zadruga) maradtak és a ház feje — sztaresina — a legidősebb fiu lett, aki előleges megbeszélés után a közgyüléseken — t. i. a törzsek vagy nemzetségek közgyülésén — a saját zadrugájának ügyeit szükség esetén védte. Ily viszonyok közt a szlávoknál koldus avagy szegény nem akadt, mert a zadruga a szegényekről és tehetetlenekről gondoskodott... Hogyha a zadruga túlnépes lett és tagjai a vagyonból nem birtak megélni, akkor uj osztozkodás történt és uj *községi földeket* nyertek, amelyek ismét közöseknek tekintettek, nem pedig személyes jogu tulajdonnak, mivel a zadrugán *kivül* birtokot egyáltalán senki sem élvezett. *A zadruga kizárólag szláv családi és gazdasági intézmény.* A családok képezték tehát a zadrugák alapját, melyek ismét községet és törzset, ezek pedig a nemzetet alkották."[2])

„A lakházak egymástól távol és elszigetelten állanak, — igy irja le Ranke a szerb falut[3]) — melyek mindegyike külön közösséget tartalmaz. A tulajdonképi ház körül, a vert fallal körülvett és hársfahéjjal s szénával fedett területen, melynek közepén a tüzhely áll, kamarák épültek, belülről gyakran gyalult deszkával diszitve, de tüzhely nélkül. Maga a ház a szülők számára készült, néhol elkülönitett hálószobával; a kamarák a fiatalabb házasfelek részére vannak fentartva. A család összes tagjai egyetlenegy háztartást képeznek; ezek együtt dolgoznak és esznek s a téli estéken együtt gyülekeznek a tüz körül. Még akkor is, ha az atya elhal, a testvérek maguk közül a legügyesebbiket házi urrá — sztaresinává — választván, mindaddig együtt maradnak, mig a családnak tulságosan nagy szaporodása elkülönitést nem igényel. Gyakran egyetlen ház egész utcát képez".

A házközösségeknek önmaga szerint plasztikus képét nyujtja Utiesenovics Og. M. „A délszlávok házközösségei" cimü munkájában,[4]) amely egész védőirat azoknak fönmaradása mellett. „Rendesen gyümölcsfák egész ligetében áll a középnagyságu ház, sokszor pitvarral, ahonnét az ember a konyhába és jobbra s balra tágas szobákba lép, amelyek vagyonos községekben egészen lakályosan és tisztán, szegényekben pedig nyomoruságosan vannak berendezve. Ezek a helyiségek az egész házközösség nappali, ebédlő és társalgószobái, amiket rendszerint a házapa és házanya, és

[1]) A bolgárok története 91. és köv. l.
[2]) Ubavkics Milán: Szerbia története 600—1367. Forditotta: dr. Thirn József. I. k., 7. l.
[3]) Szerbia és Törökország a XIX. században, 39 lap.
[4]) Die Hauskommunionen der Südslaven 18. és köv. l.

legfölebb még egy öregebb házaspár lakik, mig a többi fiatalabb házaspárok és magzataik külön kamarákban, sőt külön épületekben laknak. Ezek egy csoportban állanak a törzsház körül és az egyes házastársak külön, magántulajdonát képezik. Ebben a házatya kereszt- és vezetéknevével megjelölt házban találunk rendesen: egy javabeli, 40—50 éves házatyát (goszpodár, sztaresina), feleségével és 2—3 gyermekével; az első az egész ház kezelésével van megbizva, mig felesége a belső háztartásban támogatja; ott találjuk 60—70 éves szüleit; apja azelőtt volt a házatya, de e tisztéről kora miatt lemondott; ott találjuk a házatya fivérét feleségével és gyermekeivel vagy azok nélkül: a házatya öcscsét feleségével; másik öcsese a katonaságnál van. A ház mellett istállók vannak a különféle marhák számára, bennök több pár ökör vagy ló, 4—8 tehén, 10—20 üsző és ló, 15—20 darab sertés vagy juh, egy sereg baromfi, a szükséges gazdasági és házi eszközzel és a megfelelő pajtákkal, csürökkel. A külső telek többé-kevésbbé szétszórt parcellában 25—40 holdból áll, mert váltó gazdálkodás divik . . . A falusi nép egész vagyona, a paraszt családokban osztatlan terület, azaz családi vagyonállomány, amihez a családhoz tartozó valamennyi személynek egyenlő joga van, anélkül, hogy bármelyiküknek jogában állana a gazdaság egyedüli tulajdonosául föltolakodnia és a többi családtagokat jutalékuk tekintetében készpénzzel kielégitenié és a házból kilöknie. A gazdaságot olybá veszik, mint az egész családi társulás erős mentsvárát és osztály egyes-egyedül *élők közt* és pedig uj házközösség alkotásának céljára, semmi esetre öröklés céljából történik; mert öröklésre egyáltalán és mindaddig, mig a paraszti birtokon több személy él közösségben, nem kerülhet sor és az csak akkor foghat helyt, ha egy személy kivételével, mindnyájan kihaltak, avagy ha a házi vagyonról lemondás mellett elláttattak. Az utolsó sarjadék azután végrendelkezhetik a házi vagyonról és csak végrendelet hiján következik be a törvényes öröklés. Ha az ily házközösségben egy férfi meghal és gyermekeket hagy hátra, ezek csak az ő *saját külön* vagyonát öröklik; ellenben a házi vagyonból való jutaléka nem tárgya az öröklésnek: erre nézve ipso jure örököse *maga a házközösség*, amelynek az ő özvegye és gyermekei szintén tagjai. A leánygyermekek kiházasitásukig a háztárs összes jogait, az ellátásra és nevelésre való igényt birják. A házközösség nem gátolja férfi tagjainak nősülését, sőt inkább örül, hogy a feleséggel a munkaerő szaporodik; a férfiállománynak csökkenése esetén még attól sem irtózik, hogy idegen férfi a házközösségbe beházasodjék és ez azután a többiekkel egyenlő tulajdonjogban részesül. Ilyen házakba szolgát és más cselédet csak ritkán és legfölebb a munkaképes személyek kihalta esetén fogadnak. A háztársak egyesült erővel dolgoznak a közös birtokon. A házatya teendője a vezetés és a végrehajtás, mig a többi fel-

nött férfitagok vele közreműködni, fontos esetekben vele tanácskozni és határozni, különben az atya, a házfő parancsait teljesiteni vannak hivatva. A házfői tisztet nem mindig a legidősb férfi látja el. Ha ilyen házban csak egy atya van fiaival, az apa, mihelyt erejét hanyatlani érzi, lemond tisztéről, a közmondás szerint: „Ko radi, onaj valja i da szudi“ — az intézkedjék, aki maga dolgozik. Az apa ama tisztet nem is mindig a legidősb, hanem legokosabb, legderekabb fiának és ha saját fivére vagy más rokona vele van a házban, ennek adja át, ha ez fiainál éltesebb. Gyakran a házfői tisztet választás utján töltik be. A házfő meginti és rendreutasitja az engedetleneket. Mindent közös egyetértéssel végeznek, mert a nép szeret vitatkozni és tanácskozni és gyülöli az olyan házfőt, aki megokolás nélkül parancsolgat. Még a cseléddel is szoktak tanakodni, mitevők legyenek. Igy áll a dolog közszolgáltatások tekintetében is. A nép szivesen teljesit mindent, ha ismeri észszerü okát. A felnőttek a mezei munka után látnak, a fiatalok, akik iskolába nem járnak, a marhát hajtják a legelőre, a házanya a kis gyermekekkel otthon marad és főz valamennyiüknek és amikor délelőtt a csorda és nyáj haza jön a legelőről, a juhász kiviszi az ebédet a gyakran messze a határban dolgozóknak. Szoptatós gyermeket biró anyák magukkal viszik a bölcsőt a mezőre, nehogy a hazajövetellel időt fecséreljenek. A határba menet és jövet és marhahajtás közben a lányok folyton fonnak és dalolnak: a kóc mindig rajta van az övükbe dugott fonórudon. Estenden és télen az asszonyok majdnem egész éjjelen át fonnak és szőnek, a férfiak házi és mezei eszközök készitésével foglalkoznak. Amit igy keresnek, az *külön* vagyonuk. Sürgős munkaidőben szomszédokat is hinak segitségül és ezt alkalom-adtán ugyanigy viszonozzák. Ilyenkor öröm nézni az ily mobát, kölcsönkért munkáshadat. A munka ünnep, és este, amikor azt hinné az ember, hogy a hosszu nyári nap munkájától fáradtak, a vig fiatalság kolo-táncra perdül. A gazdaság jövedelmét a házatya és házanya szedik be és abból az egész ház szükséglete és a közterhek lesznek födözve. Olyik vidéken azonban a termés fölöslegét őszszel a házaspárok közt fölosztják. Annyi bizonyos, hogy valamennyinek *életszükséglete* biztositva van, habár nem mindegyik háztárs rendelkezik. Azonkivül mindegyik házaspárnak van egy kis gombostüpénzre való, külön vagyona, rendesen apró marhája, ami együtt legel a többivel, — egy járás szőlője — kis tőkéje, ami kamatra van kiadva. Gyakran kibérelnek egy darab földet és azt szabad idejükben megmüvelik. Ágyasságok és vadházasságok ritkák. Vidám társasélet és a legnagyobb erkölcstisztaság honol ezekben a családi szövetségekben. Az egész házközösség egy asztalnál étkezik. A házfő ad és vesz, a háztársaknak mindenről tudomásuk van, minden szemükláttára történik és mindenbe van

beleszólások. A házfő veszi a tagoknak a posztóruhát, a lábbelit, a föveget. Fehérnemüt ritkán vesznek, mert ezt az egyes családok asszonyai csinálják a maguk számára. Evégből az egyes hitestársak a közös földből kender- vagy lentermelésre egy-egy barázda földet kapnak, a termést éjjel dolgozzák, fonják és szövik fel. Özvegy vagy legényemberek és munkaképtelenek számára ezt a munkát a rokonok, nővérek, lányok, menyek végzik vagy kivételesen vesznek egy-egy vég vásznat. Ünneplőnek és ott, hol len és kender nem terem, finomabb gyapot és ruhanemüt a házasok kis külön keresményükön és a gazdasági fölöslegből jutott részükön vásárolnak. Egyes vidékeken az asszonyok a háztartásban fölváltják egymást, hetenként másik főz, süt, látja el a baromfit, feji a tehenet: ez a „redusa" – a hetes vagy soros. Vén asszonyokat, akiknek menyük van a házban, egészen, a menyecskéket egy esztendőn át, a dolog alól fölmentik. Ha a lányok kiházasodnak, hozományt az ingókból kapnak, az ingatlanokból részt nem követelhetnek, mivel az asszonyról a férjnek kell gondoskodnia. Egyes tagok házközösségi kötelékből kilépése esetén a házi vagyonra való igényük a többi háztársakra száll át. Gyász eseteiben az egész házközösséget a részvét tölti el, mert nincsenek nevető örökösök. Ily módon a család fogalma kiterjed az egész vérrokonságra és kölcsönös jogaik és kötelességeik köre közös gazdaságban erős támasztékot bir. A közszolgáltatások terhét az ily házközösségek könnyebben és pontosabban viselik. Mindenütt a legbecsületesebbek és legderekabbak a házközösségben élők. Lopások és más bűncselekmények ritkán vagy soha sem fordulnak elő. Ámde mindebből nem következik, hogy az ily házban emberöltőkön át született családtagok tényleg megmaradnak a közösségben; mert ez ritka kivétel és csak ott fordul elő, ahol nagyobb a földbirtok és hol a szükséges és jóravaló házfők példaadásával föntartott egyetértés uralkodik a tagok közt. Ahol ily összhang van, ott a gazdaság minden ága virágzik . . . Rendesen nem is oly népesek az ily házközösségek, mint az ember gondolná: átlag 10—12, sőt kevesebb személyből, imitt-amott egyetlen családból állanak és ritkán szükölködnek földbirtokban. Mert mig a fiatalok fölcseperednek, a vének kihalnak, a lányok kiházasodnak, az ifjak tanulnak, államszolgálatba lépnek, ügyvédek, papok lesznek. Sokan városokba mennek mesteremberekneк, kereskedőknek és ott maradnak, lemondván a többi tagok részére a házközösségi vagyonról. Mások katonák lesznek és katonakötelezettségük teljesitése után másutt nyernek foglalkozást. De ha a létszám mégis annyira felszaporodik, hogy nincs szükség annyi mezei munkásra, vagy ha egyes tagok máskép akarnak sorsukon segiteni, időlegesen vagy megállapodás szerint egészen is elbocsáttatnak a kötelékből. Igy azután minden családtag ragaszkodik a házközösséghez, hacsak másutt

nem lel jobb sorsot. A fönti létszám alól kivételt képeznek egyes vidékeken gazdag házközösségek, amelyek 50—60 tagot is számlálnak. Ellenben sok ház van, ahol a földbirtok csekély volta miatt a házközösség egyetlen családból áll, anélkül, hogy ott föltétlenül öröklés következnék be. Ahány gyermek és ameddig szülőivel a házban megélhet, ott marad, a többi más keresetre indul ki. A házközösségi rendszer nyilván nem következménye valamely törvényhozási tény állami befolyásának, mert hiszen az urbéri törvények csupán a földesur és a jobbágy közt való viszonyokat tárgyazzák. *Ez az őseredeti rendszer mélyen bengyökerezik a szláv család lényegében és a délszláv népek lélektani jellemében, amiért is a vagyonközösség ezen neme — a városok kivételével — mint népszokás áll fön.*"

Laveleye munkájának a „délszláv házközösségekről szóló" harmincadik fejezete nem egyéb, mint Utiesenovics és Ivics Máté [1]) munkáinak kivonata, amelyhez azután a házközösségi intézmény apológiája és az azoknak Szerbiában és Horvátországban való törvényhozási megszüntetése fölötti kesergés járul. Laveleye is a házközösséget a *szláv nemzeti jellem* családias érzületéből folyó intézménynek tartja és miután ennek „előnyeit" felsorolja, magához azt a kérdést intézi: „Talán nagyon is földicsértem a házközösség érdemeit s tulságosan hizelgő képet festettem a benne folyó patriárkhális életmódról? Nem gondolnám. És mégis, minden előnye dacára, romba dül mindenütt, hol *a modern eszmékkel* lép érintkezésbe. S ezt — Laveleye szerint — abból lehet kimagyarázni, hogy ez intézmény teljesen megfelel a kezdetleges kor *mozdulatlanságának*, de nem igen állhat ellen az oly társadalom befolyásának, melynek tagjai *egyszerre* akarják megjavitani sorsukat s azt a politikai és társadalmi szervezetet, melyben élnek. Az *emelkedés* s a napról-napra fokozódó *élevezet utáni olthatatlan szomjuság*, a mai emberek főmozgatója, *nem fér össze* a családi szövetkezetek létesitésével, mert azokban mindenkinek a sorsa meg van állapitva s nem nagyon különbözhetik a másokétól. Ha egyszer fölébredt a meggazdagodás utáni vágy, akkor az emberek nem képesek a zadruga igáját elviselni, ha még oly könnyü is; saját kockázatukra és veszélyökre akarnak mozogni, cselekedni, vállalkozni. Mig az *önzetlenség*, testvéri *szeretet*, a családfő iránti *engedelmesség*, az egymás *hibája* iránti kölcsönös *türelmesség* uralkodik, addig a közös élet kellemes még a nőkre is: de ha ez érzelmek eltüntek, akkor az együttlakás gyötrelemmé válik s minden háztartás önálló lak után vágyik, hogy kivonhassa magát a közös élet köréből s bármily nagy előnyei legyenek a zadrugának, semmibe sem számitják azokat. Mindenki főleg arra törekszik, hogy *saját kedve szerint*

---

[1]) Die Hauskommunionen. Zimony, 1874.

élhessen, csak *magának* dolgozzék, ne legyen mással egy kenyéren. Hit nélkül a vallási társulatok nem állhatnak fönn: a zadrugának is meg kell semmisülnie, ha a családi érzelem meggyöngül. Nem tudom, ha vajjon a patriárkális intézmények alatt oly nyugalmas életet élt népek jutnak-e valaha fényesebb, boldogabb helyzetbe; de ugy látszik, azt el nem kerülhetik, hogy ne vágyjanak, mint Ádám az „Elveszett paradicsomban" uj életpálya után s ne óhajtsák minden vele járó *felelősség* és *veszély* dacára megizlelni a független élet gyönyöreit. *Szerintem a nemzetgazda nem nézheti sajnálat nélkül ez ősi intézmények* letünését." [1])

Laveleye a helyszinén is — természetesen csak külső vonásaikban és ünnepi köntösükben, Strossmayer diakovári érsek vezetése mellett — tanulmányozta a házközösségi intézményt és annak leirásában el van telve dicsérettel.

Egy másik szláv iró igy ir a házközösségről: „A szerb nagy szeretettel és lelkesedéssel viseltetik családja és tüzhelye iránt, nagy kegyelettel csügg rajta és a patriárkális együttélésben keresi boldogságát, örömét. A család, még pedig a tágabb család volt az, mely a szerb és a bosnyák államnak sajátságos, patriárkális jelleget adott. A család és a családi közösség volt az, ami a török uralom alatt a népet ugyszólván a teljes tönkrejutástól megmentette és később képessé tette, megszabaditására gondolni. A legujabb időig fönmaradt a családi közösség ezen intézménye, amely az összetartozóság érzetében, a családi szeretetben gyökerezik és hosszas gyakorlat s praktikus következményei révén nemzetgazdasági elvvé vált. Hogy ezen, a nép jellemének megfelelő és abból sarjadozó, gyakorlatias és föntartó elv volt, kiviláglik abból, hogy mindenütt, ahol ezen elvet megingatni kezdették, oly viszonyok támadtak, amelyek az előbbiekkel, a boldogabbakkal, nem voltak összehasonlithatók. Igy Szerbiában mindenütt, ahol a házközösségeket megszüntették, a hajdani jómód helyén, szegénységet találunk; az együvé tartozás egészséges érzülete helyén szétziláltságot. Tessék az *előbbi osztrák határőrvidék* lakosságát ugy, amint az a házközösség alapján fejlődött, egybevetni a mai lakossággal és látni fogjuk a különbséget a hajdan és a jelen közt. A valamikor leggazdagabb családok, akiknek gazdálkodása a házközösség elvén nyugodott, ezeknek megszüntetése után elszegényedtek és tanácstalanul állanak, kitéve *idegenek* benyomulásának, akik az eladósodott házakat és telkeket potom áron megvásárolják." [2])

---

[1]) Idézett m. 203. és köv. l.

[2]) Stefanovics Vilovszky Tódor lovagnak munkája: »Die Serben im südlichen Ungarn, in Dalmatien, Bosnien und in der Herzegovina«, egyike azoknak az irányzatos és magyarellenes fércelményeknek, amelyek »Die Völker Österreich-Ungarns« gyüjtőnév alatt Bécsben és Teschenben kiadattak. Hogy mennyire alaptalan és rosszakaratulag tudatlan ama munka, amiből a fenti passzust idéztük (137. és köv. l.), azt már az is mutatja, hogy noha a munka megjelenésekor (1884.) még az 1885: XXIV. t.-cikk megalkotva és igy a házközös-

A zadruga-poézist betetőzi *Kanitz*, midőn a szláv családok esteli életét leirja: „Este az egész család a sztaresina szobájában gyül össze, a közös tüzhely körül, amelyen vidám tüz pattog. A férfiak szerszámokat készitenek vagy javitgatnak, a nök meg a ruházathoz való gyapjut, lent fonják. A gyermekek szüleik lábainál játszanak és arra kérik őket, hogy regéljék el nekik Cartroján vagy Kralyevics Márkó történetét. Ekkor a sztaresina vagy más férfi elöveszi a guzlát — a kis gitár-forma hangszert, énekel és énekét e hangszer pengetésével kiséri. . . . Igy aztán a közös hajlék mindnyájuknak vonzó helyévé lesz, hol fölébred és erősbül az egyénnek a családhoz és a hazához való ragaszkodása s mindnyájuk lángoló lelkesedése a szerb nemzet nagysága-, virágzása- és szabadságáért“! . . . [1])

---

ségek megszüntetése kimondva sem volt, mégis e megszüntetés siralmas következményeit már eleve hazudja. Ehhez a munkához egy magyar iró, Czirbusz Géza, csatolt egy toldalékot, amelyben (358. l.) a házközösségi életet a délmagyarországi bolgároknál is divónak mondja. Érdekesen irja le a házközösséget Neigebauer I. L. a »haladás miniszterének«, dr. Bach lovagnak ajánlott müvében: »Die Südslaven und deren Länder in Beziehung auf Geschichte, Cultur und Verfassung«, Lipcse, 1851., 222. lap.

[1]) Serbien: 81. lap. Lipcse, 1868.

III.

Bőven idéztem a mondott intézmény berendezésére, lényegére vonatkozó leirásokat; tettem pedig ezt azért, hogy kimutassam, mennyire magoknak tulajdonitják a szlávok és mennyire a szlávoknak tulajdonitják mások a házközösségi rendszert; mennyire a szlávság kizárólagos és mintegy kiváltságos *családias* érzületére vezetik vissza annak alakulását.

A házközösségi intézmény pedig ezen szükkörü felfogással szemben, ***az emberiség tulajdona és oly régi, oly kezdetleges állapot, mint amilyen maga a család és a házközösség maga sem egyéb a családnál, a gyakran tágabb keretü családnál.*** Nincsen a házközösségi intézménynek egyetlenegy oly sajátsága, oly jellemvonása, amely azt mintegy a család és a község, vagy a család és a törzs avagy nemzetség közé, mint külön, önálló tagolatot, mint gazdasági egyedet helyezné. Mióta a világ áll, szülők és gyermekek, viszont a testvérek és vérrokonok egymás közt a természetes összetartozóság érzetével kapcsolvák össze; ezen az érzeten alapszik a család közössége; a családé, amely az emberi fejlődés eredeti szinhelye. Ez a természetes összetartozóság, a szükségletek és az azoknak fedezéséről való gondoskodás idézi elő a munka és a takarékosság közösségét és igy válik a család a háztartás gazdasági egységévé. A család szükségképen az ember érzéki természetében rejlik és ebben rejlett mindenha. Az ember mindig és mindenütt családban élt, ha ez a család különféle módozatokat mutatott is föl. Egy férfi, sok asszony; több férfi, egy asszony; tartósb és szorosabb, rövidebb és lazább kapocs; könnyebb vagy nehezebb lehetősége a kötelék feloldásának; a férfi nagyobb vagy kisebb hatalma; a rokonsági fokozat *tágabb vagy szükebb* terjedelme: mindez és sok mindenféle más erkölcsi és fizikai különbözőség megfért a család keretében, összefért a család fogalmával. Félre tekintve attól a *fizikai* szükséglettől, amely a családi kötelék sajátsága, a család az otthona a közös anyagi szükségletért való együttes munkának, a közösen megszerzett vagyon közös élvezetének, a jövőről való közös gondoskodásnak, a gazdálkodó háztartásnak, ahol mindegyik családtag -- persze a maga módjához, erejéhez,

tehetségéhez képest — önönmagáért és a többiekért fáradozik, keres, takarékoskodik. A szülők hatalma és tekintélye a családban természetes; ennek a hatalomnak és tekintélynek előbb öntudatlan, majd öntudatos elismerésén, a szeretet és hála érzetén alapul a családiasság érzése. Ezzel veti meg az egyén a saját önállóságának is az alapját. Mig minden szellemi élet első alkotó része a család, addig a gazdálkodó háztartásokból alakul minden további, magasabb gazdasági kör: a nép, a község, az állam.

A házasság első és őseredeti intézménye, gyermekek születésével szélesedik ki családdá, amely fölött az apai, a szülői hatalom terjeszkedik ki: ennek hiját pótolja az állam a gyámsággal. Több személynek családegységben együttélése megkivánja, hogy uralom legyen; hogy annak az akarata érvényesüljön, aki észben, erőben, kötelességérzetben a többieknek fölötte áll: *ez a férfi, a családapa.* A házassági vagyonjognak különböző alakja lehet: módosulhat az a falusi és városi élet, a földgazdaság, ipar és kereskedelem, a gazdagság, jó mód és a kereseti viszonyok szerint: szabályozza azt egyfelől a háztartás egységének és a szoros kapcsolatnak érdeke, másfelől a személyes szabadság és önálló cselekvőképesség érdeke.[1])

Az előadottak alól nem képez kivételt és mintegy önálló typust a házközösség sem; mert hiszen az, hogy annak eredeti alakjában a családapa, mint házfő uralma alatt egyesülve, közös háztartást folytattak a fiuk és menyek, az unokák, dédunokák, söt ükunokák, közösen dolgoztak a maguk és övéik föntartására, a családi vagyont osztatlanul kezelték és haszonélvezték és hogy az egyes tagok magán keresménye, peculiuma szállott át közvetlen örököseire, mig a házközösségi vagyonból reájok esendett jutalék a közé, a családé maradt: *épen a családi közösségből eredő oly természetes következmény,* ami nem ad a házközösségeknek önálló, kiváltságos jelleget, nem ruházza fel őket speciális jogintézmények sajátságával. *A házközösség nem egyéb, mint közös törzsből származott egyéneknek családi összetartozása, együttmaradása: kénytelenné téve a közös védelem és fentartás által, de önkényt érezve a felbontás szükségét ott, ahol a védelem és fentartás közösségének érdeke megszünt és ahol az egyéni szabadság az önálló vagyonkezelést és szabad rendelkezést indokoltá tevé.*

Igy fogva fel a házközösséget, nincs okunk közte és a római-germán vagy akár magyar családjog közt ellentétet keresnünk; nincs okunk annak specifikus szláv jogi kiváltságos állást tulajdonitanunk: ilyennel azt egyedül a szláv nemzeti hiuság vagy magával az intézmény *belső* lényegével nem eléggé ismerős, tudományos különcködés ruházhatja föl.

---

[1]) Lásd: Lasson Adolf: System des Rechtsphilosophie. 559. és köv. U

Hiszen a régi *római* család is egy jogilag egységes egészet képezett, amelynek élén a családatya, paterfamilias állott, korlátlan hatalommal minden fölött, ami a házhoz tartozott: emberek és dolgok, szabad tagok és nem-szabad cselédség fölött (L. 195. §. 2. v. S. 50. 16.) Pater autem familias appellatur, qui in domo dominium habet. Az atyai hatalom alatt álló gyermekek, a manus alatt levő nő, a mancipium alatt lévők és a rabszolgák a ház urával szemben önállótlan, alávetett lények — homines alieni juris, alieno juri subjecti — voltak. (Gaius, I. 48. sq. pr. I. 1., 8.) A ház egysége — házközösség — kizárta a hozzá tartozók külön vagyonát és az alávetett tagok képtelenek valának vagyont birni; amit kerestek, azt a háznak és igy a család urának keresték. A saját vagyonszerzésre való képtelenséggel összefüggött a gyermekek végrendelkezésre való képtelensége. Quoniam nihil suum habet, ut testare de eo possit. (Ulp. XX. §. 10.) Ezen a jusztiniáni jog lényeges változtatást tett. A manus és mancipium megszünt és a patria potestas, a császárok korával nem zárta ki többé a gyermekek cselekvő vagyoni képességét; és a gyermeknek apja számára való vagyonszerzése csupán az apától kapott vagyonából — peculium profectitiumból — való keresményre szoritkozott.[1])

A *német* jogban is megvolt a házközösség intézménye. Már a német történelem kezdetétől fogva az egy háztartásban egyesült családtagokat a közösség erős és kölcsönös jogával látjuk egybekapcsolva és föl kell tételeznünk, hogy már a föld első tartós birtokbavételével a „sorsok" — földrészletek — a háztartásoknak osztattak ki és igy a házatyának a sorsolási időszakban bekövetkezett halálával, az ő „sorsát", mint uratlant, nem vették el tőle, hanem, az, közös gazdálkodásban, fiainak megmaradt. Midőn az időszaki kisorsolások megszüntek, minden „ház" megtartotta a maga „sorsát" és az ujabb jogrendben is megmaradt az a régi felfogás, hogy a tanya — Hufe — a házé, azaz a törzsön belül saját közös tüzhelynél élő családé és megmaradt az a felfogás is, hogy a családfőnek, a ház képviselőjének kifelé és a korlátlan földesurnak befelé nincs szabad rendelkezése a tanya fölött. A jogtörténészek általában elismerik, hogy a családtagok jogai régtől fogva erősen megkötötték a családfőt és e megkötöttség módjában és mértékében is egyetértenek: csak nem akarják ezen állapotot „vagyonközösségnek" elismerni. Ha nem nyargalunk szavakon, hanem a lényeget nézzük, akkor mind azon ellentét dacára, amely a szász és a délnémet jog között fenforog, el kell ismernünk, hogy mindkét jog egyenlő jogi gondolaton nyugszik: azon az elven, hogy *a jószág a családé*; azon az eszmén, hogy a vagyon tulajdon-

[1]) Hoffmann: Instituciók 227-229. §§. — Regelsberger: Pandekten I. kötet 312. és köv. U. — Fussel de Coulanges: Az ó-kori község. 145. lap. — Beöthy Leó: Társadalmi fejlődés II. k. 398. l.

kép *családi vagyon*, csakhogy ezen eszme kiképződése a két jogterületen már igen korán elütő irányba csapott át. Az is bizonyos, hogy a közösségnek - házközösségnek (Gemeinderschaft) még a délnémet jogi rendszerében sem fogható fel a viszony akkép, mintha a fiuk a közös tulajdon erejénél fogva minden kezelési és gazdasági kérdésben annyi beleszólással birtak volna, mint az apjuk. Itt is, amott is, az apának, mint házfőnek „Munt"-jánál fogva a háztartás és gazdálkodás vezetésében egyedüli döntő szava volt; de mihelyt a családi vagyonról kifelé való intézkedésre került a sor, mivel ily viszonyban az apa uralma megszünt, fiainak társjoga (Mitrecht) által meg volt kötve. A szászok „Erbenwartrecht"-je (várományi joga) és a délnémetországi „gesammte Hand" (közösség) mégsem magyarázható meg másból, mint a *vagyonra való* ***társjogból***, amely már a házatya életében megnyilatkozik abban, mihelyt a családi vagyon léte veszélyeztetve van. De vegyük csak szemügyre a „Gesammthand" délnémet-frank rendszerét. ***Az apa halálával rendszerint nem következett be a „Gemeinderschaft" felosztása, a fiuk az együttélést osztatlan háztartásban és vagyonban addig folytatták, ameddig lehetséges volt, sőt még a nemzetség további elágazása esetén is törekedtek a családi vagyont együttmaradással összetartani.*** A régi okiratok idézte példákban a közösségek többnyire már a testvéreknél megszünnek, ritkán mennek át nagybátyákra, öcscsökre, unokákra; mert a háztartásnak ily esetekben, akár osztály, akár végkielégités utján való felosztása, végét idézte elő a „Gemeinderschaft"- és „Gesammthand"-nak is.

Egyenjogu családtagoknak osztatlan birtokon való ilyetén „Gemeinderschaft"-jaival, mig az apán és gyermekein tulmenőkkel is lépten-nyomon találkozunk régi kutfőkben. A népjogok ugy beszélnek róluk, mint közkeletü, ismert dologról.[1])

A közösség ezen elvének befelé az a hatása, hogy a családi vagyon a közösségi tagok (Gemeinder) kizárólagos tulajdona; és az öröklés erre a körre van szoritva, ugy hogy itt inkább ***növedékjogról***, mint öröklésről lehet szó.

Ezek a közösségei az osztatlan birtokon közösben megmaradt családtagoknak az egész középkorban teljes virágjukban voltak és sok helyütt épen paraszt gazdaságokban a legujabb korig megmaradtak.

„In diesen bäuerlichen Kreisen war der gemeinsame Haushalt insofern geradezu Bedingung der Gemeinderschaft, als sofort mit Aufhebung derselben jede Veranlassung zur Fortsetzung der Gesammthandverhältnisses abgeschnitten war. ***Denn ein lebendiges Bewusstsein der Familienzusammengehörigkeit überdauerte hier die***

---

[1]) Heusler; Institutionen des deutschen Privatrechts. I k. 223. és köv l.

Realtheilung nicht, das Familienband war gänzlich gelöst, sobald einmal die Theilung vollzogen war.[1])

A német jog egész területén is meg volt tehát a házközösségi intézmény.

És vajjon a régi *magyar* jogtól annyira idegen, annyira elütő-e az ugynevezett „délszláv" házközösség lényege? Vajjon a családi szervezet, a családi összetartozóság érzete, a családi vagyon kezelése, az apai hatalom más alapokra volt-e nálunk fektetve, mint a szlávoknál? Korántsem. Hiszen épen a magyar faj magánjogi rendezésének alapját a „nemzetségek" képezték: és mi volt egyéb a nemzetség, mint több, közös törzsből eredő család gyüjtő neve? A szállás (descensus) az egész nemzetség tulajdon összessége volt. A föld eredeti fölosztása nálunk sem történhetett máskép, mint családok szerint. Család alatt pedig nálunk sem értették csupán az apa és anya s közvetlen leszármazóik körét, hanem még az apai hatalomból ki nem lépett fiainak gyermekeit is. Qui ex te et uxore tua nascuntur, quamdiu emancipati non fuerint, in tua potestate erant; et non solum illi, verum etiam *nepotes tui,* hoc est filii, qui ex tuo filio non emancipato generantur, in tua pariter potestate manebunt. (Hk. I. 51. 2. §.) A nemzetiségi földbirtokra nézve még az *osztály alapján kilépett családtagok is jogközösségben maradtak,* ami abban nyilvánult, hogy a tulajdonos arról sem élők közt, sem halál esetére korlátlanul nem rendelkezhetett. Ellenben más — nem nemzetségi — birtokra nézve meg volt a tulajdonos szabad rendelkezési joga: decrevimus, ut unusquisque habeat facultatem sua dividendi, tribuendi uxori, filiis filiabusque, atque parentibus sive Ecclesiae; — továbbá: consensimus. . . . ut unusquisque propriorum simul et donorum regis dominetur, dum vivit, — ac post eius vitam filii simili dominio succedunt. Szent István végzeménye. I. k. 6. fej. — II. k. 2. fej. A nemzetségi szervezetnek kifolyása volt a családi kapocs, összetartotta azt a vérrokonság és a háztartás önállósága. A nemzetségi szállásoknak felosztásából eredt fekvő birtokra nézve mindazok közt, kik ugyanazon nemzetséghez tartoztak, jogközösség állván fön, ennek alapján a tulajdonos halála után az örökösödés legközelebbi rokonait illette, közvetlenül a lemenőket, ilyenek hiányában a felmenőket és ezek után a legközelebbi oldalrokonokat: a közvetlen örökösödés fejenkint, a képviseleti törzsönkint történt. *Vagyonukra nézve jogközösségnek a közös háztartásban élő ugyanazon családbeliek közt is helye volt, ugy hogy a család bármely tagjának szerzeménye is közös vala.* Pater filio, et e contra filius patri, quid-quid rerum et bonorum poterit, acquirere *jure naturali tenetur.* Hk. I. 53. 10. §. Ezen jog és vagyonközösség csak osztály folytán szünt meg, amihez képest az osz-

[1]) Heussler: Ugyanott.

tatlan állapotban levő szerzeményekben minden közösségben levő birt öröklési joggal. Hk. I. 43. és 44. Az öröklés fekvőségekben s hadikészletben csupán a jogközösségben levő férfiakat, a nőket csupán ingókban illette; de ha a szülő után csak leányok maradtak, ezek a fekvőségekben is örökösödtek.

Az osztatlan állapot a testvérek közötti tulajdoni közösséggel járván, nemcsak azt eredményezte, hogy a közös jószág minden haszna és minden kára közös volt s hogy az egészről csak mindnyáján egyetértőleg rendelkezhettek, hanem a Hármaskönyvben (I. 43, 44.) azt az értelmezést is nyerte, hogy osztály alkalmával a testvérek *azon javaikat is tartoznak osztály alá bocsátani,* melyeket az osztatlan állapot ideje alatt, bármi módon szereztek, kénytelenek lévén különben ősi osztályrészükről lemondani. Ezt egy későbbi törvény (1655: 54. t.-c.) igazságtalannak találta és csak az *édes testvérek* közötti osztályra szoritotta, — az 1723: 47. t.-cikk pedig akkép változtatta meg, hogy a testvérek csak az osztály előtt, az osztatlan javak jövedelmeiből szerzett vagyont voltak kötelesek osztály alá adni, a más módon szerzett javakat maguknak sajátul megtarthatták anélkül, hogy ezzel ősi osztályrészüket veszélyeztették volna; — *azonban az osztály alá nem bocsátott javakra nézve is a testvérek közt jogközösség s ennek következtében águk kimulta után kölcsönös törvényi öröklési jog álljon fenn.*

Ezen, az 1655: 54. t.-cikket megelőző értelmezésre mondja Frank,[1]) hogy az „kedves ujság lett a *henye* emberek előtt, kik azt mind az emlitett záradékon, mind Verbőczi szándékán tul vinni, siettek, és a leglelkesebb szerzők engedékenységét tapasztalván, *majd az osztatlan állásbul kilépni nem akartak,* söt a végbe ment osztályokat, ha birói közbenjárás nélkül történtek, el nem ismerték".

Hogy hazánkban a községek határa közös tulajdont képezett, annak használatához a község minden tagjának, családjának, egyenlő joga volt és hogy igy minden családnak egyenlő nagy, egyenlő távol és egyenlő minőségü földet kellett kapnia; továbbá, hogy az eredeti földosztás *a közösség formájában* történt, azaz, hogy a földek az egyes nemzetségeknek, családoknak nyilvetés, sorshuzás utján osztattak ki: azt Tagányi fönt érintett, alapvető munkájában böven kimutatta és valóban kiváncsian várjuk levéltári kutatásainak most már a dolog részleteire vonatkozó további eredményét. Mivel pedig a föld megosztása egyes családok szerint történt, kétségtelen, hogy azok a kiosztott földre nézve *közösségben maradtak.* Törvényeinknek az osztályról és az osztatlan állapotról szóló, idézett és idézetlen rendelkezései meggyözően bizonyitják, hogy a családi vagyonközösség általánosan divott; és hogy öseink —

---

[1]) Közigazság törvénye I. k. 491. lap.

hiszen a név nem határoz, csak a lényeg, — *házközösségben éltek; mert a jogközösség, az osztatlan állapot, a német Gemeinderschaft, ungetheilte Hand és zadruga, mindmegannyi synonim, kongruens, egymást fedő, ugyanazonos és egyforma jogintézményt tartalmazó fogalmak.*

Támogatja ezt a magyar családi jog is. Mert ki tagadhatná azt, hogy a családi jog rendezésének alakja a magyaroknál is önálló háztartás vala. A magyar családban talán nem volt meg mindig, nem volt meg különösen régente, az összetartozóság, a szeretet érzése? A feleség nem volt-e a férj másik fele, a férj vezetésében társa, helyettese? A gyermekek, az „édes" gyermekek nem viseltettek-e szülőik irányában mindenha tisztelettel, szeretettel? Nem állottak-e apjuk fegyelme alatt? Nem volt-e a fiura nézve legnagyobb büntetés, ha atyja vele az ősi vagyonban osztozkodva, őt családi köréből kizárta s ezzel őt a közös háztartás jogaiból és kedvezményeiből kiközösitette?[1])

Ám mutassák meg a „szláv" házközösség dicsőitői: miben különbözött a szláv családi élet bensősége a magyarétól? miben különbözött a szláv atya hatalma, a gyermekek viszonya a magyartól? Ha ilyen különbségeket, ilyen előnyöket kimutatnak, akkor elhiszszük, hogy a „házközösség" a szláv nemzeti szellem kiváltságos emanációja, szláv nemzeti különlegesség volt; de minthogy épen az ellenkező áll, a házközösség époly közös, kezdetleges tulajdoni együttesség, vagyonjogi konkrétum volt, mint amilyen emberileg közös maga a család, mely amannak alapját képezte.[2])

És épen maga a „délszláv" házközösség magasztalója és megszünésének siratója, Laveleye, önmagával jöve ellenmondásba, kimutatja, hogy a családi házközösségek minden kezdetleges társadalomban léteztek; léteztek a legkülönbözőbb népeknél az egész földkerekségén.[3])

Támogatják e tényt más irók is. Igy például Fustel de Coulanges, midőn a birtokjogról beszélve, ezeket mondja: „Tudjuk, hogy vannak népfajok, melyek sohasem jutottak annyira, hogy maguknak *magán*-birtokot szerezzenek és viszont olyanok, amelyek csak hosszu küzdelem után érték azt el. Valóban, nem könnyü feladat, a társadalmak kezdetén azt megtudni, vajjon az egyén vehetett-e birtokába földet és alapithatott-e oly kapcsot a maga lénye és a földnek egy része között, hogy elmondhassa: ez a föld az enyém .... A tatárok ismerik a birtokjogot, ha csordáikról, de nem, ha földről van szó. A régi germánoknál a föld senkié sem volt, a tribus osztotta ki minden évben tagjai közt a föld egy részét mivelésre, de már a következő évben kicserélték az egyes

[1]) Lásd Wenczel: Egyetemes európai jogtörténet. 266. l.
[2]) Wenczel: Magyarjog II. kötet 403, 404. §. — Frank: I. kötet 175., 176. l.
[3]) Id. munkája; II. k. 29., 31., 32. fejezet.

földrészeket. Ez még mai nap is feltalálható a szémi, valamint a szláv nép némely törzseinél." [1])

Maine Sumner Henrik az indus falusi községekről és az orosz mirekről szólva, a házközösségekkel hozza azokat kapcsolatba és ezeket, mint a családi közös tulajdon alakzatait emliti föl, mondván: „A közös tulajdon állaga itt sem gyakorlatilag fel nem osztatott, sem elméletileg nem tartatott feloszthatónak; az összes föld azonban az összes falusiak közös munkájával müveltetett s a termékek minden évben külön osztattak föl az egyes háznépek között, néha feltehető szükségeik, néha bizonyos szabályok szerint, amelyek egyes személyeknek részére a haszon bizonyos osztalékát állapitották meg." -- Hozzáteszi azután: „Mindezen szokásokat a jogászok a szláv jogban *állitólag* találtató azon elvre vezetik vissza, amely szerint a család vagyona nem osztható fel végképen." [2])

Söt még az önállón alakult angol földbirtokjogban is van mása a házközösségnek a községi földben, amelyet Pollock Frederick az indus és a keleti szláv tartományok faluközösségeinek birtokaival hasonlit össze: „A tulajdon a közösségé marad, mig a haszonélvezet az egyes tagoké ... A legrégibb időben nem volt elidegenithető, de ... az elidegenitési jog kibővült, mihelyt a község és család kapcsai meglazultak." [3])

Bebizonyitottan ferde tehát az a felfogás, mintha a házközösség mintegy manifesztációja, tiltakozása volna a szláv jognézletnek a római-germán (és magyar) jognézlettel szemben, amely szláv jognézlet csak ott és oly mérvben hátrált meg, ahol és amennyiben a római-germán jog kerekedett felül és karöltve a latin müveltséggel, behatolt a szláv törvényhozásba. -- Valótlan az is, hogy ahol a szláv népeknél idegen jog nem furakodott be törvényhozás utján, ott az eredeti szláv családjogi fogalmak mai napiglan megmaradtak anélkül, hogy a mindenütt meglévő, egyenlősitő és egyénesitő hajlamnak idáig sikerült volna a családi érzelmet s a vagyon és birtokközösségét lerombolni.[4]) -- A mai viszonyok tekintetében az sem áll, hogy a házközösségek Horvát-Szlavon-Dalmátországban, Szerbiában, Hercegovinában, Bulgáriában, Montenegróban tulnyomó birtoklási formák volnának és a lakosság igazi életgyökerét képeznék; mert azok mindenütt, ahová a müveltség és szabadság lehe elér, dülő, kiveszö félben vannak.

Miben rejlett tulajdonkép a házközösségek fennmaradásának az oka? A házközösségek fennmaradásának okát mi *első sorban* abban leljük, hogy a müveltség és jogrend alacsony fokán álló szláv tartományokban a hatóság a házközösségi családok házfőiben oly

---

[1]) Az ókori község. 75. l.
[2]) A jog őskora, 216. l.
[3]) The right of realproperty in England. II. fej.
[4]) Utiesenovics: Id. m. 13. l.

fegyelmi és felügyeleti közeget birt, aki az állami és községi hatóság, impérium feladatát a családi jogrend megőrzésében, a közszolgáltatások teljesitésében hathatósan segitette; de különösen, ami a határőrvidéki házközösségeket illeti, a *katonai alkotmány* ezeket, a földes uraságoknak járó robotteljesités és a lehető legnagyobb, legkiadóbb *katonaállitás* tekintetében, saját céljaira forditotta, ugy, hogy ugyszólván, az egész katonai határőrvidéki szervezet ezeken a házközösségeken nyugodott. E végből helyezte a katonai uralom a házközösségi élet szabad népszokását *pozitiv szabályok alá* és praktikus eredményeiben azzal hatványozta, hogy az előbb is gyakori, önkénytes osztályokat vagy nagyon megnehezitette, vagy bizonyos, ritkán teljesülő feltételekhez (a feloszlott családból rögtön egy katona állitása a határőrvidéken, — a földesur beleegyezése a polgári területen) kötve, lehetetlenekké tette. Ezáltal a legközelebbi rokonság eszméjére fektetett házközösségi rendszer, *lényegében módosult;* az előbb szabad közösségi élet köteléke vasgyürüvé változott, amiből Dante „Poklának" mottójával: „Lasciate ogui speranza, voi ch'entrate!" — megmenekedni nem lehetett. És épen ez a vaskötelék ébresztette föl a vágyat az osztályra.

Nem a házközösségnek önmagában rejlő ereje, hanem a *katonai uralom* tartotta fön nálunk is amaz intézményt; és hogy ennek lényegét s viszontagságait törül-hegyére megismerjük, szükségesnek tartjuk a határőrvidék történetét, amennyiben az tárgyunkkal szoros kapocsban van, elejétől fogva legujabb átalakulásáig előadni.

IV.

A határőrvidékek keletkezésének és szervezésének oka az oszmánok Európába özönlésében rejlik, akiknek áradata elsöpörte Szerbiát és Bulgáriát és igy már a magyar birodalom partjait mosta. Első izben betörtek a rigómezei ütközet után a Szerémségbe 1392-dik évben és attól fogva folyton sanyargatták hazánkat. Jólehet királyainknak az ország védelme volt a fő gondja; jólehet a védelem nemcsak hazánknak, hanem az egész európai kereszténységnek állott érdekében; jólehet Hunyady Jánosban és társaiban önfeláldozó hősök támadtak: a tulnyomó haderővel szemben a harc csak a védelemre szoritkozhatott és félő volt, hogy hazánk is a Balkán-félsziget népeinek sorsára jutand. Bosznjának és Hercegovinának a törökök által elfoglalása és elpusztitása miatt, a meghóditott területek lakói tömegesen elhagyták otthonukat és fölfelé szoritva, hazánkba menekültek. Igy I. Mátyás alatt ezer meg ezer szerb szökevény (szerbül: uszkok, pribeg = menekvő, megfutamodó, pribék[1]) vándorolt be és a temesi vidék déli részein telepedett le; nagyrészt ezekből alakult Mátyásnak hires, zsoldos, fekete serege. A szerb és bosnyák kivándorlók egy másik csapatát ugyanaz a király Lika és Korbávia vidékén telepitette le azzal a kötelezettséggel, hogy a vallásszabadságuk és tizedmentességük irányában kötelesek a lakták területet a törökök ellen megvédelmezni. Ezeket a telepeket a török hóditás 1527-ben ugyan ismét elsöpörte, de azért a törökök által elfoglalt országokból való bevándorlás nem szünt meg.

Nándorfehérvár eleste (1521) után sorra meghódoltak, kiraboltattak végváraink és a szerencsétlen II. Lajos királyt könnyü volt a pápának (X. Leónak) rábirnia, hogy ez Ferdinánd osztrák főherceggel megállapodjék az iránt, hogy ez az ország délnyugati részén levő erősségeket elfoglalja és védelmi állapotba helyezze. A mohácsi vész (1526) után Ferdinánd (I.), már mint magyar király, a déli végek ótalmazása végett sereget toborzott és annak parancsnoksága alá helyezte a végvárak csapatait is. Támogatta öt e tekin-

[1]) L. Nyelvtörténeti szótár II. k. 1331. l.

tetben az ország, neki tetemes pénz- és haderőbeli segélyt ajánlva föl (1536: I. 7. 25. stb.) és a szlavoniai 1538. évi végzemény.

Hogy ezek a végvárbeli csapatok mily elemekből állottak, arra eléggé jellemző világot vet Zsigmond király 1435: VI. végzeménye (24. cikk 2. §), amely megengedi a végvidék várnagyainak, hogy tolvajokat, rablókat és más gonosztevőket a várakba és határbeli erősségekbe befogadhassanak; — hogy az ország népe a zsoldos seregből mennyi sanyaruságot szenvedett, bizonyitják azok a feljajdulások, amelyek I. Mátyás 1478: IV. végzeményében, (6. cikk), — I. Ferdinánd 1542: VI. végzeményében (51. cikk),— ugyanannak 1543: VII. 23, 24, 25. törvénycikkelyeiben foglaltatnak.

Ennek a végvidéknek és őrségének megerősitéséhez járultak azután a folyvást bevándorló szláv szökevények, akikről Valvasor J. V. báró, Karintia és Krajna történetirója mondja, hogy „jó katonák ugyan, de barbár népek módjára durvák és vadak; csak vas szigorral lehet őket féken tartani; szeretik az idegen jószágot és rablás és gyilkolás nélkül nem birnak élni".[1])

Ezek a letelepitett vad és harcias szökevények egész a XVI. század közepéig a gráci főparancsnokságnak és a laibachi főkapitányságnak voltak alárendelve; ámde I. Ferdinánd belátván, hogy a szétszórt határőröknek erősebb és egységesebb vezetésre van szükségök, az addig alkotott két (vend - felsőszlavoniai és horvát) katonai végvidéknek tisztjeit önálló határőrezredes alá helyezte (1557) és emellé később (1563) egy polgári tanácsot is rendelt.

A határőrintézmény fejlődésében jelentős mozzanat volt Károly főhercegnek a király helytartójává kinevezése a két határőrvidék tekintetében. Ezen kinevezést a magyar országgyülés is (Rudolf: I. 15. cikk) tudomásul vette, könyörögvén, hogy a magyar ügyekben, habár azok hadi ügyek is, a főherceg tanácsában, magyarokat is alkalmazzon s a horvát- és tótországi bánnal oly egyetértésben legyen, hogy semmi kedvetlenség és az ország törvényeivel ellenkező be ne következzék.

E kinevezéssel a magyar országgyülés szentesitést nyujtott a területi épség csorbitásához: ahoz, hogy az ország egy része polgári alól, katonai hatóság alá tétessék.

Söt a Mura melletti Bruckban 1578-ban tartott tartománygyülés törvényhozó jogot is bitorolt, a „*Brucker Libell*“ elnevezés alatt ismeretes törvényt alkotván, amely a határőrvidéki intézményt szervezte.

E szerint a határőrségnek meg kellett esküdnie a császár és helyettese zászlójára s ez alkalommal a határőrök kötelességei háboruban és békében kihirdetendők. Részükre külön biróság

---

[1]) Typographia ducatus Carintiae. Nürnberg, 1689

neveztetett, hogy a meglazult fegyelem helyreállittassék. A haramiák (igy nevezték az egyes szakaszokat) – és innét ered a magyarban az arab harámi – rabló szó használata – zsoldosokra és zsoldatlanokra osztattak és megkisérlék velük a rendes hadgyakorlatokat. A „Brucker Libell“ nem igen érintette a határőrök polgári szervezetét: *katonai szolgálataik fejében haszonélvezték a nekik átengedett földeket.*

Természetesen szerfölött bajos volt ezt a vad, tolvaj és rabló népséget megzabolázni, rendre szoktatni és hogy ez mégis sikerült, az valóban csak a katonai vasfegyelemnek köszönhető.

1630-dik évi október 5-én adatott ki II. Ferdinándnak szervezési szabályrendelete, amely egyelőre a felsőszlavoniai (varasdi) határőrvidéki *közigazgatást szabályozta,* de amely később az egész, azután alkotott határőrvidékre kiterjesztetett és egy egész évszázadig volt érvényben.

Minthogy tárgyunk szempontjából a határőrvidék első szervezése érdekkel bir és azért is, mert ama rendelet szolgált kiinduló pontjául a meg-megujuló „regulamentumoknak“, röviden megismertetjük annak tartalmát. Öt részre oszlik: a hatóságokról, a biráskodásról, a földbirtokról, a büntettekről és a hadügyről szólókra. Minden helység évről-évre maga választotta biráját (knéz), ezek két-három esküdtjökkel ugyanannyi időre választották a kapitányság elüljáróját (Oberknéz, supremus comes), aki – szintén akép választott – ülnökével volt a kapitányi biróság, melyhez egy hites jegyző járult. Az „oberknézeket“ a főparancsnok (ezredes) erősiti meg a *„császár“* nevében. Kihágási ügyeket a kapitányi biróság intézett el, nagyobb bünügyekben csak vizsgálóbirókép müködött; itélni, az illetékes katonai hatóság itélt. A knézek kötelesek voltak *„házi és családi összeirásokat“* vezetni és arról gondoskodni, hogy a legények 17 éves, azaz katonaköteles koruktól fogva jó élelemben és ellátásban részesüljenek, azaz hogy izmos katonákká tápláltassanak. A knézek által vezetett összeirásokból kitünik, hogy a határőrök, fiaik és unokáik egy családban, egy házban, közös háztartásban éltek. Minden titkos és nyilvános gyülés – kivéve a választást – tilos volt. Az esküt a szlávok, könnyebbség okáért „mások“ lelki üdvösségére szokták azelőtt letenni; most saját lelki üdvösségükre kellett esküdniök. A kapitányi biróságtól a felebbezés az ezredeshez ment. A helységek egymástól határokkal voltak elválasztva. Termények vagy egyéb ingó eladásáról szóló szerződések csak ugy voltak érvényesek, ha legalább két-három tanu előtt mentek végbe; ingatlanok elidegenitéséhez vagy elzálogositásához azonkivül a knéz jelenléte is megkivántatott; végrendelkezésnek a knéz és négy-öt tanu vagy a pap és két-három tanu s a jegyző előtt kellett történnie. Különösen lelkükre köti a rendelet a határőröknek, akik nagyrészt harci és katonai szol-

gálatot teljesitenek és ezért különféle kiváltságokban részesülnek, az engedelmességet és 7-dik cikkelyében a „vlahoknak“ — igy nevezi a görögkeleti szerbeket — kötelességükké teszi, a sáncokban és eröditvényekben szükséges őrség hátrahagyása után, a Dráva és Száva közti erdőkben és sikságokban torlaszokat emelni, hogy a törökök és más egyéb ellenségek a betöréstől és a keresztény országok a megtámadástól megóvassanak. A határőrök helységükben közmunkára és őrszolgálatra voltak kötelezve. Ellenség támadása esetén, 18 évtől fogva fölfelé minden határőrnek hadba kellett menni és az ezredesadta első riadójelre két-három óra alatt 6000—7000 embernek hadi készlettel fölszerelve, a kitüzött helyen megjelennie és az ezredes további parancsát bevárnia. A kapitányság területén kivül a törökök ellen 14 napig, más esetben 8 napig ingyen szolgáltak, azontul zsoldot kaptak. Ingyen kapták a lőszereket is. Minden község egy „harámiát“ képezett, élén a vajdával, zászlótartóval és néhány altiszttel, akiket a község ajánlott kinevezésre az ezredesnek. A „harámiák“ egy kerületi kapitány alatt állottak.

Miután a szerbek és más népeknek beözönlése egyre tartott és azoknak zöme Csernovics Arzén ipeki patriárka alatt 1690-ben vonult be, I. Lipót ezen évben s a reá következő években adott kiváltságleveleiben biztositotta őket, hogy őket régi lakhelyeikre visszavezeti; ámde ez nem ment foganatba, mert a „vendégek“ lakóhelyei török uralom alatt maradtak az 1699-diki karlovicai békekötés után is és igy állandó letelepitésükről kellett gondoskodni, ami azután ujabb határőrvidék alakitására vezetett.[1])

Mellőzzük ezen egyes határőrvidékek alakulási folyamatát[2]) és megállunk a pozsarévaci békekötésnél (1718), amely az ugynevezett *„temesi bánság“* területét is a „császárnak“ visszaadta.

A török hódoltság alól fölszabadult ezen terület főparancsnokául gróf Mercy Florimund neveztetett ki, aki egész gondját a terület benépesitésére forditotta és a bánságban is az ország védelmére népkatonaságot akart szervezni. A császári haditanácsnak a „császár“ által helybenhagyott rendelkezése értelmében a temesi határőrség a szélső, lakatlan végeken helyezendő el, a polgári igazgatástól elkülönitendő, csak a török területről bevándorlókkal benépesitendő, akiknek időre és helyre való tekintet nélkül kellett katonai szolgálatot teljesiteniök.

Átsiklunk azoknak a „Regoulament“-eknek során, amelyeket a határőrvidékek egyes biztosai, főparancsnokai kibocsátottak és megállapodunk az 1737-dik évi *Hildburghausen-féle statutumnál,* mert ez tüzetesen felöleli a *házközösségi* intézmény rendezését is.

---

[1]) Szalay: Szerb telepek jogviszonya az államhoz.
[2]) Bővebb felvilágositást nyujt e részben Vanicek: Specialgeschichte der Millitärgrenze; — Szentkláray: Százév Délmagyarország ujabb történetéből.

A határőrvidék zavaros viszonyainak rendezésével Szász-Hildburghausen József Frigyes herceg bizatott meg, aki a katonai határőrség intézményét ugy fogta föl, mint a középkori „mark"-ok utánzatát. Az őrség eredeti rendeltetése a határvonalaknak a törökök betörése ellen való védelmére szoritkozott, mivel azonban a letelepitett határőrök maguk vadak és rakoncátlanok voltak, fékentartásukra rendes hadseregbeli őrség jelenléte volt kivánatos; ámde mivel a viszonyok megváltoztak, béke idején a törökök betörésétől nem kellett tartani és a népesség a végvidékeken annyira megszaporodott, hogy a határőrök megzabolázására a rendes katonaság amugy sem lenne elegendő, söt ennek ittléte a határőröket féltékenyekké teszi, ezek meg jelenlegi szervezetükben az uralkodó háznak hasznos szolgálatokat nem tehetnek: az a kérdés állott elő, valjon a határőrök visszabocsáttassanak-e előbbi, paraszt állapotukba, avagy megtartassanak katonai szolgálatban? A herceg az utóbbira tökélte el magát; mert ő a határőrvidék népségében *„a császári udvarnak oly kincsét látta, amelyet vásárolni és pénzzel megfizetni nem lehet"*. Szerinte az „izmos szerbek és horvátok rajongásig fokozott *„nemzeti"* szellemükkel, edzett, kitartó, fáradságot és nélkülözést elviselő testükkel, mint *„hasznos"* polgárok és született katonák, megvédelmezték eddig és meg fogják védelmezni ezután is a határokat a törökök ellen; őket inkább a „hazaszeretet", mint a félelem füzi zászlójukhoz, soha sem szegődnek át az ellenséghez, söt a rendes csapatok szökései ellenében élő bástyául szolgálnak". A határőrség fentartását megokolttá teszi az is, hogy az béke idején kevésbe kerül, háboru esetén meg nincs szükség ujoncozási költségre. Mindezekből a herceg azt következteti, hogy a határőrség ügyét akép kell berendezni, hogy az a „császár" hadi szolgálatára nézve mentöl hasznosabb legyen. Szervezési javaslatában evégből a szolgálatképes határőrök számát igen nagyra tette. A határőrvidéki rendes katonaság onnét elbocsátandó és fizetésük a határőröknek adandó. Szigoru fegyelmet kell náluk behozni, hogy „lázadásra való kiváló hajlamuk" — hogyan fér ez össze annyira magasztalt hazaszeretetükkel és zászlójukhoz való hüséggel? — meggyöngittessék. A határőrvidéki „nemzet" köteles lesz ezentul is, szükség esetén, országon kivül is, harcolni és végül „nemzeti" jellemét, jó és rossz tulajdonságait gondosan a *katonai végcél* javára kell hasznositani. A császár elfogadta a javaslatot és az annak értelmében kidolgozott statutumra és utasitásra a Körösön, a mostani Belovár-Körösmegyében, 1737. évi január 26-án egybegyült nép jelenlétében a katonai határőrség föleskűdött.

Minket ehelyütt közelebbről a statutumnak a *földbirtokról* szóló harmadik fejezete érdekel. Minthogy bitorlásokkal a birtokviszonyok megzavartattak, a határok kiigazitása végett határjárást

rendelt és az erről fölvett okirat pótolta a *telekkönyvet*, amelynek másolatai a kapitányságoknál, vajdáknál, auditoroknál és minden faluban megőrzendők és azokról minden határőrvidéki háznak tizenöt garasért kivonatok adandók. Családi vagyonát elcserélni vagy elidegeniteni a parancsnok engedélye nélkül senki se merje; söt ez a tilalom a család által szerzett „überland“ azaz a törzsvagyont meghaladó földekre is kiterjed.

A házi atyának gyermekek és testvérek s vele közösségben élő rokonok hátrahagyásával elhunyta után, „régi szokás és a régi határőrségi rendeletek“ szerint, a „legalkalmasabb“ lépjen helyébe és a „*dominium utile*“-t — a haszontulajdont — ő vegye át, a többi gyermekek az uj házatyával az előbbi gazdálkodásban és vagyonban *közösen* részesülnek. A házatyát a közösség válaszsza, civódás esetén a parancsnok a legarravalóbbat nevezze ki. Ha bizalmatlanság és egyenetlenség támad a közösségben, a civódó és abból kiválni akaró tag minden ingó vagyonból végleg kielégittessék és mint haszontalan egyén, kizárassék. A hátrahagyott özvegy, ha ismét férjhez menne, a kommunióból kiválni kénytelen lenne, hozományán kivül, adjon neki a közösség végkielégitésül egy rend ruhát és tizenöt forint készpénzt; legalább ugyanennyit kapjon a közösségből kiházasodó leány és a menyegző költségét a közösség viselje. Házi fogyasztásra szánt marha, bor és élelmiszer vámmentes. Erdőket szántás, legeltetés, szőllőmüvelés céljából kiirtani csak a parancsnok engedelmével szabad. A büntetési nemek sokfélék és szigoruak. Nagyobb lopásokat, betöréseket, rablásokat a statutum kötéllel, emberölést kerékbetöréssel büntet. Idegen marha szándékos megsértését, verekedéseket és könnyebb sértéseket tömlöccel és bottal. Nyilvános paráznaság börtönnel kenyéren és vizen, erőszakos nemi közösülés, palloshalállal. Engedetlen vagy szülőik ellen egyébként vétkes gyermekek elzárással, böjttel, vesszőzéssel fenyitendők. „A cigányokra vajda ügyeljen föl, aki utasitás szerint gátolja meg ezt a lopáshoz szokott népséget a tolvajságban és alárendeltjeit tartsa féken, kártérités kötelezettsége mellett“.

Minden alkalmas határőr, katonai hatóság alatt áll és katonai szolgálatra kinn és benn köteles. Senki se merészeljen magát pénz vagy ajándék árán a személyes szolgálás alól megváltani; mert akit ezen rajta kapnak, sulyos büntetésen fölül még a váltságdij kétszeresét is tartozik a tábornoki pénztárba fizetni. Személyes szolgálati és fegyelmi dolgokban a vajda (századparancsnok) és a kapitány (zászlóaljparancsnok) itélkeznek. Ezeknek és a zászlótartóknak a *német* nyelvben, szóban és irásban jártasaknak kell lenniök.

Hildburghausenre még a határőrök taktikai kiképzésének feladata is hárult. A határőrséget ezredekbe és zászlóaljakba osz-

totta és ezzel a „rendetlen“ „nemzeti“ katonaságot „rendes“ hadcsapatokká alakitotta át.

Láttuk, hogy ebben a Hildburghausen-féle statutumban mily nyomaték van helyezve a szlávok *„nemzeti“* szellemére és hogy mennyire dédelgetik abban a szláv „népszokást“ és népjogot; és ebben látjuk egyszersmind azt a hagyományos osztrák törekvést nyilvánulni, hogy a magyar elem *fennállása, léte, terjedése elé* saját hazájában akadályok gördittessenek. Az a hosszu, a határőrvidék végleges szervezetében mintegy 580 négyszögmértföldnyi területet elfoglaló öv, amely az ország és kapcsolt részei déli részén elhuzódik; az az (1859-diki összeirás szerint) egy millió egyszázezer lelket számláló néptömeg, amely csekély kivétellel, nemmagyar: már a telepités pillanatában arra a célra volt rendelve, hogy katonai feladatai mellett, az uralkodóház támaszául szolgáljon és a magyarságot céljaiban ellensulyozza.

III. Károly halála után (1749) a temesi bánság parancsnokságát Engelshofen Ferenc Lipót báró vette át, aki Temesvár erődeinek bővitésén kivül a bánság egyes helyeit katonai őrségi állomásokká tette. De az udvari haditanács ezzel nem érte be, hanem elhatározta, hogy a Duna mentén Zentától kezdve Óvcsán — a mai Bárányoson — Pancsován, Homolicon, Kubinon és Uj-Palánkán át egész Mehádiáig és Karánsebesig *kordont* huzat, vagyis a *határőrvidéki intézményt a temesi bánságban is életbe lépteti.* Evégből a szintén szerbekből álló és „Banater Miliz“-nek nevezett őrséget toborzotta össze, amely a tiszamarosi határőrvidék megszüntével ennek lakóival is szaporodott; a bánsági határőrvidék tulajdonképi szervezése azonban későbbre esik.

A folytonos kisérletezés, az általános és különös, sokszor egymásnak ellenmondó szabályzatok és parancsok az igazgatásban zavarokat idéztek elő és ezek megérlelték azt a gondolatot, hogy azok lehetőleg *egyöntetü egészbe* foglaltassanak össze. Cordua gróf, aki a szervezkedés munkájában maga is részt vett, Jenkó udvari katonai tanácsossal együtt vállalkozott a mondott feladatra és 1754-ben ki is került sajtó alól, legfelsőbb jóváhagyás mellett, a szerémségi és bánsági határőrvidékekre is kiterjesztett s 1807-dik évig érvényben maradt szabályok gyüjteménye ezen czim alatt: *„Militärgrenzrechte* für das Karlstädter und Varasdiner Generalat“ — Katonai határőrvidéki jogok a károlyvárosi és varasdi főparancsnoksági terület számára. Ez a kompiláció is csak jogtörténeti érdekkel bir és reánk nézve igy is csak annyiban, amennyiben a földbirtokról és katonai hübérekről, a végakaratról, a törvényes öröklésről intézkedik. A határőrök jogainak általános kutfői gyanánt a „természetjogot“ (!) és „Isten tizparancsolatját“ jelöli meg; különös kutfőül pedig katonai ügyekben, a „hadi cikkelyeket“, bünügyekben, a császári rendeleteket, parancsokat és novellákat

I. Ferdinándtól Mária Teréziáig és polgári ügyekben, az *osztrák* örökös tartományokban érvényes magánjogot. Szokásjog csak akkor érvényes, ha más rendeletekkel, a „természeti és isteni joggal" és a józan észszel s jó erkölcsökkel nincs ellenkezésben. Különösen kiemeli, hogy a görögkeleti (természetesen szerb és oláh) papság az ő kánoni joga alkalmazásában ne korlátoztassék, amenynyiben az összefér az ő hiveiknek adott kiváltságokkal.

A határőrvidék területén levő földek katonai határőri *hübérek*, melyek a határőrvidék lakóinak szabad haszonélvezetre, zsold helyett és akép adományoztatnak, hogy erejükhöz és a legfelsőbb parancsokhoz képest katonai szolgálatokat országon kivül és belül teljesitsenek. (2. §.) A földbirtok jogszerü birtokosa megtartja azt saját törvényes leszármazói számára is, de a fiuk a leányokat kizárják. (17. §.) Utána a fiuk egyenlő arányban örökösödnek, de az ezred beleegyezésével és csak ugy osztozkodhatnak, ha a földbirtok akkora, hogy mindegyikük megélhet és katonai szolgálatokat teljesithet a saját részéből. (18. §.) Határőrök fiai, akik a határőrvidéken kivül laknak, örökrészeiket három év alatt birtokképes egyéneknek (határőröknek) eladni tartoznak; azok pedig, akik papok vagy katonák, örökrészüket éltük fogytáig, mint hübért, megtartják, de abból kötelesek katonát állitani. (21. és 22. §§.) Leányok csak ugy örökölhetnek földbirtokban, ha oly határőrhöz mennek nőül, akinek magának nincs földbirtoka. (26. §.) Magszakadás esetén a hübér visszaszáll az ezredre, mely azt katonai szolgálat fejében ujból adományozza. (37. §.) Földbirtok tekintetében a törvényes renddel ellenkező végrendelkezés tilos. (45. §.) Élők közti elidegenités csak akkor szabad, ha a birtokosnak többje van egy hübérnél és az elidegenités a katonai szolgálat terhével (cum onere servitiorum militarium), az ezred beleegyezésével és a telekkönyvben való keresztülvitellel történik; különben semmis. (46. §.) Aki nincsen katonai joghatóság alatt, a határőrvidéken nem szerezhet semmiféle ingatlant. (48. §.) Parancsnokok és tisztek jövőben — öröklés esetén kivül — ne szerezzenek fekvőségeket. (61. §.) Minden háznál és hübérnél a családfőnek megnevezve és az oda tartozó férfi tagoknak összeirva kell lenniök. (75. §.) A hübéri birtok felosztása *katonai szolgálatra képes lélekszám* szerint történik. (41. §.) A gyalogsághoz tartozó határőr hübéri birtoka, minőség szerint, 34—45, a lovasságé 18—24 hold közt váltakozott. Egy gyalogsági hübéri birtok egy gyalogost, egy lovassági hübéri birtok egy lovast állitott, de egy házból — ha több hübére volt is — három gyalogosnál és két huszárnál több nem volt állitható. (52—56. §§.) A határőrök az ezredépületek fölépitéséhez és föntartásához ingyenes közmunkaerővel járulni tartoznak. (84—85. §§.)

Futólagosan érintjük a bánsági határőrvidék alakitását a

„Bánsági miliciából“ és más elemekből, — az erdélyi határőrvidékét, — a csajkás zászlóaljét, — a határőrök szereplését az egyes háborukban, az egyes vidékek területi változásait; mert mindez az általános és a hadi történet körébe tartozik; átfutjuk az uj telepitéseket és csak a Devins tábornok által kidolgozott és 1787-dik évi „Systemalverordnung“-nál állapodunk meg egy pillanatra, amely a határőrvidéken a *canton*-rendszert léptette életbe és ezzel a katonai szolgálatot elkülönitette a politikai és gazdászati igazgatástól. Az idézett rendelet a *házközösségek* tekintetében annyiban tartalmaz érdekeset, amennyiben *felosztásukat megtiltja és pedig azon okból, mivel a haderő mennyisége a családok számától függött és a katonaállomány állandóságát csak a közös családi gazdaság biztositja:* és mivel az eddig gyéren megengedett osztályoknak egyedüli célja az volt, hogy az illetők a *katonakötelezettség* alól kisikoljanak.

Hosszas tanácskozások, hadi tanácsülések, udvari bizottságok kirendelése és tanulmányutak után készültek a Károly főherceg, I. Ferenc császár unokaöcscse, mint főhadparancsnok vezetése alatt szerkesztett, pártoló véleményével fölterjesztett és az uralkodó által „szentesitett“ **alaptörvények** a károlyvárosi, varasdi, horvát báni, szlavóniai és bánsági határőrvidék számára, amelyek 1807. évi november 1-én léptek életbe és — miként a határőrvidéki intézményt dicsőitö, osztrák vagy nagynémet szellemü, magyar országgyülési képviselő és történész, dr. Schwicker J. H. állitja, — az a népnek kihirdettetvén, ez azokat mindenütt hangos üdvrivalgással és hálás köszönettel fogadta.—[1]) Szerinte, akinek egész munkája a német és katonai felfogásnak ömlengő apológiája és a magyar közjognak negációja, — az idézett alaptörvény nem kétes értékü kisérletezés, hanem oly valódi, jól előkészitett, alaposan átgondolt és átvizsgált „reformmü“, amelyet az a szándék vezérelt, hogy a határőr-népet anyagilag és szellemileg emelje, anélkül, hogy ez katonai szolgálatképességén csorbát ütne. Szerinte továbbá az alaptörvények alkotója, a generalissimus, azzal is megnyerte a határőrök szivét, hogy ama törvényeket nemcsak német nyelven, hanem — természetesen a magyar kivételével — az ország többi nyelvén közhirré tétette.

A törvényeket kihirdető nyilt parancsban a császár és király kijelenti, hogy a határőrök szolgálatkészsége, bátorsága, hüsége és állhatatossága inditották öt arra, hogy hü és vitéz határőreinek, a kor és a *„nemzet“* szellemének megfelelőbb *„alkotmányt“* adjon, amelynek az a rendeltetése, hogy a határőrök jogait szabatosan meghatározza és „állampolgári“ kötelességöket, az ö hivatásukhoz képest, megszabja; — az önkényt a törvény korlátai közé szoritsa

---

[1]) Geschichte der österreichischen Militärgrenze. 226. l.

és a határőrök állapotát és tulajdonát egyszer-mindenkorra biztositsa; — szolgáltatásaikon lehetőség szerint könnyitsen.

Ebből a nagy „reformműből" ismét csak azokat a szakaszokat vonjuk ki, amelyek az *ingatlan jószágokra* vonatkozó jogokról szólnak.

Az alaptörvény ismétli az 1754-diki „Grenzrechte" abbéli kijelentését, miszerint a határőrvidéken levő összes fekvőségek *katonai hűbéri birtokok,* amelyeknek dominium directuma (főtulajdona) ő Felségét, örökös és átörökithető haszontulajdona, dominium utile-je a birtokosokat illeti: eszerint a határőrvidéken földesuri jogokról és jobbágyi kötelességekről a magyar jog értelmében, nem volt szó. *A határőröknek katonakötelezettsége a földbirtokon alapult,* amely neki haszontulajdonul adományoztatott; ennélfogva a katholikus papok, tisztviselők, az anyaországbeliek (akik sajátlanul „provincialistáknak" neveztettek) és a katonai „kommunitások" polgárai (kommunitások voltak legutóbb a városok: Pétervárad, Zimony, Bród, Karlovic, Zengg, Carlopago, Petrinya, Kosztajnica, Bellovár, Ivanics-eröd, Fehértemplom, Pancsova) el voltak tiltva földbirtokvásárlástól. Kereskedőknek és iparosoknak — de csak az önállóknak, nem a határőri házban benlakóknak — csupán bizonyos korlátolt mérvben volt szabad földbirtokot szerezni, mivel fiaik is katonakötelesek. Korlátlan *földbirtokszerzésre* egyedül a valódi határőrnek van joga és attól épugy, mint minden más állampolgár, csak a törvényben előirt esetekben fosztható meg: különben arról, amit szerez, szabadon rendelkezik. A földbirtok törzsvagyonra (Stammgut) és Überlandra, azaz a törzsvagyont meghaladó földbirtokra, oszlik, amaz el nem idegenithető, mivel az a házföntartásra szükséges, emez igen. A törzsvagyon állománya tüzetesen megállapittatott aképp, hogy a minimum, a negyedtelek, elégséges volt egy határőrcsalád takarékos föntartására. A legelők az „államéi", aki azokat a községeknek engedte át közös használatra. Szükség esetén szabad volt a földbirtokot eladni, elcserélni, zálogba adni, zálogjoggal terhelni: de csupán az összeirt összes *szavazatképes* családtagoknak és az ezredparancsnokságnak beleegyezésével. A müvelhető földet be kellett vetni; mert ha a birtokos a szokásos ugarolási idő, három év letelte után, azt bevetni az e részbeli megintéstől számitott egy év alatt is, elmulasztaná, az elhanyagolt földet — hacsak nem törzsvagyon — elvették töle és más határőrnek adták, akinek arra szüksége volt. Szöllőt ültetni szintén csak hatósági engedély mellett volt szabad, nehogy a szántásvetés és a marhatenyésztés kárt szenvedjen. A házközösségekre vonatkozó intézkedéseit az „alaptörvénynek" nem tartjuk szükségesnek itt fölhordani; mert alantabb, az 1850-dik évben ismét kibocsátott „alaptörvénynyel" kapcsolatban amugy is tárgyalni fogjuk a határőrvidéki birtokviszonyokat abban az állapotban, amelyben a határőrvidék polgárositása idején léteztek.

Hogy mily szerepet játszott a határőrvidék és annak katonasága a további török és francia háborukban, annak ismertetése nem tartozik tárgyunkhoz, ugy az sem, hogy az 1848-diki magyar függetlenségi harc alatt mikép használták föl a határőrvidéket hazánk ellen: de mint érdekes mozzanatot föl kell ebből az időből emlitenünk, hogy azok az óhajok és kivánságok, amelyeket a törvénytelen uton 1848. évi március 25-dikén Zágrábba egybehivott „nemzeti gyülés“ által megválasztott bán, Jelacsics József báró vezetése alatt a „császárnak“ átadott peticióban és a nevezett bán által junius 5-dikére egybehivott országos értekezleten, a képviselőik utján szintén megjelent határőrök hangoztattak s amelyeknek teljesitését a bán rendeletileg meg is igérte, később azután teljes szövegükben átmentek az **1850-dik évi alaptörvénybe,** amely 1850-dik évi május 7-én kelt legfelsőbb elhatározással léptettetett életbe s amely az előbb idézett „történész“ szerint: „a határőrvidék belső kiépitésében igazi, valódi haladást jelez; jelzi a *fejlettség legmagasabb* fokát, amelyet ez az intézmény, mint egész, elérni képes vala“.[1])

Az alaptörvény *három* szakaszból áll: az első szakasz általános rendelkezéseket tartalmaz; a második hét fejezetből áll, melyek a határőrvidék lakóinak jogairól és kötelességeiről általában, az ingatlan javakra való jogokról különösen, a határőrök jogairól ipar-, kereskedelem, művészetek és tudományok tanulása tekintetében, a házközösségekről, a védkötelezettségről, a közmunkáról, az adóról és a katonai városokról (Militär-Communitäten) szólanak; végül a harmadik szakasz a határőrvidék politikai beosztását tárgyazza.

Lényeges és thémánkkal összefüggő rendelkezései a következők: A katonai határőrvidék *az osztrák örökös monarchia* elválaszthatatlan alkatrésze. A katonai határőrvidék és a hasonnevü tartomány (provinciale) együtt egy *országterületet* képeznek, de külön közigazgatásuk és képviseletük van. A határőrvidék intézménye eddigi szervezetében föntartatik és hadi s katonai igazgatás tekintetében, mint a birodalmi hadsereg integrans alkatrésze, a birodalmi végrehajtó hatalomnak (t. i. a cs. kir. hadügyminiszteriumnak) marad alárendelve. A határőrvidék lakói szabad községi alkotmányt kapnak és a többi koronaországok honosai részére az 1849. évi március 4-diki birodalmi alkotmány által adott jogokban oly mérvben részesülnek, amennyiben a határőrvidéki intézmény céljaival és szükségleteivel megegyeztethető.[2])

---

[1]) Schwicker: Id. m. 346. lap.

[2]) A határőrvidék községi törvénye 1860. évi november 7 diki lf. elhatározással és a kommunitások városi rendtartása és ezzel kapcsolatban a békebiróságok életbeléptetése bocsáttatott ki. A községi törvény a községek rendeltetéséről, alkotásáról és föntartásáról, területi viszonyaikról, egyeseknek a községhez való viszonyairól, az illetőségről, a községi háztartásról, a községek befolyásáról közügyekben és a községi ügy fölötti felügyeletről intézkedik.

A határőrvidéki járások katonai beosztása (ezredekre, titeli zászlóaljra és századokra) változatlan marad és politikai s közigazgatási berendezésük alapját képezi. A határőrök birtokviszonyait és belőlük eredő, valamint személyes kötelezettségeit a jelen statutum szabályozza. A határőrvidéken a katonai szolgálat nyelve a birodalmi hadsereg nyelve, t. i. a német, csak a századhatóságnál használják szóbeli eljárásban az illető lakosság nyelvét és ebben bocsátandók ki a községekhez intézett rendeletek; de a lakosságnak jogában áll minden hatósághoz saját anyanyelvén intézni kérelmeit és az elintézést ugyanazon nyelven kapja. Az országos nyelvek használata a politikai-közigazgatási ügyekben, a biróságoknál s a magasabb és alsóbb iskolákban érvényben marad. A határőrök katonai büntettek és kihágások tekintetében a cs. kir. hadsereg törvényeinek, minden egyéb esetben a köztörvényeknek, tehát az osztrák polgári törvénykönyvnek rendelvék alá. (1—9. §§.)

Az összes katonai határőrtartományok változatlanul megmaradnak belső és külső fegyverszolgálatra való rendeltetésükben. Ezen rendeltetésükhöz képest kötelesek a határőrök ő felségének, a császár és királynak, békében és háboruban, az országban és az országon kivül, a legfelsöbb rendeletek értelmében, minden katonai szolgálatot teljesiteni és a belső határőrvidéki intézetek föntartásához járulni. Ezért a határőrvidéki közösségek minden jogszerü birtokaikat a maguk és utódjaik számára *valódi és állandó tulajdonul* kapják meg. (10. §.)

A határőrvidéki lakosok minden fekvő birtoka, az összes határőri kötelezettségek betöltése irányában, a határőri közösségeknek teljes tulajdona, mely csak annyiban van korlátozásoknak alávetve, amennyiben olyanokat e törvény megállapit. Az 1807-diki alaptörvény 1. §-a szerint eddig fennállott, a földesuri hübéri kapcsolatból keletkezett *haszontulajdoni viszony ezennel megszünik.* (11. §.)[1])

[1]) Jólehet a fekvő birtokok mind jogszerü birtokosaik tulajdonai és a földbirtokkal a katonakötelezettség volt egybekapcsolva, mégis lényeges különbség volt a határőrvidék lakosai közt; először is voltak házközösségben és azon kivül élők; másodszor voltak korlátlan, korlátolt és kiváltságos földbirtokosok: korlátlanok, akik a határőrvidéki telkek megszerzésében korlátolva nem voltak, azaz telkeket határozatlan mennyiségben szerezhettek; ez a jog csak házközösségben élő határőröket illetett meg és kiterjedt nemcsak magára a határőrvidékre, hanem a provinciáléra és a kommunitásokra is; egyedül a ház tekintetében volt korlátozás; mivel ez titkos osztályokra vezethetne, de bérházat vagy üzérkedésre szabad volt több házat is birni. Korlátozva voltak a földbirtok szerzésében a katonatisztek, hivatalnokok, kath. és református papok, kereskedők, iparosok, gyárosok, művészek, honoráciorok, amennyiben nem éltek házközösségben; igy például a katonatisztek, hivatalnokok és r. k. s ref. papok lakóházukon kivül 3, iparosok és kereskedők 5 holdon felül többet nem birhatnak. Görög-keleti, szerb és román papok, mivel házközösségekből kerültek ki, vagy ilyent magok alapitottak, többet is birhattak. Jogi személyek (holt kéz) a birtokból kizárvák. Kiváltságosak azok, akik vagy általában nem, vagy a mondott korlátolt mérvben nem jogositvák határőrvidéki fekvőségek szerzésére, de akik már az 1807-diki alaptörvény előtt vagy annakutána különös engedélylyel a határőrvidéken jogszerü birtokot szereztek és épen azon okból neveztetnek kiváltságosoknak, mivel az alaptörvény ellenére szerezték birtokaikat és ilyenek lehetnek testületek, egyházak, zárdák is.

A határőrvidéken *fekvő jószág birásával* a védkötelezettség össze van kötve; olyannak megszerzésével tehát mindenki katonakötelezettséget vállal. Akik családjaikkal együtt a határőrvidéki kötelékbe belépni szándékoznak, előbb az ezredparancsnokság engedélyét tartoznak megszerezni, ami csak akkor adható meg, ha életfentartásuk és katonakötelezettségük betöltése vagy fekvőség valódi megszerzésével, vagy egy már létező határőrvidéki gazdasághoz csatlakozással biztositva van. (12. §.) A határőrvidéki házak földbirtoka törzsvagyonra és külsőségre (Überlandra) oszlik. Törzsvagyonhoz tartoznak mindazok a földek, amelyek az idő szerint a telekkönyvbe, mint törzsvagyon vannak bevezetve. Ezek a lakó- és gazdasági épületekkel együtt teszik ki a telki állományt. A törzsvagyon rendszerint nem idegenithető el. Csak különös esetekben szabad azt becsértékének egyharmada erejéig zálogjoggal megterhelni és a községi választmány van hivatva felügyelni, hogy az adós kamatokon kivül még a tőkének aránylagos részét is leróoccupation ja. Csupán akkor, ha már nincs más segitség és ha a család föntartása más telek megszerzésével vagy más határőrházba fölvétellel biztosittatott, szabad a törzsvagyont birtokképes egyénnek eladni. Külsőség (Überland) alatt a határőrháznak minden egyéb földbirtoka értendő és az a fennálló szabályok szerint elidegenithető. (16. §.) [1])

A köségek által eddig használt legelők *azoknak tulajdonai.* Jogukban van, egyes telepitésnél vagy családi osztályoknál, szükség esetén ház-, udvar- és kerti helynek valót a legelőből kihasitani. A község legelőjének végleges felosztása vagy eladása, az ő kivánságára, csak törvény utján történhetik. (17. §.) A legelő a község megállapodásához képest marhalegeltetésre szolgál, vagy a községi alapok javára egészen vagy részben felhasitható és bevethető.

A határőrvidéki erdőség állami vagyon. Belőle a kincstári szükséglet előleges fedezése után a határőröknek, régi joguknál fogva és minden egyéb faizást megelőzőleg, a házi szükségletre való épitő és tüzelőfa ingyen utalványozandó. Jogositvák továbbá az erdőben marhájukat ingyen legeltetni és hetenkint három nap rőzsét szedni. (18. §.)

Mig a házközösség több férfiből áll, azok különbség nélkül, valjon az eredeti birtokostól származtak, avagy a házba beházasodtak, avagy más módon mint valódi háztagok és nem mint

[1]) A fenti felosztás arra való, hogy a földeldarabolás elkerültessék. A törzsvagyonhoz tartozik a fundus instructus és az egy évre való eleség és takarmány, ami szintén nem adható el. A telkek egész, háromnegyed, fél vagy negyed telkek lehetnek. Az egész telek 18–24 hold szántóból, 6–10 hold kaszálóból, a háromnegyed telek $13^1/_2$–18 hold szántóból, $4^1/_2$–$7^1/_2$ hold kaszálóból, a fél telek 9–12 hold szántóból, 3–5 hold kaszálóból és a negyed telek $4^1/_2$–5 hold szántóból s $1^1/_2$–$2^1/_2$ hold kaszálóból áll. A határőrházhoz szabály szerint nem szabad egy teleknél többnek irva lennie, ami ezt meghaladja, az elidegenithető külsőség.

cselédek fölvétettek légyen-e; egyenlő jogokat birnak a ház ingatlan vagyonára. Ha azonban egyik a házból kilép avagy másként kiválik, elveszti arra jogát és az önmagától, kihasitás nélkül a többi férfi tagra száll át mindaddig, mig a házban csak egyetlenegy is megmarad. Ha már nincs férfi a házban, akkor az a jog ugyanazon módon a házhoz tartozó nőkre háramlik át, akiknek szabadságában van a gazdaságot közösen folytatni, vagy oly férfiakhoz, akik határőri kötelezettségben vannak vagy olyant vállalnak, nőül menni és azokat a közösségbe fölvétetni. (22. §.) [1]

Ha még csak egy nő marad a házban és az egy oly férfival kél egybe, aki nem áll a határőri kötelezettség alá, akkor a nőnek ingatlan vagyonát két év alatt határőrnek kell eladnia. (20. §.)

Végül, ha az egész közösség kihal és nincsen végrendelet, akkor nemre való különbség nélkül, törvényes öröklés foglal helyet. Az örökösök is csak az esetben tarthatják meg az ingatlanokat, ha maguk is határőri viszonyba lépnek (12. §.); ellenkezőleg azokat az örökség megszerzésétől fogva két éven belül eladni kötelesek. Az ingók teljesen szabad tulajdonukba szállanak. (24. §.)

A házközösségnek csakis az utolsó sarja végrendelkezhetik az ingatlan vagyonról, hacsak nincsenek oly egyének, akiknek a határőrvidéki házba való visszalépés joga fön van tartva. (25. §.)

Ha nincsenek öröklésre képes személyek és végrendelet sem maradt hátra, a vagyon a *határőrvidéki intézményre* (Grenz-Institut) háramlik. Az ily vagyon közcélokra, földben szükölködő családok fölsegélésére vagy uj telepitésekre forditandó. (26. §.)

Birtokviták a rendes biróságok által ezen statutum szerint s amennyiben ez rendelkezést nem tartalmaz, az általános polgári törvény alapján döntendők el. (27. §.)

A határőrvidéki nép „patriarchális" élete, mint *nemzeti szokás*, a törvények oltalma alá helyeztetik. (31. §.)

Egy ház családjának mindazok a személyek tekintetnek, akik a háznál összeirvák és nem cselédek; akár rokonok azok, akár a közösségbe fölvettek. (32. §.)

Hogy csend, rend, egyetértés, vallásosság és erkölcsösség tartassék fön a családban, rendesen a legöregebb arravaló és szolgálattól mentes férfi viselje a házatya tisztét és kezelje a ház vagyonát. Felesége vagy más alkalmas asszony legyen a házanya. A választást a család eszközölje és a hatóságnak jelentse. Ha a családtagok a választásban nem egyeznek meg, döntsön a községi választmány. (33. §.)

---

[1] A házközösségből való megválás történhetik: kilépés vagy más közösségbe való belépés vagy beházasodás, — a kötelező határőri állapotból való formaszerü kilépés, — a határőrvidékről más országba költözés, — kivándorlás és igy az osztrák honosság elvesztése, — végül tiz évi ismeretlen helyen való távollét utján.

Amit a házközösség egyesült erővel szerez, az a *ház közös vagyona*, amely a háztartásnak és valamennyi családtag eltartásának költségeire szolgál. (34. §.)

A háztársak a házatyától a közös vagyon kezelését számon kérhetik és kebelükből egyet a terménykészlet és pénztár ellenőrzésével megbizhatnak. (35. §.)

A földek vétele, eladása, haszonbérbeadása, elzálogositása vagy megterhelése tekintetében, valamint minden, az egész családot vagy a házi vagyont illető fontosabb ügyletben, a családatyának kötelessége a 18-ik életévüket meghaladott családtagok meghallgatását és többségüknek az ügyletbe való beleegyezését kimutatni. Egyes családtagok kifogásai fölött a községi választmány dönt, a felebbezés fentartatván. (36. §.)

A családtagok a házi kötelezettség betöltése után üres idejüket szerzésre fordithatják. Evégből a házatya engedelmével a házon kivül is állhatnak munkába. Ily fajta keresményüknek egy részét a ház közös pénztárába kell szolgáltatniok. Ha e részben nem birnak a házatyával megegyezni és panaszra kerül a sor, a községi választmány határoz. Ha a határőr a házatya engedelme nélkül adja magát külön keresetre, egész keresményét a ház pénztárába tartozik beszolgáltatni. (37. §.)

Mindaz az ingóság, amit a háztagok maguknak jogosan szereznek, az ő külön tulajdonuk. (38. §.)

A házközösség felosztása a következő feltételek mellett engedhető meg: 1. mindegyik résznek ki kell mutatnia, hogy a lakóházon kivül legalább hat hold föld esik reá a törzsvagyonból; 2. a mindkét nemü és 18-dik életévüket meghaladott családtagok többségének a felosztásba bele kell egyeznie; 3. az osztályrészeknek a tagok megállapodása értelmében előre meghatározottaknak, elkülönitetteknek és a mesgyéknek a hatóság közbejöttével kitüzötteknek kell lenniök; a felosztásnál ügyelni kell azokra a személyekre, akiknek a házba visszatérés föntartva van; őket az egyik osztályos családi ágba kell beosztani és ennek lesz azután előre kiadva a tényleg visszatérendő személy osztályrésze; 4. az osztozkodó feleknek kölcsönös követeléseikre nézve és a hitelezőkkel a közös adósságokra nézve eleve kiegyezniök, a netán szükséges jelzálogot kijelölniök és az ovadékokat s özvegyi tartásdijakat biztositaniok kell; 5. eleve gondoskodni kell a kihasitott helyeken az uj lakóházakról;[1]) 6. az osztály következtében kilépő mindegyik férfinak tényleges katonai szolgálatát már le kellett szolgálnia; 7. egy háztárs kilépése nem változtat a házközösség által sorozás

[1]) Ha a házközösségi ház idegen kézre, nem-határőr kezébe kerül, az vagy lerombolandó vagy gazdasági épületté átalakitandó; ennek oka a közösségi házaknak összeirása és kellő nyilvántartása, amelyeket az összeirási számon kivül a házatya nevével is meg kellett jelölni.

alá állitandó számon; 8. ha egyszerre több oly férfi lép ki, aki tényleges katonai szolgálatra köteles, akkor kell. hogy ugy a kilépett, mint a bennmaradó házatya katonai kötelezettségének eleget tett légyen. (39. §.)

Ha valamelyik családtagnak befogadása iránt egyik vagy másik kilépő fél tiltakozik, azt a közelebb rokon ág köteles befogadni. Ha az osztozkodó felek közt a vagyonrészek dolgában nem jön létre barátságos egyezség, akkor az egész közös vagyont, elöleges tárgyalás után, a községi választmány osztja föl a *finemü tagok száma szerint.* (40. §.)

A felosztás érintett kellékeit a községi választmány tartozik felelősség terhével kimutatni. (41. §.)[1])

A felosztásról a községi hatóság előtt irásbeli szerződés szerkesztendő, valamennyi szavazatképes tag által aláirandó, a századhatóság által felülvizsgálandó, jóváhagyandó és telekkönyvileg keresztül vezetendő. (42. §.)

Egyes személyek és családok befogadhatók a határőri házközösségbe, ha magukra vállalják a határőri kötelezettségeket és előbbi hatóságuktól való elbocsátásukat igazolják. (44. §.)[2])

Minden határőr a hatóság engedelmével átléphet más közösségbe, ha abba mind a két közösség tagjai beleegyeznek. (45. §.)

A határőrvidékről való elköltözés megengedhető, ha az illető tényleges katonai kötelezettségének megfelelt. (46. §.)

Házközösségükből kilépő, másikba átlépő vagy határőri állapotukat elhagyó határőröknek, minthogy megszünnek házközösségi tagok lenni, nincs joguk a ház ingatlan vagyonára. (47. §.)

Oly határőröknek, akik p. o. mint katonatisztek, papok, hivatalnokok, csendőrök, sat. közszolgálatban vannak és igy a közös kereset követelményét nem teljesitik, nincs igényük a házi vagyon haszonélvezetére, sem egyáltalán bármely, a közösségből folyó jogok gyakorlására; joguk van azonban a közösségbe visszatérni és ezen visszatérés időpontjától fogva, a vonatkozó kötelezettségek átvállalása mellett, épugy részesülnek a közösség vagyonában, mint bármely más családtag. (48. §.) Kiskoruak ingatlanságát illető bárminemü intézkedéshez a gyámhatóság elöleges engedélye kivántatik meg. Kiskoruak tulajdonát képező házközösségbe való fölvétel csak a gyám és gyámhatóság engedelmével történhetik, ha a fölvételből a kiskoruakra előny származik. (49. §.)

---

[1]) Mindenütt, ahol községi választmányról van szó, a századhatóság a községi képviselettel egyetemben értendő; ettől azután az ezredhatósághoz, innét az országos főparancsnoksághoz és végső fokban a birodalmi hadügyminiszteriumhoz lehetett felebbezni. Szavazategyenlőségnek vagy a felosztás »hivatalból« elrendelésének esetén, ha p. o. a családtagok veszekedése az együttélést veszedelmessé teszi: az ezredhatóság saját belátása szerint határoz.

[2]) Ezen befogadáshoz a házközösség mindkét nembeli összes tagjainak beleegyezése és az ezredhatóság jóváhagyása szükséges. Az ily befogadásról, amelynek a neve »Eincommunionirung«, »Einconscribirung«, szintén irásbeli szerződés készitendő.

A „Grenzgrundgesetznek“ többi határozmányai és a vele kapcsolatos és reája vonatkozó rendeleteknek intézkedései, igy például a föld megadóztatási viszonyai, szorosan véve, nem tartoznak tárgyunkhoz: de majd munkánk további folyamán, ahol a házközösségeket és azoknak megszüntetését közgazdasági szempontból fogjuk fejtegetni, rá-rátérünk azokra az előnyökre, amelyekben a határőrvidék lakossága egyáltalán, de kivált a házközösségek, mint a katonai és abszolut uralom dédelgetett gyermekei, bőviben részesültek az ország többi lakóival szemben.[1])

---

[1]) **Lásd: Hostinek József: Die k. k. Militärgrenze, ihre Organisation und Verfassung. Bécs, 1861.**

V.

A határőrvidéki házközösségek ezen vázlatos történetéből más következtetésre és meggyőződésre nem juthatunk, mint arra, hogy a családi vagyonközösségnek az emberiség minden népénél honos és nem külön „nemzeti", épenséggel pedig nem „szlávnemzeti" intézményét, amely az emberi természetben, az összetartozók vérségi kötelékében fejletlen, kezdetleges viszonyok közt a közös védelem és a háztartás terheinek és munkáinak megosztása szükségében lelte mindenütt csiráját, — a házközösség természetjogi és ethnikus határokhoz nem kötött intézményét, mondjuk, a határőrvidéknek közjogunkkal diametrális ellentétben álló katonai, külön uralma *mesterséges* uton tartotta fön. Hiszen, amily általános és természetes volt a kezdetleges létben, ahol az egyén az állam oltalmában nem, vagy nem eléggé részesült, a rokoni kötelékkel összekapcsolt egyének, magukban gyönge, egyesülésükben és együttmaradásukban erős, családi tömörülése; époly általános és természetes volt az is, hogy mihelyt az egyén elég erősnek érezte magát arra, hogy saját legközelebbi családjával a közcsaládból kiválhasson és önálló háztartást rendezzen be: ezen családi erejével a közcsaládi közösségből kilépjen. Igy volt ez mindig, igy kellett lennie már a *legelső* közcsaládnál, házközösségnél, vagy nevezzük bármi néven, a déd-, nagyapa, vagy apa házfői uralma alatt együtt élt családösszeségnél; mert ha nem igy volt volna, akkor — félre nézve attól a ritka esettől, ha az egész család kihalt, — a közcsalád, önönmagára vált volna teherré, mivel az természetes szaporodása következtében oly népessé válandott, hogy tagjainak tulságos nagy volta miatt lazává tette, szétrepesztette volna a családi köteléket; önmaga hiusitotta volna meg a maga elé tüzött célokat, a közös munka segitségével való gazdálkodást, az olcsóbb együttélés előnyeit, külső támadások ellen a véd- és dacszövetséget és megingatta volna a házfői uralmat. Az emberi szellem mélyében rejlő önállóságot, önrendelkezést, szóval az egyéni *szabadságot* akarta tehát a határőrvidék katonai uralma megtörni, mesterséges korlátok közé sajtolni: erre irányultak *elejétől fogva* azok a tiltó szabályok, amelyeket a különféle regoulamentumok, rendeletek,

alaptörvények a házközösségek felbontására és a „törzsvagyon" megosztására célzó törekvések elnyomását vagy legalább megnehezitését tartalmazták. A házközösségek, a bennök rejlő természetes erjedés erejénél fogva, mindig hajlottak a felbomlás, a megosztás felé; de jött a katonára való szükség: és a határőrvidék megalkotásával a katonai uralom megakasztotta azt az erjedési folyamatot; megakasztotta pedig oly eszközökkel, amelyek épen határőrök jogainak forrásául hazudott „természetjoggal" és „Isten tizparancsolatjával", a vallással és erkölcscsel ellenkeznek. Avagy nem erkölcstelen-e az egyik regoulamentumnak[1]) az a szabálya, hogy a határőr halála után özvegyének csak legfölebb két évig volt szabad *„szolgálat nélkül"* maradnia és ezen idő eltelte után vagy ujból férjhez *kellett* mennie vagy *„szolgálatképes"* szolgalegényt fogadnia? Nem erkölcstelen-e ráparancsolni az özvegyre, hogy — katonát szüljön? — Viszont, amint akadályt gördített a katonai uralom, a véderő bővitése céljából, a házközösségek felosztása elé, époly könnyitéseket engedett meg avégből, hogy a házközösségek katonai létszáma gyarapodjék. Erre valók voltak a házközösségbe fogadást, az adoptiót, az u. n. beközösitést — használjuk ezt a szót a barbár „Eincommunionirung" helyében — sat. illető rendelkezései. A „törzsvagyon" megkötöttsége egyrészt, másrészt meg a törzsvagyon haszonélvezetének a tényleges határőri szolgálattal való szoros kapcsolata, szintén mondvacsinált bilincs volt, amely az egyént a közösséghez láncolta és ennek magának fönmaradását, a kiválási processzussal szemben, biztositotta. Hozzájárult mindezekhez a határőrök „nemzeti" szellemének „állampolgári" — persze *osztrák* állampolgári — minőségének és a házközösségnek, mint „patriarchális" és „szláv nemzeti szokáson" alapuló köteléknek legyezgetése,[2]) — hozzájárultak azok a rengeteg kedvezmények, amelyekben a dédelgetett „hü" határőr, részint a közszolgáltatásoktól nagyjában való mentesség, a közterhek csekélysége, részint a községi és közvagyonban való ingyenes haszonélvezetek utján részesült. Igy azután fujták föl rosszakaratu avatottak és jóhiszemü avatatlanok a házközösséget a szláv családiasság eszméjének csillogó buborékaivá, szabadalmazott szláv jogintézménynyé és láttak a külső, kápráztató „potemkini rózsaligetek" közt csupa boldogságot. A házközösségi élet magán- és közgazdasági oldalairól bő alkalmunk nyilik majd ott beszélni, ahol a reája vonatkozó magyar törvények taglalására kerül a sor; itt csak az volt feladatunk, hogy a házközösség anorganikus, mütanilag életben tartott „jogintézményének" egy oly területen elő-

---

[1]) Gróf Serbelloni »neues Regoulamentje« (1753.) a szlavoniai határőrség számára.

[2]) Az 1807-diki alaptörvényben még egy árva szó sincs a »nemzeti« szokásról, a határőrök patriarchális életéről, azt csak a nemzetiségek hagyományos dédelgetése toldotta az 1850-dik évi alaptörvénybe.

idézett mozzanatait mutassuk be, amely terület kiszakitása és önálló „állam“ álarca alatt, szolgalelkü provinciává fejlesztése maga is a jognak merő negációja vala. A délszláv házközösségnek a volt határőrvidék területén nemzett, korcs szülöttére igazságosan rá lehet mondani: Az egész világon közös és egyforma, családi összetartozóság érzése szülte, a zsarnokság saját müemlőin növelte nagyra és a jogegyenlőség, a szabadság temette el!

Hát ha ez nem igy állana, akkor a tisza-marosi határőrvidéken, amelynek szervezete szintén katonai volt, amelynek lakossága szintén szláv vendégekből alakult; ha ugyan olyannyira a szláv nemzeti jelleggel összeforrott a házközösségi intézmény: miért nem csoportosultak ott egybe a családok zadrugákká? Már pedig a tisza-marosi határőrvidéken és az abból telepitett nagykikindai kiváltságos kerületben a házközösségeknek nyomaira sem akadunk.[1])

A szerb királyság változó területén és egyáltalán a Balkán félszigeten, ugyanazok a tényezők tartották a családokat közösségi kapcsolatban, mint mindenütt és ugyancsak a tényezők s gazdasági irányzatok idézik elő a házközösségek feloszlását. Alaposan kimutatja ezt Szerbiára vonatkozólag *Jovánovics Sz. Aleksza,* aki kezdettől fogva, nyomról-nyomra követi a házközösségek viszontagságait, alakulását, felosztását egész a polgári törvénykönyvig. 1844-ig, illetőleg napjainkig.[2])

A *szerb* polgári törvénykönyv 507—529. §-ai tárgyazzák a házközösségekre vonatkozó öröklési jogot, amelyen már az egyéni tulajdon alkotásának eszméje leng át. Mutatja ezt az 515. §., amely szerint a közösségi tag a saját birtokrészét adóssággal terhelheti, de különösen az 521. §., amely a tagnak megengedi a végrendelkezési jogot saját birtokrészének értéke erejéig, amikor az azután kihasitandó; továbbá az 522. §., amely szerint mindaz, ami valakit a házközösségben megillet, legyen az törzsvagyon vagy növedék, beruházás és szerzemény, *személyi tulajdonnak* (szobsztvenoszt) tekintetik, amelyről a tagot szabad rendelkezési jog illeti meg a közösségben maradt törvényes örökösökkel szemben. A felosztás korlátokhoz nincs kötve. Csupán — a birtokminimumra való tekintettel — állapitotta meg egy 1873-diki törvény, hogy legalább három hold föld, a hozzá való igavonó marhával és gazdasági eszközökkel együtt, el van vonva szerződésszerü elzálogositás, megterhelés, elidegenités és végrehajtás alól.

A *montenegrói* általános törvénykönyv (1888.) 686—708. és 964—968. §-aiban szól a kučáról, azaz a házközösségről (zadruga — több család, szülők és gyermekeik, inokoszna — egy csa-

---

[1]) Dr. Szentkláray: Száz év Délmagyarország ujabb történetéből. I. f. 231 és köv. l. — Dr. Kiss. Überlandföld. I. fej.

[2]) Isztorijszki razvitak szrpszke zadruge Belgrád, 1896.

lád.[1]) Montenegróban ritkaság a házközösség, a testvérek csak a legritkább esetben maradnak az apai házban és a kuča rendszerint föloszlik.[2]) Elősegiti e feloszlást a törvény 966. §-a, amely ekép hangzik: „Az által, hogy a kuča személynek tekintetik, az egyes férfi- és nőtagoknak a házközösséggel szemben való jogai, nevezetesen osztozkodásnál a vagyonból való meghatározott részesedésre, az eltartásra és ruházatra, lakásra, kelengyére való jogok nem érintetnek, sem nem csorbittatnak. Annál kevésbbé korlátozza ez az egyes tagoknak a külön vagyonra való jogát.[3])

Ugyanezen a csapáson haladt egy darabig a *horvát és szlavon* társországok törvényhozása. Az 1870. évi szeptember 12-diki törvény szerint ugyanis a házközösség ingó és ingatlan vagyona valamennyi háztag vagyonközösségéé és az ingatlan adásvétele, cseréje, haszonbérlése a tagok többségétől függ; ámde a tagok szabadon szerezhetnek külön tulajdonul ingót és ingatlant s ezekről szabadon rendelkezhetnek; és a birtokrész kiadását kérhetik a nagykoru tagok — kivéve az élő apák, nagyapák, anyák és nagyanyák fiai, leányai, unokái és fogadott gyermekei, ha a vagyon amazoktól származik; — kérhetik a birtokrész kiadását a végrendeleti örökösök és ezeknek gyámjai. Az osztozkodás vagy a vagyon felosztása, vagy készpénzben kifizetés utján történhetik. Az ingatlan felosztása *törzsek* szerint az osztrák általános polgári törvénykönyv értelmében, — az ingóké a tizenhatodik évüket meghaladott tagok közt *fejenként* történik. Mindegyik tagnak jogában áll a házközösségi vagyonban való része fölött végrendeletileg intézkedni, örökbe fogadni; ha a zadruga összes tagjai kihaltak anélkül, hogy az utolsó tag végrendelkezett volna, az ált. polg. törvénykönyv szerint törvényes öröklési rend fog helyt. A felosztás kérésére jogosult, teljeskoru tagnak joga van az ingatlan zadruga-vagyonból őt megillető eszmei részt jelzálogul lekötni; a hitelező megkérheti adósa részének kihasitását. A házközösségi viszony valamennyi tag kihaltával és az egész ingatlan vagyon eladásával megszünik.

Az idézett törvény azonban, amiatt, mivel nem állapitotta meg az ingatlan elidegenités alól elvont minimális mértékét és mivel a tagoknak eszmei részükről inter vivos és mortis causa teljes szabadságot engedett: káros hatásokat idézett elő, t. i. a paraszt gazdaságok eldarabolását, szétforgácsolását, a fundus instructus megsemmisülését, a falusi nép eladósodását és elszegényedését. Ezzel okozták ugyanis a törvényt, noha a mondott hatások nem a törvényre, hanem más gazdasági okokra, a horvát-szlavon társországok álta-

---

[1]) Amint a francia jogászok mondják: famille rurale à plusieurs ménages — emez pedig: famille à un seul ménage.

[2]) Ducič: Montenegro, 1874. 69. l.

[3]) Lásd még: Shek Adalbert: Allgemeines Gesetzbuch über Vermögen für das Fürstenthum Montenegró. Berlin, 1893. LVII és köv. l.

lánosan rossz mezőgazdasági és hitelviszonyaira, a kedvezőtlen talaj- és munkaerőviszonyokra vezethetők vissza.

Már az 1872-dik évi október 6-diki törvény megszüntette tehát az osztályokat és a házközösségi tagokat a zadruga-vagyon ideális birtokrészeiről való szabad rendelkezési jogtól megfosztotta.

Az 1874-dik évi március 3-diki törvénynek — tekintet nélkül a mondott következményekre, — megint az az irányzata, hogy a közösségek felbontását siettesse és az egyéni tulajdon teremtését lehetővé tegye, nem engedvén meg uj kommuniók alapitását és a felosztás kérelmezése tekintetében visszatérvén az 1870-iki törvényre, azzal a különbséggel, hogy a kilépő törzs ingatlan jutaléka a törzs fejének tulajdonául telekkönyvezendő. Ebben a törvényben sincs tilalom a minimum elidegenitésére és megterhelésére, — sem pedig a házközösségi eszmei részről való rendelkezésre nézve: ilyent egy későbbi, 1877. december 8-diki törvény tartalmaz.

Hogy ez irányban mily ide-oda kapkodás, rendszertelenség és elvtelenség jellemzi a horvát-szlavon törvényhozást, mutatja az 1889. évi május 9-diki törvény, amely több évi beható tanulmány és az egész országból beszerzett vélemények alapján keletkezett. Ebben a törvényben a törvényhozás teljes-tökéletesen ellenkező végletbe csapott át: ótalom alá helyezvén a zadrugák fennmaradását, de anélkül, hogy az egyéni tulajdon szerzését kizárná, — és az ingatlan zadruga-vagyon szétdarabolását megszoritván. Az egyes tagoknak a törzsvagyon eszmei részéről rendelkezését megtiltja (5. §.), ennek elzálogositását és kihasitását nem engedi meg. (6. §.) Meg van határozva a minimális mérték,[1]) amelyen alul a törzsvagyont eldarabolni nem szabad; egyes parcellák elidegenitése csak akkor engedtetik meg, ha a közigazgatási hatóság igazolja, hogy ezzel a vagyon nem csökken a minimum alá. A minimum egyesegyedül valamennyi teljeskoru tag elhatározása és a hatóság jóváhagyása esetén idegenithető el; csak törlesztéses kölcsönnel terhelhető, más adóssággal azonban ismét hatósági engedély mellett; végrehajtása csak adók, bünügyi költségek és bünügyből eredő kártéritések, dologi terhek és törlesztéses kölcsönök behajtása céljából rendelhető el, de egyelőre a haszonélvezet veendő zár alá. A felosztás is szerfölött meg van szoritva, (29. és köv. §§.); mert azt csak oly tag kérheti, akinek apja, anyja nem él, vagy a közösségnek többé nem tagja; a kérelem fölött a közigazgatási hatóság dönt és ennek megengedését rendszerint a minimum biztositásától és az összes szavazatképes tagok többségének hozzájárulásától föltételezi. A jutalék az ingatlanban ezentul is törzsek szerint (a horvát-szlavon volt határőrvidéken

[1]) Vidékek szerint 3, 4, 6, 8 hold. (35. §.)

lélekszám szerint), az ingókban egyenlő arányban fejenkint határoztatik meg, kivéve a 16 éven aluli kiskoruakat, akik felerészt kapnak. Asszonyokat pénzértékben is ki lehet elégiteni. A zadrugák fenmaradását biztositja az a további rendelkezés, hogy a kilépő tagok megint házközösséget képeznek, ha több családhoz tartoznak; ha egy családhoz, akkor tetszésüktől függ: megmaradnak-e a kötelékben? A jogosultak kérelmére hatóságilag felbontandó a zadruga, ha csak egy családból vagy egy személyből áll.[1])

Bulgáriában, az ott csak szórványosabban jelentkező házközösségek felosztása felé irányul a mozgalom, ha *Geschow Iv. Ev.* volt pénzügyminiszter véleményéből szabad következtetni, aki azoknak némi előnyei mellett, hátrányait nyomatékosan kiemeli.[2]) Bolgárországban — mond jellemzően és talán nem is minden célzás nélkül egy előkelő bolgár jogász, aki magyarországi ügyvédből ottani, szófiai főtörvényszéki biró lett és aki gyakran keresi föl alapos dolgozataival a magyar jogi szaklapokat, a jelenleg belgrádi diplomáciai bolgár ügyvivő, *dr. Schischmanov St. Milán*, e munka irójához intézett szives levelében, — Bolgárországban a házközösség intézménye mindeddig törvényhozásilag szabályozva nincs s ugy hiszem, alig lesz; mert a mi jogászaink, kik csak kész, idegen törvények fölvételére és forditására vannak szokva, ugyszólván, irtóznak belföldi jogforrások és jogszokások tanulmányozásától. Igy tehát minden, ami ez idő szerint törvényeinkben a házközösség intézményéről mondva van, két parányi jegyzetben foglaltatik: az 1890-iki gyámsági törvény (zákon za nasztojnicsesztvo) két aprólékos jegyzetében.

Reánk nézvést a legközvetlenebb, jogtörténeti érdekkel bir a házközösségi intézménynek a magyar törvényhozás körébe vonása és az a folyamat, amely végre az intézmény megszüntetésének zárkövéhez vezetett: de mivel ezen folyamat hosszasabb és kimeritőbb tárgyalást követel és mivel szoros összeköttetésben van a határőrvidékek polgárositásával, annak mint történeti háttérnek, külön fejezetet kell szentelnünk.

---

[1]) Smrekar Milan: Zakon o zadrugah. Zágráb, 1890.
[2]) Zadrugata v zapadna Bulgarija, 1887. cimü értekezésében.

VI.

A területi épség helyreállitása Magyarországnak kétszázados harca. Már az 1715: 92. t.-cikkben elismeri a király (III. Károly), hogy Pozsega, Verőce, Szerém, Valkó, Torontál és Szörénymegyék, mint a magyar szent koronához tartozók, visszacsatolandók; „de mivel ez nagy megfontolást igényel, és nemcsak a közigazgatási állapotnak a katonaitól való elválasztását (status politici a militari distinctionem), hanem az eddig bizonytalan megyei határok meghatározását és elkülönitését megkivánja“: oly rendelkezést igér a király, hogy a „közhaszonnak (publicae utilitati) és az ő szolgálatának (servitio suo) semmi hiánya ne legyen, addig is, mig az e részben kiküldendő bizottság a dolgot megvizsgálja és jelentést tesz. Az 1723: 20. t.-cikk megint könyörög, hogy ama törvény végrehajtassék és a katonai helyek az adórésznek s a megyei törvényhatóságnak, aránylagos terheltetéssel, haladéktalanul alávettessenek. Ugyanazt sürgeti az 1729: 7. t.-cikkely. Az 1741: 18. t.-c. (Mária Terézia I. rend.) 3. §. a katonaiaknak nevezett helyekre nézve rendeli, hogy azok, mihelyt a dolgok nyugalmasabb helyzetbe jönnek, az országba visszakebeleztessenek és a törvényhatóságoknak – megyéknek – alárendeltessenek. E tárgyra vonatkozik az 1741: 50. t.-cikk is. Ámde a Pattacsics Sándor gróf elnöklete alatt kirendelt bizottságnak az volt az utasitása, hogy a katonai kerületeket egészen különitse el a polgáriaktól és a határőrvidéket szávai, dunai és szerémségi határőrvidékre oszsza. Az 1751: 23. t.-c. értelmében Szerém-, Verőce- és Pozsegamegyék az országgyülésre meghivandók és az országnak többi megyéi közt üléssel és szavazattal birjanak: salva in reliquo regni Hungariae et banali jurisdictione. Az ugyanazon évi 24. t.-c. szerint Mária Terézia gondoskodni fog a bekeblezendők bekeblezése és a visszaállitandók visszaállitása felől.[1]) Az 1790/1: 10. t.-c. ismétli az 1715: 3. s 1741: 8. és 11. t.-cikkeket arra nézve, hogy Magyarország kapcsolt részeivel együtt az egész törvényes kor-

[1]) A katonai zsarnokság visszaéléseit jellemzi az 1764/5: 36. t.-c., mely a katonaság által a határőrvidéken gyakoroltatni szokott különféle zsarolások eltörléséről, s az u. a. évi 37. t.-c. a katonaság által bitorolt korcsmák és mészárszékek eltörléséről beszél, mert a status militarisnak nincsen földesuri joga.

mányzási formát illetőleg független, semmi más országnak vagy népnek alá nem vetett, hanem saját államisággal és alkotmánynyal biró s annálfogva saját törvényei és szokásai szerint igazgatandó és kormányzandó; az ugyanazon évi 11. t.-c. pedig elrendeli az elidegenitett területeknek, a melyek ő felségének más örökös tartományaihoz alkalmaztattak volna, visszacsatolását. Az 1790/1: 28. t.-c. szerint Temes-, Torontál- és Krassómegyéknek, melyek az 1741: 18. t.-cikk által tettleg az országhoz visszakapcsoltattak, a karok és rendek közti ülésük és szavazatuk visszaadatik. Az 1830: 5. t.-cikk a kir. hitlevél értelmében ujabb biztositás az ország elidegenitett részeinek visszacsatolására.[1]) V. Ferdinánd az 1832/6: 1. t.-cikkben az országnak eddig visszaszerzett és ezentul visszaszerzendő bármely tartományait és részeit, az országnak s kapcsolt részeinek, az esküforma értelmében is, az országhoz és kapcsolt részeihez visszakapcsolni, magát kötelezi. Az 1848: 5. t.-c. — az országgyülési képviselőknek népképviselet alapján választásáról — 5. §. 106—109. pontjai alatt a horvát, szerémi és bánsági végvidéket és a csajkások kerülete képviselőinek számát is meghatározza. 55. §.

Ezek nagyjában a törvénytárnak azok a rendelkezései, amelyek 1848-ig a magyar állam területi épségének a katonai határörvidék kihasitása által való sérelmére vonatkoznak és vonatkoztathatók.

Az 1861-diki országgyülés (május 13-án) beterjesztett első felirati javaslatában közjogi sérelemként érinti, hogy a határörvidék az országgyülésen képviselve nincs, képviselői meg nem hivattak: pedig az is kiegészitő része az országgyülésnek s ezek a törvények világos rendeletei szerint meghivandók lettek volna. A határörvidék polgárositását illetőleg első határozott lépés volt Hertelendy Miksa torontáli követé, aki az 1834-dik évi április 7-dikén tartott országos ülésen inditványozta, hogy a határörző véghelyek, polgári viszonyaikra nézve polgári hatóság alá helyeztessenek és küldöttség menesztessék ki, mely e tárgyban törvényjavaslatot készitsen. Az elnök már időnyerés céljából is, elhalasztandónak vélte e tárgyat. *Deák Ferenc* azonban az inditványt oly értelemben, hogy a javaslat elkészitése egy választmányra bizassék, egész kiterjedésében pártolta, mert „senki sincs a rendek között, ki a törvényhozásnak azon jussát, hogy a katonaságnak és véghelyeknek polgári itélőszékeit is elrendelje, kétségbe hozná; mert ezt tagadni akarni, magának a törvényhozásnak ideájával is ellenkező volna; de amugy is országos sérelem gyanánt fel lévén e tárgy terjesztve, a nemzet ebbeli jussainak valósága közöttünk kérdésbe sem jöhet.“[2])

Élesebben nyert kifejezést ezen követelés a Tisza Kálmán szerkesztette és az 1861. julius 21-diki leiratra javasolt határozati

[1]) Kónyi: Deák Ferenc beszédei III. köt. 26. l.
[2]) Kónyi: Deák Ferenc beszédei I k. 52. l.

javaslatban, amelyben a határozati párt tagjai kijelentik, hogy „a magyar hazának minden, az ország határain belül élő nemzetiségekkel közös jogai- és törvényeihez, valamint Szent-István koronája területének épségben tartásához szigoruan ragaszkodnak . . . és mindaddig, mig a restitutio in integrum meg nem történik, a koronázás és egyéb teendők fölötti értekezésekbe egyáltalán nem bocsátkoznak. . . .“ Továbbá: „a határőrvidéki lakosság által viselt terheknek az általok kis részben élvezett polgári jogokkal való aránytalanságát is belátva, óhajtanának ezen határőrvidéki lakosság szabad akaratát kifejező képviselőinek közbejötte és befolyása mellett oly intézkedéseket tenni, melyek az általuk netán tulterhesnek tekintett katonai szolgálat megkönnyitésére vagy *megszüntetésére,* tisztviselőik és biráik alkotmányos fogalom szerinti szabad választására *s jelenlegi birtokaikra vonatkozólag a tulajdonjog meghatározására vezessenek.*“[1])

Deák Ferenc második felirati javaslata fölemlitvén, hogy „a határőrvidéknek az első feliratban sürgetett meghivására vonatkozólag semmit sem válaszol ugyan a legmagasabb királyi leirat, de kivánatunk tettleg megtagadtatik, amennyiben a sürgetett meghivatás még most sem történt meg, pedig a határőrvidék törvény — 1848: 5. t.-c. — szerint kiegészitő része az országgyülésnek . . . De nemcsak a törvénynyel, hanem a méltányossággal is ellenkezik az, hogy midőn a birodalom minden népeinek alkotmány adatott vagy igértetett, a határőrvidék el legyen zárva az alkotmány jótéteményeinek élvezetétől s azon honpolgárok, kiket az ország védelmének terhe sokkal sulyosabban nyom, mint másokat s a katonai rendszernek szükséges szigora is korlátol egyéni szabadságukban, részt ne vehessenek a törvényhozásban, mire a hon más polgárainak jogot ad az alkotmány . . .“

A horvát-szlavon tartománygyülésen (1861-ben) „legfelsőbb rendeletre“ Zágrábban megjelent képviselők ő felségéhez kérvényt intéztek és ebben a következőkép ecsetelték a határőrvidék állapotait: „A határőrök eredeti rendeltetése *hazájuknak* („*ihres Vaterlandes*“*)* védelme vala a törökök ellen; az 1859-dik évi alaptörvények (3. §.) azonban ettől fogva a határőrvidéket a birodalmi hadsereg elválaszthatatlan alkatrészének nyilvánitják: nálunk tehát apraja-nagyja, asszony és gyermek, nyomorék és aggastyán a hadsereghez tartozik és katonai törvényeknek van alávetve. Ekép mi *állandó ostromállapotban élünk* és ami másutt a zendülés és lázadás büntetése, az nálunk rendes állapot.“ Felpanaszolja a kérvény, hogy az alaptörvény 7. §-a szerint a határőrvidék hivatalos nyelve a német és emiatt a közéletben a nemzeti nyelvnek sehol sincs nyoma. „Azt mondja a 19. §., hogy házainkat és földjein-

[1]) U. o. 148 l.

ket igazi és teljesjogu tulajdonul használjuk. De ez a kedvezmény csak látszólagos, mert a földbirtokkal a folytonos katonakötelezettség kapcsolatos, ami pedig az illető 20-dik élet évével kezdődik és mivel kapituláció nincsen, haláláig terjed. Továbbá a határőr nem adhatja el, nem terhelheti meg állitólagos tulajdonát; *mi tehát manapság is tényleg azok vagyunk, amik 1848. előtt voltunk: jobbágyok.* Eltörülték ugyan a kincstári közmunkát, helyébe azonban behozták a községi közmunkát, oly terhes mérvben, hogy mindazt, amit annakelőtte az „állam“ javára teljesitenünk kellett, azt most a községnek kell teljesitenünk. *Eszerint mi most nagyobb jobbágyi szolgáltatásokat teszünk, mint 1848. előtt.* A törvények mindúntalan változtatása az oka annak, hogy mindenki önnön érdekéhez mérten igénybe veszi a törvényhozás jogát: *ahány katonatiszt, ugyanannyi törvénykönyv* és mivel a katonaságnál vak engedelmesség uralkodik, nem mer senki legkisebb kifogást emelni, hanem hallgat és tür. A mértéktelen adók miatt a föld értéke csökken: nyájaink és csordáink, amikkel mi határőrök azelőtt dicsekedtünk, eltüntek; oda vannak gazdag házaink, drága ruháink; elszegényedett, éhező és meztelen árvák kóborolnak az országban. *A mezőgazdaság egészen parlagon hever;* ipar és kereskedelem nálunk nem virulhat, mert nemcsak letelepedési jogunk nincs, hanem a határőrnek nem szabad mást, mint apja életpályáját választani, azaz, vagy katonának, vagy parasztnak kell lennie. Ilyetén kép egyforma a sorsa a kinaiéval . . . Azonfelül az egész határőrvidéken mintegy egy milliót számláló szerbeknek csak két gimnáziumuk és négy altiszti iskolájuk van, és mindannyi *német* tannyelvü . . . Az *1850-dik évi alaptörvények igéreteiből egyetlenegy sem ment foganatba“* . . . A horvát-szlavon tartománygyülésen uralkodó ezen hangulatot tükrözteti vissza az a törvényjavaslat is, amelyet a határőrvidék bekeblezésére vonatkozólag kidolgoztak, de amely a tartománygyülés feloszlatása következtében nem válhatott törvénynyé. Egyelőre tehát minden megmaradt a régiben.[1])

Végre valahára az 1867-diki kiegyezéssel Magyarország és kapcsolt részei visszanyerték alkotmányukat: a koronázási hitlevélben az ország területi épségének helyreállitása biztosittatott. (1867: II. t.-c. 3. §.)

Az 1868: XXX. t.-cikkbe foglalt közjogi egyezmény Horvát-Szlavon-Dalmátországgal, amelynek javaslatát a horvát országgyülés „szünni nem akaró zsiviók és tapsok vihara közt leirhatatlan lelkesedéssel“ fogadta el s amely alkalomból a ház elnökéhez az ország több részéből hálaföliratok érkeztek,[2]) 65. §-ában Magyarország elismeri Horvát-Szlavonországok területi épségét s annak

---

[1]) Lásd bővebben: Utiesenovics Og. M. Die Militärgrenze und die Verfassung. Bécs, 1861.

[2]) Kónyi: Deák Ferenc beszédei V. kötet. 7. lap.

kiegészitését előmozditani igérkezik. „Különösen sürgetni fogja ezentul is, hogy a határőrvidék azon része, mely Horvát-Szlavonországhoz tartozik s a határőrvidéken levő katonai községek ez országokkal, valamint törvényhozási, ugy közigazgatási és törvénykezési tekintetben is egyesittessenek." A 66. §-ban pedig ehhez képest a likkai, ottocsányi, ogulini, szluini, első báni, második báni, varasdkörösi, varasdszentgyörgyi, gradiskai, bródi és péterváradi határőrezredek területei Horvát-Szlavonországok területéhez tartozóknak ismertettek el.

Hogy mikép gondoskodtak és éreztek a határőrök a katonai uralom és maga a határőrvidéki viszonyok tekintetében, azt hiven tolmácsolja a zágrábi 1861-diki tartománygyülésből menesztett és fönt kivonatosan ismertetett petició; és igy természetes volt az az általánossá vált óhaj, hogy a határőrvidék az anyaországhoz, illetőleg a kapcsolt részekhez visszacsatoltassék. Támogatta, élesztette ezen óhajukat az a körülmény is, hogy az anyaországban a jobbágyi viszony, a robot, a tized megszünt; hogy a védkötelezettség általánossá vált; hogy maguk a szerbek és horvátok kezdték belátni, miszerint a házközösségi intézmény sem fér bele a gazdasági és egyéni szabadság keretébe s hogy az akadálya a közgazdasági föllendülésnek: bármit mondjanak ékesszavu szószólói, akik — mint például Utiesenovič és Ivič — annak föntartását, ápolását, fejlesztését ajánlották és evégből törvényjavaslatokat dolgoztak ki. Már pedig, ha a házközösség intézménye megrendült, akkor a katonai uralomnak, amely kényszer-rendszabályait arra alapitotta: szintén meg kellett dőlnie. És mit keresett volna a határőrvidék katonai gyarmata az alkotmányos magyar birodalom kebelében?

A határőrvidékeket uralkodói önkény alapitotta, uralkodói kegy és alkotmányos érzület szüntette meg. Kezdődött pedig a polgárositás a legrégibb határőrvidéken: a varasdin. Egy 1869. augusztus 19-diki legfelsőbb kézirat ugyanis elrendelte a varasdkörösi és varasdszentgyörgyi határőrezredeknek és Zengg, Belovár, Ivanics és Sziszek katonai községeknek a katonai határőri kötelékből kivételét és megállapitotta a föltételeket, amelyekkel a kiválás fokozatosan történjék. A kiválás és a polgári közigazgatás alá helyezés azonban tényleg az 1871-dik évi junius 8-diki legf. pátens alapján ment foganatba. Az emlitett két határőrezred területéből alakult az uj „Belovármegye."

Ugyancsak 1871-dik évi junius 8-án bocsáttattak ki a legf. rendeletek a határőrvidék többi részei számára, amely rendeletek a védkötelezettségnek a véderőről szóló uj törvény (1868: XL., XLI., XLII.) alapján való szabályozásával, a közigazgatás megváltoztatásával, a városokkal és községekkel, a határőröknek a határőrvidéki erdőkben élvezett faizási, legeltetési jogai megváltásával stb. foglalkoznak.

E rendeleteknek a horvát-szlavon határőrvidéken végrehajtásával Mollinary báró, zágrábi parancsnokló tábornok, a bánsági határőrvidéken végrehajtásával pedig Scudier báró, temesvári parancsnokló tábornok bizatott meg és az 1868: XXX. t.-c. értelmében a péterváradi határőrvidéki ezred, Zimony, Karlovic és Pétervárad katonai községekkel együtt a zágrábi, — a bánsági ezredek meg Pancsova és Fehértemplom városokkal együtt a temesvári „Generalkommando“-nak rendeltettek alá és ezen ideiglenes, átmeneti természetü kormányzat számára megfelelő szabályok léptettettek életbe. A horvát-szlavon határőrvidék számára 1873-dik évi junius 15-én egy császári rendelet uj politikai szervezetet alkotott, amely ezen területet szintén majd egészen polgári közigazgatás alá helyezte, anélkül, hogy a szomszédos polgári területekbe bekeblezte volna; mig végre az 1873-dik évi augusztus 8-án kelt legfelsőbb elhatározással az 1868-dik évi véderőtörvények ott is hatályba lépvén, 1881-dik évi julius 15-én kibocsátott legfelsőbb kiáltványában kimondja a király: „Miután 1873-dik évi augusztus 8-án kelt manifesztumom alapján magyar koronám többi országainak többi népeivel a védkötelezettség tekintetében való egyenlősités keresztülvitetett és a horvát-szlavon határőrvidéki terület polgári közigazgatása immár szerveztetett, elrendeltem e területnek Horvát és Szlavon királyságaimmal és igy magyar koronám országaival egyesitését.“ E kiáltványnyal egyidejüleg megjelent a cs. és kir. rendelet, amely a horvát-szlavon határőrvidéket e királyságokkal tényleg egyesiti.

Minket magyarokat legközvetlenebbül érdekel a bánsági határőrvidék feloszlatása; amiért is az ezekre vonatkozó fejedelmi és törvényhozási intézkedéseket tüzesebben ismertetjük. Általános jellemzésül megjegyezzük, hogy a határőrvidéknek a katonai jellegtől való megfosztása fokozatosan vitetett keresztül. Először is megszüntettetett a határőri zárvonal (cordon) és a katonai parancsnokság a közigazgatástól elválasztatott és evégből három század egy ezredbe osztatott. Az ekép alakult tizennégy járásban egy kezelő tiszt vitte a közigazgatást; ez a közigazgatási ezredhatóságnak, ez meg a temesvári katonai parancsnokságnak volt alárendelve. A második időszakban feloszlattattak a határőri csapatok és kiterjesztetett a véderőtörvényeknek és a katonai büntető törvény helyébe az 1852-dik évi osztrák általános büntető törvénynek hatálya; törvényszékek állittattak föl Pancsován, Karánsebesen, Fehértemplomban, az ezredbörtönök polgári fogházakká alakittattak; a katonai közigazgatási hivatalok helyébe szolgabiróságok léptek és ezek a temesvári katonai parancsnokság alá voltak rendelve. Az ügykezelési nyelv még a német maradt. A harmadik fázis volt a katonai igazgatás teljes megszünte; a megyei adminisztráció, a magyar közigazgatási törvények foglalták el a helyet és a megye közegei

vették át müködésüket. Ez átalakulás mintegy öt évig tartott, azaz 1869-től 1873-ig.

Ezen ismertetésnél kiindulunk abból a törvényjavaslatból, amelyet a Szlávy József elnöksége alatti összminiszterium (Wenckheim Béla báró, Kerkápoly Károly, Pauler Tivadar, Tisza Lajos, Trefort Ágoston, Zichy József gróf, Szapáry Gyula gróf, Szende Béla és Pejachevich Péter gróf) nyujtott be[1]) az országgyülésnek a bánsági határőrvidék és a titeli zászlóalj polgárositásának törvénybe igtatásáról és a polgárositás folytán szükségessé vált más intézkedésekről. E javaslatnak egyik mellékletét képezi egy kimutatás az egyesitendő megyék és határőrvidéki ezredek területi és népességi viszonyainak állapotáról, amely szerint:

a románbánsági ezred területe	60·6 □	mf.	98.779	lakossal,
a szerbbánsági „ „ Fehértemplom nélkül,	44·6 □	„	85.383	„
a németbánsági ezred területe Pancsova nélkül.	44·1 □	mf.	98.485	lakossal,
a titeli zászlóalj „	13·9 □	mf.	32.011	„
Krassómegye „	90·88 □	„	259.079	„
Temesmegye „	103·01 □	„	355.174	„
Torontálmegye „	119·26 □	„	413.010	„
Bács-Bodrogmegye „	179·73 □	„	576.149	„

egy második kimutatás, amely szerint az előbbi kimutatásban megjelölt törvényhatóságok területi és népességi viszonyai a végvidéki részek bekeblezése után a következőkép fognak változni:

Szörény vármegye területe	75·12 □	nf.	105.211	lakossal,
Krassó „ „	191·98 □	„	282.831	„
Temes „ „	115·24 □	„	388.298	„
Torontál „ „	171·91 □	„	534.416	„
Bács-Bodrog „ „	192·63 □	„	608.160	„

szaporodik.

Második melléklete a bánsági végvidéken ujból alkotott közigazgatási és birói járások területi és népességi viszonyairól szóló kimutatás; harmadik a határőrvidéki falusi községek számára kibocsátott községi rendtartás.[2])

Ugyancsak az összminiszterium által nyujtatott be a magyar korona országai közös törvényhozása alá tartozó viszonyoknak a polgárositott határőrvidéki részekben való rendezéséről szóló törvényjavaslat, amelynek mellékletei: az 1871. évi junius 8-áról kelt és ő felsége, a közös hadügyminiszter Kuhn báró és Andrássy Gyula által aláirt „császári és királyi rendelet, a két varasdi határőrezrednek, Zengg, Belovár katonai községeknek, Ivanics várának,

[1]) Képviselőház naplója. VII. k. 139. ülés. (1873. május 21.)
[2]) Országgyülés képviselőházának irományai 499. sz. VI. kötet.

továbbá a 2-dik báni határezredbeli Sziszek községnek a katonai kormányzatból a polgári kormányzatba való áthelyezését illetőleg", — továbbá az ő felsége által 1871-dik évi junius hó 8-án kibocsátott és Andrássy Gyula gróf, Pejachevich Péter gróf és Bedekovich Kálmán által ellenjegyzett királyi leirat a két varasdi határőrezred kerületeinek. Zengg és Belovár katonai községeknek, Ivanics erődnek és a második báni határezredbeli Sziszek községnek a katonai kormányzatból a polgáriba való átmenetét illetőleg, — a magyar kir. igazságügyminiszternek 1872. október 8-án 31.729. sz. a. kelt rendelete, a bánsági határőrvidék és a titeli zászlóalj területén ezeknek polgárositásával életbe lépendő törvénykezési szabályok tárgyában, — az ő felsége által 1871. évi junius 8-án kibocsátott. Kuhn báró, Andrássy Gyula gróf, Pejachevich Péter gróf és Bedekovich Kálmán által ellenjegyzett „törvény" a katonai határőrvidék némely közigazgatási intézményeinek módositása iránt; — mindkét javaslat mellékletéül szolgál az ő felsége által 1871. junius 8-án kibocsátott és ugyanazok által ellenjegyzett „törvény" a határőrvidéki városi és falusi községek szervezése iránt, — az 1872. évi junius 9-én ő felsége által kiadott s Lónyay Menyhért gróf miniszterelnök és Kuhn báró közös hadügyminiszter által ellenjegyzett „császári királyi rendelet, mely a határőrvidéken a magyar véderőtörvényeket (1868: XL., XLI., XLII.) lépteti hatályba, — továbbá az 1872. junius 9-én kelt s Lónyay Menyhért gróf által ellenjegyzett „királyi leirat" a bánsági határőrvidék és a titeli zászlóalj területének a katonai igazgatás alól a polgári igazgatás alá helyezése iránti határozatokat illetőleg.[1])

Benyujtatott továbbá a magyar országgyüléshez a határőrvidéki lakosokat az ottani államerdőségekben illető erdei szolgalmak megváltásáról szóló.[2]) — és végül a házközösségek rendezése tárgyában 1872. junius 9-én a bánsági határőrvidék és a titeli zászlóalj számára kibocsátott s némely közigazgatási intézmény megváltoztatására célzó királyi rendelet törvénybe igtatásáról szóló törvényjavaslat, amelynek mellékletei a határőrvidéki népiskolák tanitói és tanitónőinek leendő kiképeztetéséről és a határőrvidéki iskolai felügyeletről szóló szabályrendeletek.[3])

Mindezen törvényjavaslatokhoz közös indokolás van csatolva, amely ekép szól: „Miután ő felsége a határőrvidék feloszlatását s ezen részeknek a polgári igazgatás alá helyezését elrendelte: a nemzet régi óhaja, akarata, amelyet százados törvényeink ismételve kifejeztek, ment teljesedésbe. E rendelkezés teljes végrehajtásával — ha Dalmáciától eltekintünk — *helyre lesz állitva a magyar korona területén a törvényhozó hatalom egysége, a polgári kor-*

---

[1]) U. o. 401. sz.
[2]) U. o. 402. sz.
[3]) U. o. 403. sz.

mányzás egyöntetüsége. A magyar alkotmány határai a magyar birodalom határaival, századok multán, első izben tettleg összeesnek. A fejedelmi nyilatkozat maga a magyar alkotmány helyreállitásával hozza a tényt kapcsolatba, kimutatva az összefüggést a kettő között s mintegy az első következményeül jelölve meg a már-már csak történeti emlékben élő atkotmányos jogoknak a határőrvidékei részekben való föléledését. A mélyreható változás, mely a határőrvidék állapotában a századokig fennállott szerkezet eltörlése által létrejő, indokolja annak fokonkint való foganatositását. Az átalakitás a bánsági végvidéken s a csajkások kerületében, ugyszintén a horvát-szlavon határőrvidéknek a törvényjavaslatban megjelölt részeiben teljesen végbement. És a jelen javaslatok egyik célja, hogy midőn a visszacsatolás törvénybe igtattatik, egyszersmind megnyugvást nyerjenek azon részek lakói az iránt, hogy az átmenetnél nyert, többnyire határozott ideig tartó könnyebbitések s azon egész jogállapot, melylyel a kapcsolatba ujra belépnek, el fognak ismertetni. A másik feladat, amelyet meg kellett oldani a javaslatban, e részeknek közigazgatási és törvénykezési tekintetben lehető egyenlősitése az ország többi részeivel. Sok történt e részben már a polgárositás alkalmával. Számos országos törvény már ekkor életbe lett léptetve. És ami a javaslatokban rendeltetik, e részben inkább kiegészitése, mint módositása a történteknek. A fent megjelölt feladat természetes következménye volt, hogy a teendő intézkedéseket két külön főtörvényjavaslatba kellett foglalni, a szerint, amint a szabályozandó viszonyok az 1868: XXX. t.-cikk által meghatározott közös törvényhozás alá tartoztak, vagy pedig Magyarország, illetőleg Horvát-Szlavonországok külön törvényhozásának lettek fentartva. E két fő törvényjavaslathoz kiegészitőül járulnak a 491. és 403. alattiak . . . A törvényjavaslatokban főfigyelem fordittatott arra, hogy a visszacsatolás folytán e részek állapotai az ország többi részeivel egynemüvé tétessenek. E tekintetben azonban két határvonalon helytelen lett volna tulmenni. Érintetlen kellett hagyni mindazt, ami e részek lakosainak kedvezményül adatott s a fennálló állapotot érintetlenül kellett hagyni ott, ahol az egyenlősitést gyakorlati szükség nem kivánta s annak hátrányai, a belőle származó előnyöket messze tulhaladták volna. A törvényhozás és kormányzat egysége helyre van állitva; az, hogy e részek az országgal minden tekintetben összeolvadjanak, az idő és a bölcs törvényhozás müve leend . . ." A házközösségek jogviszonyait és a közösségi vagyon felosztását s az abban való örökösödést tárgyazó javaslat indokolásául semmi sincs felhozva, csak annyi, hogy „a határőr-házközösségek vagyonjogi viszonyainak rendezése, az e részekben érvényben levő magánjog (az osztrák polg. törvény) kiegészitő részét képezi s érvényben marad mindaddig, mig egy magánjogi törvény-

könyvben Magyarország magánjoga rendszeresen megállapitva nem leend."

A mondott javaslatokon a képviselőház központi bizottsága (előadója Szilágyi Dezső) némi stiláris és szabatosb közjogi módositásokat tett[1]) és ilyen alakban kerültek azok a képviselőház elé.[2]) Ez 1873. évi junius 11-én 146-dik ülésében kezdette meg a javaslatok tárgyalását. *Szilágyi Dezső* volt az előadó, kinek beszédjéből kiemeljük a következőket: „E törvényjavaslatok teljesedését képezik annak, mit országos törvényeink századok óta hirdetnek, mit királyaink annyiszor igértek és mire nézve ő felsége, a király, igéretét most teljesitette: a határőrvidék teljes föloszlatását. Történetünk és törvénykönyvünk tanusitja, hogy amilyen régi a határőrvidék szervezete az ország szélein, ép olyan régi az országnak azon kivánsága, hogy ezen részek lakói polgári állapotukba, alkotmányos jogaikba helyeztessenek vissza"... Majd egy rövid történeti visszapillantás után folytatja: „Kétségtelen, hogy a határőr szerencsésnek érezte magát ezen állapotban, szemben a robottal, szemben a dézsmával, szemben a szomszédban fönnállott uri hatósággal. Szabadnak érezte magát ezen vaskorlátok között is; de azóta az ország többi részében nagy reformokkal, nagy ujitásokkal vajudtak az idők, a határőrvidéken kivül egész uj világ keletkezett és a határőrvidékiek magok is uj alaptörvényt nyertek az ötvenes években, de ezen alaptörvény és az 1860-as években azokra következő rendszabályok és reformok érintetlenül hagyták azt, mi e részeket, egyéb részeitől az országnak, végkép elválasztotta; érintetlenül hagyták az abszolut katonai uralmat. 1867-ben Magyarország alkotmánya visszaállittatott s egy évvel később az általános védkötelezettségről szóló törvények behozattak az országba. Nem én mondom ezt, hanem ő felségének 1871. junius 8-dikán kelt legfelsőbb nyilatkozványa mondja, hogy e két tény következetesen a határőrvidéknek föloszlatására vezet... Messze, igen messze kell történetünkben visszamenni, hogy az ország integritásának, az ország alkotmánya kiterjedésének ily állapotát nyerjük, mint aminő jelenleg a magyar korona alatt uralkodik... Alkotmányos állapotainknak erejére mutat azon tény, hogy ő felsége igazságosnak, elkerülhetetlennek itélte azon negyedszázados intézmény feloszlatását; hogy ő kivánta és elkerülhetetlennek itélte azt, hogy „a magyar alkotmány, a szent korona minden részében érvénybe léptessék... A határőrvidék negyedszázados fennállása alatt sok alaptörvényt, sok rendszabályt ért meg; de én egyről meg vagyok győződve és ez az, hogy mindezen alaptörvények, mindezen szabályok közül, amelyekhez egy-egy uralkodó, sokszor egy-egy nagy hadvezér neve van fűzve: *egyikre sem tekint a határőrvidéki*

[1]) Képviselőház irományai: VII. kötet 181. és köv. l.

[2]) A központi bizottság, az 1873. junius 7-diki 145. ülésében mutatta be jelentését: Képviselőházi napló VII köt 50 lap.

lakos azon kegyelettel, a kielégitett honpolgár azon önérzetével, melylyel az 1871-iki junius 8-dikán kelt legfelsőbb *nyilatkozványra és azon törvényekre fog tekinteni, melyeket az országgyülés e kérdésben alkotandó lesz.* Ezen törvények, ezen legfelsőbb nyilatkozvány lesz ezen polgároknak *nagy szabadságlevelök.* Ez éleszti föl náluk a már-már csak történeti emlékekben élő alkotmányos jogokat. Régi törvényeink, amelyek egyes ily részek visszacsatolásáról emlékeznek, igen gyakran megemlitik, hogy ezen részek a régi kapcsolatba „jure postliminii“ léptek vissza, mintegy hasonlóan azon római polgárhoz, kiről a fogságból visszatérve, a törvény azt tartotta, hogy ugy tekintendő, mintha hazulról soha sem távozott volna el; ugy mi is, ha ezen törvényjavaslatot törvény erejére emeljük, ugy fogadjuk, oly állapotba helyezzük őket, mintha tőlünk soha elszakadva nem lettek volna. Befogadjuk őket mindazon alkotmányos jogokba, melyek ezen haza polgárainak biztositva vannak; befogadjuk őket teljes egyesülésre; s most valósággá válik az, hogy az ő előnyük, az ő virágzásuk, bukásuk, sorsuk jóban, rosszban, az ország sorsával elválaszthatlanul egyesülve lesz. Ez uj állapot kétségkivül uj kötelezettségeket fog rájuk róni, többek közt oly kötelezettséget, melyet határőrvidéki testvéreink közül sem ezen nemzedék, sem ezen nemzedéket megelőző nemzedékek soha sem ismertek; egy oly kötelességet, melyben a szabad honpolgár legnagyobb megnyugtatását, biztositékát és büszkeségét helyezi, *azt t. i.: hogy ezentul önalkotta törvényeknek fognak engedelmeskedni . . .“* Ezután indokolván azt, hogy miért nem egyszerre, hanem fokozatosan és egy közbeeső állapot alakulása után, készittettek a törvényjavaslatok; ismertetve a javaslatok tartalmát és megokolván azt, hogy a rendezés miért nem egy törvényjavaslatban oldatott meg: ajánlja a javaslatokat részletes tárgyalás alapjául.

Ezután *Cozma Parthén* (nemzetiségi) szólalt föl: örömmel üdvözölte a polgárositást, de nem helyeselte a formát és módot, melyben a kormány ezen epokhális tényt foganatositani igyekszik. A formát, mert nem forditott elég gondot és szorgalmat a törvényjavaslat elkészitésére; mert a javaslat igen bonyolult mü; a törvénynek világosnak, egyszerünek kell lennie és ahelyett kevés §-ban egy egész légió rendeletet törvényesitsünk, amelyek ismét a határőrvidék eredetére visszamenő rendeleteket föntartanak és módositanak. Egy, szerves egészben összefüggő törvényt kellene alkotni. Kifogásolja a polgárositott határőrvidék területi felosztását és topografikus térrajz hiányában nem birja megitélni: a javasolt felosztás jó-e? A módot azért nem helyesli, mert a határőrvidék képviselői az 1848: V. t.-c. 5. §-a ellenére az országgyülésen nincsenek jelen; mivel eszerint a határőrvidéknek, épugy, mint a honnak többi polgára, jogositva van a saját sorsára vonatkozó

törvényekhez hozzászólni. Ott a századok oly különös családi és jogi viszonyokat szültek, melyek a ház előtt nem eléggé ismeretesek és igy nem helyes, hogy „de illis sine illis" határoz a ház. Szemére lobbantja a kormánynak, hogy az idézett törvény 55. §-a alapján, a határőrvidéken nem irta ki a választásokat. Határozati javaslatot nyujt hát be, amely utasitsa a kormányt, hogy a bánsági határőrvidéken és a titeli csajkás kerületben rendelje el az országgyülési képviselő választásokat, hogy a megválasztandó képviselők már a jövő ülésszakban helyeiket elfoglalják. Addig pedig a négy törvényjavaslat tárgyalása függesztessék föl. E határozati javaslat elfogadásával a határőrvidéken szimpathiákat szereznénk és nem vesztenénk semmit, mert a törvény is a status quot akarja föntartani.

Irányi Dániel szerint a polgárositás fölötti megelégedést csökkenti azon körülmény, hogy ugyanakkor, midőn a törvénytelen és alkotmánytalan állapot megszüntettetik, azt kivánják, hogy azt, ami a multban történt, törvényesnek jelentsük ki: a törvényjavaslatok ugyanis oly császári és királyi rendeleteknek törvénybe igtatását inditványozzák, melyek nem alkotmányos uton jöttek létre s amelyeknek törvénykönyvbe igtatása az alkotmányosság fogalmaival ellenkezik. Nem akar szemrehányást tenni a kormánynak amiatt, hogy nem mindjárt kezdettől fogva lépett az alkotmányos utra, hanem inkább az óvatosság, inkább az eszély szavára hallgatott és Irányi a maga részéről is kész megadni a határőrvidéki népességnek mindazon kedvezményeket, amelyek cs. k. rendeletekben és a javaslatokban foglaltatnak; de csak alkotmányos alaku, uj javaslatban: azonban magukat a cs. k. rendeleteket, mint a magyar törvényhozás tagja, törvénybe igtatni nem fogja; és ezt nemcsak az alkotmányosság fogalma követeli, hanem az eszélyesség is sugalmazza; mert akkor, midőn a kormány a polgárositást munkába vette, igenis, létezett indok arra, hogy a legnagyobb óvatossággal járjon el; hogy különösen a határőrvidéknek a magyar kormánytól, a magyar alkotmányosságtól való idegenkedését és a császárhoz, a császári kormányhoz való ragaszkodását szem elől ne téveszsze. Ma azonban ez az idegenkedés nem létezik. Az eddigi polgárositás minden legkisebb rendzavarás, minden komoly nehézség nélkül hajtatott végre; mihelyt az állásukat féltő tisztek meg lettek nyugtatva, hogy ugyanazon állásukat megtartják vagy más hasonlót fognak kapni, az ellenszegülés, az izgatás megszünt; mihelyt a határőrvidéki népesség az anyagi kedvezmények megtartásáról biztosittatott, sokkal inkább szitott a magyar kormányhoz, mely őt a terhes katonai szolgálattól megmenté, mintsem azt várni lehetett volna. Helyesli Cozma határozati javaslatát: mert valljuk meg, — mond Irányi — hogy közülünk kevesen ismerik részletesen a határőrvidéki viszonyokat.

Miletics Szvetozár szintén osztozkodik Cozma javaslatában és meglehet, hogy „célszerü“ volna még a határőrvidék jövendő képviseletéről is egy törvényjavaslatot előterjeszteni azért, mert az 1848: V. t.-c. — szerinte — igazságtalan és méltánytalan, tehát erre nem kellene a kormánynak menni. Igaz ugyan, hogy a katonatisztek biztosittattak, hogy megtartják állomásaikat; ámde ezek legnagyobbrészt családosak és — nem tudja szándékos-e vagy esetleges? — közülök többen annak daczára szétszórattak a monarkia minden vidékére: Ausztriába, Galliciába, Bukovinába, Erdélybe, Felsőmagyarországba és — egy-kettő kivételével - épen ott nem alkalmaztattak, ahol természet szerint alkalmaztatniok kellett volna: t. i. az ő kerületeikben, az alájok tartozó katonákhoz. Kifogásolja az ezredek szétosztását is. De nemcsak a tisztek és ezredek osztattak igy szét, hanem a földek is. Mindig azt hallotta, hogy a határőrvidék egy *noli me tangere,* amit a császár adott, azt nem lehet elvenni: de nem ugy áll a dolog: „a határőrvidék csak az erdőkre nézve kapott kedvezményeket, mig azonban a többi földekre nézve a monarkiában kinek-kinek megvolt a szabadsága földeket szerezni, a határőrök a községi kapcsolat és a katonai szolgálat által kötve lévén, amazokkal nem konkurálhattak“. „A házközösségi fölosztás tekintetében — igy beszél tovább — az állittatott föl, hogy minden férfi és nő részesüljön a fölosztásban. *Ez nemcsak az eddigi intézménynyel, hanem a „nemzet“ szellemével is ellenkezett: mert eddig csak a férfiak részesültek.* De ez nem volt elég. Még azoknak is fön volt tartva a joga a fölosztásban résztvenni, kiknek virtuális joguk volt a *házközösségbe visszalépni,* ha abból kiléptek is. A fölosztás nyolc holdra határoztatott s ez által egy massza proletáriátus teremtetett. Szétosztást látunk minden tekintetben: a katonatisztek, az ezredek, a házközösség s a föld tekintetében és semmi orvoslást“.

Tisza Kálmán (balközép): „Igen sok, ami a határőrvidékre vonatkozólag történt, nem helyesen történt; az első hiba már 1867-ben követtetett el, midőn a törvényhozás kimondta, hogy a magyar határőrvidék képviselői ide nem hivatnak meg addig, mig ezen viszony törvényesen megváltoztatva nem lesz; „addig, mig az akadályok törvényesen el nem hárittatnak.“ Ez pedig akkor fog bekövetkezni, ha a katonai rendszert a magyar törvényhozás szünteti meg. Ha Cozma határozati javaslatát elfogadná (amiben még van következetesség és logika), akkor a magyar törvényhozásnak 1867-diki végzésével szemben ő törvényesnek elismerni látszanék a határőrvidéknek eddig a törvényhozás körén kivül történt fölosztását és polgárositását, amit pedig törvényesnek el nem ismerhet. Ma már nincs más menekvés a circulus vitiosusból, mint az, hogy a föloszlatást és a polgárositást a törvényhozás mondja ki és hogy igy azután a törvényes uton haladjunk tovább.

Miletics inditványában már nincs következetesség, nincs logika: mert ez, habár ő helytelennek jelenti ki, hogy az országgyülés a határőrvidék tekintetében határozzon, mig ennek a képviselői itt nincsenek; mégis azt követeli, hogy a képviselők számára és a választásokra nézve most hozzunk törvényt. Meglehet, hogy a részletekben van olyasmi, ami helyesebb lenne másképen. De mi ma a helyzet? Amit Miletics helytelenit, az tényleg megvan, életben van: azt mi már most nem létezővé nem tehetjük. És mi már a mód arra, hogy az, ami megváltoztatható és meg is változtatandó, mert rossz: mielőbb megváltoztassék? Csak az, hogy a törvényhozás mielőbb mondja ki a határőrvidék föloszlatását és gondoskodjék arról, hogy képviselői mentől előbb itt legyenek és akkor ittlétökben gondoskodjék az orvoslandók orvoslásáról. Jólehet ő — Tisza — is egyetért Irányival abban, hogy még most ezen stádiumban is helyesebb lett volna a törvényeket, mint egészet, összeállitani a pátensekből, nem pedig igy cikkelyezni be: mindazonáltal a törvényjavaslatokat *egy föltétel* alatt elfogadja és azoknak gyors keresztülvitelét óhajtja; mert szeretné, hogy ugy tünjék föl, hogy a javaslatokban a határőrvidék lakóinak nyujtott kedvezmények lehetőleg egyhangu készséggel szavaztatnak meg; mert óhajtaná, hogy azok, akiknek a polgárositás még most is szálka a szemükben, ezen, az ország integritását illető kérdésben, Magyarország egyetlenegy pártjára se támaszkodhassanak; mert noha a pátens alakjában való előkészitését a polgárositásnak ő is alkotmányjogi sérelemnek tartja: de már abban, hogy azok polgárositást meginditó legfelsőbb rendeletek, a törvényhozás előtt feküsznek és a törvényhozás által kell, hogy elfogadtassanak, mert másként senki sem tekintené azokat törvényeseknek, az elkövetett sérelem után is, az alkotmányos elv elismerését, biztositékát keresi és találja. *A föltétel,* amely alatt a javaslatokat elfogadja, az, hogy „a határőrvidék viszonyai ugy legyenek rendezve, hogy — mig egyfelől igen természetesen mindazok, amiket a határőrvidék lakói adományokul, magánjogi tulajdonul, a legfelsőbb rendelkezések utján kaptak, sértetlenül maradjanak, — addig más részről ***az iránt nyerjünk biztositékot,*** hogy a kormánynak s általán az egész törvényhozásnak az a szándéka, ***hogy ezentul a közigazgatás, a törvényhozás, a törvénykezés s egyáltalán az összes törvényhozás és kormányzat terén semminemü jogkülönbség a határőrvidék és Magyarország többi részei közt nem lesz.***“

Szlávy József miniszterelnök előadja, hogy a kormány is kezdetben abban a nézetben volt, miszerint a rendeletek és pátensek tartalmazta határozmányokat magukat, kivonatosan a törvény szövegébe fölvenni, a logika szabályainak, az egyszerüségnek, világosságnak és könnyebb megérthetőségnek jobban megfelelt volna és hogy a törvényjavaslat ily formában ***már készen is volt***

és a kormány azt igy akarta beterjeszteni. Ámde az „illetők megmegnyugtatásának" szempontja birta a kormányt arra, hogy fölhagyván ezen, általa már elfogadott formával, áttérjen arra, amely törvényhozási szempontból kevésbbé korrekt és talán komplikáltabb is; *de amint olyanok állitják, akik az ottani viszonyokat teljesen és tökéletesen ismerik, az illetők megnyugtatására inkább szolgál.* Mi a törvényjavaslatok elfogadásával nem teszünk sokkal többet, mint regisztráljuk a mostani tényleges állapotot. A határőrvidéki képviselők számát nem szaporithatta a kormány; mert erre egyrészt hatalma sem volt; mert másrészt a képviselők száma, amint az az egyes megyékhez és kerületekhez aránylik, különben is kiigazitásra vár és „e tekintetben nem gondoltuk megelőzendőnek az 1848-diki törvény kiigazitását egy vidékre nézve, mielőtt az az egészre nézve.... be fog következni". Irányinak válaszolva: „épen azáltal adunk kifejezést alkotmányos érzületünknek, ha azt, mit ő felsége akkor, mint abszolut ura a határőrvidéknek tett, mi most törvénykönyvünkbe igtatjuk, jeléül annak, hogy csak akkor ismerünk el valamit alkotmányos törvénynek, ha az országgyülési tárgyalásainkon keresztül ment. Annak okát pedig, miért veszszük föl ezeket épen ebben a formában a törvénybe, Irányi is tudja és igy ezen „kényes" kérdés fejtegetését ő sem fogja kivánni". Miletics szemrehányására megjegyzi, hogy a hadi szolgálatot teljesitő katonatiszteket, mivel a határőrezredek feloszlattattak, valahol alkalmazni, valahová áthelyezni kellett; — ami a közigazgatási katonatiszteket illeti, ezek, amennyiben a kellékeknek megfelelvén, alkalmazhatók voltak, mindnyáján ott vannak, helyzetökről gondoskodva, jövőjük biztositva van. A *házközösségről* szóló törvénynyel sem tehetett egyebet, mint regisztrálni a jelenlegi állapotot. „Mit lehetett nekünk a kérdéses ügyben tenni? A házközösségről szóló törvény 1871-ben hozatott és ez most ott a törvényes állapot. Mi nem tehetünk egyebet, minthogy fölvegyük ezen törvényes állapotot törvényeink közé s azt mondjuk addig: mig erre nézve a törvényhozás utján változás nem történik, ezen állapot áll fön. Ha Miletics képviselő ur kivánságát követnők, a kormánynak törvényjavaslatot kellene a ház elé terjeszteni, amely a házközösségről szóló, fennálló törvényt módositaná. Igen, de mindaddig, mig azon törvényjavaslat a ház elé nem terjesztetik, illetőleg, mig törvénynyé nem válik: mégis csak fön kellene állania a jelenleginek, mert azon részeket minden törvény nélkül hagyni nem lehet. Ha vannak kifogások, — aminthogy ugy hiszem, vannak — a jelen törvény ellen, akkor lesz helye azokról szólni, amikor a határőrvidék képviselői itt lesznek..." Tisza Kálmán azon föltételére nézve, amelyben ez biztositást kivánt a tekintetben, hogy a visszacsatolt határőrvidék kormányzati és törvénykezési tekintetben *teljesen*

egyenlőnek fog tekinteni az ország többi részével, ekép nyilatkozott a miniszterelnök: „A benyujtott törvényjavaslatoknak tulajdonképen három céljuk van. Először törvényesiteni a jelenleg létező állapotot, mindaddig, mig az megváltoztatnék; — másodszor a visszacsatolt részek területi fölosztásáról gondoskodni“; — harmadszor biztositani és megnyugtatni ama vidékek lakóit aziránt, hogy mindazon kedvezmények, mindazon előnyök, melyek igértettek és megadattak, ezentul is változatlanul fönmaradnak. És én ugy hiszem, alig akad a házban képviselő, aki mindazon magánjogi, tulajdoni vagy más kedvezményeket és jogi igényeket, amelyek a tárgyalás alatt levő rendeletekben egyik vagy másik személynek vagy községnek biztositvák: akár most, akár jövőben módositani kivánná; azt hiszem, egyhangu a ház véleménye az iránt, hogy mindezeket nemcsak készséggel elfogadja, hanem arra a törvényesség bélyegét ráütni kész. Ami a többi törvényjavaslatot, a közigazgatásiakat és igazságszolgáltatásiakat illeti, ezekre nézve a polgárositott határőrvidék, amennyire Magyarországhoz tartozik és amennyiben a magyar országgyülés rendelkezik fölötte, *teljesen és tökéletesen egyforma lesz az ország többi részével.* És ugy hiszem, azon tekintetben is számithat a kormány a t. ház tapintatára és ildomosságára, hogy mindazon változtatások, amelyek majd szükségesekké válnak, *a kellő óvatossággal és a meglevő körülmények, fennálló visszonyok és érdekek kiméléséval történjenek*“.

A miniszterelnök „általános helyesléssel“ fogadott beszéde után az első törvényjavaslat átalánosságban elfogadtatott. A részletes tárgyalás elején *Matolay Etele* szólalt föl, aki nem tudja elképzelni, mivel igazolható az, hogy ilyen, Magyarország tudta és beleegyezése nélkül kibocsátott rendeleteket alkotmányos miniszterek törvénynek neveznek és ellenjegyzésökkel ellátnak. *Szilágyi Dezső* erre megjegyzi, hogy ama legfelsőbb intézkedések mindegyikének cime van és midőn valamely legfelsőbb intézkedés érvényben hagyatik, első kötelessége a törvényhozásnak világosan és szabatosan megjelölni, melyik intézkedés az, amely érvényben hagyatik? Ez pedig csak ugy történhetik, ha a legfelsőbb intézkedések *azon cimmel* vannak idézve, amely alatt kibocsáttattak.

Miletics Szvetozár inditványozza, hogy a határőrvidéken a magyar iskolai törvény (1868: XXXVIII.) hozassék be, annyival inkább, mert az ott legnagyobb népességü pancsovai egyházközség a miniszteriumhoz intézett emlékiratában szintén ezt kivánja.

E módositvány elvetése után, a nemzetiségi kérdés szempontjából érdekes *Miletics Szvetozárnak* azon inditványa, hogy a határőrvidék bánsági ezredeiből két vármegye alakittassék: egyike Karánsebes, a másik Pancsova székhelylyel. Eszerint a „bánságban“ öt megye lenne. Ez a történelmen is alapszik. A Maros, Tisza és Duna folyók közt lévő vidéken Magyarország kezdetén öt megye

létezett, t. i. Csanádmegye (nem a mai napi. hanem a Maros ama részén, ahol a régi Csanád volt). Temes-, Krassó-. Orommegye (comitatus Horomiensis, ma Palánka vidéke) s végre Kevemegye. A jelenleg fönálló bánsági megyék ugyis. nemcsak területük kiterjedése és lakosságuk száma szerint nagyok: hanem - ami a közigazgatásra nézve még rosszabb - oly keskenyek és oly hosszan kinyultak. hogy járásaiknak egyik vége 12—18 mértföldnyi távolságra esik a megye székhelyétől. mi pedig a községeknek és lakosaiknak terhére és idővesztességére szolgál. Ezen baj a polgárositás következtében még nagyobbittatik az által. hogy a határőrvidékből való hozzácsatolás által a periferiának másik vége is ugyanoly távolságba esnék. Az osztályülésen is megtett módositványra vonatkozólag az mondatik az indokolásban. hogy egyéb tekinteteken kivül már földrajzi fekvés szempontjából sem volna célszerü külön megyéket alakitani: ámde ez szerinte helytelen . . . Majd beszédje további folyamán igy okoskodik Miletics: „A határőrvidéki intézmény, ugyszólván, ***szerb intézmény.*** Szerbek voltak. kiknek I. Ferdinánd 1564-ben adott privilégiumot, melyet 1578-ban a második privilégium követett; de a határőrvidék szervezete csak 1630-ban, II. Ferdinánd által lőn megállapitva. Mikor az országban a török háboru dult. Horvátországban is alakittatott határőrvidék a szerbnek módjára. Nem akarom figyelmeztetni a tisztelt házat arra. hogy a jelenleg uralkodó császárkirály volt az. *ki elismerve a szerb nemzet érdemeit, 1848-ban alapitotta, vagy legalább igérte alapitani a szerb vajdaságot.* Nem akarom azt sem emliteni, hogy 1861-ben még Magyarország területének és az alkotmány visszaállitásának korszakában is, a császár és király ugy vélekedett, hogy *kötelessége volna a szerbekért is valamit tenni:* ezért összehivott egy kongresszust. amely garanciákat proponáljon a nyelvekre nézve; *a királyi szó nem lett beváltva* és a szerbek. kik legtöbb vért ontottak a török ellen, a monárkhia és Magyarország érdekében, ahelyett, hogy valami garanciákat nyernének. **területök** most ugy alakittatik meg, hogy *a nép igényei* számba nem vétetnek. *A románok részére* alakittatik egy megye: ez különben *helyes* és én üdvözlöm őket; söt másik részről a románok összekapcsoltatnak azon vármegyékkel. ahol *a románok többségben vannak;* de midőn egy ezred, ahol a szerbek vannak többségben, egyszerüen feloszlattatik: akkor. ugy látszik. ez nem történik más okból, mint abból. hogy *a szerbek elleni gyülölet diktálta e propoziciókat*". (Mozgás jobb felől. Felkiáltások: Rendre!)

Nehrebeczky Sándor nem követheti Mileticset arra a térre. melyen ő a területek felosztásánál alapelvül a *nemzetiséget* akarja fölvenni. Itt a municipális törvénynek azon alapelvét kell szem előtt tartani, amely szerint megkivántatik, hogy a törvényhatóság

oly anyagi és szellemi erővel rendelkezzék, mely szükséges arra, hogy azon törvényhatóság az államigazgatást közvetitse és az önkormányzat ügyeit ellátni képes legyen. Ő az ellenkezőről van meggyőződve, t. i. arról, hogy a határőrvidék azon része, melyet Miletics egy külön törvényhatósággá akar alkotni, nem birja a megkivántató anyagi és szellemi erőt.

Szlávy József miniszterelnök utal arra, hogy az osztály-ülésben, ahol Miletics is jelen volt, bőven előadta a terület-fölosztásra vonatkozó indokokat; abban a kormányt pusztán *adminisztrativ és oekonomiai* szempotok vezették; de általán nem vezette a szerb nemzet iránti gyülölet; mert ezen érzés sem a kormánynál, sem a képviselőház bármely tagjánál helyet nem foglal. (Élénk általános helyeslés.) Megjegyzi azonban, hogy néha bizony nagy megeröltetésbe kerül, szemben azon nyilatkozatokkal, melyeket a szerb nemzet egyes tagjai a magyar nemzet ellen tesznek, megtartani a higgadtságot és azon testvéries érzést, melylyel mindnyájan viseltetünk a szerb nemzet iránt; és ha történik valahol lépés a jó egyetértés és a testvéri szeretet megzavarására, az bizonyosan legkevésbbé a mi részünkről történik".

Ugyancsak Miletics Szvetozár nyujtott be módositványokat az illető megyékbe osztott határőrvidéki részek lakossága arányában a megyebizottsági tagok, valamint az országgyülési képviselők számának megállapitását sat. illetőleg; ámde mindezen módositványok elvettettek és ugy a szóban forgó, valamint a többi javaslatok — a házközösségekre vonatkozó minden vita nélkül — elfogadtattak és a javaslatok mellékleteit képző legfelsőbb intézkedések hiteles példányainak az országos levéltárban letétele határoztatott el.

Mielőtt még a tárgyunkra vonatkozó törvényjavaslatoknak — a főrendiház hozzájárulása és a szentesités s kihirdetés utján — majdan törvényeknek tartalmát taglalnók, megemlitjük még, hogy a képviselőház elnökéhez egy, Pancsova polgármesterének és főjegyzőjének nevében, a képviselőházhoz intézett távirat érkezett, amelyben Pancsova városa a határőrvidék polgárositására vonatkozó törvényjavaslatokat ezen terület törvényszerü képviseltetése mellett kéri tárgyaltatni és az ezen képviseltetés nélkül hozott határozatok ellen tiltakoznak. Természetes, hogy ezen alkotmányjoggal és az országgyülés szuverénitásával homlokegyenest ellenkező tiltakozás, kérvénynek nem tekintetett és bejelentés nélkül félretétetett.[1])

Az 1873: XXVII. t.-cikkel a katonai határőrrendszernek a bánsági határőrvidék és a titeli határőrzászlóalj területén ő felsége 1872. junius 9-diki nyilatkozványával történt megszüntetése és

[1]) Az egész tárgyalás menetét lásd: Képviselőház naplója. VII. kötet 146, 147, 148. ülés.

ezen részeknek törvényhozási és kormányzati tekintetben Magyarországhoz tettleg visszacsatolása törvénybe igtattatik és a törvényjavaslat mellékleteit képező „törvény", szabályrendeletek és királyi rendeletek mindazon határozatai, melyek nem az 1868: XXX. t.-c. szerint közös törvényhozás tárgyát képező viszonyokról rendelkeznek és amennyiben ez a törvény azokon változtatást nem tesz, érvényükben továbbra is fentartatnak. A volt románbánsági ezred egészen és a volt szerbországi ezred egy százada (karánsebesi, teregovai, bozovicsi és orsovai szolgabirói járások) *Szörény* vármegye elnevezés alatt, külön, önálló törvényhatósággá egyesittettek: Karánsebessel, mint székhelylyel. A volt szerbbánsági és németbánsági ezred egyik része (fehértemplomi szolgabirói járás) *Krassó,* — másik része (a károlyfalvi, kubini szolgabirói járások) *Temes,* — ugyanazon ezredek többi részei (pancsovai, ujfalvi, alibunári, antalfalvi és perlaszi szolgabirói járások) *Torontál,* — végül a titeli zászlóalj (titeli és zsablyai szolgabirói járások) *Bács-Bodrogh* vármegyékbe kebeleztetnek be. Pancsova, Fehértemplom és Karánsebes városok önálló törvényhatósági joggal ruháztatnak fel. A törvényhatóságok rendezéséről szóló 1870: XLII. t.-c. és a községek rendezéséről szóló akkori törvény (1871: XVIII.) a magyar határőrvidéki részekre kiterjesztetik. A határőrvidéki törvényszékek és járásbiróságok a törvényhozás végleges megállapitásáig hatáskörükkel fentartatnak és érvényében ugyanaddig meghagyatott a magyar igazságügyminiszter 1872. évi október 8-án kibocsátott rendelete, de szükség esetére felhatalmaztatott az igazságügyminiszter a már létező és alkalmazható magyar igazságügyi törvények életbeléptetése és az igazságszolgáltatás terén szükséges más intézkedések megtételére. Az 1848: V. t.-c. 5. §-a alapján a volt románbánsági ezred és Karánsebes városa egy választókerület és egy képviselőt, — a volt szerbbánsági ezred és Fehértemplom városa egy választókerület és egy képviselőt, — a volt németbánsági ezred Pancsova városával, egy választókerület és egy képviselőt, — végül a titeli zászlóalj — csajkás kerület — egy képviselőt küld. A magyar törvények, amennyiben ezen törvény határozataival nem ellenkeznek, a polgárositott magyar határőrvidéki részekre is kiterjesztetnek, felhatalmaztatván a minisztérium, hogy e törvényeknek életbeléptetésénél, a helyi és átmeneti viszonyok által megkivánt végrehajtási módozatokat meghatározza.

A magyar korona országai közös törvényhozása alá tartozó viszonyoknak a polgárositott határőrvidéki részekben való rendezéséről (1873: XVII. t.-c.); a határőrvidéki lakosokat az ottani államerdőségekben illető szolgalmak megváltásáról (1873: XXX. t.-c.) szóló törvények a javaslatok értelmében fogadtattak el és igtattattak a törvények közé.

A polgárositott bánsági határőrvidék és a titeli zászlóalj számára

1872. junius 9-én ily cim alatt: „törvény a bánsági határőrvidék és a titeli zászlóalj területén fennálló némely közigazgatási intézmények megváltoztatásáról" kiadott legfelsőbb intézkedés az 1873: XXIX. t.-cikkbe igtattatott és rendelkezései a következők: Az ingatlan *vagyonszerzési* jogot illetőleg, ugy a magyarországi, mint az ausztriai honpolgárokra nézve, — ideértve a határőrvidéki házközösségeket is — a telkek és egyéb ingatlanok birtoklásának legnagyobb és legkisebb mértéke iránt eddig fennállott megszoritások megszüntettettek. (2. §.) A házközösségek ingatlan vagyonukkal szabadon rendelkezhetnek. A házközösség bármelyik tagja, saját vagyona fölött végrendeletileg intézkedhetik. (3. §.) A házközösségek ingatlan és ingó vagyonára, birói végrehajtásnak, csak azon osztályrész mértéke és aránya szerint van helye, mely a végrehajtást szenvedő házközösségi tagokat a közösségi vagyonból törvényesen megilleti. Az ily osztályrésznek végrehajtás utján kihasitása, maga után vonja a végrehajtást szenvedőnek az összes házközösségi vagyonból való társtulajdoni joga *csökkenését* vagy *megszünését*. (4. §.) *Felbontható* a házközösségi kötelék, ha azt a szavazási joggal biró mindkét nembeli házközösségi tagok többsége kivánja. Felbontás esetén a közösség ingó és ingatlan vagyonában a házban lakó, az azon kivül élő, s a kilépésre törvényesen jogosult, vagy kielégités nélkül valamely más törvényes módon a házból kilépett tagok *mindegyike,* egyenlő részben részesül. (5. §.) Az osztozkodás történhetik *a közösségi köteléknek különbeni föntartása mellett is,* de csak akkor, ha minden osztályrészre — a karánsebesi, teregovai, ó-orsovai és bozovicsi járásban legalább *hat,* a többi járásokban legalább *nyolc hold föld* esik. A felosztásnak a férfi- és nőnemü tagok *lélekszáma* szerint kell történnie. A házközösségi társtagok közt barátságos egyezség következtében létrejött osztálylevelek mindjárt kötelező erővel birnak, mihelyt azok a szolgabiróság előtt kiállittattak. Ha az ingatlan birtok felosztása azt eredményezi, hogy egy-egy osztályrészre a fönti minimumnál (hat, illetve nyolc holdnál) kevesebb esik, a *közösség önönmagától felbomlik.* (6. §.) Egyik házközösségből a másikba átlépni a jövendőre csak ugy szabad, ha az osztrák polg. törvénykönyv illető határozmányai, t. i. ennek 1175. és köv. §§-ai szerint akép történik, hogy a belépő a házközösség tagjaival szerződésre lép, amelyben mindkét fél beleegyez abba, hogy fáradságát és vagyonát közös haszonra egyesiti. Ezen intézkedés nem hat vissza az előbbi belépésekre. (7. §.) Pappá, tisztté, hivatalnokká kinevezés, avagy bármily állami hivatal elnyerése, iparüzlet vagy más hivatás következtében a házközösségből kilépett egyéneknek is igényük van osztályrészre: követelhetik ennek kiadását vagy társtulajdonosi joguk biztositását. Osztályrészükbe beszámitandók a közös vagyonból kiképeztetésükre forditott költségek; amennyiben ezirant barátságos egyezség nem

jött létre. a községi tanács dönt. Az a jog, hogy osztályrészük kiadását követelhetik azok az egyének (házközösségekből származó papok, katonatisztek, hivatalnokok), akik visszaléphetési jogukat föntartották és akiknek társtulajdonosi joga a törzsökház vagyonában az 1850-dik évi május 7-diki határőrvidéki alaptörvény 48. §-a szerint biztositva van: kiterjesztetett az oly házközösségből származó egyénekre is, akik a törzsökházból már *tényleg* kiléptek ugyan, de még mindig *ugy iratnak össze*, mint *visszaléphetési jog fentartásával kilépettek* és végkép még *kielégitve* nincsenek. Ezekre is alkalmazandók a föntiek (lélekszám aránya szerinti osztály, kiképzési költség beszámitása, földbirtokminimum, sat.); az osztályrészük megállapitásánál pedig először is bizottságilag megállapitandó az osztálykereső fél kilépésének időpontja; azután az, hogy kilépése óta gyarapodott-e vagy fogyott a házközösségi vagyon? Ha gyarapodott, akkor a kilépés időpontja; ha fogyott, akkor a felosztás időpontja az irányadó a kielégitési osztályrész meghatározásánál. (8. §.) Bármely ingatlan birtokváltozás esetén a szerződések a megszabott szerkezetben és példányszámban a szolgabiróságnál bemutatandók. Osztály iránti kérvények a községi elüljárósághoz adandók be. (9. §.) Egyes törzstagok osztályrésze *készpénzben* is kielégithető akkor, ha az osztályrész kihasitandó és kiadandó lenne. Ilyenkor első sorban megállapittatik az illetőnek osztályrésze természetben: a községi tanács megbecsüli és a becsárt a szolgabiróság megvizsgálja és megerősiti. (10. §.)

Az 1873-diki törvényeket megelőzőleg, az 1872. márczius 9-diki legfelsőbb intézkedés után, ugyanazon évi április 3-tól kezdve, a horvát-szlavon határőrvidék polgárositott részei, u. m. Belovármegye Belovár és Ivanics városokkal, Zengg szab. kir. és kikötő város, valamint Sziszek községe a katonai kormányzat alól feloldattak és polgári kormányzat alá rendeltettek ugy közigazgatási, mint törvénykezési tekintetben. (A közigazgatási és törvénykezési beosztást illetőleg lásd a m. kir. igazságügyminiszter 1872. szept. 14-diki 27.246. számu rendeletét.)

A bánsági határőrvidék és titeli zászlóalj területén az 1872. junius 9-diki legfelsőbb királyi leirat határozatainak foganatositásául, az 1872. október 8-diki 31.720. számu igazságügyminiszteri rendelet, 1872. november 1-jétől kezdődő hatálylyal életbe léptette a birói hatalom gyakorlásáról szóló 1869: IV. t.-cikket, a birák és birósági hivatalnokok felelősségéről szóló 1871: VIII. t.-cikket, a kir. ügyészségekről szóló 1871: XXXIII. t.-cikket, a reá vonatkozó utasitással, a birói ügyviteli szabályokat (1869. april 29.) és a szolgálati utasitást (1872. april 4.), az első folyamodásu biróságok rendezéséről szóló 1871: XXXI. t.-cikket, némi kivételekkel: életbe léptette a büntető eljárásra vonatkozó 1872-diki ideiglenes szabályokat a törvényszék előtt; de a járásbiróságok előtti eljárás-

ban érvényében hagyta az osztrák büntető perrend (1853. jul. 22.) XX. fejezetét, és érvényben hagyta az ott még hatályban levő törvénykezési eljárást (1871. május 1.), a peren kivüli eljárást, a kereskedelmi törvénykönyvet, a békebirósági szabályokat, az osztrák polgári törvénykönyvvet, az osztrák büntetőtörvényt, az 1862. dec. 17-diki sajtószabályokat és a telekkönyvi rendtartást.

Az 1873. dec. 20-diki 4940. számu igazságügyminiszteri rendelet, a pancsovai, fehértemplomi és karánsebesi törvényszéki elnökökhöz intéztetett, vele együtt megszünt az elnökök miniszteri biztosi minősége és hozzá utasitás van kapcsolva a magyar határőrvidéki részekben szervezendő királyi biróságok életbeléptetésével feloszlatandó e. f. biróságok iratainak átadása tárgyában.

A határőrvidék polgárositásával tehát még nem vált a közigazgatás és törvénykezés egy csapásra egyöntetüvé, hanem az állam törvényei közül egyelőre csak azokat alkalmazták, amelyek rázkódtatás nélkül beilleszthetők voltak az ottani avult viszonyokba és még most is, a polgárositás óta huszonnyolc év mulva, nagyon sok törvényes és hagyományos különösség tartotta fön magát adminisztrativ, pénzügyi és igazságszolgáltatási tekintetből, amelyeket csak az államnak mindent nivelláló uralma fog megszüntetni, elsimitani. Több évszázon át megszokott, megrögzött állapotokat csak fokozatosan lehet megváltoztatni; mert a gyökeresség gyökeret szakit, sérelmekkel jár.

Nagyon természetes, hogy törvényhozásunk alkotásai a polgárositástól kezdve — az 1873: XXVIII. t.-c. 4. §-a értelmében — kiterjednek a volt határőrvidékre is és igy fölösleges munkát végeznénk, ha törvénytárunk nyomán fölsorolnók mindazokat a törvényeket, amelyek általános jellegüek: ámde e lapok teljessége szempontjából, időrendben és összevontan csoportositanunk kell mindazt, ami a volt határőrvidékre vonatkozik.

Az 1870: LIX. t.-c. bélyeg- és illetékmentességet állapitott meg, a házközösségeknek Horvát-Szlavonországokban rendezése alkalmából fölmerülő megosztásra vonatkozó beadványok és okiratok számára.

Az 1871: XXX. t.-cikk póthitelt szavazott meg a határőrvidéki pósta-, távirda- és tengerészeti szolgálat 1871-dik évi költségeinek fedezése végett. Az 1872: IV. t.-c. a határőrvidék után vállalandó közös költségek hozzájárulási arányáról szól és beigtatja a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok miniszteriuma és a mi kormányunk közt létrejött egyezményt, amely szerint a közöseknek elismert államügyek terheihez a magyar államkincstár oly módon járul, hogy az évenkint megállapitandó közös költségek négytized százaléka vétetik a magyar állam terhére számitásba, s az ezen levonás után fennmaradó összeg fog a monarchia két államа közt, az időnkint megállapitott járuléki arány szerint fel-

osztatni. Ama négy tized a polgárositás teljes befejezése után két százalékra fog emeltetni. Ez az ugynevezett *praecipuum*, amely fölött az 1899-dik év végén folyt nagy pénzügyi campagneban szintén vita folyt.[1])

A határőrvidék polgárositása és ott az anyaországéval hasonló állapotok megteremtése rengeteg költségekkel járt, amelyeket az állam kénytelen volt költségvetésében előirányozni. Igy már az 1872-dik évi állami költségvetés (1872: VII. t.-c.) külön felöleli a határőrvidék kiadásait és bevételeit, amelyek ezután egy darabig többé-kevésbbé állandó tételekként szerepelnek, mig végre az általános budgetbe beolvadnak; igy a kiadások közt a magyar határőrvidéket illető nyugdijak, a horvátországi határőrvidék polgárositott és azután polgárositandó részeinek, ugy a magyar határőrvidéknek közigazgatási szükségleteire, a vám- és adóőrség szükséglete, a felállitandó adóhivatalok szükséglete, határőrvidéki erdőkre, épitészeti hivatalokra, közutak fentartására, vizi utak és kikötők fentartására, lótenyésztésre, vesztegintézetekre, tanulmányi ügyre, iskolákra, ösztöndijakra, a törvénykezés költségeire, fegyintézetekre, majd rendkivüli kiadásokként: adóhivatalok első felszerelésére és berendezésére, vám- és adóőrségek felállitási költségeire, kataszterre, a rendelkezési állapotba helyezendő közegek illetményeire, uj utakra, a határőrvidék polgárositásának befejezéséig igényelt átmeneti kiadásokra összesen 5.945.879 frtnyi összeg van beállitva; mig viszont rendes bevételekként a magyar- és horvát-szlavon határőrvidék egyenes és fogyasztási adói, a jogilletékek és dijak, ut- és hidvámok, erdők jövedelmei és különféle jövedelmek cimén 3.319.124 frt van fölvéve: eszerint, mindjárt az első évben a magyar állam a határörvidékekre *harmadfél millió* forintot ráfizetett. És ama kiadásokból kiválnak a magyar határőrvidéket illető nyugdijak: évenkint 92.000 frt körül: ami 1872-dik év óta 1899-ig egymaga *harmadfél millióra* rug és amely nyugdijak nagyrészt oly egyéneknek jár, akik a magyar állameszmének soha sem voltak és holtukig nem is lesznek hivei.

A határőrvidék becézett gyermeke lett az államnak; még az állami italmérési jövedékről szóló 1888: XXXV. t.-cikk is óriási

[1]) Nem érdektelen ehelyütt emlékezetbe hozni azt, amit e részben Széll Kálmán miniszterelnök 1899. december 13-diki beszédében mondott: »Nem tagadom, hogy az a két százalék ... nem felel meg azon határőrvidéki jövedelmeknek, amelyek odacsatolása fejében azt az ország elvállalta ... Aki az akkori tárgyalások naplóinak utána néz, azt fogja találni, hogy az ország talán tulvérmes reményekkel volt az iránt, hogy miként fognak fejlődni a határőrvidék jövedelmei; de öntudatosan vállalt többet, mint amennyit az akkori adatok alapján vállalhatott volna. Sokáig kontroverz kérdést képezett a Házban, amikor tárgyalták a törvényt, hogy 1867-ben beszámitották-e a határőrvidék jövedelmét vagy nem? Lónyay Menyhért azt állitotta, hogy nem és az akkori jövedelmet három millióra tette: ma valamivel több. Tény, hogy nem teljesült az a reménység, hogy a határőrvidék fejlődésével, ez annyi jövedelmet fog beszolgáltatni, amennyi ezen kétszázalékos praecipuumnak megfelel. De öntudatosan intézte el ezt a kérdést az akkori törvényhozás; mert tudta, hogy áldozatot hoz ugyan, de meghozta azért, hogy Magyarország területi integritását helyreállitja.

kedvezményben részesiti. 69. §-ában elrendelvén, hogy azon határőrvidéki községeknek, melyek az italmérés jövedelméből eddig is részesittettek, a kincstár részére az illető község után megállapitandó kártalanitási tőke kamatjai felerészben kiszolgáltatandók. E kamatrészlet 1894-től kezdve 1899-ig, mintegy 280.000 frtot tett ki.

Hát még az adókedvezmények! Az 1873: XXVIII. t.-cikk 5. §-a a volt határőrvidéki községek tetszésére bizta azt, hogy ha valamelyikök az őket aránytalan kiméletben részesitő „törvények" alapján fennálló adók helyett, a magyar törvényekben megállapitott adók behozatalát kivánná: e kivánságnak hely adandó. Erre nem tudunk esetet; de föl is tételeztük a volt határőrvidék községeinek józan eszétől, hogy ilyesmit kivánni és vele együtt sulyosabb terheket vállalni nem fognak.

Nem irunk pénzügyi tanulmányt, hanem hogy általános körvonalakban képet nyujtsunk a határőrvidék földbirtokviszonyairól, mégis pedzeni fogjuk a volt határőrvidéki adóügyet is.

Egyenes adók a föld-, kereskedelmi-, ipar-, malom-, fej-, billard-, a katonai kommunitásokban a ház- és a kereseti adó. Indirekt adók: a sör és égetett szesz után járó fogyasztási adó, a jogilletékek és dijak, a dohányegyedárusság, a haszonbéri jövedékek. Az adószabályozás az 1857. évi november 5-diki legfelsőbb elhatározásokon alapszik, amelyek az adóügyet ideiglenesen, azaz addigra rendezik, mig a folyamatban levő földadókataszter elkészül, a többi egyenes adókra nézve pedig, mig a többi „koronaországokéval" egyöntetü szabályozás lesz lehetséges.

A földadó mennyiségét a következő táblázat tükrözteti vissza:

Ezred vagy század	1600 □ öles szántó vagy rét után						Egy hold szőllő után		Egy hold kert után	
	I. osztály		II. osztály		III osztály					
	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr	frt	kr.	frt	kr.
A likai, otocsáni, ogulini, szluini ezredben		52^5		35		21	1	05	1	05
az 1. és 2. báni ezredben . . .		70		52^5		35	2	10	1	40
a gradiskai és románbánsági ezredben és a szerbbánsági ezred egy részében, két századában .		87^5		70		52^5	4	20	1	57^5
a varasdi és szentgyörgyi ezredben		98		80^5		63	4	20	1	57^5
a bródi, péterváradi, németbánsági ezredben, a szerbbánsági ezred tiz századában és a titeli zászlóaljban	1	05		87^5		7	4	20	1	57^5

Külön adótételek állapitvák meg a kiváltságolt földbirtokra nézve. A bánságban lévő rétek és praediumok kincstári földek, és

azok a határőrvidéki közjövedelmi pénztár javára, a hadügyminisztérium által időről-időre meghatározott adó irányában, részint községeknek, részint egyes határőrvidéki lakóknak haszonbérbe adattak. Ezek az adók 1 frt 12 kr. és 35 kr. közt váltakoztak. A földadókhoz 1859 óta, az összegek egy hatodát tevő hadi pótlék járult.

Házadó csak a katonai kommunitásokban van: 1 frt 40 krtól fölfelé.

A kereskedési adó, az üzlet terjedelme szerint 16 frt 80 kr. és 105 frt közt mozog; az iparadó 8 frtt 40 kr. és 16 frt 80 kr. között.

A malomadó, ahány járatu a malom, annyiszor 16 frt 80 kr., 9 frt 45 kr., 6 frt 30 kr., a malmok minősége szerint.

A fejadó egyes személy után 2 frt 10 kr., családé 4 frt 20 kr., zsidó családé 8 frt 40 kr.

A billardadó 6 frt 30 kr.

Személyes vagy reáljogu italmérések kereseti adója 40—100 frt közt, söt ezen tul is, esetről-esetre állapittatik meg.

A jövedelmi adónak három osztálya van: az első és harmadik osztály 5, illetve hadi pótlékkal 7%, a második 1060 frtig 1%, és minden ily további összeg után 1%.

Ha most már ezen adótételeket a magyarországiakkal összevetjük, akkor látjuk, mily rengeteg előnyben és kedvezményben részesül a határőrvidéki föld- és házbirtok, ipar, kereskedelem és egyéb haszonhajtó foglalkozás. A mi földadónk a kataszteri tiszta jövedelem 29·76, Erdélyben 22%-a, házbéradónk 16—24%, házosztályadónk lakrészek és községi fokozatok szerint 80 krtól 5 frtig, keresetadónk a III. osztályban a tiszta nyeremény minden száz forintja után 10 frt: és mindehhez járul az általános jövedelmi pótadó.

Legfőbb ideje már annak, hogy ezek az aránytalanságok a régóta várt adóügyi reformmal megszüntettessenek!

És most, ezen kitérés után, fölvesszük értekezésünk fonalát, köz-, magángazdasági, jogi és szociológiai szempontból mérlegelve azokat az érveket, amelyeknek okvetetlenül a házközösségi intézmény megszüntetéséhez kellett vezetniök.

VII.

Az ember szükségleteinél fogva a természetre, a földre van utalva: eszénél, erejénél és akaratánál fogva tudja, birja és akarja is a természetet meghóditani. Mig pásztoréletet él, elég neki az ősi legelő: nincs szüksége, sem vágya, sem akarata arra, hogy magának a területnek kizárólagos tulajdonát megszerezze. A tulajdon a letelepedéssel, a rendes lakóhely kiszemelésével kezdődik: ekkor az ember eszével kiválasztja, erejével és akaratával megvédi a kiszemelt telepet, kijelöli, megóvja ennek határait. Különösen érdeke ezt cselekedni akkor, amikor már saját keze munkáját, saját vetőmagját, saját barmának erejét fekteti a földbe; akkor, amikor gazdálkodik. Eleinte az egyénnek gyengesége, az államhatalom védőerejének távolsága arra kényszeriti az embert, hogy egyesült erővel dolgozzék és verje vissza a tulajdona s személye ellen intézett támadásokat. Mihelyt azonban az állam hatalmi ereje, védő szárnya, kiterjedt eszközeivel az egyént hathatósan megóvhatja; mihelyt vagyonbiztonság uralkodik; mihelyt a népesség szaporodik, a müveltség terjed, a földmivelés teknikája emelkedik, az ingó dolgok szabad tulajdona fejlődik: a földbirtok tulajdona is ugyanoly alakot ölt, mint az ingó dologé. *A történeti haladás sorrendje az, hogy a közös tulajdon külön tulajdonná, a közös gazdálkodás magán gazdálkodássá változik át.*

Miként a fa megtermi gyümölcsét, elhányja magvát és ebből önálló fák, önálló egyedek sarjadnak: ugy a családban is megvan a szeretet összetartó ereje mellett, a szétszóródás, az önálló fejlődés ösztöne, amely elhányja magától az ujabb családok csiráit. Nem lehet, nem szabad a családi élet felbomlása miatt keseregni; nem szabad önzéssel vádolni a gyermeket, aki osztályt kér a szülőktől, aki saját fáradságának munkabérét akarja kiszedni avégből, hogy maga is családot, önálló háztartást alapitson: nem szabad a családi élet meglazulására, a szülők és testvérek iránt való szeretet megcsökkenésére visszavezetni az egyén szabad akaratának oly irányban megnyilatkozását, hogy megmenekedni vágyik mások akaratának nyügétől; hogy saját esze, saját ereje szerint akar boldogulni; hogy maga vágyódik élvezni tehetségének.

munkásságának gyümölcseit; maga szándékozik viselni az élet küzdelmének kockázatát.

És mégis bámulatos, hogy az elfogultság az embernek ezen, természetében mélyen gyökerező, szabad akaratából kifolyó és cselekvő képességének, jogi személyiségének alkatrészét képező tulajdonságát kárhoztatja ott, ahol a látszat, a csalóka külszin valamely közös életben, valamely együttes munkásságban vélt előnyöket tüntet föl; és még bámulatosb, hogy geniális irók és gondolkodó nemzetgazdák sajnálkozó sirámokat hangoztatnak, ha a házközösségnek szerintük boldogitó tanyájába a törvényhozás belevágja a bontó szekercét; — de legbámulatosabb az, hogyha jogászok, akiknek tudniok kell, hogy a *külön* tulajdon — a tulajdon eszméje és hogy a tulajdon a személynek a dolog fölött való, jogilag védett uralma és pedig minden jogositványnyal rendelkező uralma: a házközösség erőszakosan jogintézménynyé emelt tákolmányát életképes szervezetnek, jogalanynak nézik és még fejlődésre képesnek is tartják.

Távol áll tőlünk azt vitatni, hogy az eszményi állapot lenne, amelyben a rideg önzés, az egyénnek kiméletlen, késre menő harca uralkodnék: ahol senki sem törődnék embertársának létével, föntartásával, boldogulásával; ahol mindenki könyökével, öklével taszigálná félre utjából, eltiporná azokat, akik vele együtt szintén a létért és viszonylagos boldogulásukért küzdenek. Távol áll tőlünk a családi kötelék szentségét, a rokoni szeretetet, a családi összetartozóság érzetét értékükre nézve kicsinyelni; távol áll tőlünk azt hangoztatni, hogy az embernek az anyagi érdekek tekintetében való és a jogrend által meghatározott önönelhatározási szabadsága csupán anyagi érdekekre szoritkozzék és az eszmei érdekek elhanyagoltassanak: ámde ott, ahol mindenkinek saját esze, saját szorgalma, tevékenysége, buzgalma, tágabb vagy szükebb látóköre, találékonysága, merészsége, saját magának és legszükebb hozzátartozóinak kisebb-nagyobb igényei játszszák a döntő szerepet, ott az egyéniségnek el kell szakadnia másoktól, önmagában kell biznia és leráznia magáról a családi összetartozás és közösség bénitó láncát: ott tisztelni kell az egyén szabadságát, amely nem engedi, hogy az eszes és törekvő tag rovására és gunyjára, munkájának gyümölcsét, a buta vagy a renyhe nevetve, egyenlő mértékben élvezze. Nagyon szépen mondja erre vonatkozólag *Lasson*: „A közös gazdálkodásnak látszólagos gazdasági előnyein: a munka tervszerüségén és szervezettségén, ahol az egymásba fogódzó kezek erőinek ellentétes müködése nem foghat helyt, a termelésnek és fogyasztásnak egy uralkodó akarattal szabályozásán: mindezen fölötte tultesz a külön gazdálkodás rendszerében a ***személyes*** *kezdeményezés* megizmosodott ereje, a *munkásság* megszaporodott inditó okai, a személyiség összes *tehetségei és ado-*

mányai fejlesztésének sürgős ösztökélése, a saját tulajdon *megtartása* iránt való erősebb kényszerüség és melegebb *érdeklődés,* érdeklődés az iránt, amit az ember maga szerez, maga bir, maga csinál, maga élvez és amit övéinek hasznára átenged és hátrahagy. Hogy az ingatlan dolgokra való tulajdonjognak is, mentől gazdagabb legyen a tartalma, azt a személyiség eszméje követeli meg, amelynek önnön szabad célja, hogy a dolgok mindenféle kihasználásáról gondoskodjék. *A közös tulajdonnak soha sincs ilyen dus tartama: az sohasem szabad, teljes tulajdon:* mivel annak rendeltetését a közösség szabja meg; amiért is jogeszme szerint közös tulajdon csak az legyen, ami egyes emberekre veszély nélkül nem bizható ... Az a törekvés, hogy külön tulajdon és külön gazdálkodás terjedelme mentől szükebbre szoríttassék, hogy azután a közös tulajdon és közös gazdálkodás mentől tágabb tért nyerjen: ellenkezik a joggal és arra irányul, hogy a fegyház intézménye váljék rendszerré az emberi társadalom egész mozgalmában".[1])

Gyönyörüen és igazán festi a közös tulajdon magántulajdonná átalakulásának okát *Leroy-Beaulieu:* „E jelenségnek egyetlen egy oka van, a kultura haladása; ennek pedig főrugója az emberek *egyéni,* jól megfontolt akciója volt, nem pedig a falu (bátran helyébe tehetjük „a házközösség") zürzavaros müködése. A föltalálók mind tulajdonneveket viselnek: a tüzet Prometheusz, az ekét Triptolemusz eszelte ki, a burgonyát Parmentier hozta Európába, az ipar birodalmában Walt és Arkwright nevekkel találkozunk. A müvészetet és tudományt az *egyén* kezdeményezése viszi előbbre. A társadalom csak közremüködni tud, de nem teremt első sorban. A költők és egyes bölcsészek megénekelhetik a néptömeg lángeszét, de azért ***a tömegek mégis csak tétlenek és szenvedőleges természetüek:*** a tehetségesebb egyének kiválnak a tömegből és ők teremtik a haladást".[2])

Mindazok az érvek és bizonyitékok, amelyek a kollektivizmus tana és a mezőgazdasági munkásszövetkezetek (cooperative societies) ellen felhozatnak, teljes mérvben alkalmazhatók a házközösségekre.

Merész és valótlan állitás az, hogy az egyéni szabadság, a külön tulajdon meggyöngitené a családi köteléket; merész és valótlan különösen oly alakban, amilyenben azt a szintén kollektivista és igy a kollektiv szerveknek, a földközösségnek és a szükebb körü házközösségnek imádója, *Laveleye* teszi, mondván: „Amily mértékben halad előre az, amit mi polgárosodásnak nevezünk: oly mértékben gyöngülnek a családi érzelmek és kötelékek, s annyival kevesebb befolyást gyakorolnak az emberek cselekvésére.

---

[1]) System der Rechtsphilosophie. 604. lap.
[2]) Az uj szocializmus és annak birálata. 140. l

Ez a tény oly *általános,* hogy benne a társadalom fejlődése *törvényét kell látnunk.*" [1])

Az egyéni tulajdon és az egyénnek a családból kilépése nem lazitja meg a családi szeretetet és összetartozás érzetét. Ennek alapja, éltető eleme még mindig a szeretet. Hány lélekemelő példáját látjuk még ma is annak, hogy a fiu vagyonilag és erkölcsileg feláldozza magát szülőiért és viszont! Nem tapasztaljuk-e ma is azt, hogy gyermekek, unokák és dédunokák a családfő, a törzs iránt rajongó szeretettel és tisztelettel viseltetnek? Hány családban látjuk manapság, hogy egy egész emberöltő nemzedéke közös asztalnál étkezik, külön kenyéren él, anélkül, hogy vagyonuk közös volna és hogy bármelyikük meg volna fosztva a külön vagyon szerzésétől, vagyonszerzési szabadságától? Nem általános-e az mindenütt, hogy a szülők elaggván, gyermekeiknek adják át vagyonukat és ezekre ruházzák a gazdaság és munka terhét: maguk pedig, nyugalomba vonulva, élvezik egy hosszu élet fáradságának gyümölcsét? És bizony, a legritkább esetben fordul elö, hogy a gyermek tiszteletlensége, kapzsisága az öregektől megvonja a mindennapi kenyeret, ellátást, kikötvényt.

Változás igenis történt azzal, amit mi „polgárosodásnak“ nevezünk; változás történt annyiban, hogy a családfőnek, az apának zsarnoki, anyagi hatalma, egy sokkal nemesebb hatalommá, *erkölcsi* hatalommá változott, amely az apának bölcseségében, élettapasztalatában, tanácsadásában birja támasztékát; amely a félelem helyébe a szeretetet tette.

Már pedig csak az a hatalom tarthat igényt maradandóságra, amely a szeretet meleg talajából meriti nedvét: a zsarnokság ideig-óráig összetarthat egyéneket, de maradandó uralomra nem számithat.

Ha most már ily zsarnoki uralom paraszt családokban székel: ha az uralmat egy olyatén kényszerrel dolgozó tényező, mint a katonai rendszer, saját céljaira kiaknázza és a családfő hatáskörét ugy fegyelmi, mint vagyoni tekintetben korlátlanná teszi: ha a családtagok már kisded koruktól fogva ahhoz vannak szoktatva, hogy a családfő akaratának hódoljanak és igy egyéniségük az összességben fölolvadva, gyurható anyaggá válik; ha kényszerrendszabályokkal a gyermeknek szülőitől való öröklése a legszükebbre van szoritva: akkor semmi sem természetesebb, mint az, hogy az ily szervezet, amelyet nem erkölcsi ragacs, nem a szeretet, hanem az egyéniséget elölő kényszer tartott össze, magában hordozza a felbomlás kovászát.

Ne okoljuk hát a polgárosodással, a családi érzelmek és kötelékek meglazulásával azt sem, hogy az ugynevezett családi és

---

[1]) A tulajdon és kezdetleges alakjai. II. kötet 175. lap.

házközösségek felbomlanak; tagjaik a családi vagyon megosztását kivánják. Valjon eredetileg talán már a legelső házközösség tagjaiban, nem az volt-e a vágy, hogy mihelyt szerét tehették, apróbb, szükebb körü családi törtekké oszoljanak szét? Hogy ez a törekvés mindig megvolt, legékesebben szóló bizonyság az, hogy még a kényszeruralom alatt is, még ha ez nem volt is katonai, minden országban, mesterséges uton akadályozták, tiltották meg a „titkos" és nem-titkos osztályokat és mégis, ennek dacára voltak — osztályok; hogy azok a „regoulamentumok" és „Granitzrechtek", amelyeknek történetét föntebb vázoltuk, sem birták a házközösségből való kiválást, az egyéni szabadságot megtörni.

Dythirambokat zengenek a házközösségi intézmény ***magán- és közgazdasági*** előnyeinek: zengenek pedig nemcsak szláv irók, akik amaz intézményben nem csupán a szlávság elszegényedése elleni panacéát vélik rejleni, de — ami szempontjukból még némileg érthető — ***nemzetiségük, nyelvük*** erődjét is szemlélik:[1]) hanem dicsőitik azt más, nem-szláv nemzetek irói is. És mi ennek az oka? Az, hogy vakon követik a szláv irók hymnusait. Mi egyéb például Laveleye[2]) idézett müvének a „délszláv házközösségekre" vonatkozó része? Alig egyéb, mint a szláv irók — főleg Utiesenovics — franczia felületességgel és szellemességgel szerkesztett kompilációja. Laveleye beutazta a Balkán-félszigetet és ezen utazásáról a „Peninsule des Balkans" cimü munkájában számol be. Strossmayerrel, Diakovár püspökével, több házközösségi törzsházban tett látogatását is leirja és költői ecsettel festi le az ottani életet. Mi is ismerjük a házközösségi törzsházakat, a bennök lakó családok életmódját, gazdálkodásukat, felfogásukat, nézeteiket: de az igazat megvallva, nem találtunk ott semmi különöset, semmi kiválót, semmi „speciálitást", semmi lényeges különbséget, amely őket más családoktól megkülönböztetné. Épolyan parasztgazdák ők, mint a mi nagyapáink, németjeink, tótjaink. Mezei gazdálkodásuk, marhatenyésztésük, életmódjuk, családi viszonyaik egy cseppet sem eszményiebbek, sem jobbak, sem rosszabbak, mint emezekéi. E sorok irójának bő alkalma nyilt a volt „szerbbánsági" határőrvidék egyik részének viszonyaival, ahol szerbek, románok, tótok, németek és legkisebb arányban magyarok laknak, alaposan megismerkedni, a határőrvidéki házközösségek intézményét elméletileg és gyakorlatilag tanulmánya tárgyává tenni; számos házközösségi ügynek volt előadója; keresztül vitt házközösségi vagyonfelosztásokat és pereket; megfordult nem egy

---

[1]) Utiesenovics: id. munkája; — Ivics: id. munkája; — Stefánovics-Vilovszky: id. munkája.

[2]) II. kötet 184 és köv. l. Ugyan mily alaposságra tarthatnak igényt Laveleyenek a délszláv házközösségre vonatkozó megfigyelései; azé a Laveleyéi, aki Magyarországon, gróf Zichy Jenő birtokán, a béres lakásokban — görög gynaeceumokat látott? U. o. 207. l.

házközösségi törzsökházban: és mit tapasztalt? Látott családokat, amelyek a legnagyobb egyetértésben éltek, a fiatalok az öregeket tisztelték, a közös gazdálkodás mellett szépen megférték egymással: de ugyanannyiszor találkozott civakodó családtagokkal, akiknek leghőbb vágya volt egymástól elszakadni, megosztozkodni; azután perlekedtek, torzsalkodtak, dacára a „családi legszorosb köteléknek", mint akár a legkonokabbul perlekedő magyar „pörös atyafiak": szóval észleltem szeretetet és gyülölséget, engesztelést és boszut, kapzsiságot és engedékenységet szülők részéről gyermekek irányában és viszont. Mi ennél természetesebb? Van-e ezen mit csodálkozni? A házközösség „családi kapcsa" nem oltja ki az emberi lélek nemes és nemtelen indulatait; a házatya fegyelme nem képes elfojtani a gyermekek rossz hajlamait; sem pedig a gyermekek még oly hő vonzalma nem bir akadályt gördíteni egy léha, zsarnokoskodó, vad természetü házatya utjába. Amily emberileg közös a családi közösség, époly közösek azok az inditó okok, amelyek annak felbomlására vezetnek.

És mégis Laveleye – ismételjük, szláv irók után indulva – a házközösségeket, mint a jövő mező- és közgazdaságnak eszményképeit állitja oda, ekép szólván: „A munka és tőke egy kézben való egyesülése, amit nyugaton a termelő munkásszövetkezetek (cooperative societies) által igyekeznek megvalósitani, *itt már valóra vált,* csakhogy annyiban *tökéletesebb* alakban, hogy a szövetkezés alapja nem pusztán az érdek, hanem a vérségi kapcsolatból származó vonzalom és bizalom. A termelő szövetkezetek, egyes kivételektől eltekintve, eddig még nagyon rövid ideig állottak fönn; mig a házközösségek, melyek a földbirtokra alkalmazott termelő szövetkezetek, rendkivül régi idők óta *virágoznak és nagy jövővel biró nemzetek gazdasági létének tulajdonképi alapját képezik*".[1])

Vizsgáljuk tehát közelebbről a családi közösség hires gazdasági előnyeit, azaz, vizsgáljuk azt, hogy valóban előnyök-e azok? Meritsünk azonban ne a dicséretében elég szertelen és áradozó Laveleyeből, hanem a még szertelenebb, mert még nemzetiségi önérzettől is duzzadozó és a házközösség intézményét a szláv géniusz szüleményének, kiváltságos termékének tartó szláv irókból.[2])

1. „A közös családi élet és együttes vagyonbirtoklás biztos menhelyet ad az egyes családtagoknak mindaddig, mig csak más, önálló exisztenciára találnak; – ellenben az egyéni birtok rendszere szerint a család legtekintélyesebb vagyona, ha nem az első, de minden esetre a legközelebbi nemzedékek egyikében szétporlódik". Ez az okoskodás a házközösségek mellett nem használható. A *családi* tüzhely mentsvára nem kiváltságos sajátsága a

[1]) Id. munka II. kötet 200. lap.
[2]) Utiesenovics, Ivics, Stefánovics-Vilovszky id. munkái.

házközösségnek; a gyermek részére a család mindenütt és mindenhol biztos menhely nemcsak addig, amig ö önálló létet nem kezd, hanem azontul is. A szülői kötelesség épen arra irányul, hogy a gyermeknek táplálékot, ellátást, nevelést és oktatást adjon avégből, hogy ez *önálló létet* kezdhessen: és van-e nagyobb öröme, büszkesége a szülőnek annál, mint ha azt mondhatja: gyermekeimet fölneveltem, tanittattam, szárnyra bocsátottam? Azután a szülői ház biztos menhely még annak az elzüllött gyermeknek is, akit vagy saját vétke, vagy a sors csapása lesujtott. A családias együttérzéshez nem szükséges az együttes vagyonbirtoklás; ezt állitani annyi, mint a házközösségen kivül, megtagadni minden családiasságot. A vagyon szétporlódása pedig szintén merő agyrém és fallácia: mert ép a vagyon megosztásában nyilvánul az önállóság elismerése; a külön vagyonbirtoklásban van a vagyon gyarapitásának ösztöne és ha még oly csekély is az osztályrész, azt az egyéni *munka* szaporitani van hivatva és rendszerint — eltekintve a „tékozló fiuktól“ — tényleg szaporitja is.

2. „Nagyobb forgó tőke és a szükséges marhaállomány birtoka a talaj jobb megmüvelését eredményezik: a szántóföld nem merül ugy ki, mint a trágya hiányában szenvedő törpe gazdaságban“. Ennek ellenében áll az a megtámadhatatlan tétel, hogy a gyümölcsnek, a termésnek, maga a termelő által való élvezése előmozditja a szorgalmat és igy a föld belterjesebb megmüvelését is. Mindenki magának dolgozzék, mindenki maga élvezze fáradságának hozadékát: ez az okszerü gazdálkodás alapelve és egyszersmind az igazság alapelve. Mert nem leverő érzés-e a munkálkodó családtagra nézve az, ha lusta tagtársát heverni látja, mig ő izzad a munkában? Ha minden ember észben, erőben, akaratban, szorgalomban egyfelől, igazi és vélt szükségletekben és fogyasztásban másfelől egyforma volna, akkor a házközösség falansztere és szükebb keretü kommunizmusa ideális állapot lenne: ámde az ily egyformaság utopia. „Nagyobb forgó tőkéről“ — házközösségekről szólva — alig lehet szó; mert hiszen a közösség megalapitója, az első telepes bizonyára nem rendelkezett tőkével és ha azok a kedvező körülmények, amelyek közt letelepedése bizonyára történt, nem képesitették arra, hogy tőkét gyüjtsön; akkor az utóbbi idő, midőn a család megnépesedett, az élelmi szerek megdrágultak, még kevésbbé engedhette azt meg. A házközösségek forgó tőkéje miben állhatott másban, mint saját tenyésztésü marhaállományban és pedig csak annyiban, amennyi a gazdaság szükségleteire elégséges volt: a többit ép ezen rendszer mellett eladni és a vételárat a tagok közt felosztani kellett. Tőkegyüjtés és belterjesb gazdálkodás csak ugy volt volna a házközösségi szisztéma mellett lehetséges, ha a közös munka tiszta haszna nem osztatik fel, hanem összekaparittatik és ismét a közösbe fektettetik. Valami nagy

marhaállományt nem igen láttunk házközösségi vagyonok felosztásánál, hanem az épen csak a gazdálkodás szükségletére szoritkozott. A parasztgazda konszervativ jóban és rosszban; a megosztott házközösségi vagyon is bizonyosan lesz és van oly jól instruálva, mint a régi, együttes kezelés alatt: mindazonáltal minden konszervativ volta mellett, tudván azt a megosztozkodott családtag, hogy ami az övé, az az övé, szivesebben és igy jobban fog dolgozni, mélyebben fog szántani és osztályrészéhez képest arányos marhaállományának trágyájával pótolni a föld erejét.

3. Nagyra vannak azzal a házközösség pártolói, hogy a házközösségben a tőke és munka egyesült erejéből, a nagyobb számu munkáskezekből és nagyobb terményfeleslegből mekkora előnyök származnak! Ez a felfogás sajátlan átvitele a „viribus unitis" elvének, amely közkereseti társaságokban, gyári iparban oly óriási sikerrel válik be, egy primitiv mezőgazdálkodási állapotra. Igaz, hogy a szükebb körü családban kevesebb a munkáskéz, de legalább az mind dolgozik és nem lebzsel: nem ünnepel annyi „szentheverdelnapot", mint a házközösség törzsökházaiban: mert hiszen az a szüntelen orsópörgetés, amit a szerb, román, horvát és tót házközösségek asszonynépsége müvel, a libaőrzés, a marhának legelőre hajtása, a férfi tagok faricskálása, ma már, a fejlettebb ipari viszonyok közt, meglehetősen meddő foglalkozássá, paraszt poézissé törpült. A közös étkezés igenis, olcsóbbá teszi az egyes tagok élelmezési kvótáját; de ez csak látszólagos előny; mivel az a kérdés, hogy arra a sok munkás kézre — szükség van-e, valjon az alkalmazható-e produktiv módon vagy nem? és ha nem, akkor a fölösleges, a tétlen erö hiába táplálkozik a közös asztalnál. Minden egyesnek *önálló* tevékenysége nagyobb magán- és közgazdasági haszonnal jár, mint az összetett tétlenség.[1])

4. „Nagyobb vagyonállagnak nagyobb és biztosabb a hitele" – ez is egyik előnye volna a házközösségi intézménynek. Ez csalóka kép azoknak, akik a *kötött* vagyon nagyobb hitelképességét vallják. Az önálló tulajdonos szabadon rendelkezik sajátjáról, hitelképességének korlátját földbirtokának nagysága, személyi viszonyai, személyi deréksége, munkára termettsége szabja meg; kölcsönszerzése csekély alakszerüséggel jár: ellenben a házközösségi törzsvagyon jelzálogul lekötése az összes szavazatképes tagok hozzájárulásától, hatósági helybenhagyástól függ; személyi hitelről pedig — amenynyiben közösség volna annak alanya — szó sem lehet.

5. „A házközösségi rendszer mellett ki volna zárva a paupe-

---

[1]) A mezőgazdaság nem alkalmas oly nagymérvü munkafelosztásra, mint az ipar annyi más ága, mivel annak különböző részleteit nem lehet egymással egyidejüleg végezni; nem lehet, hogy egy ember mindig csak szántson, a másik mindig csak vessen, a harmadik mindig csak arasson. Azon munkásnak, mely a mezőgazdaságnak mindig csak egy részét gyakorolná, az év tizenegy hónapjában nem volna mit csinálnia. I. Stuart Mill: A nemzetgazdaság alapelvei. I. kötet 189. l.

rizmus, a proletariátus". Ismét csak hangzatos jelszó, tartalom nélkül: mert ha valóban pauperizmus üti fel fejét, akkor azon nem segit a házközösségi kapcsolat sem: a tömegnyomor enyhitésére és megszüntetésére jó munkás törvények, állami telepitések sat. az alkalmas módok. Proletár van mindenütt, van a polgárositott határőrvidéken is elég. Soha és sehol annyi kiszolgált katona, altiszt és tiszt, mint ott, akik hozzá szokva a renyhe életmódhoz, különcei, nyügei a házközösségnek és ők szolgáltatják a községben a turbulens elemet, amely nem bir a fennálló „civil" rendbe beletörődni. Már pedig nincs rosszabb a kaputos proletárnál!

6. „A fiatalság jobban kimüvelődik a családi együttlét társaséletében, rokonok közt: mintsem müvelődhetnék vadonnat idegen emberek és mások rakoncátlan gyermekei közt". Igy okoskodnak a házközösség kulturapostolai. Ámde nagy csoportban élő emberek közt nagyobb a surlódási és több az érintkezési pont; a kötelék sem oly nagyon közeli már például unokatestvérek, sógorok, sógornők közt, hogy a vonzalom olyan benső lenne: az emberi indulatok kitörésének tehát több alkalma, tágabb tere van a házközösségi életben. Nagyobb családközösségben már a házatya tekintélye és fegyelmi hatalma is természetszerüen csökken és igy a civódások gyakoriabbak. Az egy férj s egy feleség családjában a gyermek rendszerint a szülők jó példáját látja maga előtt; legalább is kevesebb rosszat lát, mint több, tömören együtt lakó családban.

7. Ugyanezen okból az sem áll, mintha a törzsökházakban kevesebb büncselekmény követtetnék el, mint az ily házakon kivül élők közt.

8. Fennen hirdetik a házközösség erkölcsösségét; pedig épen megforditva áll a dolog. No de hát nem is lehet máskép ott, ahol annyi távoli rokon kerül össze gyakran távollevő férjek feleségeivel. Azután nem egy példát hallottunk határőrvidékiektől emliteni, hogy a még jó erőben lévő házatya a kánonjogi rokonságon tultette magát a családfősége alatt álló menyecskékkel szemben.

9. Vehetjük-e komolyan azt az „előnyt", hogy a családközösségben az emberi méltóság abban áll, hogy az egyén alárendeli egyéni, önnön érdekét a család érdekének? Mi ezzel homlokegyenest ellenkezően, az emberi méltóságot a szabadságban, az egyén mentől nagyobb érvényesülésében, a sokszor tehetségtelen, durva, igazságtalan házatya hatalma alól való emancipációban keressük és találjuk.

10. Végül mit mondjunk azokról az „általános és társadalmi politikai előnyökről, amelyek egyének- és egyes családoknak a házközösség szervezetében való csoportositásából erednek? a ház közösségében, amely az egyén és község közé eső közeg és iskola egy derék konszervativ parasztosztály részére?" Erre csak azzal válaszolunk, hogy a házközösségi élet örökös gyámság; az egyén-

nek a családba fuladása; késleltetője a nép politikai érettségének.

A kommuniókba szerelmes nemzetgazdák és népboldogitók nagyképüsködő érvelései tehát nem nyomnak a latban és ellenükben nem szükséges mélyre menő közgazdasági és politikai erősségeket csatasorba állitani: kártyaváraik a való élet egyszeri fuvására összedülnek.

Amilyen hátrányosak a házközösségek magán- és közgazdasági tekintetben, époly tarthatatlanok a mai jogrendszerben.

Avagy tarthat-e számot elismerésre, tarthat-e igényt fentartására az oly egyesülés, amely nem bir *jogalanyisággal?* Bizonyára nem.

Már pedig a házközösség a jogalanyiságot tökéletesen nélkülözi. A család egymagában nem organizmus, nem jogi személy és igy a családok összessége, többsége sem lehet az. A család ugyanis, mint egy egységes, mult, jelen és jövendő nemzedékeket felölelő fogalom, eszmei képzet, amely nem alkalmas arra, hogy jogi személy, jogalany lehessen. Söt még akkor sem válik a család ilyenné, ha tagjai *életükön tulmenő* intézkedéseket tesznek, előbb megállapodás, majd autonom szabályzat utján az öröklést vagy egyebet illetőleg. (P. o. hitbizomány.) Az ilyen intézkedés nem hat ki másra, mint a családiasság eszméjének fokozására, erősbitésére. De ha a családot, mint a vérségi kapocscsal összekötött, együtt *élő* személyek való helyzetét vesszük: akkor is a jogok és kötelességek hordozója, akár szerződés, akár családi önkormányzati rendelkezés következtében, nem a család, hanem annak egyes tagjai. Vagyonjogi tekintetben a család egyedül az „osztatlan állapotban" jelentkezik és igy jogi személy nem lehet.[1])

A házközösség egyik tagja egymagában nincs jogositva a törzsvagyonról sem egészen, sem részben rendelkezni: csakis valamennyi tag együttesen rendelkezhetik arról egészben vagy részben. Ez a házközösségi állapot alapelve. A házközösség életben lévő tagjainak a törzsvagyonban eszmei részeik vannak: mert a felosztás, az osztály nem egyéb, mint az eszmei részeknek önálló vagyontárgyra változtatása: a törvény csak a felosztás módját, kulcsát állapitja meg. Igy volt ez a német jogban,[2]) igy a magyar

---

[1]) Holtzendorff: Rechtslexikon II. k. 418. — Gierke: Genossenschaftsrecht I. 16. — Heusler: Institutionen I. 258. — Lasson: Rechtsphilosophie: 446. — Unger: I. k. 313. — Zlinszky: M. magánjog 71. l. — Regelsberger: Pandekten 297. l. Auch die Ehegatten oder die Ehe mussten sich unter die juristischen Personen stecken lassen zur Erklärung gewisser ehelicher Güterrechtsverhältnisse. — Majd 313. l.: Nach manchen Rechten entspringt aus der innigen Verbindung, in der da und dort (nämlich in der Ehe und Familie) die Personen stehen, eine gewisse Gebundenheit der Genossen in ihrer vermögensrechtlicher Sphäre. Allein sie hat weder für das Ehepaar noch für die Familie zur Anerkennung eines Einheitssubjects auf dem Rechtsgebiet geführt. Als Träger der Rechte und Verbindlichkeiten gelten dort die Ehegatten, hier die Familienglieder.

[2]) Heusler: id. munkája I. k. 240. l.

jogban, amely szerint a teljes koru fiu is az apát osztályra kényszerithette. (Hk. I. R. 53. c.)

A házközösségi állapot további hatása az, hogy az osztozkodás következtében kilépett tagnak nincsen további igénye a közösségben maradt törzsvagyonra, legalább addig nincs, mig a házközösségi viszony a családtagok közt fentartatik. Ha pedig egy házközösségi tag magzat hátrahagyása nélkül meghal, akkor a *növedékjog* (jus accrescendi) érvényesül, azaz az egyesnek ideális jutaléka a többieknek összességére háramlik. És csupán akkor, ha már a házközösségben senki sincs, vagyis, ha az utolsó fitag meghal, akkor következik be az örökösödés és pedig a rokoni kötelékben legközelebbi örökös javára, tehát a már osztozkodás következtén kielégitett fivér javára, vagy ennek maradékára is.

Most még az a kérdés, kinek a joga a házközösség kezeléséről gondoskodni? Láttuk, hogy a házi atyának, akár volt az a természetes törzsatya, akár más, például a legidősb fivér. Habár ő a társtagok hozzájárulásához volt is kötve, ő uralkodott a törzsökházban, ő csinálhatott adósságot, ő volt a törzsvagyon tekintetében a házközösség képviselője. A gazdaság belső kezelése, a háztartás vezetése a társtagok közös elhatározásától függött: ez aztán egyetértés mellett könnyü volt, de bizalmatlanság és összeférhetetlenség esetén civódásra vezetett.

A gazdálkodás közös nyereségre vagy veszteségre ment; minden társtag a törzsvagyon jövedelméből a maga és hozzátartozói számára annyit vett igénybe, amennyire szüksége volt és igy a házas többet, mint a legény és hajadon. Ebben rejlik azután az az anomália, hogy osztálynál az egyik ág többet kap, mint a másik; és ez az az anomália, amely a házközösségek megszüntetésénél az egyetlen lehetséges expediensre, a lélekszám szerinti felosztásra kényszerüen vezetett.

Ezen okoskodás végeredménye az, hogy *a házközösségben oly birtokállapotot látunk, amely nem felel meg a közös tulajdon jogilag szabályzott eszméjének; oly birtokállapotot, amely jogrendszerünkbe és egyáltalán egy rendezett európai jogállam jogrendszerébe sem illeszthető be.*

Valamely dolog ugyanis nem lehet akép több személyé, hogy mindegyiköjök afölött *teljes* jogi uralommal birjon; hanem igenis akép, hogy a közös tulajdon az egésznek egyes, *anyagilag* elkülönitett alkatrészeire (condominium pro diviso), vagy annak *eszmei* részeire terjedjen ki (condominium vagy communio pro indiviso).[1] Az első esetben a közösség csak látszólagos; a második esetben az egészhez való viszonyukban a társak egyetlenegy személynek tekintetnek (Optk. 361. §.) és ép azért a társak egyikének sincs

[1]) Osztr. polg. tk 825. és köv. §§. Randa: Eigenthumsrecht I. k. 209. és köv l.

joga a közös dolog bármely parányi részére, hanem csupán az öt illető eszmei részre van szabad rendelkezési joga; azaz ezt vagy ennek hasznait szabadon elzálogosithatja, hagyományozhatja, vagy máskép elidegenitheti. (Optk. 829. §.)

A tulajdoni közösségnek ezen legalis és egyedül képzelhető módjai tehát a fentiek szerint teljesen elütök a házközösségi törzsvagyonra vonatkozó társjog határozatlan, kazuisztikus alakulataitól

A dolog ilyetén állásában mi lehetett más teendője a törvényhozásnak a házközösségeket illetőleg, mint azok *megszüntetése?*

Megszüntetése pedig *először* is a tényleges birtokállapot, az uti possidetis alapján; megszüntetése *másodszor* olykép, hogy a megszüntetés után azoknak helyébe a teljes egyéni tulajdon s következőleg az általános öröklési jog szabálya lépjen.

Máskép, mint a házközösségi családösszeségek időkori személyállománya alapján nem voltak a házközösségek megszüntethetők: mert a családi összeirások nem mentek vissza egészen a legelső telepitésig és igy a leszármazás tekintetében megbizható és teljes, az egész rokonságot szabatosan feltüntető családfát nem nyujthattak; azokban a kilépések, a visszatérési jogosultsággal kilépettek és azok leszármazói nem voltak pontosan bevezetve és igy egy genealogikus öröklési sorrend belőlük nem volt összeállitható; — máskép, mint a tényleges birtokállapot alapján, nem voltak a házközösségek megszüntethetők; mivel a netáni vitás tulajdoni kérdések eldöntése nem vonathatott bele a közigazgatási utra föntartott és ugyan előreláthatólag rövid zárhatáridőre szabott hivatalos felosztás keretébe; a legegyszerübb és legészszerübb volt tehát a megszüntetést annál az alapelvnél fogva, amelyet az angol jogi közmondás igy fejez ki: „Possession is ninetenths of the law“ — a birtoklás a tulajdonjognak tizkilencedrésze — a hivatalos beavatkozás mellett való megszüntetésnél a tényleges birtoklást venni alapul.

És most eljutottunk a házközösségi intézménynek a már hazánkba visszakebelezett határőrvidéken való törvényhozási megszüntetéséről szóló 1885. évi XXIV. t.-cikk megalkotásának történetéhez, ami azonban még mindig nem volt temetés: mert még egyszer adott az — igaz, hogy nagyon rövid — dolgot a magyar törvényhozásnak, hogy azt a magán- és közgazdasági hullát és jogi szörnyszülöttet az utból eltávolitsa.

VIII.

Azokat az általános inditó okokat, amelyek a magyar kormányt a házközösségi intézmény megszüntetéséről szóló törvényjavaslat megszerkesztésére és a törvényhozásnak való benyujtására ösztönözték, szépen és tömören összegezi a javaslatnak miniszteri indokolása és igy leghelyesebben vélünk cselekedni, ha magát ezen indokolást kivonatosan közöljük.

Rövid történeti előzmény után igy szól az indokolás:

„A határőri intézmény véget ért és csak a házközösségi viszonyban található még fen maradványa. A törzscsaládiság, mely a határőrvidéki intézménynek főjellegét képezte, legélénkebben nyilvánult a házközösségben: ezen közösségi viszony megszilárditására és felvirágzására volt az alaptörvények fő éle, a hatósági intézkedéseknek fő törekvése irányozva. Ezen viszony — nyugodtan elmondhatni - virágzott is a hübérrendszer alatt, és annak megszüntetése után egyaránt. *Azonban a polgárositással megszünt annak szüksége,* és az 1872. évi junius 9-diki kir. leirat által teljesen elvonatott tőle a fenállhatás. Ha a házközösség nem lehetett többé biztos arról, hogy a közösségi vagyon sérthetlen, hatósági engedély nélkül megterhelhetlen tulajdon maradand: de ki volt téve mindig annak, hogy egyik-másik, talán ép azon tagja, aki a szerzésre legkevesebb eszköz volt, *az őt illető részt adóssággal terheli,* aminek következtében a szép egészet képező *vagyonnak egy része elszakittatik:* és ha a házközösségi tag nem számithatott arra, hogy amit gyermekeivel együtt fáradsággal szerez, gyermekeinek és unokáinak biztositott tulajdonát fogja képezni, *de ki volt téve azon eshetőségnek, hogy azon törzstulajdonosok, akik családnélküliek voltak és talán a vagyonszerzésben kevésbbé fáradoztak,* de akiket a szerzeményből is rész illetett, *osztályrészeiket végrendeletileg másra, a kázközösséghez nem tartozóra hagyják,* lehetett-e ily viszony mellett rugó a házközösségi *vagyon emelésére?* — nem természetes-e, hogy a törekvés oda irányult, miszerint mindenki inkább *oly vagyont szerezzen,* amelyhez a törzstulajdonosi jogosultság nem férhetett?

„A polgárositott határőrvidéken a házközösségek száma igen nagy, de a házközösségi intézmény *azon alakzatban,* amint azt a

fennállott rendeletek, és jelesen az 1807. és 1850-diki alaptörvények megalkották, *tulajdonkép nem létezik.* Oly maradványa ez a patriarkhalizmusnak, amelyikre nézve mindenik érdekelt tag tudja, hogy előnyükre többé fen nem tarható, de amelyet kegyeletből vagy közönyből, az érdekeltek ténylegesen *megszüntetni* – jólehet az eszköz rendelkezésökre áll — *nem akarnak* ... És ezen általában nyilvánuló kegyeletnek vagy közönynek következményei károsak. Nem ritka az eset, hogy a házközösség nem rendelkezik oly pénzösszeggel, amely kiadásainak fedezésére elégséges. A szavazásra jogosult tagoknak többsége – talán ép azok, akik a közszükséglet fedezéséhez legkevésbbé közremüködnek – összebeszél és miután a hatósági felügyelet megszünt, terhes kölcsönt vesz fel. A fizetési határidőben hiányzik a fedezet és a közösségi vagyon birói végrehajtás alá kerül, ami számos esetben az adósra nézve kedvezőtlen eredménynyel jár. A kisebbség kénytelen ezt türni, mert a többség dönt; mert a közösség csak a többség kivánatára bontható fel; a többségnek pedig a közösségi kötelék előny". – Továbbá, nemzetgazdasági szempontból sem előnyös a házközösség további fentartása. A volt határőrök ugyanis az anyaország lakóival teljesen egyenjoguakká lettek ugy személyi, mint vagyoni rendelkezésre nézve és mégis ezen szabadság ott, ahol házközösségi vagyon áll fön, nem nyilvánulhat minden irányban, legkevésbbé nem nemzetgazdasági szempontból szükséges irányban. A házközösségnél fennálló birtokviszony lehetetlenné teszi *törvényszerü telekkönyvek* behozatalát és ez bénitólag hat az egész vidékre. A meglévő telekkönyvi rendszer mellett a *pénzintézetek,* amelyeknek segélyével a megszorult házközösségek anyagi viszonyaikat legkönnyebben és legelőnyösebben rendezhetnék, üzletbe vagy épen nem, vagy csak ritkán bocsátkoznak és igy a házközösségek az uzsora, vagy azt nagyon megközelitő üzlet áldozataivá lesznek. De a mostan divó telekkönyvi rendszer akadályozza az ingatlanok forgalmát is: mert kevés vevő hajlandó oly nyilvánkönyvek mellett, megfelelő árban ingatlant szerezni: *következőleg a házközösségek ingatlan vagyona forgalmon kivüli, hitelre nem képes, holt tőke.* Az 1873: XXIX. t.-c. és a határőrvidék polgárositásáról szóló törvény, valamint a kibocsátott ig. min. rendeletek – mint föntebb emlitettük – érintetlenül hagyták a határőrvidéki, ugynevezett „telekkönyveket" és az azokra vonatkozó szabályokat. A volt határőrvidéken — néhány várostól eltekintve, ahol az 1859. december 15-diki telekkönyvi rendtartás időközben életbe léptettetett, – még ma is csupán oly „táblás könyvek" vannak, olyanok, amilyenek az 1794. évi április 22-én Cseh- és Morvaország részére kiadott és később a határőrvidékre is kiterjesztett „Landtafel-Patentben" vannak körülirva. Ezeket a táblás könyveket inkább ingatag praxis, mint tételes szabályok szerint vezetik; a birtokállási, tulajdon- és teher-

bevezetések, össze-vissza, rendszertelenül, gyakran egymás fölébe irva, javitásokkal megkuszálva, a könyvnek egy és ugyanazon lapján történnek; mert a tulajdon átruházásának kitüntetése akép foganatosittatik, hogy a régi tulajdonos neve kitöröltetik és az uj tulajdonosé egyszerüen fölébe iratik; — telekkönyvi térképek egyáltalán nincsenek; a birtokrészletek topografice, — azaz a szomszédos részletek fölemlitésével jelöltetnek meg; — feldarabolásnál alrészletszámok nincsenek és igy több telekkönyvben fordulnak elő ugyanazonos helyrajzi számok. A „Landtafel-Patent" szerint az egész szerzési okirat *szövegét* be kell a táblás könyvbe vezetni; ezt azonban ma már nem követik. Ily telekkönyv mellett, ahol maga a jószágtest, annak tulajdonosa és terhei vagy egyáltalában nem, vagy csak nagy ügygyel-bajjal állapithatók meg: valjon lehet-e jogbiztonságról beszélni?[1]) Már az 1872. junius 9-diki leirat (4. és 5. §§.) és az 1873: XXIX. t.-c. (5. és 6. §§.) módot és szabadságot nyujtottak a felbontásra; de ezt a házközösségek nem vették igénybe; és igy ezen kegyelettel s közönynyel szemben, *az állam kötelessége, hogy kényszereszközöket alkalmazzon.*[2])

Az érintett törvényjavaslatot a képviselőház igazságügyi bizottsága letárgyalta és jelentését a képviselőháznak benyujtotta.[3]) E jelentés annak okául, hogy a felbontás kedvezménye nem vétetett igénybe, azt hozza föl, hogy a házközösségi atyák és anyák, akiknek helyzete a törvényrendelte fejenkinti osztálylyal roszszabbra fordult, döntő befolyásukkal az osztályt ellenezték, attól idegenkedtek; továbbá felhozza a természetben eszközlendő felosztás nehézségeit, az osztály következtében szükségessé válandó külön gazdasági berendezkedést, az ügyletek illetékmentességének szük korlátját.

A törvényjavaslatnak és az igazságügyi bizottság jelentésének többi indokaira majd magának a törvénynek taglalása során fogunk rátérni.

Az országgyülés képviselőháza a törvényjavaslat tárgyalását 1885-dik évi május hó 5-én kezdette meg.[4]) Előadója volt *Gáll József,* aki a vitát bevezető részében lényegileg a következőket mondotta: A jelen helyzetben a szabad birtoknak, a szabad munkának azon megszoritássa, mely a házközösségi intézménynek ugyszólván lényegét képezi, békóját képezi a kivánt fejlődésnek; és a törvényhozásnak egyik nemes feladata, ezen akadályokat megszüntetni. A házközösségi intézmény fentartása anakronizmus és egyáltalán

---

[1]) Hogy olvasóink tiszta képet alkothassanak maguknak a fenti módon vezetett telelekkönyvekről és azoknak furcsaságairól, a függelékben csatolunk néhány telekkönyvi másolatot Tóth Mihály perlaszi kir. aljárásbiró ur szivességéből.

[2]) Országgyülési nyomtatványok 1884. évi I kötet 26. szám.

[3]) Országgyülés képviselőházának irományai. 1884. évi V. k. 150. szám.

[4]) Országgyülési napló: 1884—1887 V. kötet.

össze nem egyeztethető bármely jelenlegi, fejlettebb jogi rendszerrel. Ha az 1873. évi XXIX. t.-cikkben foglalt intézkedések összeségét tekintjük, akkor is látjuk, hogy a volt határőrvidék magánjogi viszonyainak fentartása mellett még mindig messze vannak azon állapottól, melyben rendezett viszonyok és fejlettebb államélet mellett lenniök kellene és kifejtve a szabad rendelkezés korlátozásának visszásságait, oda következtet az előadó, hogy *közérdekből* szükséges a házközösség megszüntetése. Hogy különben a volt határőrvidék a házközösség megszüntetésétől nem idegenkedik, bizonyitja az, hogy Temes- és Torontálmegye közönsége feliratot intézett az országgyüléshez, amelyben ők maguk is a házközösség megszüntetése iránti óhajukat jelentik ki, csak a részletekre, a módozatokra nézve fejezik ki külön kivánalmaikat. Felhozatott ugyan némely részről azon körülmény, hogy mégis ugy látszik, miszerint a volt határőrvidék némi *pietással* viseltetik a házközösség iránt és nem szivesen bontakozik ki ezen viszonyból, noha az 1873: XXIX. t.-c. 5. §-a erre a módot és eszközt megadta. Sok körülmény müködött közre, hogy a törvény jó intenciója teljesen érvényre nem emelkedett. Egy az, hogy a fejenkinti osztálynál fogva a házatya félt töle, hogy neki a vagyonból oly csekély részecske jutna, amelyből meg nem élne; más az, hogy régebbi és ujabb időben sok titkos osztály jött létre, amely nem felelvén meg ama törvény kellékeinek, hatósági jóváhagyás végett be nem mutattatott; harmadik az, hogy az illetékmentesség csak a csere- és adásvételi ügyletekre volt megállapitva és az osztálynál előforduló más, például életjáradéki szerződés, illetékkel megrovatott és a fejenkinti osztály esetén az egyik félnek egységileg juttatott többlet ajándékozásnak vétetett és megilletékeztetett; negyedik az, hogy az eljárás nem lévén részletesen szabályozva, a volt határőrök nem tájékozhatták teljesen magukat: minek eredménye az lőn, hogy a titkos osztályok annyira elszaporodtak, hogy a tényleg foganatba ment osztályoknak 50—60 %-a titkos osztály volt, helyben nem hagyatott és telekkönyvileg keresztül nem vitetett. Ezután ismertette az előadó a javaslat főbb elveit és az igazságügyi bizottságnak némely részben ajánlott módositásait. Beszédjének ezen részét alantabb a részleteknél fogjuk idézni.

Iszákovics Milán (az antalfalvai kerület országgy. képviselője) azt inditványozza, hogy a javaslat „opportunusabb körülmények beálltáig“ a napirendről levétessék; mert az százados jogállapotokat akar nagy hirtelenkedéssel megváltoztatni, holott a határőrvidéki nép alig tudott hozzászokni a polgári közigazgatáshoz. A terjedő szegénységen és a terjedő szocializmuson a tudomány sem tudott más szert ajánlani, mint az *associációt* és a ház akkor, midőn egy izben az agrár kérdés megpendittetett, általános helyes-

léssel fogadta az asszociáció, a vagyonközösség ajánlását. Ez a vagyonközösség a határőrvidéken megvan és mi azt leromboljuk? A földbirtokok tulságos eldarabolása krizisekkel fenyeget mindenütt és mi fel akarjuk darabolni azokat a birtokokat is, melyek eddig osztatlanok voltak és amelyek osztatlan volta mellett a nép jól érezte magát, rendes anyagi viszonyok közt élt és él jelenleg is: és ha van is a határőrvidéken szegényebb sorsu ember, de koldus nincs. (?) Azt állitja továbbá, hogy a házközösségek megszüntetése előtt nem volt szegény, de azóta ott koldus is van. Nem fogadja el a javaslatot, amely a népet az elszegényedés veszélyének tenné ki és a proletárság növekvését idézné elő.

Berczelly Jenő miniszteri tanácsos történeti adatokkal támogatja azon állitását, hogy már a katonai régime törekvése volt a határőrvidéken a polgári elemet fejleszteni; és hogy már az 1850-diki alaptörvény óta a határőrvidék intéző körei egytől-egyig a házközösségi intézmény megszüntetése mellett nyilatkoztak és az 1873: XXIX. t.-cikkbe beléhelyezett 1872. évi királyi leirat már elvonta a házközösségektől az alapot, hogy ezek eredeti szerkezetükben fennállhassanak: kimondván a szabad rendelkezést. Felhozza, hogy ama királyi leirat óta csak egyetlenegy szolgabirói járásban — a kubiniban — öt év alatt, a birtokminimum hiánya miatt 387 házközösséget kellett hivatalból megszüntetni; ami azt bizonyitja, hogy a határőrvidéki népnek *nincs érdekében* a házközösségek föntartása, hanem ellenkezőleg az, hogyha fejlett a jogélet, fejlesztessék továbbra is, hozassék be a teljes jogegyenlőség, és a mi jogéletünkkel megegyezőleg ugy a tulajdon-, mint az örökösödési jog. Elhirtelenkedettnek sem lehet a javaslatot mondani: mert hiszen az államhatalom tizenkét esztendőt engedett az 1873. évi törvény óta a házközösségek megszüntetésére és csak most, tizenkét év mulva mondja ki a javaslat a házközösségeknek törvényes, végleges megszüntetését. *Célszerü* is a javaslat: mert ha már az 1873-diki törvény alapszervezetében megtámadta a házközösségi intézményt, a közérdek pedig ennek fentartását nem kivánja, és egyes érdekeltek csupán a zavarosban halászás vagy más ok miatt kérik a javaslat mellőzését és amaz intézmény föntartását: az államhatalom ily körülmények közt nem nézhet tétlenül, hanem bele kell nyulnia, hogy a jogegyenlőséget behozza azon a vidéken. Végül annak bizonyitására, hogy maga a lakosság nem kivánja a szóban forgó intézmény fentartását, statisztikai adatként felhozza a szónok, hogy az 1872-dik évi kir. leirat életbe lépte után egy fél év alatt 1729 házközösség szünt meg. 1873. julius 1-től 1884-dik év végeig összesen megszünt 14.650 házközösség és ezek közül csak 1695 uj kisebb házközösség alakult.

Szederkényi Nándor (szélsőbaloldali) szerint pártja, amely az

egyéniséget kidomboritani, a demokraciát elősegiteni kivánja: a katonai rendszer maradványait nem türheti.

Dániel Ernő (a pancsovai kerület szabadelvüpárti képviselője) Iszákovics Milán inditványának ellensulyozására szólal föl és az 1807., 1850. és 1873-diki törvényes intézkedések fejtegetése után utal arra, hogy a polgárositáskor megvolt a magyar határőrvidéki rész lakosságában a jóakarat és őszinte szándék, hogy ép oly jó hazafiak lesznek és oly őszintén csatlakoznak az országhoz, mint amily hagyományos hüséggel viseltettek az uralkodóházhoz. De ők most egyenjogu testvérek is akarnak lenni: ez csak ugy érhető el, ha az ország többi részeiben érvényes törvények kiterjesztetnek a visszakapcsolt részekre. Azzal nyitunk utat a készülőben levő magyar általános polgári törvénykönyvnek a határőrvidéken is behozatalára, ha az ennek akadályául szolgáló házközösségi intézményt eltávolitjuk.

Gáll József előadó Iszákovicsnak arra a téves nézetére, mintha a javaslat minden „vagyonközösséget" megszüntetne, megjegyzi, hogy az csak olyat szüntet meg, amely nem felel meg a jogi követelményeknek; ellenben megengedi az oly vagyonközösséget, aminő minden fejlettebb jogállamban van, aminőben az egyesek birtokrészei megállapitvák és aminőben a birtokrészéről mindenik önállóan rendelkezhetik.

Ezzel az általános vitát befejezte a képviselőház és a javaslatot általánosságban elfogadta. A részletes tárgyalás során alig merült föl érdemleges felszólalás, ugy, hogy a javaslat a jövő ülésen harmadszori felolvasásában is megszavaztatott, a főrendiházban is hamarosan letárgyaltatott, 1885. évi junius 15-én szentesittetett és 23-án az országos törvénytárban, mint 1885: XXIV. törvénycikk kihirdettetett.

E törvény négy részből áll: az első az általános intézkedéseket, a második a házközösségeknek egyezség és hivatalos beavatkozás utján megszüntetését, a harmadik a titkos osztályokat tárgyazza; a negyedik vegyes intézkedéseket tartalmaz.

A törvény mindenekelőtt eltiltja uj házközösségek alapitását: eltiltja a fennálló házközösségbe való belépést — természetesen kivéve a beházasodás és születés eseteit: — a létező házközösségek megszüntetését pedig akép mondja ki, hogy *vagy* azoknak ingó és ingatlan vagyona a jogosultak közt *tényleg felosztandó*: *vagy* a jogosultak *tulajdonjogának aránya megállapitandó*. (1. §.)

A 2. §. — az eredeti javaslat egy évétől eltérőleg — a tényleges osztálynak foganatositására vagy tulajdoni aránynak *egyezség* utján megállapitására, a törvény hatálybaléptétől számitott *két évi* záros határidőt szab, abból az indokból, hogy noha a tiz évi tapasztalat kevés kilátást nyujt a barátságos egyezség alkalmazására, mégis hihető, hogy ha az érdekeltek tudják, miszerint a

házközösségi intézménynek szünnie kell, talán kivetkőznek az eddigi *közönyből* és igénybe veendik ezen módot, az egyezség módját, amelyre az államhatalom nem szab korlátokat és amely a végrehajtó közegekre is előnyösebb. A két évi záros határidő letelte után, avagy az érdekeltek kérelmére előbb is, a megszüntetés hivatalból inditandó meg. A tényleges osztály nincs parancsolólag kimondva, hanem csak a jogosultak többségének kivánságától függővé téve: ha e kivánság nem nyilvánul, csupán a tulajdoni arány állapittatik meg. Az elhunyt házközösségi tag végrendeleti örököseinek az ily nyilatkozásnál egyetlen szavazatuk van: „mert azok csakis egy közösségi jogosultat képeznek".

A 3. §. megállapitja azt az időpontot, amely szerint a tagsági jogosultság — a fennálló törvények és szabályok szerint — számitandó. Jogosultaknak tehát azok tekintendők, akik a törvény kihirdetésétől, 1885. évi julius 8-dikától számitott két év leteltekor, azaz 1887. évi julius 8-án birtoktagsági joggal: ha pedig akár egyezség esetén, akár a jogosultak többsége által kivánt hivatalos beavatkozás esetén, a tárgyalás ama két év letelte előtt tartatnék meg: a tagsági jog tekintetében, a tárgyalást megelőző nap az irányadó. Cselédeknek nincs tagsági joguk és igényük. (Ezen utóbbi rendelkezés fontos a háztartónői, gazdasszonyi minőségben szereplő ágyasokra nézve.) [1])

A 4. §. az egyezség érvényességének kellékeit irja körül: ezek: *a)* hogy ahoz a házközösségnek *mindenik* jogosult, teljeskoru és tizennyolc éven felüli kiskoru, mindkét nembeli tagja: *b)* az elhunyt tagnak netáni végrendeleti örököse (illetőleg együttvéve egyetlen szavazattal biró örökösei): *c)* a tizennyolc éven aluli kiskoru vagy korlátolt cselekvési képességgel biró más tag nevében törvényes képviselője (gyámja, gondnoka) hozzájáruljanak: *d)* utóbbi esetben az egyezséget az árvaszék jóváhagyja, (1877: XX. t.-c. 113. §. 11. p.); *e)* ha a tagok közt csőd alatti egyén, közadós van, a tömeggondnok (1881: XVII. t.-c. 102. és 160. §.) hozzájáruljon: és végül *f)* hogy az egyezséget minden esetben az illetékes hatóság (elsőfokulag a szolgabiró — 5. §. — másodfokban a közigazgatási bizottság — 1876: VI. t.-c. 56. §. — küldöttsége — e törvény 53. §., harmadfokban előbb a belügyminiszter, most a közigazgatási biróság — 1896: XXVI. t.-c. 80. §.) megerősiti.[2])

---

[1]) 1899: 1719. A közig. biróság a panaszt elutasitja. Mert a panasztevő Martinov férj. Jerkov Anna az ügyiratoknál fekvő esketési bizonyitvány tanusága szerint 1884. évi február 12-én bekövetkezett férjhezmenetelével a Martinov-házközösségből kilépett és a Jerkov-féle házközösségben nyert tagsági jogosultságot. Minthogy pedig az 1850 évi május 7-diki alaptörvény 47. §-a értelmében az immár megszüntetett határőrséghez tartozott családok tagjai csak egy házközösségnek állhatnak kötelékében; minthogy továbbá az 1885: XXIV. t.-c. 3. §-a szerint a házközösség megszüntetésénél házközösségi jogosult tagoknak azok tekintendők, kik 1887. évi julius hó 8-dik napján birtak tagsági jogosultsággal: a II. f. hatóság helyesen járt el, midőn panaszost a Martinov-féle házk. jogosult tagjai sorából törölte (1899. junius 27.)

[2]) 1897. 1306. A m. kir. k. i. b. a panasznak helyt nem ad. Indokok. Az 1897. évi

Az 5. §. szerint nemcsak ezen egyesség megerősitésével, hanem a felek megállapodása esetén a tényleges osztály megtételével, a hivatalos beavatkozással, ennek következtében a tényleges osztály eszközlésével és mindezen esetekben az osztálylevél kiállitásával és az osztályból folyó egyéb intézkedésekkel a *szolgabiró* bizatott meg.

Vita tárgyát képezte, hogy az emlitett ténykedések *birósági* vagy *közigazgatási* hatáskörbe utaltassanak-e? A javaslat miniszteri indokolása és a képviselőház igazságügyi bizottságának jelentése az utóbbi mellett foglaltak állást: nem azért – mond a min. indokolás — mintha az első folyamodásu biróságok hatásköréről intézkedő törvények szerint, a házközösségi intézmény megszüntetésével járó teendők, a birósági hatáskörbe egyáltalán nem volnának vonhatók: mert ha ama teendőknek ide beosztása az ügyek előnyére válnék, javasolható lenne ez anélkül, hogy ezen *„épen nem peres kérdést képező ügynek"* oda utalásával a birósági szervezet sarkalatos elvén — érti alatta az 1869: IV. t.-c. 1. §-ának azon elvét, hogy az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elkülönittetik; és hogy sem a közigazgatási, sem a birói hatóságok egymás hatáskörébe nem avatkozhatnak, – csorba üttetnék. Akár a társas, akár az egyes biróságok eljárási szabályait tekinti az igazságügyminiszter (akkor dr. Pauler Tivadar), előnyösebbnek tartja az ügynek közigazgatási hatáskörbe utalását: mert noha semmisem állna utjában annak, hogy a házközösségi ügyek megszüntetésének gyors keresztülvitelét biztositó, uj eljárási szabályok alkottassanak akár az egyes, akár a társasbiróságok számára; mindazonáltal figyelembe kell venni az emlitett biróságok *jelenlegi hatósági* körét, rendszerint a *székhelyhez kötött* eljárási kötelezettségüket, *személyzetük csekély számát* és azt, hogy ha amaz eljárásból peres kérdések keletkeznének, aminthogy keletkezhetnek, minduntalan *biróküldésről* kellene intézkedni; mert az eljárási szabályokban okvetetlenül kötelességévé kellene a biróságnak tenni a helyszini eljárást: ez pedig – ha társas biróságra bizatnék – mivel legalább három birónak, egy jegyzőnek és két kezelőhivatalnoknak folyton utban kellene lennie, *nehézkes és költséges* lenne; az ekép hiányzó birósági erőket pedig pótolni kellene. A járásbiróságok igénybe vétele ugyan sokkal takarékosabb lenne és gyorsabb ered-

---

március 9-én felvett tárgyalási jegyzőkönyvből kitünik, hogy a Todorov-féle ferdinándfalvi 71. számu hk. minden jogosult tagja, az illetékes főszolgabiró előtt egyhangu megállapodás szerint a felosztásra nézve jegyzőkönyvi egyességet kötött, amely II. és III. fokban és gyámhatóságilag is jóváhagyatott. Az 1885: XXIV. t.-c 4. §-a szerint az egyesség érvényességéhez mindenik jogosult tagjának hozzájárulása szükséges. Ugyanezen elv alapján az egyezség módositása is csak az összes tagok hozzájárulásával történhetik meg; a jelen esetben pedig csak az egyik tag kivánja a módositást. Ennélfogva a biróság a panasznak helyt nem adhatott annál kevésbbé, mert panaszló jogsérelmet nem szenved az esetben, ha az egyesség telekkönyvi foganatositása után az egyességtől eltérő felosztásra nézve a többi tagok hozzájáru'ásával a lépéseket megteszi (1898. január 26.)

ményt is szülne, ha mindenik járásbiróságnak *egy* birája az eljárás keresztülvitelére, *egy* kezelő hivatalnokkal küldetnék ki: ámde a járásbiróságoknak is csak a mulhatlanul szükséges személyzetük van és igy megint csak a birói létszám szaporitásához kellene fordulni. Aggálya volt a miniszternek a tekintetben is, hogy a házközösségek megszüntetése után mit csináljon az ujonnan kinevezett birákkal? A birói létszám apasztását vagy a véletlenre, vagy az illető birák tetszésére kellene bizni; mert az 1869: IV. 16. §-a értelmében a birót — a törvényben meghatározott eseteken kivül — csak saját akaratával szabad áthelyezni, más hivatalra alkalmazni, előléptetni. Nem járulhatott tehát a miniszter ahoz, hogy a házközösségek megszüntetésével járó teendők végzésére alkalmazható birák az idézett törvény intézkedése alól kivétessenek, és a birói hatalom gyakorlásának alaptörvénye, egy aránylag kis vidéket érdeklő és *néhány év alatt* keresztülviendő ügy miatt módosittassék: de különben a birósági eljárás nehézkessége és költséges volta mellett még *gyorsabb sem lenne;* mert hiszen a felebbviteli biróságok nagy elfoglaltsága miatt, az ügyek megint csak késedelmesebben intéztetnének el. *Eddig is,* a polgárositás óta, az 1873: XXIX. t.-cikk által szabályzott esetekben, a *közigazgatási hatóságok* — szolgabiró, alispán, belügyminiszter — *jártak el* és nem merültek fel oly panaszok, amelyek az ügynek kezükből kivételét ajánlatossá tennék. Hogy a közigazgatási hatóságok eljárása *nem nyujtana kielégitő kezességet* a keresztülvitelre, alaptalan; mert a szolgabiró eljárása a közvetlenségre van alapitva, ő a néppel folyton érintkezik, járásában mindúntalan körutat tesz és igy az érdekeltek könnyebben hozzáférhetnek: igaz ugyan, hogy a szolgabirák is el vannak munkával halmozva és igy számuk szaporitása, illetőleg szolgabirói cimmel uj egyének ideiglenes alkalmazása szükséges a házközösségek megszüntetése céljából: ámde ezen személyszaporitás könynyebben keresztülvihető és a megszüntetés befejeztével való alkalmaztatásuk nincs törvényileg akadályozva, sem nem jár annyi költséggel. A közigazgatási bizottságok is az illető vidéken vannak, azok a szolgabirákkal könnyebben, gyorsabban érintkezhetnek: ama bizottságok a házközösségi ügyek elintézésére külön osztályt, küldöttséget fognak alakitani és igy az eljárás másod fokban is gyors lesz. Felötlik még az a kérdés: nem lenne-e célszerü első fokban eljáró közegekül *jogbiztosokat* alkalmazni? Ilyen jogbiztosok, legtágabb jogkörrel, a szöllőbirtok után járó tartozások megváltásáról szóló 1868: XXIX. t.-cikk — a váltságtartozások felszámitásának gyors eszközlésére: 18. és köv. §§. — által alkalmaztattak; ámde ama, csupán *közvetitői* müködésre szoritott jogbiztosság eredményt nem szült s az ily ügyben első fokban választott biróság, másod fokban a kir. itélőtábla döntött. A jelen törvény szerint a szolgabiró, ha egyesség nem sikerül, itél, határoz; és igy a

jogbiztosnak micsoda szerep jutna, ha a házközösség megszüntetési ügyekben szintén csak közvetitői minőségre szorittatnék? Ez lassitaná az eljárást. Maga a választott birósági eljárás szőllődézsmaváltsági ügyekben sem találtatott előnyösnek. Ha továbbá a jogbiztosnak első fokban ugyanoly hatáskör adatnék, mint a szolgabirónak, akkor csupán a név volna más; és minthogy a jogbiztos, bármily hatáskörrel ruháztatnék föl, sem állami, sem törvényhatósági hivatalnok nem lenne, hanem csak állami megbizatásban eljáró közeg: hiányoznék iránta a bizalom, mert ily ideiglenes megbizatásu közeg nyujthat-e elég kezességet? Azonkivül e közegnek fegyelmi hatóságot is kellene teremteni.

A képviselőház igazságügyi bizottsága a javaslat erészbeli indokaihoz még azt is csatolja, hogy a házközösség felbontása körüli eljárásban, a jogosult tagok nyilvántartásában (conscriptio) a közigazgatási hatóságok már *jártassággal* birnak; az eljárás egyöntetüsége tekintetében bizonyos *megállapodásokra* jutottak és a lakosság ezen eljáráshoz szokva van. Azután a szóban forgó ügyek nem is kivánnak nagyobb jogismeretet annál, mint amennyit az 1883: I. t.-c. 5. §-a a szolgabiróktól megkövetel (jogtudományi államvizsga): a jogosultak összeállitása a nyilvántartási lajstromokból és ennek kiegészitése az anyakönyvekből, a vagyonösszeirás a tényleges birtok alapján, az egyezség foganatositása, hivatalos beavatkozás esetén az osztály megtétele, hacsak a tagsági jogosultság nem válik vitássá: mind megannyi könnyü teendők, amelyek kontradiktórius eljárás nélkül, kisebb jogi képzettségü egyének által is jól elintézhetők.

Ezen indokokat még egygyel szaporitotta az előadó Gáll József képviselő, fölemlitvén, hogyha biróságok bizatnának meg a házközösségek megszüntetésének keresztülvitelével és ha evégből bármennyire egyszerüsitett eljárás hozatnék be: nem lehetne elkerülni azt, hogy a felek magukat *képviseltessék*. „Már pedig, mihelyt az egyik fél *ügyvédet* vesz, a másik fél is kénytelen azt tenni, hogy ügyét jobban védhesse: ennek következése pedig az, hogy *költségessé* válik az eljárás: a fő cél pedig az, hogy minél kevesebb költséggel járjon az ügy elintézése; mert az a kis vagyon, ami felosztás tárgyát képezi, nagyobb költséget nem viselhet el". (Helyeslés.) [1])

Visszatérünk most ismét a törvény szövegéhez, oda, ahol föntmegszakitottuk: a 6. §-ához, amely a 10. §-ig eljárási szabályokat tartalmaz.

A szolgabiró döntése — végzés, amelyet épugy, mint a fölebbviteli hatóságok határozatait a jogosultaknak kihirdeti: tizennyolc éven aluli kiskoruak avagy gondnokság alatt lévők érdekeltsége

---

[1]) Napló id. hely.

esetén az árvaszéknek, vagyonbukott érdekeltsége esetén pedig a tömeggondnoknak kiadja. A szolgabiró jegyzőkönyvet köteles vezetni eljárásáról s azt a jogosultak, illetőleg képviselőik, aláirják, vagy kezük vonásával alájegyzik. Ha valaki ezt megtagadja, ez az okkal együtt megjegyzendő. (6. §.)

Felfolyamodásnak van helye a szolgabirói határozat ellen a megyei közigazgatási bizottsághoz, innét pedig rendszerint (a belügyminiszter helyett) az 1896: XXVI. t.-c. életbe lépte óta a m. kir. közigazgatási birósághoz. A felfolyamodás határideje a kihirdetéstől, illetőleg kézbesitéstől számitott tizenöt nap és a szolgabirónál nyujtandó be, avagy szóval is bejelenthető és utóbbi esetben erről jegyzőkönyv veendő fel. Még az osztálylevél ellen is meg van engedve a fokozatos felfolyamodás, de csak amiatt, hogy az osztálylevél eltér az egyezségtől vagy a határozattól. Az árvaszéknek jogában áll az egyezségtől, ha azt a gyámoltakra vagy gondnokoltakra nézve hátrányosnak tartja, a helybehagyást megtagadni; jogában áll az egyezséget a nevezettekre nézve előnyös feltételekhez kötni; jogában áll az első és másodfoku sérelmes határozatok ellen, szintén tizenöt nap alatt, felfolyamodással élni; ellenkező esetben köteles az iratokat a szolgabiróhoz késedelem nélkül visszaküldeni. Felfolyamodási jog illeti meg a csődtömeget is — természetesen képviselője, a tömeggondnok utján (1881: XVII. t.-c. 100. §.) az egyezség feltételes vagy feltétlen elfogadását kimondó és egyéb határozatok ellen. Ezen 7. §-nak miniszteri indoka megokolja, hogy az alispánt, mint előbbi másodfoku hatóságot, ennek elfoglaltsága miatt mellőzte és mivel, az ügynek fontosságánál fogva, végső fokban a belügyminiszter által való eldöntését tartotta célszerünek, eltekintve az 1876: VI. t.-c. 61. §-ától, melynél fogva a főispánnak joga van a közigazgatási bizottság, mint felebbezési hatóság 58. §-a alá eső minden ügyet felülvizsgálat végett felterjeszteni.[1])

A volt házközösségi tagokat érdeklő cselekmények megitélésénél okvetetlenül szükséges tudni, hogy ama cselekmények még a házközösségi viszony fennállása alatt, avagy e kapocs felbontása után tétettek-e? mivégből a törvény 8. §-a a házközösség megszüntének időpontjául azt a napot veszi, amelyen az egyezséget megerősitő, vagy a hivatalos osztályt megejtő határozat jogerőre emelkedett. Ezen jogerősség külső kifejezése a szolgabiró által az

---

[1]) 1898: 1811: A m. k. k. i. b. a panaszt, mint alaptalant elutasitja. Mert panaszos sem felebbezésében, sem panaszában nem igazolja, de nem is állitja, hogy a megtámadott osztálylevél az annak alapjául szolgált és általa is elfogadott osztályegyezséggel teljesen egybe nem hangzanék; sőt az osztálylevelet aláirva, azt tényleg el is fogadta. Minthogy pedig az 1885: XXIV. t-c. 7. §-a értelmében az osztálylevél ellen a fokozatos felfolyamodás csak abban az esetben van megengedve, ha az egyezségtől vagy határozattól eltérő intézkedéseket tartalmaz: a II. f. hatóság törvényesen járt el, midőn panaszos jogosulatlan felebbezését elutasitotta.

egyezségre, határozatra és osztálylevélre vezetendő és a jogerősség napját, minden kétséget kizáró módon megjelölő záradék.

A 9. §. szerint a szolgabiró az egyezség vagy határozat jogerejüvé válta után, ezeknek és az osztálylevélnek eredetben áttételével megkeresi a telekkönyvi hatóságot az osztály telekkönyvi keresztülvitelére; ha egyes parcellák az osztálylyal feldaraboltatnak, akkor a lejegyzendő részlet vázlatát is mellékeli. Egyuttal mindezen okmányokat az illető községnek, irattárában megőrzés végett megküldi.

A 10. §. az érdekelt felek *ingyenes* képviselőjéül az esetre, ha a telekkönyvi hatóság elutasitó határozata ellenében a jogorvoslattól (felfolyamodástól) eredmény várható, a *megyei tiszti ügyészt* állitotta fel; mert a kormány törekvése oda volt irányozva, hogy a jelen törvényen alapuló intézkedések által az érdekelt feleknek költség ne okoztassék. Ennélfogva rendeli a §., hogy a telekkönyvi hatóság, tüzetesen megokolandó *elutasitó* végzését, az összes ügyiratokkal együtt, az illető törvényhatóság tiszti ügyészségének küldje meg és megküldje a szolgabirónak is. A tiszti ügyész, ha a jogorvoslattól eredményt vár, az elutasitó végzés ellen felfolyamodással él és ezt az összes ügyiratokkal együtt, a szolgabiró egyidejü értesitése mellett, a telekkönyvi hatósághoz beterjeszti; ha azonban a felfolyamodásnak helyét nem látja, az ügyiratokat a szolgabirónak visszaküldi. A tiszti ügyész felfolyamodása esetén a szolgabiró bevárja a felebbviteli biróság határozatát; és ha ez a telekkönyvi hatóság végzését egészben vagy részben helybenhagyja, valamint azon esetben is, ha a tiszti ügyész felfolyamodással nem él, a telekkönyvi keresztülvitelt akadályozó hiányokat, amelyek, az idokolás szerint, csakis *müszakiak* lehetnek, szükséghez képest a felekkel tartandó ujabb tárgyalás utján késedelem nélkül pótolja. Ezen rendelkezéseket az eljárás egyszerüsitése és gyorsitása indokolta.

* * *

A házközösség megszüntetésének egyik módja az *egyezség*. Ez a törvény 11. §-a és a már mondottak értelmében köthető akép, hogy a közösség ingó és ingatlan vagyona tényleg felosztatik, vagy a tulajdonjognak csupán az aránya állapittatik meg. A jogosultak egyezségileg határozhatják meg a felosztás kulcsát; tehát akár családonkinti, akár águnkinti, akár fejenkinti felosztásban egyezhetnek meg; egyik vagy másik tagnak kelleténél nagyobb jutalékot, életjáradékot köthetnek ki; jogukban áll a készpénzbeli kielégités alakját választani, sat.: szóval a jogosultaknak teljesen szabad rendelkezés engedtetik; mert a miniszteri indokolásként ezt követeli a barátságos egyezség fogalma és épen nincs ok vagy szükség arra, hogy az államhatalom a feleknek korlátokat szabjon.

A 12—18. §-ok eljárási természetüek. Az osztályra nézve létrejött egyezséget a házatya, illetőleg a házanya a *községi elöljáróságnak* bejelenti. Az elöljáróság erre az egyezséget — ha még nem volna irásba foglalva, — jegyzőkönyvbe veszi; ezt az érdekeltekkel aláiratja; — a törzsvagyonról a telekkönyvi hiteles másolatot megszerzi; — összeállitja a házközösségi összeirási lajstrom, anyakönyvek és egyéb adatok alapján a jogosultsággal biró tagok pontos névjegyzékét, annak megjelölésével, kik élnek tényleg a házközösségben, kik az azon kivül élő, de igényeikre nézve ki nem elégitett személyek, kik és hol laknak az elhunyt tagoknak netáni végrendeleti örökösei, végül kik a 18 éven aluli kiskoruak, gyámság vagy gondnokság alatt levők, kik a gyámok és gondnokok? Továbbá, amennyiben 18 éven aluli kiskoru vagy gondnokság alatt álló nagykoru is van érdekelve, megszerzi a községi elöljáróság az ingatlanok kataszteri birtokivét, megbecsüli az ingókat és a földadó alá nem eső ingatlanokat, azok tartozékait, növedékeit; — meggyőződést szerez az elhunyt tag után folyamatba tett hagyatéki ügy állásáról és arról, hogy az egyezség az összes jogosultak közt jött-e létre? hozzá járultak-e ahoz a 18 éven aluli kiskoruak, gondnokság alatti egyének képviselői? És ha mindez megtörtént, a szolgabirónak, az iratok beterjesztésével, jelentést tesz. (13. §.) [1])

A jelentés beérkezte után a *szolgabiró* a tárgyalás és az osztálylevél kiállitása végett a helyszinére végzésileg rövid határnapot tüz, amelyre az érdekelteket, illetőleg azok képviselőjét, gondnokát és az ismeretlen tartózkodásu jogosultak részére kirendelt gondnokot is megidézi azzal a kijelentéssel, hogy meg nem jelenésük a további eljárást nem akadályozza; ugy szintén az sem akadályozza az egyezség megerősitését, ha azok, akik azt már előbb elfogadták, a tárgyaláson meg nem jelentek, föltéve, hogy viszont azok, akik az egyezséghez eddig nem járultak, a tárgyaláson azt elfogadják. (14. §.) A szolgabiró a tárgyalási határnapon az egyezséget a jelenlévő érdekelteknek a községelöljáróság vagy annak egyik kirendelt tagja jelenlétében felolvassa; az észrevételeket tisztázza; a létrejött egyezséget megerősiti, kötelezőnek kimondja, erészbeli határozatát kihirdeti; ha pedig 18 éven aluli kiskoruak és gondnokság alatt állók is vannak az érdekeltek közt, az egyezséget az iratokkal a gyámhatósághoz helybenhagyás végett átküldi. Az egyezségnek s a szolgabiró megerősitő, illetőleg a gyámhatóság helybenhagyó határozata után, az eljárásáról fölvett jegyzőkönyvbe beigtatandó osztálylevelet késedelem nélkül kiállitja és

---

[1]) 1898: 1661. A m. k. k. i. b. az I. és II f. határozatokat hatályon kivül helyezi; mert mindkét hatarozat figyelmen kivül hagyta a házk. vagyon felosztásáról való rendelkezésben az 1885: XXIV. t.-c. 13. §-anak 5. pontjában foglalt utasitás dacára a pancsovai törvényszéknek jogerössé lett itéletét. (1898. aug. 16.)

kihirdeti. (15. §.) Az osztálylevélben megnevezendők az összes érdekeltek: megjelölendő a vagyon felosztásáról használt kulcs; körülirandók az egyeseknek, ágaknak, családoknak az ingókból jutott osztályrészek darabonkint: ugyszintén az ingatlanokból jutott osztályrészek térmérték és topografikus helyzet szerint. Az osztálylevél a jelenlevő érdekeltek által hasonlókép aláirandó. (16. §.) Ha az árvaszék az egyezség helybenhagyását feltételekhez köti, a szolgabiró azoknak elfogadása végett a megidézett érdekeltekkel uj tárgyalást tart és ennek eredményéhez képest az osztálylevelet kiállitja. A tárgyalás akkor is folytatandó, ha a két évi záros határidő letelt: avagy ha a létrejött egyezség a felek akaratától nem függő okból addig meg nem erősittetett; vagy ha az ügynek egyezségi uton befejezését valamely telekkönyvi akadály hátráltatta. (17. §.) A jogerősen létrejött egyezség végrehajtható közokirat erejével bir és annak alapján, a kötelezettség értékére való tekintet nélkül, a volt házközösség fekvése szerint illetékes járásbiróságnál végrehajtás kérhető. (18. §.)

* * *

Mielőtt a törvény harmadik részének taglalásába ereszkednénk, ismertetnünk kell azon jogászi eszmeharcot, amely a házközösségi törzsvagyon megosztásának *kulcsa* tekintetében a kormány és a javaslat tekintetében megkérdezett törvényhatóságok között folyt. Lehetővé tette ezen eszmecserét már maga a kormány azzal, hogy a javaslat indokolásában utal arra, hogy annak dacára, hogy már fönnálló törvénynyel, az 1873: XXIX. t.-cikk 5. §-ával állunk szemben, amely t. i. az osztálynál a fejenkinti felosztást mondotta ki irányadóul: épen semmi sem állhat utjában annak, hogy *egy, hatásában célszerütlennek bizonyult törvény módosittassék*; de mert különben is, mióta a házközösségek megszüntetésének kérdése szőnyegre került, ez irányban mutatkozott minden oldalról a legnagyobb érdeklődés és az eszmecserék régóta folynak, aminthogy az 1872. junius 9-dikét, a többször emlitett kir. leirat keltét megelőző időben is, bizonyára folytak a volt határőrvidék sorsát akkor intéző körökben; és bebizonyitottnak kell venni, hogy ezek a körök is a felosztásnak azon kulcsát tartották legcélszerübbnek, amely az 1871. junius 8-diki kir. leirat 5-dik és az 1872. junius 9-diki kir. leirat 4. §-ába átment: a fejenkinti osztályt.

Az osztályra nézve három rendszer lehetséges: 1. az ágak, 2. a családok, 3. a tagok vagy lélekszám, fej szerinti felosztás.

A miniszteri indokolás első sorban ismételve hangsulyozza azt, hogy az első két rendszer ama leiratoknak és az 1873: XXIX. t.-cikknek intézkedéseivel ellenkező elvekre van alapitva. Az 1850. május 7-diki alaptörvény 11. §-a szerint ugyanis az ingatlan birtok a házközösségek teljes tulajdonába adatott át és

ahoz minden házközösségi tag egyenlő élvezeti joggal bir. E jogot az 1872. junius 9-diki leirat 2., és az 1873: XXIX. t.-c. 3. §-a nemcsak föntartják, hanem még kibövitik azzal, hogy a házközösségeknek az ingatlan vagyonnal való szabad rendelkezési és az egyes tagoknak a végrendelkezési jogot is megadja: söt tovább menve, kimondják (4., ill. 5. és 5., ill. 6. §-aikban), hogy a házközösségi kötelék felbontása vagy fentartása mellett létesitendő osztályok esetén, az ingó és ingatlan vagyon a tagok közt, nemre való különbség nélkül. lélekszám szerint. egyenlő részben osztassék föl. Ezen egyenjogositás alapján ejtettek meg lélekszám szerint. fejenkint, eddig is az osztályok.

Igaz, hogy ilyen egyénenkinti osztály mellett sokszor méltatlanság esik meg és erre három példa hozható föl. Egyik példa az, hogy a házközösség vagyona oly kicsinyre apadt, hogy minimum hiányában kilépő családokból vagy tagokból uj házközösség nem alakulhatott és igy a köteléknek fel kellett bontatnia. Az osztályrészül kapott birtokra bekebleztetett az apa, és a kiskoru gyermek tulajdona egyenlő részben; ámde az osztály óta a család még két gyermekkel szaporodott, ezek tehát az osztályban nem részesedtek, hanem csak, mint örökösök fognak apjuk és anyjuk hagyatékában. ezeknek végrendelet nélküli elhunyta esetén örökösödni: amiből azon visszásság támad. hogy a házközösségből kilépés idején életben volt gyermek előnyösebb helyzetbe jut, mint az akkor még nem született másik két testvére: amannak a házközösségi vagyonból már meg van egyharmad jutaléka és még az apja s anyja hagyatékából is örököl egy-egy harmadot: mig az utóbb született két testvére csak az apai és anyai hagyaték egy-egy harmadát kapja. Ha ezzel szemben az ági osztály követtetett volna: mind a három. esetleg több gyermek egyenlő részben örökölne apjuk és anyjuk hagyatékában. Ámde az is igaz, hogy a fenti példában a fejenkinti osztály mellett előforduló visszásság az ági és a családi osztálynál is megeshetik.

Második példa. Péter Pálnak Annával való házasságából négy leány született. Házközösségi vagyonuk áll negyven hold földből s nagyobb értékü ingókból. A leányok férjhez mennek, illő kiházasitásban részesülnek és férjhez menetelükkel kilépvén a házközösségből, az összeirásból töröltetnek és igy a házközösségben ketten maradnak: apjuk és anyjuk és ezeké most már az egész házközösségi vagyon. De meghal az anya is és Péter Pál ujra megnősül, elveszi Évát, aki tagja lesz a házközösségnek, férjével együtt ura a vagyonnak. Most azután elhuny az apa is. végrendeletet nem hagy hátra: férfi tag nem lévén, a házközösség feloszlik és mivel annak Éván. a második feleségen kivül. más jogosult tagja nincs, az egész vagyon ezé. Éváé lesz: a törvényes gyermekek pedig a házközösségi vagyonból — illő kiházasitásu-

kon kivül — nem kapnak semmit. Ellenben családi vagy ági felosztás esetén Péter Pál és első felesége kapták volna meg az osztályrészt és végrendelet nélkül elhaltuk esetén, abban már kiházasitott leányaik örökösödtek volna. A jelen példában előforduló eset azonban nem uj keletü, mert az az 1850-diki alaptörvény 23. §-a által alkotott viszonyoknak eredménye, amely §. t. i. azt rendeli, hogy ha a törzsökházban már csak egy nő marad, annak vagy ismét hadköteles határőrhöz kell feleségül mennie, vagy ingatlanát két éven belül határőrnek eladnia.

Legszomorubb a harmadik példa. A házközösségi atya szorgalma révén a 8 holdnyi törzsvagyonhoz még 40 holdat szerzett. Családja, két élő fia után husz főre szaporodott. A házatyának felesége elhunyt és a fiuk nem akarják türni, hogy ő gazdálkodjék: kérik az osztályt, amit törvény szerint foganatositani kell. A szorgalmas atya, aki a törzsvagyon nagyobb részének szerzője, ennek csupán egyhuszad részét kapja a lélekszám szerinti osztálynál; ami magyar és osztrák törvény szerint nem történhetnék meg; mert ezek szerint az öregnek módjában állana a vele roszszul bánó gyermekeket kitagadni. A példában felhozott eset azonban csak azért történhetett meg, mert az 1873: XXIX. t.-c. nem tartalmaz az ily esetet elhárító rendelkezéseket. A javaslat annak elejét veszi 25. §-ával, amely azokat a házközösségi tagokat, akiknek lemenő ágbeli rokonai vannak, a példában az öreg atyát, osztály esetén, az ezeknek jutó osztályrészekre *életfogytiglani haszonélvezetre* jogositja.

A miniszteri indokolás szerint az ágak szerinti osztály a házközösségi tagoknál sokkal több esetben szülne elégületlenséget és a példákban előadottaknál sokkal feltünőbb igazságtalanságot idézne elő, például: A házközösség áll az özvegy Péterből, kinek egy fia van és öcscséből, Pálból, akinek első és második házasságából nyolc gyermeke van. Péter, a házfő, beteges, fia nyomorék; — az egész házközösségi gazdálkodást Pál és nyolc gyermeke látják el. Ezen esetben a lélekszám szerinti osztálynál Péter és nyomorék fia kapnak két-tizenkettedrészt, – Pál, felesége és nyolc gyermeke tiz-tizenkettedet; – ági osztálynál Péter kapná a vagyon felét. Pál a másik felét. Nemde a lélekszám szerinti osztály az igazságosabb?

De vegyük fel a fenti harmadik példában felhozott szorgalmas apa esetét. Ha nem fejenkint ejtetik meg az osztály, hanem a határőrvidéken még érvényben lévő osztrák polg. törvénykönyvnek a törvényes örökösödésről szóló 727. és köv. §-ai szerint, akkor az egész törzsvagyon a házatyáé lesz és két fiának husz főre szaporodott családjai, — akik azon tudatban maradtak meg a közösségben és nyujtottak kezet a vagyon gyarapitásához, mert a fennálló törvények értelmében atyjukkal egyenlő jogosultságuk volt, —

egyelőre minden nélkül maradtak, a jövőre nézve pedig csak a köteles részre korlátoztattak. Mig tehát fejenkinti osztálynál egyetlen-egy van, — az apa — aki az osztálylyal elégületlen; a törvényes öröklés szabályai szerinti osztálynál — tizenkilenc.

Az ági osztály méltatlanságát, söt igazságtalanságát illusztrálja a következő eset: Két testvér: János és Mihály, s ez utóbbinak a fia, Károly élnek házközösségben. A két testvér agg koránál fogva munkaképtelen, a fiu, Károly háboruban nyomorékká lett: igy azután nincs, aki a földet megmunkálja. A törzsvagyon 50—60 hold: haszonbérlő nem akad és igy a házközösség abban állapodik meg, hogy idegeneket fogad be és befogadja (beközösiti) Mátyást, akinek neje és hat figyermeke van. Ezek mindnyájan egészségesek, erősek, munkabirók. Mátyás és családja jövőjét biztositva látván, belép a közösségbe, abban hagyja eddigi üzletét, amiből még valamicskét meg is takaritott. Már tizenöt év óta tagjai a házközösségnek, dolgoznak, gyarapitják a törzsvagyont abban a biztos meggyőződésben, hogy a felvétellel szerzett jogukhoz képest, osztály esetén, a közösség autochton tagjaival, Jánossal, Mihálylyal és Károlylyal egyenlő részekben, tehát nyolctizenegyedrészben fognak osztakozni. Ági osztály esetén János és Mihály, a két testvér, egyedül jutna az egész vagyonhoz, az inkommunionált Mátyás és családja hoppon maradnának. E példa ellen azt lehetne vetni, hogy hát hiszen az ily beközösitett családokról is lehetne a törvényben gondoskodni. Ez igaz, ámde ha az ági osztály fogadtatnék el, Mátyás és családja egy ágnak tekintetvén, $^8/_{11}$-ed helyett $^1/_3$-adot kapna.

Eltekintve az eddig előadottaktól, a miniszteri indokolás még azért sem tartja az ági osztályt alkalmazhatónak; mert a házközösségi vagyon nem *egy* örökhagyótól származó vagyon és a házközösségi tagok a legritkább esetben egyesülnek egy közös törzs alatt. Ugyanis háboru, betegség, felvétel, fiág kihalta annyira megváltoztatták a házközösségeket, hogy gyakran fordul elő eset, hogy a telekkönyvben fölvett házközösség tagjai, a legtávolabbi rokonságban sincsenek a házközösségnek nevet adó egyénnel és igy a kiinduló pontot, közös törzset megállapitani merő lehetetlenség lévén, az ágakat sem lehet megállapitani.

Igy például abban az esetben, amidőn a házközösségi vagyonban a négy lány kiházasitása után egyedül az elhalt férj második felesége maradt. Ez ujból férjhez ment oly férfihez, aki a határőri kötelezettségeket elvállalta és igy a házközösségi vagyon az övék marad. Ha most ág szerint osztanók föl a vagyont, akkor az özvegyre az osztr. polg. törv. 757. §-a szerint csupán egy gyermekrész haszonélvezete esnék, az egész vagyont elhunyt férje kiházasitott és igy a közösségből kilépett négy leánya örökölné, a második férj és ennek az ujból hozzá ment özvegygyel nemzett

gyermekei, akik pedig a házközösségi vagyon szétmállását megakadályozták, semmiben sem részesülnének.

Az ági osztály elfogadásánál az is kérdés tárgyát képezné: melyik év volna a közös törzs megállapitásánál kiinduló pontul veendő?

Talán az 1807-diki alaptörvény éve, amelynek 1. §-a az egyesek és családok által birt és szerzendő vagyont „katonai hübér" jellegével ruházta föl? Ez oly távoli időre nyulnék vissza, hogy az ági osztály kivihetetlen lenne.

Talán az 1850-diki alaptörvény éve, amelynek 11. §-a meg a házközösségi vagyont a határőrök tulajdonának mondotta ki? Ekkor megint nagyon nehéz lenne az osztrák polg. törvény ági osztályát keresztülvinni, főkép ott, ahol a házközösség jelenlegi tagjai a közös törzszsel rokonságban sincsenek: tehát nem egy, hanem több törzset kellene elfogadni, ami az örökségi hányad megállapitását bonyolódottá tenné; és ez mégsem zárná ki a méltánytalan, sőt igazságtalan eseteket.

De azután joggal lehetne kérdeni, hogy miért nem vétetik alapul az 1872. junius 9-diki kir. leirat éve? Hiszen ez is forduló pont a határőrvidéki intézmény életében. Ha pedig az 1872-dik évet fogadnók el kiinduló időnek, akkor megint csak több törzset kellene kipuhatolni az ági osztály tekintetéből s akkor már nagyon közel jutnánk a fejenkinti osztályhoz.

Az ági osztály előnyéül felhozható az is, hogy a földbirtok annyira nem daraboltatik szét, mint a fejenkintinél; ezen előny azonban csak időleges és csupán a házközösségek megszüntetésekor teljesitett osztálynál nyilvánulhat; mert nem létezik szétdarabolást tiltó törvény és igy a házközösség megszüntetésekor nyert földbirtokról a tulajdonos tetszése szerint rendelkezhetik és igy azt vagy élők közt maga, vagy halála után örökösei ugyis feldarabolhatják. De azt sem lehet figyelmen kivül hagyni, hogy nem csekély azoknak a száma, akik már az 1872-diki kir. leirat alapján lélekszám szerint, fejenkint megosztozkodtak és igy, ha most az ági osztály vétetnék alapul, a fejenkint megosztozkodottaknál elégületlenség mutatkoznék.

Ezen indokokból vétetett alapul az 1872. junius 9-diki leirat osztálykulcsa: a lélekszám.

A fejenkinti és ági osztály előnyei és hátrányai mellett felhozott példák ráillenek a *családok* szerinti osztályra is. Ennél első sorban az a kérdés merülne föl: mi vétessék családnak? Ha az osztrák polg. törvénykönyv 40. §-ának alkalmazásával családnak a törzsszülőket valamennyi utódaikkal együtt vennők: akkor család szerinti osztály tulajdonkép nem létesülhetne, hanem ági osztály. Ha pedig mindenik törvényes házasságban élő fi- és nőtagot vennénk családnak, ilyen osztálynál, talán kisebb mérvben, de

ugyanazon hátrányok keletkeznének, mint az ági osztálynál. De különben ott van a 11. §., amely egyezség esetén az osztálynak akár fej, akár ág, akár család szerinti foganatositását a felek szabad egyezkedésének engedi át: hivatalos beavatkozásnál azonban az ági osztályt kellett kulcsképen elfogadni.

A képviselőház igazságügyi bizottsága *elvileg* szintén ezen álláspontot fogadta el, tekintettel lévén különösen arra, hogy a házközösségi tagokat a régibb, s az 1850-diki alaptörvény szerint, — hacsak egyes ritka esetekben a felvétel (beközösités) alkalmával szerződésileg kivétel nem állapittatott meg, — a vagyon mindenkor egyenlő részekben illeti; s emiatt már az 1873: XXIX. t.-c. 5. §-a a tagok közt egyenlő részben felosztást, tehát fejenkinti osztályt rendelt és igy másnemü felosztási kulcs elfogadása szerzett jogokat sértene: tekintettel lévén továbbá arra, hogy a családi élet felforgatása, ugy az ingatlan vagyonnak ama nagyobb mérvü feldarabolása, melyet a fejenkinti osztály elvének szigoru alkalmazása maga után vonhatna, s amely esetleg a házatyáktól és a házanyáktól vagy a házközösség munkaképtelen tagjaitól a további megélhetés lehetőségét elvonná, lényegesen korlátoztatik, illetőleg az utóbbi eset teljesen elkerültetik a törvényjavaslatban foglalt és az igazságügyi bizottság által kibövitett intézkedések által, melyek közt legfontosabb a 25-29. §-ban foglalt javaslat, amely „kiválóan a családi élet viszonyainak és különösen a szülők családi állásának megfelelő vagyoni helyzet biztositására irányul.“[1])

A javaslatnak képviselőházi előadója, *Gáll József* beszédének az osztálykulcsra vonatkozó részéből kiemeljük a következőket: „Ezen elv ellen az az ellenvetés tétetett, hogy az a határőri birtokok nagy szétforgácsolását vonja maga után és igy a vagyon csupa apró parcellákra fog felbomlani, ha a tagok száma szerint osztatik fel. Ámde *a hivatalos beavatkozás meglehetős csekély körre fog szoritkozni és nagy szétdarabolás nem lesz*: először azért, mert a titkos osztályok figyelembe vétetnek és mert hogy az egyezségi ut minden tekintetben előnyben részesül; másodszor nem lesz minden esetben tényleges felosztás, hanem sok esetben csak a tulajdonjog arányának megállapitása, tehát nem fog szétdaraboltatni a birtok: és harmadszor *ennek a szétdarabolásnak ellensulyozására*, mely egyes esetekben beállhatna, a törvényjavaslat tartalmaz bizonyos intézkedéseket (25. és 29. §.), melyek lényegesen oda fognak hatni, hogy a feldarabolás a lehető legkisebb körre szoritkozzék.“[2])

Valamint az igazságügyi bizottság, ugy az előadó is, utalnak Temes- és Torontálmegyék feliratakra, amelyek azt hangsulyozzák, hogy az ottani határőrök az ágak szerinti felosztást tartanák cél-

[1]) Képviselőházi irományok. 1884—1887. V k. 151. l.
[2]) Képviselőház naplója. 1884—1887. V. k. 176. l.

szerünek és ennek jogosságát bővebb érvekkel igyekeznek kimutatni; egy füst alatt felhozzuk tehát azokat a nyomós érveket, amelyek az ági osztály mellett szólanak.

A házközösségi intézmény története és az alaptörvényekben letett joga kizárja azt, hogy *egyszerre* a legszorosabb közösségből a legmesszebb menő egyéni feldarabolásra menjünk át; és ama történet és pozitiv jog azt tanusitja, miszerint egészen 1872-ig, a közös vagyonnak lélekszám szerinti feldarabolása ismeretlen volt: mert az 1850-diki alaptörvény 40. §-ában érintett fitag-szám szerinti osztály *nem tényleges felosztást*, hanem az előbbiből kiváló *uj házközösségek* osztályához szolgáló kulcsot jelent.

Az ági osztály mellett szóló *társadalmi* okok legfőbbike az, hogy átmeneti intézkedések céljának és eredményének nem szabad tovább menni, mint addig, hogy a rendszerint tágabb vérségi köteléken alapuló házközösség helyébe a *családot* léptesse, mint a társadalmi szervezet alapját: és az ági osztálylyal a család nemcsak nem támadtatik meg, hanem egyenesen általa jut érvényre; mert az egy családhoz tartozók a tágabb közösségből kiválván, még szorosabban összefornak, tovább is együtt maradnak. Ezt nem pótolhatja a javaslat 25. §-ának az a szurrogátuma, hogy a családfő részére életfogytiglani haszonélvezet biztosittatik; mert ennek hatása csak pillanatnyi, azaz legfölebb a felbontást követő néhány évre terjed, vagyis addigra, mig a felbontás alkalmával hivatalból bekeblezendő haszonélvezetre jogositott *életben marad*, s mihelyt ez meghal, a telekkönyvi jutalék minden egyes családtag föltétlen tulajdonává válik és igy a család szétesik. Az ági osztálynál ez nem történhetik meg; mert az nem pillanatnyi egyenlőséget, hanem állandó viszonyokat teremt: családokat és megélhetést biztositó családvagyont.

Jogi indok az ági osztály mellett, hogy 1872-ig a házközösségi vagyon nemcsak a valamely pillanatban véletlenül a házközösségben élt tagokat, hanem a jövendő nemzedékeket is felölelő házközösséget, mint egységet illette: következőleg a házközösség megszüntetése esetén a vagyon részeseivé és uraivá azokat kell és azon arányban kell tenni, akik és amily arányban e vagyont a házközösség fennállása esetén élvezték, használták és birtokolták volna. Ezen ági osztály keresztülvitelénél nem történhetik aztán meg az, hogy a megszüntetés után született gyermek, noha ennek, mint ugyanazon vérségi kötelékhez tartozó és a házközösségi vagyonra kétségtelen joggal biró alany ő is, az osztályban nem részesül és csupán az apai és anyai jutalék öröklésében való részre szorittatik: mig ellenben az ági osztály mellett minden ág egy-egy családot képvisel, melynek körében csecsemők, munkaképtelenek együtt maradnak a vagyon szerzéséhez vagy fentartásához járult nagykoruakkal.

Közgazdasági érv az ági osztály mellett, hogy az egyéni osztálylyal a telekkönyvi állapot igen kuszált lesz; sok lesz a tulajdonostárs, haszonélvezeti szolgalmakkal terhelt a birtokok legnagyobb része; elapróztatik a föld: és igy az ingatlanok forgalma megnehezül.

Az igazságügyi bizottság ezen érveknek beható tanulmányozása után is megmaradt a fejenkinti osztály mellett; mert az ági felosztásnak két módja lehetséges. Vagy az, amit Temes- és Torontálmegyék feliratai kifejeznek, hogy az igy felosztott vagyon ági vagyon marad és a legutolsó felmenő birtokába adatván át, az ő tulajdonaként kebleztetik be; vagy hogy jelenleg megosztatik a közös vagyon ágak szerint s átiratik az ág legidősb tagjára, illetőleg a legutolsó felmenőre, de ennek halálával a vagyon felosztatik a többi tagok közt az általános örökösödési szabályok szerint. Az első módozat szerint annyi *hitbizomány* keletkeznék, a hány ág van a házközösségben és megannyi holt vagyon teremtetnék s ezzel visszatérnénk a szabad forgalom és tulajdon azon megszoritására, amelynek megszüntetését épen a javaslat célozza. A második módozattal meg csak azt érnők el, hogy a szétosztás nem most rögtön történnék, hanem később, midőn a legutolsó felmenő, a legidősb tag elhálálozik; de másrészről az ily felosztás azt vonná maga után, hogy a házközösségnek azok a tagjai, akik jelenleg egyenjogosultak és családfők, alárendelt viszonyba jutnának a legutolsó felmenővel szemben; az önálló vagyoni fejlődés megakadályoztatnék, a szabad tulajdon ama felmenő életének tartamára bár, de leköttetnék, minden biztositéka nélkül annak, hogy azt elidegenitheti és eként ujólag oly visszás helyzet teremtetnék, mely nem felel meg a fejlődöttebb jogi élet és rendszer követelményeinek.[1])

* * *

A törvényhozás ezen érvek hatása alatt, a házközösségeknek hivatalos beavatkozás mellett megszüntetése esetén a *fejenkinti osztály kulcsát* fogadta el és az eljárás tekintetében következőkép rendelkezett.

Mindazon házközösségek megszüntetése tekintetében, a melyekre nézve az egyezség két éven belül nem jött létre, avagy a hivatalos beavatkozás a szavazatképes tagok többsége által még nem kéretett, az eljárás hivatalból inditandó meg. Ha a többség kivánja, a megszüntetés a vagyon *tényleges felosztásával;* ellenkező esetben csupán a *tulajdoni arány* megállapitásával viendő keresztül. Ha azonban a házközösségi vagyonból egy vagy több tagot megillető részre végrehajtás vezettetik, a többi jogosultak követelhetik ezen részek kihasitását. (19. §.)[2])

[1]) Napló u. o.
[2]) 1898: 2553. A m. k. k. i. b. a panaszbejelentésnek helyt nem ad. A közig. biz.

A szolgabiró pontos jegyzéket vezet a járásában még fönnálló házközösségekről. Azokra nézve, a melyekre nézve hivatalos beavatkozásnak van helye, a községi elöljáróság utján megszerzi az osztályhoz szükséges adatokat. Mindegyik házközösségre nézve külön tart helyszini tárgyalást. (20. §.)

A községi elöljáróság a szolgabiró meghagyására, épugy mint egyezség esetében, megszerzi a házközösség ingatlan vagyonának telekkönyvi másolatát; összeállitja a házközösség jogosultjainak névjegyzékét; beszerzi a kataszteri birtokivet; megbecsüli a földadómentes ingatlanokat és az ingókat; kipuhatolja az elhunyt tag hagyatékának állását; adatokat szerez arra nézve, hogy van-e oly jogosult, aki a házközösségen kivül él vagy abból szabályszerüen kilépett, de a házközösségi vagyonból való igényére nézve ki nem elégittetett? — van-e oly jogosult, aki valamely tagnak végrendeleti örököse, de még nem nyert kielégitést? és megállapitja azt, hogy a házközösségi vagyon a kilépéskor, illetőleg a végrendelkező halálakor miben állott? azóta gyaporodott-e vagy fogyott? A községi elöljáróság további teendője, utasitani a házatyát vagy házanyát, hogy a házközösségen kivül élő vagy onnét kilépett, de ki nem elégitett tag kiképzésére forditott költségek összege és ennek a házközösségi osztályrészbe való be vagy be nem számitása tekintetében az illetővel kiegyezkedni igyekezzék. (21. §.)

Mindezen — eléggé bokros és nehéz — teendők végeztével, az elöljáróság a szolgabirónak jelentést tesz. (22. §.)

Ezen jelentés vétele után — ha ugyan pótlás nem szükséges — a szolgabiró az illető községben rövid határnapot tüz az osztály megtételére és a feleket megidézi. (23. §.)

A 24. §. mondja ki a fejenkinti osztály elvét, igy szólván: „Hivatalos beavatkozás esetében, ugy a tulajdonjog arányának megállapitásánál, valamint a házközösség ingó és ingatlan vagyonának tényleges felosztásánál, *a házközösség jogosult tagjait* egyenlő osztályrész illeti, és mindenik jogosult tag, amennyiben a 25. §. másként nem intézkedik, saját illetőségét teljes tulajdonul kapja meg“.[1])

---

házköz. albizottsága II. f. határozatával helybenhagyta a főszolgabiró azon határozatát, mely szerint a torontálszigeti 284. számu Vodenicsar-féle házközösség megszüntetése tárgyában az ingóságokat, a családágak szerinti kulcs alapján osztotta fel. Ezen határozattal szemben a panaszbejelentés a lélekszám szerinti felosztást kérelmezi. Ezen kérelem azonban jogszerünek nem tekinthető; mert az ingatlanok felosztásánál a házk. vagyon felosztására nézve a családágak szerinti kulcs lett alkalmazva, az ingóknak felosztása pedig csak a jogerőre emelkedett alaposztály folytatását képezvén, ezen müveletnél hasonló felosztási kulcs volt szem előtt tartandó. (1898. dec. 28.)

[1]) **1898: 1813. A m. k. k. i. b. a panaszt, mint alaptalant elutasitja. Mert Jéhl János a három, vagyonjogosult tagból álló házközösségnek az 1835: XXIV. t.-c. 3. §-a szerint, egyik egyenjogu tagja lévén, őt ugyanazon törvény 24 §-a értelmében a házk. vagyonnak $^1/_3$-ad része kétségtelenül megilleti. Ezzel szemben panaszosoknak a megszüntetési eljárás rendén ismételten felhozott s a panasziratban is foglalt az a kifogása, hogy nevezett házk. tag a maga jutalékát — a családtagok között létrejött egyezség alapján — már kikapta volna s azt el is adta, beigazolást nem nyert; sőt ellenkezőleg — miután az állitólag jutalék**

Már a miniszteri indokolás utalt arra, hogy az „egyénenkinti osztálynál előfordulható méltánytalanságra“ való tekintettel, szükségesek voltak bizonyos megszoritó diszpoziciók, a leszármazó rokonokkal biró tag érdekében. Egyrészt a gyermeki kegyelet, másrészt az osztrák polg. törvénykönyv 154. §-a, amely a gyermeket a nyomoruságra jutott szülő illő eltartására kötelezi: ritkává fogják tenni az oly esetet, amelyben az egyénenkinti osztály a szülőket sujtja; de gyakoribb lehet olyan egyének tekintetében, akik aggok, testi fogyatkozásban szenvedők és munkaképtelenek s lemenő ágbeli rokonaik nincsenek. Itt, gyermeki kegyelet hiján, az illető, rideg természetü osztályos atyafiaival szemben, a könyörületre lenne utalva. Ezen hátrány elháritása végett javasoltatott a 26. §.

Az igazságügyi bizottság jelentése még meggyőzőben mutatja ki a fejenkinti osztálylyal az érintett esetekben való méltánytalanságot és ezért a kormány javaslatánál még messzebb menő megszoritásokat javasol. Szerinte a szülőknek a leszármazók osztályrészeire biztositandó életfogytiglani haszonélvezeti joggal s a házatyát és házanyát illető eltartás biztositásával még nincs a fejenkinti osztály által okozható sérelem orvosolva. A házatya ugyanis, ki talán a vagyon nagyobb részét szerezte, vagy ha nem szerezte is, de munkásságával fentartotta, ily osztály következtében, még életében, e vagyon legnagyobb részét leszármazóinak köteles átengedni, azokkal egyenlő osztályossá tétetik, és ő, kinek az eddig fennállott jogviszonynál és patriarkhális életnél fogva a házközösség ügyeiben mérvadó befolyása volt, azokat vezette: ezentul inkább csak gyermekei vagyona kezelőjeként szerepelne, sok tekintetben azoktól függne; amely függésnek, ugy az ily állapotból könnyen származható érdekellentétnek, a családi életre és a gyermekek testi biztonságára is, a legkárosabb következményei lehetnének. Azonkivül a gyermekek osztályrészeinek *külön* kiadatásával csökkentetnék a hitelképesség: a gyermekeknek főleg zsengébb korukban sürübb halálozása mód nélkül szaporitaná a hagyatéki tárgyalásokat és ezeknek költségei igen megterhelnék kis vagyonukat.

Ezen tekintetek, ugy *Torontál és Temes* megyék közönségének, volt határőrvidéki lakosságuk érdekében a képviselőházhoz intézett felterjesztései, „melyek a házközösségi élet és viszonyok közelebbi megfigyelése s ugyszólván, mindennapi tapasztalatok alapján, *igen meggyőzöen* ecsetelték a fejenkinti osztály *feltétlen*

---

kielégitése fejében átengedett birtokrészek eladásához a házk. valamennyi jogosult tagja hozzájárult, nyilvánvaló, hogy közös elhatározással közös tulajdonról rendelkeztek s eszerint Jéhl János a maga törvényes osztályrészét tényleg még ki nem kapta. Miután pedig erre az osztályrészre az 1885: XXIV t.-c. 29 §-ában előirt módon és időben több rendbeli, jelzálogilag is biztositott követelést jelentett be: nevezett családtagnak erről való, a hitelezők esetleges károsodására vezető lemondása figyelembe nem vehető. (1898. aug. 30)

keresztülvitelének hátrányát", az igazságügyi bizottságot azon meggyőződésre vezették, hogy a szülő és gyermekei közti természetes viszony fentartása, az eddig szerzett jogok figyelembe vétele s a vagyon nagyobb szétdarabolásának megakadályozása végett, tehát *ugy jogi, mint erkölcsi és nemzetgazdászati szempontból helyesebb,* legalább az atya és gyermekeire nézve *azon kivételt* tenni, hogy ezek osztályrésze *együttesen adassék ki az atyának,* de egyuttal a gyermekek kizárólagos örökösödési *joga biztosittassék.* Épen a családi élet önálló fejlődése érdekében azonban szükséges volt a már *külön családot képező gyermek javára is megadni azt a jogot,* hogy osztályrésze külön adassék ki; miből önként következik, hogy az eként kielégitett gyermeket azon vagyonban, mely nagyobbára a többi gyermekek — virtuális — osztályrészéből áll, örökösödési jog nem illetheti meg; — mig az atyának utóbb született gyermekei, az atyjuk tulajdonát képező vagyonban való öröklésből annál kevésbbé zárhatók ki, minthogy a házközösség tovább fennállása esetén, ők is egyenjogu tagok lettek volna. A gyermekek osztályrészeinek az atya tulajdonába adása és azoknak *együttessége fokozza a hitelképességet:* kevésbbé érinti a volt határőrök *választói jogát;* másrészt a gyermekek érdekei is meg vannak óva kizárólagos öröklési joguk bejegyzésével és a megterhelési és elidegenitési tilalommal. (28. §.)

Mivel pedig az osztályrészeknek ezen egyesitése nem szolgálhat harmadik személyek jogsérelmére: de az egyes házközösségi tag hitelezőjének az a joga, melynél fogva adósa osztályrészének végrehajtás utján kihasitását követelhesse, (1873: XXIX. t.-c. 4. §.) most már nem gyakorolható azon okból, mivel a házközösség megszüntetése következtében az atyának és gyermekeinek osztályrészei, *az atya tulajdonául* adatnak és irattatnak át a telekkönyvbe; — mivel tovább ezen átadás után csak az egész jószágtest terhelhető és vonható végrehajtás alá és sem az atya, sem az osztályostársak nem kötelezhetők arra, hogy egyikőjük adóssága miatt saját tulajdonuk is terheltessék és végrehajtás alá vonassék: határnap állapitandó meg, a melynek lejártáig az adós házközösségi tag jutaléka az idézett t.-cikk 4. §-a alapján, végrehajtásilag kihasittathatik; továbbá határnap volt megállapitandó arra is, ameddig a hitelező követelését bejelenteni köteles avégből, hogy az az osztálynál tekintetbe veendő lehessen; mert különben az az osztály szabályszerü megejtését nem akadályozza. Minthogy pedig a hitelezőnek csak arra van joga, hogy az adósa osztályrészéből keressen kielégitést; minthogy másrészt reá hátrány nem háromolhatik abból, hogyha ehelyett az osztályos társak többsége beleegyez abba, miszerint az egyesitett osztályrészek köttessenek le a hitelező követelésének biztositására: ama többségnek ime választási jog megadandó.

Az igazságügyi bizottság még más intézkedéseket is ajánlott a vagyon nagyobb mérvü szétdarabolásának korlátozására; nevezetesen: hajadonoknak és a házközösségből ki nem lépett, de jogosultan azon kivül élő, valamint a kilépett, de a vagyonra még igényt tartó tagoknak osztályrésze csak a többi tagoknak vagy többségüknek beleegyezése esetén adandó ki *természetben*; különben csak becsértékben; mert a hajadonok férjhez menetelükkor eddig csak jelentéktelen kelengyét kaptak és igy az osztályrészük becsértékének készpénzben kifizetésével előnyben részesülnek; a házközösségből kilépettek pedig, más pályát választván, kifejezést adtak annak, hogy magára a házközösségi ingatlanra nem reflektálnak. Továbbá még hivatalos beavatkozás esetén is meg van engedve, hogy az érdekeltek a vagyon becsértékét egyezségileg állapitsák meg és hogy egyik a másikat készpénzben elégitse ki; azután az is el van rendelve, hogy a házközösségi atyát és anyát, avagy a munkaképtelen tagot, osztályrészeik átengedése irányában, a többiek kötelesek eltartani. Végül az ingatlan szétdarabolásának odiumát a hivatalos beavatkozásról elháritja az, hogy a titkos osztályok, az érdekeltek spontán tényei, utólag jóváhagyatnak és igy a fejenkinti osztálykulcs alkalmazása mentől kisebb terjedelemre szorittatik.[1])

* * *

Ezen indokokon alapulnak a törvény utóbb annyi visszásságra vezető 25. §-ának, valamint a 26–41. §-ainak intézkedései, amelyeket a következőkben vonunk össze.

A hivatalos beavatkozáskor még élő atyának és gyermekeinek a házközösségi vagyonból járó jutalékai az atya *tulajdonába* adatnak át, oly megszoritással, hogy ugy a saját, mint gyermekei jutalékában: egyedül gyermekei, illetőleg unokái örökösödhetnek a törvényes öröklés szabályai szerint. Ezen öröklési jog az apa tulajdonjogával egyidejüleg bekeblezendő, az atya által sem élők közt, sem halál esetére meg nem másitható és a nevezett leszármazók tagsági jogosultságának kérdésétől függővé nem tehető. Az apának ilyeténkép megszoritott tulajdonjoga, a gyermekei irányában fennálló tartási és nevelési kötelezettségen nem változtat. (25. §.)

Ezen szakasz rendelkezése kizárólag az apa javára szolgál; amiért is nem vonatkoztatható a még netán életben levő szépapára és nagyapára is, sem ezeknek leszármazók nélküli gyermekeire; minélfogva a szépapa, nagyapa, ennek leszármazóval nem biró gyermeke és atyátlan unokája vagy dédunokája teljes tulajdonul kapja ki lélekszám szerinti jutalékát. (26. §.)

A férjes vagy nős, de gyermektelen tagnak, a 25. §. dacára

[1]) Képviselőházi irományok id. helyen.

is, jogában áll követelni, hogy jutaléka ne az apjáéval és testvéreivel együttesen, hanem külön adassék ki tulajdonába; ámde, ha ez megtörténik, nincs többé joga sem neki, sem jogutódjainak, az apa nevén álló ingatlanokból további osztályrészt, öröklés cimén követelni; mert már kielégittetvén, apjának hagyatéka a többi gyermekeket vagy ezek leszármazóit illeti. (27. §.)

Az apa nevén álló és a 25. §-ban foglalt korlátozással terhelt ingatlant, csak az igényjogosult nagykoruak beleegyezésével és a jogosult kiskoruak képviselőinek a gyámhatóság által jóváhagyandó hozzájárulásával szabad elidegeniteni vagy megterhelni. A jogosultság az osztálylevéllel vagy családi értesitővel igazolandó, amely bélyegmentes. A 25. §-szal terhelt ingatlanokra végrehajtást csak közadóbeli tartozások, vagy már a házközösségi vagyon felosztása előtt bekebelezve volt magánkövetelések behajtása végett lehet vezetni; kivéve, ha az ily követélések zálogjogának bekeblezésébe az összes érdekeltek az osztály alkalmával vagy később beleegyeztek. A gyámhatóság, ha az apa nem gondoskodik kiskoru gyermekei tartásáról és neveléséről, az e részbeli költségek biztositására, jogositva van a 25. §-szos ingatlanok haszonélvezetét zár alá venni. (28. §.)

Az 1873: XXIX. t.-cikk 4. §-ában adott azon jog gyakorlására, miszerint a hitelezőnek jogában áll, adósának a házközösségi vagyonból megillető jutalékát kihasittatni, a törvény 29. §-a határidőt szab; ennélfogva a hitelező tartozik követelését az *első határnapig,* amelyen a házközösségi vagyon megszüntetése végett létrejött egyezség megerősitése, vagy hivatalos beavatkozás esetén az osztály kérdése tárgyaltatik, a szolgabirónál bejelenteni, amennyiben a hitelező a kihasitási joggal már előbb nem élt volna. A hitelezővel és adósával szemben azután a többi jogosultak, ha többségük a bejelentett adósságot nem akarná az összesitett osztályrészek terhe gyanánt elfogadni, az adós osztályrészének külön kiadását, azaz — csupán tulajdoni részaránymegállapitásnál — a megfelelő hányadnak az adós nevére iratását követelhetik. Ezen esetre is áll az, hogy az ekép elkülönitett és kielégitett adósnak nincs többé jussa az apja nevén álló 25. §-szos birtokra. A fenti határidőig be nem jelentett követelés behajtása végett nem áll többé jogában a hitelezőnek sem az apa és gyermekei részére együttesen kiadott osztályrészekre végrehajtást vezetni, sem adósának osztályrészét kihasittatni. (29. §.)[1])

---

[1]) 1898: 207. A m. k. k. i. b. a panaszt, mint alaptalant elutasitja. Indokok: A Ph. Fischer és Löwy cég azért emelt panaszt, mivel a szóban forgó házk. megszüntetése s vagyonának felosztása alkalmából, a cég adósa vagyonjutalékot nem kapott. Tekintettel arra, hogy a hitelező cég ez ügyben közbenjárt ügyvéde az 1885: XXIV. t.-c. 29. és az ezen törvényre vonatkozó 1886. november 20-án kiadott végrehajtási rendelet 19. §-ához képest kellő időben kézbesitett idézés dacára meg nem jelent igényei érvényesitése végett a kérdéses házk. vagyon felosztása tárgyában tartott I. foku tárgyaláson; — tekintettel

Logikailag ide tartozik a törvény 56. §-ának második bekezdése, amely szerint a hitelezők az adós osztályrészének kihasitására vonatkozó jogukat csak az egyezség megerősitése vagy a hivatalos beavatkozás melletti osztály megtétele végett kitüzött *első* tárgyalási határnapig vehetik igénybe. Ezen módositást az igazságügyi bizottság szurta be és megokolja ezt azzal, hogy mihelyt a házközösség megszünik, és pedig akár ugy szünik meg, hogy a vagyon tényleg felosztatik, akár ugy, hogy a tagok, hányadaik megállapitása mellett, vagyonközösségben maradnak, ezen vagyonközösségre az általános magánjog és a végrehajtási eljárás szabályai lévén alkalmazandók, a hitelező az emlitett jogot többé nem gyakorolhatja; de elkerülhetetlenül szükséges volt ezen jog gyakorlását még előbbi és pedig az osztályozási eljárás előtti időre korlátozni; minthogy különben, ha a kihasitás az osztály tárgyalása alatt is igénybe lenne vehető, az osztály létesitése, főleg ott, ahol a felek továbbra is vagyonközösségben kivánnak maradni, megnehezittetnék.

A 30. §. értelmében szabály az, hogy a jogosultan házközösségen kivül élő, vagy jogosultan kilépett, de ki nem elégitett tagok és a hajadonoknak osztályrésze ne természetben adassék ki, illetőleg tulajdoni részarányuk ne kebleztessék be; hanem készpénzben, becsü alapján elégittessék ki és pedig nagykoruságuk elértekor, avagy, ha a felek máskép nem egyeztek ki, legkésőbb öt év alatt, negyedévenkint előre esedékes 5%-os kamattal. Ezen végkielégités zálogjoga az osztály telekkönyvi keresztülvitelével egyidejüleg bekeblezendő és más megállapodás hiján, a jutalék aránya szerint terheli az illetőket. (30. §.)[1])

---

arra, hogy e tárgyaláson megállapittatott, miszerint e házközösségben már 25 éves titkos osztály áll fen, melynek alapján és értelmében az ahoz tartozó vagyon az arra jogosult házk. tagok közt felosztva, azoknak tényleges birtokában is van, tehát a titkos osztály az 1885: XXIV. t.-c. 42 §-a értelmében a házk. megszüntetése alkalmából érvényre emelendő; — tekintettel arra, hogy panaszos cég adósa ezen alkalommal vagyonjogosult házk. tagnak el nem ismertetett; — tekintettel végül arra, hogy az osztálylevél az I. foku tárgyaláson létrejött megállapodástól semmiben sem tér el: az ellen tehát az 1885: XXIV. t.-c. 7. §. 2. bekezdése szerint nincs is jogorvoslatnak helye: a biróság a panasznak helyt sem adhatott s azt, mint alaptalant, el kellett utasitani. (1893. március 1.)

[1]) 1898: 1583. A m. kir. k. i. b. Kiss férj. Horváth Teréz panaszának helyt nem ad a tekintetben, hogy a homolici 246. számu Kiss-féle házk. vagyon felerésze neki természetben adassék ki; mert a házközösségen kivül élő családtagok — az 1885: XXIV. t.-c. 30. §-a értelmében vagyonjutalékukat nem természetben kapják ki, hanem annak becsértékével készpénzül elégitendők ki; minthogy pedig panaszos, férjhezmenetelével a házközösségből tényleg kilépett: csupán készpénzbeli kielégitésre van igénye (1898. aug. 2.)

1897: 333. A m. k. k. i. b. a felebbezést, helyesebben panaszt mint alaptalant, elutasitja. Megokolás. Miután a panaszló már több, mint 30 éve él a házközösségen kivül,— amint ezt a »házközösségi összeirási kivonat« igazolja, — s ezzel a határőrvidékre vonatkozó alaptörvény 47. §-a értelmében, annak ingatlan vagyonában való részesedésre igényét elvesztette; miután továbbá élő tanu vallomása szerint, panaszló a házközösségből való kilépésekor osztályrésze fejében készpénzül kielégitést nyert; miután végül a szóban forgó hk. megszüntetése és vagyonának felosztása ügyében 1896. évi október 3-án tartott tárgyaláson megállapittatott, hogy ezen házközösségi vagyonra nézve a hk. jogosult tagjai között egyezség nem jött létre, minélfogva a jelen panasziratat kapcsán bemutatott osztályegyezmény semmisnek tekintendő; s mivel az ugyanezen panasziratthoz csatolt,

A házközösségi atya vagy anya, avagy elaggott, vagy munkára képtelen más tagja, aki csak saját osztályrészét kapja ki, ezen osztályrész tulajdonán kivül, a többi jogosultaktól kellő eltartást, vagy e czélra megfelelő pénzbeli évi járadékot is követelhet,

1880. évi szeptember hó 6-án kelt Blumberg-féle nyilatkozat nem igazolja azt, hogy a panaszló a panasztárgyát képező határozattal megszüntetett házközösségnek a vagyonban való részesedésre jogosult tagja maradt volna: az alibunári hk. főszolgabiró a keviszöllősi Mancsal-féle 4. számu hk. megszüntetése alkalmából 1896 évi október 3-án 2069. sz. a. hozott határozatában a házközösségi vagyonra nézve a tulajdonjog arányát helyesen, a törvényes rendelkezéseknek megfelelőleg állapitotta meg, minélfogva a k. i. b. hk. albizottságnak ezen eljárást helybenhagyó, f. é. február 11-én 240. sz. a. hozott határozata ellen benyujtott panaszt ez a biróság figyelembe nem vehette, hanem, mint alaptalant, el kellett utasitania. (1897. junius 16.) Tm. k. i. b. 169/897.

1897: 585. A m. k. k b. a panaszt elutasitja Mert az 1885: XXIV. t.-c. 30. §-a szerint a jogosultan házközösségen kivül élő, vagy a jogosultan a házközösségből kilépett, de a házközösségi vagyonból igényeikre nézve ki nem elégitett tagoknak az őket megillető osztályrész csak az esetben adandó ki természetben, ha a házközösség többi tagja vagy azok többsége abba beleegyezik; ellenkező esetben ingatlan osztályrészük becsára fizetendő ki. Miután panaszló az I foku tárgyalás alkalmával a maga osztályrészét készpénzben kérte megállapittatni és kiadatni; a házközösséghez tartozó vagyon pedig a a fennállott titkos osztály és ebből folyó tényleges birtoklás alapján az arra jogosultak között felosztatott: a hk. megszüntetése ügyében eljárt hk. szolgabiró a törvény fentebb idézett rendelkezésének tett eleget, midőn a panaszszal megtámadott II. f. határozattal helybenhagyott határozatában panaszló osztályrészét az arra jogosultak beleegyezésének hiányában, a hk. vagyonnak becsértéke alapján készpénzben állapitotta meg. Ugyanitt kimondatik, hogy a k. i. biróság a panaszt érdemleges tárgyalás alá vette, bár az nem az 1896: XXVI. t.-c. 85. §-ában és az 1896: 21973/M. E sz. a. kibocsátott végrehajtási rendelet 8. pontjában megjelölt helyen, t. i. közvetlenül a közig bizottságnál nyujtatott be; miután a biróság meggyőződött arról, hogy panaszos fél erre nézve, a panaszlott határozat kihirdetésekor, az eljárt h. k. tb. főbirótól kellő utbaigazitást nem nyert. (1897. aug 9.) Sosztrián-féle 279. h. petrovószelói hk. ü. 1897/180.

1898: 481. A m. k. k. i. b. a panaszt, mint alaptalant elutasitja. Megokolás: A határőrvidéki alaptörvény a házk minden tagjától megköveteli, hogy az abban rá eső kötelességeket teljesitse s tiltó rendszabályokkal állja utját annak, hogy a családtagok magukat ezen kötelességek alól kivonhassák, a házközösséget szabad tetszésük szerint elhagyhassák. Igaz ugyan, hogy ezen törvénynek az 1. f határozat indokolásában idézett 22. §-a kifejezetten csak a férfiakról rendelkezik, ezek javára állapitván meg a jogosultságot, a házk. vagyonban való részesedéshez s ezekre nézve mondván ki viszont a házközösségben való megmaradásnak a kötelezettségét. De az ezen § második bekezdésében, a házk. vagyon szempontjából a nők részére biztositott jogok kétségbevonhatatlanul magukkal hozzák az azokhoz füződő feltételeket, tehát — a fegyveres szolgálat kivételével — azokat a kötelezettségeket is, melyek a házk. férfi tagjaira nézve nyertek a törvényben kifejezést. Minden kétséget kizár ebben a tekintetben az idézett törvény 37. §-a, midőn kimondja, hogy a családtagoknak csak akkor szabad a házközösségen kivül látniok valamely kereset után, ha már elvégezték házi kötelességeiket, de akkor is csak a családfő engedélyével távozhatnak, s keresetök egy részét a házközösség javára kötelesek beszolgáltatni. Eszerint a házközösséghez tartozó családtagnak a távolléte csak abban az esetben tekinthető jogosultnak, ha erre a családfőtől engedélyt nyert. Panaszos Vlaviszavlyev Máca, a tárgyalási iratokból, sőt saját beismeréséből is kitetszőleg, már 20—25 év előtt elhagyta férjét, és a házközösséget, melynek kizárólag férje, illetve a vele kötött házasság révén vált tagjává, s mivel sem azt, hogy erre a családfőtől, a jelen esetben férjétől, engedélyt kapott volna, — sem azt, hogy a házközösségbe való visszatérést csak meg is kisérlette s evégből férje állitólagos bántalmazásai, üldözései ellen illetékes helyen megtorlást és védelmet keresett volna, — nemcsak hogy nem igazolja, de nem is állitja; panaszos nőt jogosulatlanul távollevőnek kell tekinteni. Minthogy pedig az 1885: XXIV. t.-c 30. §-a szerint a házk. vagyonából még ki nem elégitett távollevő családtagok csak abban az esetben részesithetők megfelelő jutalékban, ha jogosultan élnek a házközösségen kivül; minthogy eszerint az antalfalvi főszolgabiró 1897 május 29-én 1203. sz. a. hozott határozata, melylyel V. Mária, mint jogosulatlanul távollevő, a házk. vagyonból kizáratott, nemkülönben a megyei közig. bizottság házk. albizottságának ezt helybenhagyó, 1897. december 28-án kelt II. f határozata a felhozott törvényes rendelkezésnek megfelelvén, teljes mértékben indokoltak; a panaszt a biróság figyelembe nem vehette s mint alaptalant el kellett utasitani. (1898. március 29.)

1897: 994. A m k. k. i. b. a panasznak helyt nem ad. Indokok: A sérelmesnek

amely szolgáltatás vagy járadék, vagy egyezségileg, vagy hatóságilag megállapittatik és az osztálylevél telekkönyvi foganatositásával egyidejüleg biztosittatik. A munkaképtelenség tiszti orvosi bizonyitványnyal igazolandó. (31. §.)[1])

---

talált másodfoku, illetve az annak alapjául szolgáló elsőfoku határozat a tomásováci Halics-féle házközösséget felosztotta s a vagyont fele-felerészben az eddig házközösségben élt Halics Gligor (Gedeon) és ennek fia részére adta át korlátlan tulajdonul. Panaszos ezen vagyonból szintén kért részesedést; mert szülei és testvérei egykor ugyanezen házközösség tagjai voltak, valamint ő is. Panaszos azonban 1859. évben a házközösségből kiházasodott, eként megszünvén a h. k. tagja lenni, saját jogán ezért osztályrészre igényt nem tarthat, a szülei és testvérei által birt osztályrészekből pedig azért nem tarthat igényt, mert nevezettek 1887. julius 8-dik napja előtt, már mind végrendelet nélkül elhunytak, miáltal házközösségi jogosultságuk is megszünt s az őket illető vagyonrészek is magára a házközösségre szállottak át. A házközösség vagyona tehát csakis a felosztáskor létezett tagoknak volt átadható és abban panaszost nem lehetett részesiteni. (1897. okt. 19.)

[1]) 1898: 1276. A m. k. k. i. b. a panaszt elutasitja. Mert tekintettel arra, hogy a panaszirat beismerése szerint is, a jelen eljárás tárgyát képező Steringer-féle házközösségi vagyonnak titkos egyezmény alapján történt felosztása után, id. Steringer János a házközösségből kilépve, a maga egyéni osztályrészével hasonnevü második fiához, ezen házközösség II. családágának fejéhez költözködött, életfogytáig ennél lakott és nyert ellátást: különválasztott osztályrésze az 1885: XXIV. t.-c. 31. §-ának 1. és 40. §-ának 2. bekezdése értelmében kizárólag ezt a családágat illeti meg. Minthogy eszerint a k. i. b. albizottsága, panaszszal megtámadott határozatával a törvény imént felhozott rendelkezéseinek szerzett érvényt, a biróság ezt a határozatot érintetlenül fentartandónak találta s ennélfogva a panaszt, mint alaptalant el kellett utasitania. (1898. febr. 1.)

1898: 2314. A m. k. k. i. b. a panaszt, mint alaptalant elutasitja. Indokok: Özvegy Zsivár Paraszkiva a II. f. határozat ellen azért emelt kifogást, mert azzal helybenhagyatott az alibunári hk. tb. szolgabiró I. f. határozata, melyben özvegy Zs. Mária I. családbeli jogosult tag részére az őt megillető birtokjutalék természetben állapittatott meg, holott ez utóbbi arról az osztályegyezség alkalmával önként lemondott, csupán az élethossziglani eltartást kötvén ki annak fejében a maga részére. Panaszos kéri ennélfogva, hogy özv. Zs. Mária az osztályra jogosult házk. tagok sorából töröltessék s részére az őt megillető osztályrész fejében csupán az élethossziglani eltartás biztosittassék. Minthogy azonban a szóba hozott osztályegyezség jogerőre nem emelkedett és özvegy Zs. Mária, előbbi elhatározását megváltoztatva, az uj tárgyalás rendén, osztályrészét, teljes tulajdonjoggal, természetben kérte megállapittatni; — minthogy tagsági jogosultsága, tekintettel az 1885: XXIV. t.-c. 3. §-ára, minden kétségen felül áll; — minthogy ugyanezen törvény 31. §-a jogot ad ugyan a házk. elaggott, vagy munkaképtelen tagjának, hogy a neki jutott osztályrész tulajdonjogának átengedése mellett, a házk. többi tagja által való eltartathatását követelhesse, erre azonban akarata ellenére nem kényszerithető: a közig. biz. házk. albizottsága helyesen járt el, midőn az I. f. hatóság minden tekintetben törvényszerü határozatát változatlanul fentartotta. (1898. dec. 13.)

1898: 846. A m. k. k. i. b. a panasznak helyt nem ad. Indokok: Panaszlók a határozatnak azon részét tartják sérelmesnek, amely szerint az egyik házk. tagnak, R. Perszának osztályrészébe azon 109 frt be nem tudatott, amelyet magával vitt, midőn férjét elhagyta. A tárgyalási jegyzőkönyvben meg lett állapitva, hogy a kérdéses összeg R. Persza szerzeménye. Ezt panaszlók a tárgyalásnál maguk sem tagadták és panaszukat főleg arra alapitják, hogy nevezett nő a kérdéses összeget nem tisztességes uton takaritotta meg, mert azt eltulajdonitotta. Ezen állitásukat azonban panaszosok semmivel sem bizonyitják s a panaszukban, nevezett R. Persza erkölcsi életére nézve felhozottak nem képezhetnek törvényes okot arra nézve, hogy ez alapon a szerzés jogossága kétségbe volna vonható. Továbbá felderittetett az is, hogy a kérdéses 109 frt oly ingó vagyon, melyet Persza a házi teendők teljesitése után megmaradt szabad időben nem a házon kivül, de otthon szerzett; amelyhez az 1850. május 7-én kelt alaptörvény 37. §-ának első bekezdése első pontja szerint a házközösség fejének beleegyezése nem kivántatott. Ezeknél fogva és minthogy beigazolást nem nyert, hogy Persza a külön keresettől eltiltatott volna, vagy hogy keresményéből a házk. pénztára részére valami követeltetett volna, a panasznak hely nem volt adható. (1898. május 4.)

1898: 1114. A m. k. k. i. b. a torontálozorai takarékpénztár panaszát, nemkülönben Kovacsevics István igazolási kérvényét, mint alaptalant, elutasitja. Indokok: Panaszos takarékpénztár mint jelzálogos hitelező a II. f. házk. hatóság határozatát, melyben Kovácsevics Piáda a megszüntetési eljárás alá vett házk. fejének törvényes neje részére a házk. vagyon fele része kiadatni rendeltetik, azért támadja meg, mert ez a férjét és a

A 32. §. a házközösségbe .szabályszerüen fölvett, „beközösitett“ tagnak az osztályban való részesedésére nézve irányadóul a felvételi szerződést jelöli meg. Az ily fölvett egyénnek tehát a többi jogosultakénál több, vagy kevesebb joga lehet a házközösségi vagyonra.

A házközösségből ki nem lépett, de jogosultan azon kivül élő, — vagy jogosultan kilépett, de visszalépésre jogosultsággal biró tagnak a házközösségi vagyonra való társtulajdonosi joga épségben marad, föltéve, hogy még ki nem elégittetett; de ezen jogának gyakorlásában — egyezség esetét kivéve — egyedül készpénzbeli kielégitésre és pedig a vagyon állagának az ő *kilépésekor* létezett állapota szerint való aránylagos kielégitésére van utalva. Tehát a vagyon szaporulatára nincs igénye; ha azonban a vagyon megcsappant, az osztály megtételekor létező tényleges állapot az irányadó. A kilépett vagy közösségen kivül élő tag kiképzésére forditott költség — ha a többség ugy kivánja, — osztályrészébe beszámitandó. (33. §.)[1])

Az olyan tag, aki a házközösségen kivül él és valamely társtag jogaiba végrendelet alapján jutott, csupán a jogelődjének elhunytakor már megvolt házközösségi vagyonra bir igénynyel; ha pedig a vagyon megfogyott, az osztály alkalmával tényleg létező vagyonra. Ily esetben a szolgabiró kötelessége az elhunyt hagyatékára vonatkozó örökösödési eljárás állásáról részletes tudomást

házközösséget már 19 év előtt elhagyván. a mai napig jogosulatlanul azon kivül él. Ámde Kovácsevics István, az érdekelt családfő, az I. f. tárgyalás rendén fölvett tárgyalási jegyzőkönyvben foglalt nyilatkozata szerint maga beismeri, hogy Piadával fennállott törvényes házassága dacára, M. Kátát ágyasul magához vette, vele több gyermeket nemzett s mind e mai napig törvénytelen házasságban él. Ez késztette a törvényes hitvest az idegenné lett családi tüzhely elhagyására, mely lépését az erkölcsi kényszer nyomása teljes mértékben igazolja; a fenforgó körülmények között tehát a házközösségen kivül élése jogosultnak ismerendő el. Igazoltnak ismerte el nejének a házközösségen kivül élését maga az érdekelt családfő is, aminek bizonyságául szolgál Piadának jogi képviselője utján tett, a fentebb már emlitett jegyzőkönyvbe foglalt s a tárgyalás rendén meg nem cáfolt, a panasziratban pedig nem is érintett az az állitása, hogy a szóban forgó házközösség évek óta gondoskodik az ő ruházatáról s tartás cimén 7 éven át előbb 1, később 2 hold földet engedett át a házk. vagyonból az ő használatára és birtokába. Ellenben, a neki tulajdonitott lemondó nyilatkozat, melynek hitelessége tanuvallomásokkal sem volt bebizonyitható, az ellene támasztott nyomós kifogások és fenforgó kételyek miatt figyelembe nem vehető. Ezekből a ténykörülményekből K. Piadának, mint a házk. családfő törvényes nejének, tagsági jogosultsága minden kétséget kizárólag megállapitható lévén, a megye közig. bizottsága törvényesen járt el, midőn az ő részére a feloszlatott házk. vagyonának felerészét kiadatni rendelte s ehez képest a panaszt, mint alaptalant el kellett utasitani. (1898. junius 7.)

[1]) 1899: 1687. A m. k. k. i. b. a panasznak helyt ad és az I. f. határozatot emeli érvényre. Az I. f. hatóság ugyanis elutasitotta Vuicsin Mladent azzal a követelésével, hogy néhai Vuicsin Reveka lakodalmára és kelengyéjének bevásárlására forditott költség a jutalékból levonassék; — ezen rendelkezés helybenhagyandó volt, mert a házk. törvények nem tartalmaznak oly rendelkezést, mely szerint a házk. minden tagjánál egyaránt előfordulni szokott, tehát viszont általánosan kötelező közös terhet képező lakodalmi és ruházati költségek bármely családtagnak a jutalékából levonandók volnának; mert továbbá a II. f. határozatban hivatkozott 1873: XXIX t.-c. 8. §-a a jelen vitás esetre alkalmazást nem nyerhet, mert ugy ezen, valamint az 1885: XXIV. t.-c. 33. §-a értelmében a házközösségből jogosultan kilépett tagnak az osztály részébe, csupán a kiképeztetésére forditott költségek tudhatók be. (1899. junius 27.)

szerezni. az osztálynál ahoz alkalmazkodni és intézkedéseiről a hagyatéki, per esetén a per biróságát értesiteni. (34. §.)

Az osztály megtétele végett hivatalból beavatkozó szolgabiró mindenekelőtt az egyezséget kisérti meg és azt figyelembe köteles venni az eljárás bármely időszakában és fokozatában, de a véghatározat jogerőre emelkedése előtt mindig, tehát akkor is, ha a harmadfoku hatóság az alantas hatóságok határozatait bármely okból feloldja vagy megsemmisiti. (35. §.)

Az egyezség nem sikerülvén, a szolgabiró első sorban az iránt hallgatja ki a feleket: miképen akarják a házközösséget megszüntetni, tényleges felosztással-e, avagy csak a tulajdoni részarány megállapitásával? E részben a többség, még pedig a meg nem jelentek szavazatának hozzáadásával számitott többség dönt; azon elvnél fogva, hogy aki meg nem jelen, hozzájárultnak, a többséghez csatlakozottnak tekintetik. Egyedül az atyának áll jogában, a többség anna akarata ellenében, hogy ne történjék tényleges osztály, a maga és gyermekei illetőségének természetben kiadását követelni. Tényleges felosztás esetén, a szolgabiró mindenekelőtt azoknak az osztályrészét állapitja meg, kik a házközösségbeli többi taggal egyenlő jogosultsággal nem birnak; p. o. a kilépettekét. Ezután a házközösség többi tagjainak osztályrészei állapittatnak meg a 24. és következő §-ok elvei szerint. Tényleges felosztás esetén az osztályrész lehetőleg egy tagban hasitandó ki; ha a jogosultak meg nem egyeznek a fölött, hogy kinek-kinek mely tárgy adassék osztályrészül, sorshuzás döntsön. Ha a felek a fölosztáskor egyes tárgyak becsértéke tekintetében nem állapodnak meg: földadó alá eső ingatlanok becsértékének alapjául a kataszteri tiszta jövedelem, egyébként az elöljáróság becslése, avagy, ha ebben a felek meg nem nyugosznak, a szolgabiró által szakértők közbejöttével foganatositott becslés szolgál zsinórmértékül. A szakértői becsü költségét, ha ezzel az előbbi becsü nem módosul, az azt kérő viseli. (36. §.)[1]

Az eljárás *felfüggesztésének* van helye, ha valamelyik fél jogosultsága válik kérdésessé, vagy amiatt, mivel születésének törvényessége tétetett vitássá, vagy amiatt, mivel a végrendelet érvényessége támadtatott meg. Ha a vitás kérdés iránt még nincs per

---

[1]) 1898: 2167. **A m. k. k i. b. az alsófoku határozatokat feloldja és a Vermesán-féle számosi házközösségnek egyik, jogosultan azon kivül élő tagja részére megállapitott jutalék becsértékének igazolására nem tartja elégségesnek az adó- és becslési bizonylatot, hanem az értéknek szakértő becsüsök által megállapitását rendeli el; mert az 1885: XXIV. t.-c. 36. §-ának végbekezdő pontja értelmében a házk. osztályban érdekelt feleknek az esetben, ha a kataszteri jövedelem alapján megbecsült ingatlanok becsértékével megelégedve nincsenek, s az azon alapon kiszámitott becsárakat el nem fogadják, joguk van szakértők alkalmazásával eszközlendő becslést követelni. S ezen követelésnek érvényesitése a fenforgó esetben annyival is inkább jogosult; mert a bemutatott községi bizonyitvány szerint, a kataszteri jövedelem alapján értékelt ingatlanok jelentékenyen nagyobb értéküeknek nyilvánittatnak, mint amilyen értékben azok panaszos nő osztályrészének készpénzben való megállapitásánál figyelembe vétettek. (1899. január 4.)**

folyamatban, a szolgabiró határozza meg, hogy melyik fél utasittatik perre; ő állapitja meg a harminc nap alatt benyujtandó kereset be nem adásának következményeit. Az ily keresetek, ha csak házközösségi tagok jogait érintik, vagy azok és olyanoknak vélt személyek közt folynak, gyors lebonyolitás érdekéből, *sommás eljárásra* és elsőfokulag a járásbirósághoz utaltattak, még ha különben rendes perutra tartoznának is és ha rendes birói illetőségtől eltérésnek helye sem volna. A szolgabiró az *eljárás folytatása* iránt hivatalból intézkedik, ha a harminc napi határidő lejárt és a kereset beadása hivatalos felzet bemutatásával nem igazoltatott: valamint ha a felek bejelentik, hogy a kereset kellő időben megindittatott és végérvényes elintézést nyert. Függőben tartandó az osztály iránti eljárás akkor is, ha valamely házasság érvénytelenitése iránt per van folyamatban, amelynek kimenetelétől függ egyik vagy másik fél tagsági jogosultsága: ha csak a felek közt az ily tag osztályrészének kiadása vagy biztositása tekintetében más megállapodás nem jött létre. (37. §.)

A szolgabiró az eljárás befejezése után kihirdeti határozatát, ennek jogerőre emelkedése után kiállitja az osztálylevelet, kihirdeti s ezt — szintén jogerejüvé válta után — záradékával ellátva, az osztály keresztülvitele végett a telekkönyvi hatósághoz hivatalból átteszi. (38. §.)

A szolgabiró hatáskörébe tartozik elsőfokulag határozni azon esetben is, midőn a jogosultan közösségen kivül élő, vagy abból jogosultan kilépett tag, vagy valamely házközösségi tagnak végrendeleti jogutódja nem nyugszik meg a községi elöljáróság jelentésében; vagy ha a kiképzési költségek tekintetében a kilépett tag és a többi társtulajdonosok közt egyezség nem jött létre. (39. §.)

Ugyancsak a szolgabiró dönt elsőfokulag a házatya, házanya, az elaggott vagy munkaképtelen tag eltartására vonatkozó kérdésekben, ha ez iránt nem létesül egyezség. Az ily eltartásra jogosult tag osztályrészének tulajdonjoga a házközösség azon társtulajdonos tagjait vagy tagját illeti, akik az eltartásra vállalkoztak vagy köteleztettek. (40. §.)

A jogerős szolgabirói határozat, illetőleg a végérvényes felsőbb hatósági határozat, az abban megállapitott kötelezettség teljesitésére, a végrehajtási eljárásról szóló 1881: LX. t.-c. 1. §-a értelmében végrehajtható közokirat erejével bir. A végrehajtás elrendelése — összegre való tekintet nélkül — azon járásbiróság hatásköréhez tartozik, melynek területén az illető házközösség fennállott. (41. §.)

* * *

A törvénynek egyetlen szakaszból, a 42. §-ból álló harmadik része a titkos osztályokról intézkedik, kimondván, hogy az ilyen.

a házközösség ingó és ingatlan vagyonára nézve, hatóság közbejötte nélkül létrejött osztályok, a törvény hatályba léptétől számitott *két év* alatt a községi elöljáróságnak, ezen idő letelte után pedig az illető házközösség megszüntetésére vonatkozólag hivatalos beavatkozás folytán elrendelt ***tárgyalásnak elsőfoku hatósági befejezése előtt***, a szolgabirónak bejelentendők. Ha az ilyen titkos osztályok tényleges birtoklással befejeztettek, azoknak alapján a szolgabiró az osztálylevelet épen ugy kiállitja, mint egyezség esetén s annak telekkönyvi keresztülviteléről szintén hivatalból intézkedik. Ha azonban az ily titkos osztályok a mondott határidőben be nem jelentettek, azok — kivéve, ha a felek a további eljárásnál kölcsönösen beleegyeznek, többé figyelembe nem vehetők.

A miniszteri javaslat a titkos osztályokat, noha azok sem törvényen, sem rendeleten nem alapulnak, szintén épségükben fentartotta, ha róluk kiderült, hogy a felek szabad akaratából folytak és barátságos egyezség eredményei: ezen következtetést az osztályrészeknek tényleges birtokba vételéből mondotta ki legjobban bebizonyitottnak. Ez nem egyéb, mint természetes folyománya a 11. §-ban kimondott annak az elvnek, hogy az osztály a jogosultak közt egyezségileg, bármely, szabadon választható kulcs szerint eszközölhető; nem volna tehát értelme annak, hogy a hatóság ne erősitsen meg egy már rég titokban létrejött osztályt, amelyet az érdekeltek tényleg foganatositottak. Mindazonáltal a min. javaslat a bejelentésre csak egy évi határidőt szabott és ennek letelte után, még a hivatalos beavatkozás esetén tartott tárgyaláson sem tartotta figyelembevehetőknek a be nem jelentett titkos osztályokat (természetesen ismét a felek kölcsönös egyetértésének esetét kivéve).

A képviselőház igazságügyi bizottsága a javaslaton e tekintetben nem változtatott, csak a bejelentési határidőt emelte föl két évre és indokolásában annyit emlitett föl, hogy a titkos osztályok érvényességének elismerése nagyon megkönnyiti a házközösségek megszüntetését és sok esetben fölöslegessé teszi a hivatalos beavatkozást.[1])

A javaslat képviselőházi előadója pedig a titkos osztályok érvényességének elismerését, a törvényjavaslat ama főelvére vezette vissza, hogy a megszüntetésnél a felek szabad akaratának mentől tágabb tér engedtessék.[2])

A részletes tárgyalás közben e szakasznál felszólalt *Dániel Ernő* és utalt arra, hogy egész járások, egész községek vannak, ahol minden házközösségi vagyon titkos osztály alapján osztatott fel. Ezen oknál fogva szükséges, hogy ezen titkos osztályok érvényesülése körül a legnagyobb liberalizmust fogadjuk el, a leg-

---

[1]) **Képviselőházi irományok id. helyen.**
[2]) **Képviselőház naplója id. helyen.**

szélsőbb határig menjünk el. Módositványt ad be tehát, arra irányulót, hogy a titkos osztály bejelentésének határideje, a hivatalos eljárás befejezése előtti időig terjesztessék ki. E módositványhoz a kormány és az előadó is hozzájárultak és igy ment az át a törvénybe.[1])

* * *

[1]) U. o. 185. l.

1897: 332. A m. kir. közigazgatási biróság a felebbezést, helyesebben panaszt, mint alaptalant elutasitja. Megokolás: Tomics Todor a megszüntetett házközösség vagyonának felerészét követelvén, állitólag fennálló titkos osztályra hivatkozik s ez alapon az I. és II. fokon hozott egybehangzó határozatok feloldásával, az eljárást ujból kéri megindittatni. Ámde az 1885: XXIV. t.-c. 42. §-a szerint a titkos osztályok csak abban az esetben vehetők figyelembe, ha a házk. megszüntetése iránt meginditott tárgyalás első foku befejezése előtt jelentetnek be az eljáró szolgabirónak, vagy a felek között erre nézve kölcsönös megegyezés jön létre; minthogy pedig ezuttal ezeknek az eseteknek egyike sem forog fen, az eljárt illetékes házk. tb. főszolgabirónak a megszüntetendő házközösség vagyonában való részesedés arányát, az id. t. 3. §-a értelmében igényjogosultak között u. a. t. 24 és 25. §-ai szerint kellett megállapitania. (1897. junius 16.)

1897: 334. A m. k. k. i. b. a panaszt, mint alaptalant elutasitja. Mert a tárgyalás rendén beigazoltatott, hogy a panaszlott eljárással megszüntetett Nikodin-féle hk. tagjai három családágra oszolva, már 17 év óta titkos osztályban élnek; ennélfogva az eljárt hk. főszolgabirónak, a hk. vagyonának felosztásánál, az 1885: XXIV. t.-c. 42. §-ának rendelkezéséhez kellett alkalmazkodnia s ehez képest a II-ik, Nikodin Juon-féle ágat is tulajdonosul kellett a megfelelő birtokjutalékban részesitenie. (1897. junius 16. Nikodin-féle ozorai 569. sz. hk. Tm. k. b. 159/897.) Ezen ügyben a másik két családág felebbezett azon az alapon, hogy a második ág Dálya Stefán ozorai lakos jelenlétében azon megállapodásra lépett az I. és III. ággal, hogy a II. ág birtokjutalékát csak életfogytiglani haszonélvezetül nyeri és evégből esküt is kinál, de ez nem tartatott elégséges és alkalmas bizonyitéknak.

1897: 574. A m. k. k. i. b. a panaszt elutasitja; mert a tárgyalás rendén megállapittatott s az érdekeltek által is elismertetett, hogy a megszüntetett oppovai 384. számu Gaszilov-féle házközösség vagyonára nézve a jogosult két családtag között az 1885: XXIV. t.-c. hatályba lépte előtt keletkezett (17 éves) titkos egyezség állott fen: minélfogva a vagyon az id. t.-c. 42. §-a értelmében a titkos osztály és az ezen alapuló tényleges birtoklás szerint volt közöttük felosztandó. Gaszilov Gyókának tehát az a kérelme, hogy a hk. vagyon lélekszám arányában osztassék fel, a törvény rendelkezésébe ütközvén, figyelembe vehető nem volt (1897. aug. 4.)

1897: 858. A m. k. k. i. b. a panasznak helyt nem ad. Indokok: Az antalfalvi főszolgabiró, mint elsőfoku házközösségi hatóság a perlaszi 86. számu Bujkov-féle házközösséget a négy családtag között a 15 év óta fennálló titkos osztály alapján szüntette meg. Ez ellen a második családág három tagja azon cimen felebbezett, mert az első családág a törzsház és ehez tartozó házhely felerészére nézve, minthogy földdel elégittettek ki, igénynyel nem birnak. Az elsőfoku határozatot helybenhagyó II. f. határozat ellen beadott panaszbejelentésben ujabb indok felhozva nincsen. A panaszt elutasitani kellett; mert az a körülmény, hogy az első családág a ház és házhely felét tényleg 15 év óta birtokolja és ezt a szavazattal biró családtagok is elismerték, már önmagában kizárja panaszlók állitásának valóságát, annál is inkább, mert a kielégités egyenértékéül állitólag szolgált 2 hold földet az első családtag nem birtokolja és ilyen részére az osztályban nem lett kihasitva. (1897. aug 31.)

1897: 1884. A m. k. k. i. b. a panaszt, mint alaptalant elutasitja. Mert tekintettel arra, hogy az I. f. tárgyalás rendén beigazolást nyert, sőt panaszos is beismerte, hogy az 1886. évben megszüntetési eljárás alá vett Rádics féle házközösség vagyona, ezen eljárást megelőzőleg már több év óta titkos osztály alapján a házközösség két családága között fel osztva és mindkét ág a maga részét tényleg birtokolta is; tekintettel arra, hogy midőn az I. fokon eljárt pancsovai hk. tb. főszolgabiró a hk. megszüntetése alkalmából a beigazolt titkos osztályt emelte érvényre, panaszlónak a házközösségi vagyonból azt juttatván osztályrészül, aminek tényleg birtokában volt, s a hk. II. f. hatóság ezt a határozatot helybenhagyta, mindkét fokon az 1885: XXIV. t.-c. 42. §-ának a rendelkezését foganatositották. (1898. február 15.)

1898: 1812. A m. k. k. i. b. a hitelező Haidegger Ödön panaszát, mint alaptalant elutasitja; mert a panasz tárgyát képező II. f. határozattal helybenhagyott vagyonfelosztás az első tárgyalás alkalmával, — melyen panaszos megidéztetése dacára, sem személyesen meg nem jelent, sem nem képviseltette magát, — a házk. jogosult tagjai által egyértelmüleg beismert és senki részéről kétségbe nem vont titkos osztály alapján haj-

A törvény negyedik része vegyes intézkedéseket tartalmaz, amelyek közül elvi jelentőségü az, hogy az igazságügyi bizottság azt a kérdést, valjon à közigazgatási eljárás befejeztével megengedhető-e az osztálylyal elégedetlen félnek a *birói ut?* — *tagadólag* eldöntendőnek véleményezte és ezen véleményét a következő megokolásra fektette: *„Kivételes magánjogi állapot megszüntetéséről van szó,* melynek alakulását a katonai határőri rendszer idézte elő; oly kivételes magánjogi állapotéról, amely azzá nem tisztán jogi, hanem határőri és közigazgatási szempontok belevonásával, a katonai s később közigazgatási hatóságok kezében fejlődött ki; s ezen okból is kiválóan a közigazgatósági hatóságok hivatvák segédkezet nyujtani, amaz állapotból való kibontakozásra. *Nem lehet tehát az ily viszonyokat szorosan csak jogi tekintetek szerint elbirálni, azokra minden stádiumban a jogi formákat szigoruan alkalmazni s eként* **utólag** *sem lehet az ily ügyeket a biróság elé utasitani.* Egyébként tekintetbe kell még venni, hogy egész vidék jogviszonyainak általános átalakitása forog kérdésben s az osztály a házközösség megszüntetése végett *mielőbb* eszközlendő; és ennek a foganatositás után leendő felforgatása felette *nagy bonyodalmakat okozna;* -- hogy továbbá a birói ut fentartásával *számtalan perre* nyujtatnék alkalom, minek következtében azon a vidéken, hosszu időre, *a birtokviszonyban nagymérvü bizonytalanság állana be,* a jelen törvénynyel elérni célzott jogviszonyok helyett. Nem tagadható meg azonban a törvény rendes utja, sérelmük orvoslására azoktól, kik az osztálynál mellőztettek s kik meg nem idéztetésük miatt az osztályra egyáltalában be nem folyhattak.[1])

Ezen indok elfogadásával mondotta ki aztán a törvény 45. §-a, miszerint a házközösség megszüntetése tárgyában hozott és jogerőre emelkedett határozat végérvényesen kötelező s ellene sem a közigazgatási eljárás megujitásának, sem a törvény rendes utjának nem lehet helye; — hogy azonban az eljárásra szabályszerüen meg nem idézett vagy tudvalevő lakásuk elhallgatása mellett hirdetményileg megidézett tagok, vagy valamelyikőjüknek törvényes, de mellőzött képviselője — hacsak a hiba utólag helyre

---

tatott végre. Tekintettel pedig arra, hogy az 1885: XXIV. t.-c. 42. §-a értelmében az ilyen osztályok, ha törvényes időben jelentetnek be az illetékes I. f. hatóságnak, föltétlenül figyelembe veendők s az osztálylevél azoknak megfelelőleg állitandó ki: az I. és II. f. egybehangzó határozat ellen törvényesség szempontjából, még ha azokból a hitelezőnek kára származik is, — jogosult kifogás nem tehető (1898. aug. 30.)

1899: 294. A m. k. k i. b. a panaszt, mint alaptalant elutasitotta; mert az 1885: XXIV. t.-c. 42. §-a értelmében, a megszüntetési eljárás alá vont házközösségben fennállott, kellő időben és helyen bejelentett titkos osztályok, amennyiben ezek az egyes osztályrészek birtokbavételével tényleg foganatosittattak is, az illetékes I. f. házk. hatóság által a házk. feloszlatása alkalmából feltétlenül figyelembe veendők és telekkönyvi keresztülvitelük hivatalból eszközlendő. (1879. óta tényleges birtokbavétellel végrehajtott titkos osztály.)

[1]) Képviselőház irományai id. helyen.

nem hozatott, — a közigazgatási uton hozott végső határozat jogerőre emelkedésétől számitott *három év alatt* az osztálynál mellőzött igényeiket a törvény rendes utján érvényesithetik. A törvény e tekintetben nem határozza meg és nem határolja körül a hatáskört és az illetékességet; nagyon természetes tehát, hogy a törvény rendes utjára terelt osztály- és aránybeli igény illetékességére a törvénykezési rendtartásnak szabályai szolgálnak zsinórmértékül: következőleg az igény pénzbeli értékéhez képest irányzódik a járásbiróság, avagy a törvényszék kompetenciája: ötszáz forinton alul a járásbiróság, azonfelül a törvényszék lévén illetékes. (1893: XVIII. t.-cikk 1. §. 1. p.)[1])

A többi vegyes intézkedések rövid foglalatja a következő:

A jogosultak társaikat osztályrészeikre nézve készpénzben is kielégithetik és ha erészben egyezség jött létre, az osztálylevél ily értelemben állitandó ki. (43. §.)

Az osztálylevél alapján az ingó vagyont, szükség esetén, a községi elöljáróság adja át az illetőknek. Ép igy az ingatlant is, ha a felek valmelyike kéri, és ekkor az egyes részeket, szükség esetében, szakértő közbejöttével hasittatja ki, a szolgabiró pedig, szintén kérelemre, a kihasitást más szakértővel felülvizsgáltatja és a hiányokat kiigazittatja. (44. §.)[2])

---

[1]) 1897: 1167. A m. k. k. i. b. a panaszt érdemleges tárgyalás mellőzésével visszautasitja. Indokok: A felterjesztett ügyiratokból kitetszőleg a révaujfalusi 961. számu Sztoján-féle házközösség megszüntetése folytán a pancsovai járás tb. főszolgabirája által 1896. február hó 5-én 154. tk. sz. a. kelt határozattal megejtett s Torontálmegye közigazgatási bizottsága házközösségi küldöttsége által 1896. évi aug 28-án 58. sz a helybenhagyott osztály, az 1885: XXIV. t.-c. 53 §-ának rendelkezéséhez képest a m. kir. belügyminiszteriumnál alakult tanács által is helybenhagyatott s igy az a fennálló törvények értelmében jogerőre is emelkedett. Minthogy pedig az 1885: XXIV. t.-c. 45. §-a értelmében a hk. megszüntetése tárgyában hozott és jogerőre emelkedett határozatok a hk. tagokra nézve végérvényesen kötelezők, s ezek ellen sem ujabb közigazgatási, sem a törvény rendes utján való eljárásnak helye nincs; ennélfogva a Torontálmegye közig. bizottságának hk. küldöttsége fent idézett határozata ellen emelt panaszt annak érdemleges tárgyalása nélkül annál is inkább vissza kellett utasitani; mert panaszos, felterjesztett panasziratában maga azt vitatja, hogy ő ujabbi felülvizsgálati kérelmét nem a kiállitott osztály ellen, hanem az annak alapját képező jogérvényes belügyminiszteri határozat, tehát oly intézkedés ellen kivánta érvényesiteni, amely ellen a törvény értelmében minden jogorvoslat ki van zárva· (1897. nov. 30.)

[2]) 1898. 1189. A m. k. k. i. b. a dolovai 19. sz. Gavrilov-féle házk. megszüntetése tárgyában hozott I. és II. f. határozatokat hatályon kivül helyezi és a panasz tárgyát képező házk. birtokátadás céljából ujabb törvényes eljárás foganatositását rendeli el. — Indokok: Hatályon kivül volt helyezendő a II. f. határozat, mivel az 1885: XXIV. t.-c. nem tartalmaz egyetlen olyan rendelkezést sem, mely a megszüntetett házk. ingatlan vagyonának tényleges átadását és szükség esetén szakértő által való kihasittatását határidőkhöz kötné; s miután a megszüntetett házközösségnek a panaszosok által képviselt ága arra a meggyőződésre jutott, hogy házk. osztályrészében megröviditettett: el nem vitatható joga volt azt megkivánni, hogy birtokjutaléka, a telekkönyvben megállapitott állagában, részére, hatósági közbenjárással tényleg átadassék s az erre nézve illetékes hatóság, az ezen tekintetben előterjesztett kérelmet föltétlenül köteles teljesiteni. (1898. junius 21.)

1898: 2552. A m. k. k. i. b. a panasznak helyt ad és a II. f. határozatát hatályon kivül helyezi és özvegy Mihajlov Zsivánét azon igényével, hogy elhalt férje, M. Zsiva után maradt ingatlanság neki átadassék, elutasitja. Indokok: A házk. albizottsága a Mihajlov-féle idvori 145. sz. házközösség megszüntetése ügyében, az osztálylevél szerinti IV. ághoz tartozott néhai M. Zsiva hagyatékát képező vagyon birtokba adása tárgyában

Ha a tagok valamelyikének jutott osztályrész, a felosztás előtt már létezett okból elpereltetik; vagy ha a neki jutott követelést, akár kellő jogalap hiánya miatt, akár az adósnak már a felosztáskor fenforgott fizetési képtelensége miatt be nem hajthatta: a házközösség tagjai, mint osztályos társak, osztályrészeik arányában *szavatossággal*, kártéritési kötelezettséggel tartoznak, amely a károsultat feljogositja arra, hogy a törvény rendes utján elveszett osztályrésze egyenértékét, — ahol pedig csak tulajdoni részarány állapittatott meg, tényleges felosztás nélkül, ott uj osztályt követelhet. (46. §.)[1])

A 47. §. a házközösségek megszüntetésével kapcsolatos mindennemü ügyletek és okiratok *bélyeg és illetékmentességét*, a legkiterjedtebb mértékben, mondja ki és a 25. §-sal korlátolt vagyonban való *első* öröklési átháramlást is fölmenti az örökösödési illeték alól; ellenben a végrendelet alapján szerzett házközösségi vagyon átruházási illeték alá esik. Hasonlóképen bélyegmentesen állitandók ki az osztály céljaira szükséges anyakönyvi és telekkönyvi kivonatok. Söt a 48. §. arra is felhatalmazza a pénzügyminisztert, hogy a törvény hatályba léptétől számitott hatvan nap alatt folyamodó felek kérelmére a hatálybalépés előtt három éven belül kelt jogügyletekre és vagyonátruházásokra nézve adott egész, illetőleg fél bélyegmentesség kedvezményét kiterjeszsze.

A házközösség megszüntetési eljárásért a felek semminemü *dijjal vagy költséggel* nem terhelhetők; egyedül a szakértői dijjal, amit vita esetén a szolgabiró és végérvényesen a közigazgatási bizottság állapit meg. (49. §.) Ugyanez áll az ismeretlen tartózkodásu érdekelt részére kirendelt gondnok dijára nézve, amely ugyan a gondnokoltat terheli, de amelyet a házközösség előlegez. (50. §.)

---

aként intézkedett, hogy M. Zsiva és gyermekeinek időközben elhalálozása folytán, az ezeknek jutott osztályrészhez tartozó vagyont, M. Zsiva özvegyének — az 1885: XXIV. t.-c. 44 §-a értelmében — átadatni rendelte. Ezen intézkedés ellen, az elhalt M. Zsiva apja, Zária, panaszszal élvén, ennek helyt adni kellett; mert az ingatlanok átadását az örökhagyó Zsiva özvegye, nem az 1885: XXIV. t.-c értelmében kiállitott osztálylevél alapján, hanem, mint egyedüli örökös igényelte, mely minősége vita tárgyát képezvén, ebbeli igényével a pancsovai törvényszék, mint hagyatéki biróság által perre utasittatott; a hagyatéki ingatlanoknak a folyamatban levő per befejeztéig, ki által való birtoklásának kérdése tehát, a hagyatéki biróság mellőzésével, közigazgatási uton eldönthető nem volt. 1899. január 11.)

[1]) 1899: 246. A m. k. k. i. b. a panaszt visszautasitja. Indokok; Az ozorai 482. számu Tógyer-féle házk. megszüntetése alkalmából a Tógyer Nikolaje családágának jutott osztályrészből 1066 ☐ öl elpereltetvén, ennek kérelmére az antalfalvi házk. főszolgabiró Togyer Mihály családágát az előbbi által szenvedett kár és fizetett költség felerészének fizetésére kötelezte. Ezt a határozatot a II. foku hatóság hatályon kivül helyezve, Tógyer Nikoláját kártéritési követelésével a törvény rendes utjára utasitotta, mely határozat ellen ez utóbbi a k. i. biróságnál panaszt emelt. Tekintettel az 1885: XXIV. t.-c 40. §-ára, mely szerint a házközösség tagjai, mint osztályos társak, osztályrészeik arányában kölcsönös szavatossággal tartoznak ugyan egymásnak, ezen szavatossági igény azonban a törvény rendes utján érvényesitendő; tekintettel arra, hogy a II. f. határozat, az I. fokunak hatályon kivül helyezésével csupán a törvény rendelkezésének szerzett érvényt: a panasz elutasitandó volt. (1899 február 7.)

Az életjáradéki, kitartási vagy egyéb szolgáltatásokra jogosultak jogai, tekintettel a határőrvidéken különben (1885-ben még) érvényben nem levő, 1855-dik évi december 15-diki telekkönyvi rendelet 106. §-ára, amely a jogosultat, igényének az *egyetemleges zálogok* bármelyikéből, tetszés szerint, kielégitésére jogositja, — más megállapodás hiján, a megosztozkodott házközösségi tagok ingatlan birtokrészeit egyetemlegesen terhelik; mert a jogosultak érdeke igy van leghelyesebben megvédve. (51. §.) Amennyiben pedig a megszüntetett házközösségnek valamely, *még osztatlan községi vagyonra* igénye van, az abból (p. o. a legelőből) reá eső résznek a házközösség tagjai közt való felosztásánál ugyanazon kulcs alkalmazandó, amely az egyezségben, vagy a hivatalos osztálynál használtatott. (52. §.)

A megszüntetésnek ugy a házközösségi tagok érdekéből, mint nemzetgazdászati szempontból szükséges gyors keresztülvitele végett, a belügyminiszter szükségelt számban, szolgabirói illetménynyel ellátandó *tiszteletbeli szolgabirákat* nevez ki, a szükség tartamára; indokoltatik ez azzal, hogy a megszüntetéssel járó teendők előreláthatólag nagy mérvet fognak ölteni. A szolgabiráknak a megfelelő nyelvismerettel és az 1883: I. t.-cikk 3. §-ában megszabott minősitvénynyel, t. i. ügyvédi oklevéllel, állam-, vagy jogtudományi tudorsággal, vagy legalább négy évi jogi tanfolyam bevégzésével és az államtudományi államvizsga letételével kell rendelkezniök; avagy a megelőző tanrendszer szerinti jogvégzettség minősitésével. A házközösségi szolgabirói állásokra előnynyel birnak az intézmény fennállása idejében szolgálatban volt — egyébként alkalmas — tisztviselők. A házközösségi szolgabirák, müködésük megszünte után, a belügyminiszter által esetről-esetre meghatározandó végkielégitésben részesülnek.

Házközösségi ügyekben másodfoku hatóság — mint már emlitők — a közigazgatási bizottságnak két rendes és két póttagból álló *külön* bizottsága; e tagok közül kettő a közigazgatási bizottság tagjaiból választandó, másik két tagja azonban lehet nem közigazgatási bizottsági tag is, de legalább ugyanoly minősitvényü, amilyent az 1883: I. t.-c. a szolgabiráktól megkiván. Indoka ennek az, hogy különben bekövetkezhetnék oly eset, hogy a közigazgatási bizottságnak nincsen egy oly tagja sem, aki a polgárositott határőrvidéki viszonyokat ismeri: ily bizottságtól pedig megnyugvással helyes eljárás alig lenne várható.

Ismét a „gyorsasággal" okoltatott meg, hogy a közigazgatási bizottság házközösségi albizottságánál az *előadói* tisztet a belügyminiszter által külön e célra kinevezett, s az illető megye aljegyzőjének illetményével biró, de az állampénztárból fizetett, jogvégzett egyének viseljék — szavazati jog nélkül. Az ezen egyén kinevezésével, az irodai személyzet szaporitásával és a bizottság egyes tagjainak engedélyezendő napidijakkal fölmerülendő „nem

csekély kiadás, a magasabb állami céllal szemben, amely magát a törvényt szülte, számba nem jöhet; mert ezen intézkedések nélkül fizikailag lehetetlen volna a házközösségek megszüntetését gyorsan keresztülvinni, vagy pedig az eljárásra kijelölt hatóságoknál az egyéb ügyek hátralékai nagy halmazra szaporodnának.

A házközösségi albizottságnak elnöke a főispán vagy helyettese és határozathozatalra kivüle és az előadón kivül két tag jelenléte szükséges.

Harmadfoku hatóság volt az 1896: XXVI. t.-c. által alkotott közigazgatási biróság müködésének megkezdéséig a belügyminiszteri államtitkár vagy miniszteri tanácsos elnöklete alatt, a bel- és igazságügyi miniszterek által kijelölt két-két tagból álló tanács. (53. §.)

Az 54. §. az első- és másodfoku hatóságnál szükséges irodai személyzet alkalmazásáról, a közigazgatási bizottság házközösségi küldöttsége tagjainak napidijairól, – az 55. §. pedig a megszüntetési eljárással fölmerülő kiadások állami költségbe való felvételéről intézkedik.

Az 56. §. visszaható erővel ruházza fel a törvényt az *alaki jogot* illetőleg, azon ügyekben, amelyek a törvény életbe lépte előtt folyamatba tétettek, de még be nem fejeztettek. Kiveszi azonban a törvénynek *anyagi* jogi rendelkezéseit, ha a bár még meg nem erősitett osztályegyezség már e törvény életbelépte előtt jött létre vagy az elsőfoku határozat ugyanazon időszakban meghozatott. Az ellenkező az osztály és más, már törvényesen megtörtént hivatalos cselekmények felforgatását vonná maga után és biztositott jogokat sértene meg.[1])

Végül az 57. §. a törvény végrehajtásával és az eljárás részletes szabályozásával a bel- és igazságügyminiszterek bizattak meg, akik az erészbeli szabályrendeletet 1886. évi november 20-án ki is bocsátották.[2])

---

[1]) 1898: 2361. A m. k. k. i b. a felfolyamodásnak nevezett panaszt, érdemleges tárgyalás nélkül visszautasitja. Mert az 1896: XXVI. t.-c. 80. §-a értelmében a közig. biróság előtt házk. ügyekben a II. f. hatóságnak a házk. vagyon felosztása tárgyában hozott érdemleges határozatai ellen van eljárásnak helye; már pedig a felfolyamodás jogerősen jóváhagyott osztálylevél ellen irányul (1898. dec. 13.) Tm. k. i. b. 218/898.

[2]) E rendelet (1888. R. T 976. l.) 13. szakaszát bővebben értelmezi az 1892. évi 4319 számu bel- és ig. min. rend., (Igazságügyi Közlöny: I. évfolyam 163 lapon), — 45 §-át pedig módositja az 1894. évi 25.131. számu bel- és ig. min. rend. (Ig. Közl. III. évf. 246. l.) Erre vonatkozik az 1895 évi 31 885. sz. ig min. rend. (U. o. IV. évf. 250. l.) Lásd a függeléket.

IX.

Tizenhárom év kellett ahoz, hogy belássuk azokat a hiányokat, amelyekben az 1885: XXIV. t.-cikk szenved; tizenhárom évi tapasztalat mutatta meg, hogy elhibázott minden olyan törekvés, amely magánjogi viszonyok rendezésébe is politikát visz be és sima kézzel akar megoldani évszázadokon át össze-vissza kuszált birtokviszonyokat, ahelyett, hogy a gordiusi csomót vasmarokkal vágta volna szét.

A magánjogi jogelvek nem ismernek kompromisszumot, megalkuvást; a magánjogi rendezés terén nem érvényesülhet a relativizmus, amely szerint egyik irány is jó, a másik is jó az adott körülmények közt. A jogelvek ridegek és semmi sem boszulja meg annyira magát, mint az a próbálkozás, amely mereven ellenkező elvek összebarátkoztatását kisérli meg: az ilyen próba következtében az elvek elenyésznek és zürzavar keletkezik, amely még százszorta rosszabb a rendezni kivánt állapotnál.

Az 1885: XXIV. t.-cikk az 1873: XXIX. t.-cikkben kimondott elvhez hiven, a házközösségek megszüntetésénél felosztási kulcsul a kommunio lélekszámát fogadta el, de maga mintegy meghökkenvén azoktól a visszásságoktól, méltánytalanságoktól és igazságtalanságoktól, amelyeket az egyénenkinti felosztás előreláthatólag maga után vonand, fölvett oly megszoritó szabványokat, amelyek a fejenkinti osztály numerikus elvének rovására vannak, azt egyenesen illuzóriussá teszik. Nemes volt a célzat, amely ezen megszoritásokat szülte, t. i. a *családi elv* föntartása: ámde képzelhető-e, hogy helyes eredmény érhető el ott, ahol összetartó és fölbontó, centralizáló és decentralizáló erők müködnek egymással szemközt? A lélekszám szerinti osztály abból a látszólag legegyszerübb nézőpontból ment ki, hogy a „beati possidentes“, a házközösségi vagyon tényleges birtokosai váljanak annak tulajdonosaivá és pedig olyan arányban, amelyet az *osztás* számtani müvelete eredményez: és támaszkodott a lélekszám szerinti osztály az egyéni tulajdoni szabadság elvére, történeti hagyományra és — az összeirási lajstromokra, amelyekről azt képzelte, hogy azok a házközösségek létszámának legnagyobb pontossággal vezetett törzskönyvei, amelyek a granicsárok egész leszármazási tábláival, nemzetségfájával egyenlő

értéküek. Azután viszont az *összeadás* számtani müveletéhez folyamodott a törvény, hogy a fejenkint való felosztás tulhajtásait elkerülje és a családi elvet valósitsa meg „olyképen, hogy a tagsági jogosultságon alapuló egyénenkinti részesedésre alapitott vagyonmegosztás *mellett,* a szorosabb értelemben vett család számára, az ahoz tartozó gyermekeknek és atyának jutalékaiból *a családi vagyonnak egy oly neme keletkezzék,* melyben a szülő és a gyermekek közti vagyonjogi vonatkozások és különösen az öröklés joga, lehetőleg ugyanabban az alakban jusson kifejezésre és érvényre, amelyet a magánjog általános elvei megállapitanak."[1])

Szándék volt tehát egyrészről a házközösségek bilincseinek széttörésével, a megkötöttség megszüntetésével, szabad egyéni tulajdon megteremtése; másrészről pedig alapittatott vele szemben családi hitbizomány és vagyonközösség.

Azok az eszközök, amelyekkel a törvény a célt biztositani akarta, — mond az 1898: XII. t.-c. általános indokolása, — a *gyakorlatban nem váltak be.* A törvény (1885: XXIV.) 25. és 28. §-aiban megszabott megszoritások és korlátozások következtében, a volt magyar határőrvidéken, az ingatlanoknak egy igen nagy része a megkötöttség állapotába került. Ez a megkötöttség, mely az atyát saját nevében megillető jutalékra is kiterjed, *nagyobb foku,* mint amilyet a házközösség kötelékébe tartozó vagyon tekintetében a korábbi törvény állapitott meg; mert mig azelőtt a vagyonnal való rendelkezéshez a házközösség szavazatképes tagjainak csupán *többsége* kivántatott, most *bármelyik* érdekelt ellenzése s bármelyik kiskoru érdekeltre nézve a *gyámhatóság jóváhagyásának elmaradása* elegendő arra, hogy a törvény 25. §-a alapján egyesitett vagyonnal való rendelkezés meghiusuljon. A gyámhatóságok az elidegenités és megterhelés kérdéseit rendszerint tisztán a kiskoruak egyoldalu érdekeinek szempontjából mérlegelik, s ennek következtében a szóban forgó ingatlanokra nézve az élők közt való *elidegenités és megterhelés lehetősége legtöbbnyire* (mert hiszen alig van házközösség, ahol kiskoruak érdeke nem forogna fön) *teljesen kizártnak tekinthető.* Ez az állapot megzsibbasztja a vagyon forgalmát, megfosztja a vagyont hitelképességétől és megakasztja a gazdasági viszonyok egészséges fejlődését. Könnyü elképzelni, hogy a vagyona fölötti rendelkezésben megkötött családapa nem fordithat gondot a vagyon helyes kezelésére, nem képes a kedvező vagyonszerzés alkalmát felhasználni és igen sok esetben aránytalan áldozatokat kénytelen hozni, csakhogy családját pillanatnyi zavarokból, egy marhavész, árviz, jégeső vagy tüzeset következményeiből kimentse. De elképzelhető az is, minő viszony áll fen és milyen viszálkodás támad a szülők és gyermekek közt oly család-

[1]) 1898. évi országgyülési irományok 343. sz. alatt az 1898: XII. t.-c. min. javaslatának indokolása.

ban, hol az atya felnőtt gyermekének osztályrészét a legjobb akarat mellett sem adhatja ki, hol a gyermekek boldogulhatása, önállóságra jutása a családfő halálától függ. Mindez szükségszerüen a családi viszonyok megzavarására vezet és oly helyzetet teremt, mely a társadalom erkölcsi alapjait is megingatja.[1])

Ahoz a zavarhoz, amelyet az 1873: XXIX. t.-c. előidézett és az 1885: XXIV. t.-c. tetézett, hozzájárult a *határőrvidéki telekkönyveknek* már föntebb vázolt zilált és megbizhatatlan állapota, amely elkerülhető lett volna, ha már a polgárositással vagy legalább a házközösségek megszüntetésével egyidejüleg uj telekkönyvek fölvétele és a nálunk érvényben levő telekkönyvi rendtartás kiterjesztése rendeltetik vala el.[2])

Hozzájárult a zavarhoz, hogy a házközösségek személyi viszonyai is csakhamar összezavarodtak. Mig a katonai igazgatás alatt a házközösségi létszám tükréül szolgálni kellő *családi összeirási lajstromok*, külön normativum szerint, a legnagyobb pontossággal vezettettek és évről-évre kiigazittattak s időről-időre felülvizsgáltattak: a polgárositás óta teljesen elhanyagoltattak és a zavar oly fokra hágott, hogy a különböző törvényhatóságok területén még a lajstrom vezetésére hivatott közegek tekintetében is eltérések divtak: egyikben a községelöljáróságok, másikban a szolgabiróságok vezetvén azokat. Alig volt község vagy járás, ahol azok a változott viszonyokhoz képest kiigazittattak, az elhaltak, kiházasitottak, kilépők, belépők, jogosulatlanul távollevők töröltettek, az ujonszülöttek bevezettettek volna: ugy, hogy ezen lajstromok ma már tökéletesen hitelvesztettek és ez minden egyes vitás esetben, a tagsági jogosultságnak a legterjedelmesebb mértékben való bizonyitását avagy legalább megkisérlését teszi szükségessé. Hogy ez mily zavarólag hat a vagyonjogi viszonyok elbirálására, elég annyit fölemliteni, hogy a házközösségi ingatlanok elidegenitése, megterhelése, házközösségek perbeidézése (mert hiszen az 1881. évi 34.601. számu igazságügyminiszteri rendelet 16. §-a értelmében a házközösség szavazatképes tagjai a közigazgatási hatóság által kiállitandó kimutatással igazolandók), a jutalékok kihasitása sat. oly kivonatok alapján történnek, amelyek az elavult és hiányossá vált összeirási lajstromokból vétetnek. Ezen hiányokat, évtizedekre visszamenőleg, ma már az 1894: XXXIII. t.-cikk alapján vezetett állami anyakönyvekből époly kevéssé lehet pótolni, mint a lelkészi anyakönyvekből.

Az 1885: XXIV. t.-cikkre nézve a tapasztalás megmutatta, hogy a föntiek szerint teljes-tökéletesen megbizhatatlan összeirási lajstromok elfogadásával, *helytelenül mellőzte a házközösségi tagság*

---

[1]) Ugyanott: min. indokolás

[2]) Ezt megcselekedte az 1897. aug. 23-diki 47.532. sz. ig. min. rend. Igazságügyi Közlöny. VI. évfolyam 8. sz.

kérdésének rendezését és egyszerüen az „erészben fennálló törvények és szabályokra" utal. még pedig anélkül, hogy ezek a törvények és szabályok valahol megjelölve volnának. A régi katonai törvény szerint[1]) tagnak az tekintetik, aki az összeirási lajstromban ilyenül föl van véve. avagy kiigazitás utján pótolva. Maga az 1885: XXIV. t.-c. végrehajtása tárgyában kibocsátott miniszteri szabályrendelet sem tulajdonit valami nagy megbizhatóságot az összeirási lajstromoknak; mert 1. §-ában körülirja a hiányok pótlása és hibák kiigazitása tárgyában követendő eljárást, amely époly hosszadalmas, mint helytelen; mert a jogosultság döntő jogi kérdésének elbirálását a — község elöljáróságára bizza. Ennek következménye az lett, hogy a szolgabiróságok és felebbviteli hatóságok az érintett lajstromok kivonatait nem vették számba, ami hoszadalmas nyomozó eljárást eredményezett: bonyolult viták merültek föl a törvénytelen gyermekek, a kelengye nélkül kiházasitott hajadonok, a házassági szerződés nélkül beházasodott nőtagok, a jogosulatlan távollévők tagsági jogosultságának kérdéseiben, amelyeknek elintézésénél a hatóság — irott törvény nem lévén, — iránytü nélkül bolyongott és az érdekeltek legeltérőbb felfogásoknak voltak kiszolgáltatva.

Nagy hibája volt az 1885-dik évi törvénynek, hogy a megszüntetési eljárás előkészitését a *községi elöljáróságra* bizta; a falu esze, az elöljáróság legokosabb tagja a jegyző, de töle, aki amugy is tul van terhelve a valamennyi minisztérium hatáskörébe eső rendelkezéseknek végső sorban való végrehajtásával, még az utóvégre is magánérdeket szolgáló megszüntetési eljárás céljából ingyenes munkát követelni nem méltányos; azonkivül a házközösségi jog eléggé bő anyag arra, hogy azzal tüzetesen foglalkozni kell, ha annak praxisában valaki tevékenyen részt venni akar, vagy kénytelen: ily tanulmányra pedig a községi jegyzőnek igen sokszor tehetsége, legtöbbször ideje nincsen.

A községi elöljáróságnak e téren adott tág agenda-kör mellett nagyon mostohán bánt a törvény a házközösségi *szolgabiróval*, aki a községekkel szemben, ugyszólván, egészen tehetetlen: meghagyásainak teljesitésében az elöljáróságok lanyhán járnak el és igy meghiusitják az eljárásnak azt a gyorsaságát, amit a törvény annyira kivánatosnak jelez.

Fölösleges formaság, — hogy egy megyei felirat szavaival éljünk, — „értelemnélküli sallang" az osztályt megerősitő vagy kimondó jogerős határozat mellett a *külön osztálylevél* kiállitása, kihirdetése és a telekkönyvi keresztülvitelnek megint az osztálylevél jogerősségétől függővé tétele. Az osztálylevélnek meg kell

---

[1]) Conscriptions- und Einrollirungsnorm für die k. k. kroatisch-slavonische und serbisch-banater Militärgrenze vom Jahre 1852. — Lásd: Hostinek J.: Die k. k. Militärgrenze, ihre Organisation und Verfassung. I. kötet. 344 és köv. lapokon.

egyeznie a megszüntetést és osztályt eldöntő határozattal és igy ez a telekkönyvi foganatositásnak épugy alapjául szolgálhat, mint amaz.

Tudjuk a fentiekből, hogy a határőrvidéken a házközösségi jogosultság, a szavazatképesség gyakorlása a betöltött 18-dik életévtől függött és az ily koru tag joggal beleszólt, szavazott a törzsvagyont érintő minden ügyben. Tehette pedig mindezt gyámhatósági hozzájárulás nélkül, önjoguan. Az 1885: XXIV. t.-cikk óta azonban mindazon ügyek, amelyekben 18 évet ugyan meghaladott, de törvényes nagykoruságukat még el nem ért egyének érdekei forognak szóban, *árvaszéki jóváhagyáshoz,* revizióhoz voltak kötve, ami egyfelől az eljárást nehézkessé, sokszor költségessé, minden esetben huzamosabb lélekzetüvé tette; másfelől meg a revizionális munkának roppant tömegét zuditotta az árvaszékre.

A határőrvidéki ugynevezett *telekkönyveknek,* jobban mondva a telekkönyv paródiáinak szarvas hibái, a belőlük vett kivonatok kuszáltsága és megbizhatatlan volta lényegesen megnehezitette, sokszor meghiusitotta a megszüntetési határozatnak nyilvánkönyvi foganatositását; ugy hogy előfordult nem egy eset, midőn a hatóságilag a hibás telekkönyvi kivonat alapján már felbontott házközösségek tárgyában ujra kellett kezdeni a megszüntetési eljárást; számtalan eset fordult elő, hogy a telekkönyvi hatóság és a felebbviteli biróság az osztálylevélnek felülbirálásába bocsátkozott, a törvény anyagi rendelkezéseit máskép értelmezte, mint az eljárt közigazgatási hatóságok és igy az osztálylevél keresztülvitelét megtagadta; ami megint ujabb és ujabb póttárgyalásokat tett szükségessé.

Lényeges fogyatkozása a törvénynek, hogy a megszüntetési eljárás megkezdése — a mi telekkönyvi rendtartásunk 101. §-ának „joghatály végett“ való *följegyzését* nem ismervén, — a telekkönyvben nem jegyeztetett föl és igy a kihasitásra jogosult hitelező a telekkönyvből magát nem tájékozhatta: valjon megindittatott-e, folyamatban van-e a közigazgatási hatóságnál a megszüntetés? — de ugyanezt nem tudta maga a telekkönyvi hatóság sem és már a megszüntetés megkezdése után, derüre-borura bekebeleztette a hitelezőknek végrehajtási zálogjogait egyes tagok jutalékára, amelyeknek a hitelezők, ha a megszüntetési tárgyalás már megtartatott, — semmi hasznát sem vehették, kihasitást nem kaphattak.

* * *

Részrehajlatlanul, söt cáfolat nélkül közöltük eddig mindazokat az okokat, amelyek a törvényhozást ugy az 1873: XXIX., mint az 1885: XXIV. t.-cikkek megalkotásában és végrehajtásában arra inditották, hogy a házközösségi ügyek rendezését és a házközösségek megszüntetését a *közigazgatási hatóságok* kezébe tegye

le. Mi már a határőrvidék polgárositása idején abban a nézetben, söt meggyőződésben voltunk, hogy a házközösségi intézmény felbontásánál és majdani megszüntetésénél oly fontos *magánjogi* kérdések oldandók meg és döntendők el, hogy azok okvetetlenül *biróságokra* bizandók és megnyugvással, az e kérdésben annyiszor hangoztatott állami és magánérdek szempontjából, az alaposság és gyorsaság biztositékai mellett, egyedül a biróságokra bizhatók. Kifejeztük ezen nézetünket többen és több izben, szóval és irásban; ámde látva az uralkodó eszmeáramlatot, lemondtunk a reménységről, hogy szavunk, intő szózatunk sikerre vezessen.

Uralkodó eszmeáramlatról beszéltünk, amely arra irányult, hogy a megyei törvényhatóságokat a politikai ügyek tárgyalásától elvonja és tespedő, ellanyhuló félben levő testükbe átömlesztés utján friss vért csepegtessen. Az volt az áramlat, hogy a törvényhatóságok életképességét mutassák ki, amelyek a parlamentáris kormányrendszer mellett megszüntek az „alkotmány védbástyái“ lenni.

Az az idegen test, amelynek ereit kellett a megyék föllenditése végett megcsapolni, a jogszolgáltatás vala, amely amugyis vérbőségben szenvedett.

A jelzett áramlat nem igen törődött az elvekkel, az elméletekkel, az igazságszolgáltatás és közigazgatás határvonalaival: következőleg nem csinált magának lelkifurdalást abból, hogy az 1869-dik évi IV. törvénycikk 1. §-ában igen élesen kidomborodó elven, miszerint „az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elkülönittetik és igy sem a közigazgatási, sem a birói hatóságok egymás hatáskörébe nem avatkozhatnak“, — mentől szélesebb rést üssön.

Delelő pontját ez az irány a közigazgatási bizottságról szóló 1876: VI. t.-cikkben érte el, amely mig egyrészt — igen helyesen — az 1870: XLII. t.-cikkel rendezett törvényhatósági bizottságok roskatag vállairól nagyon sok terhet levett, addig másrészt ezt a közigazgatási bizottságokra rakta föl, amennyiben ezekhez utalta egy egész nagy csoportját a közigazgatási teendőknek; megtette fegyelmi hatóságnak és felebbezési forumnak és egyszersmind a jövő törvényhozása számára is oly szervet teremtett, amelyhez a legkülönbözőbb természetü ügyek utalhatók legyenek, aminthogy utaltattak is többek közt az 1877: XX. t.-cikk által a gyámsági ügyek sat.: megerősitette a közigazgatási bizottságok sulyát az 1886: XXI. t.-cikkel kiterjesztett főispáni hatáskör, aki a végrehajtó hatalom képviselője és ama bizottságnak és összes albizottságainak elnöke s igy elnöke a házközösségi ügyek elintézésére rendelt másodfoku küldöttségnek is.

Az 1873: XXIX. t.-cikk szerint ugyanis házközösségi ügyekben másodfoku hatóság még az alispán volt, de az 1885: XXIV. t.-cikk már életben találta a közigazgatási bizottságot és sietett is

az alispán helyébe ezt ültetni be felebbezési forummak. Az 1885: XXIV. t.-c. javaslatának miniszteri indoka elismeri ugyan azt, hogy a házközösség megszüntetési ügyeiknek birósági hatáskörbe utalásával „a birósági szervezet sarkalatos elvein csorba nem üttetnék“: mindazonáltal a fönt jelzett áramlat, minden lehetővel a törvényhatóságok tunyán pezsgő vénáinak lüktetését előmozditani, épen maga csorbát ütött a birósági hatáskörön azzal, hogy a házközösségi ügyek megszüntetésének dolgait az előbbi, de nem hasonló természetü és nem is oly horderejü felbontási ügyek kaptájára, a közigazgatási hatóságok hatáskörébe sajátlanul beillesztette. Sajátlanul és természetellenesen; mert a házközösségmegszüntetési ügyek nagyban és egészben két csoportra oszthatók: *a) bonyolult vagyonközösségi kérdések alapos elbirálására és ennek alapján az „enyém és tied“ fölött való érdemleges határozatra; b) a házközösségek megszüntetése következtében szükséges telekkönyvi rendezés előkészitésére.* Már most az első pillantásra világos, hogy ezek a teendők olyanok, amelyek, a közigazgatási közegek gyakorlata és ismerete körén kivül esvén, részükről alapos ellátás nem várható; nem várható még akkor sem, ha szolgabirákul csupa jogvégzett egyének alkalmaztatnának is, de akik az anyagi magánjog egész vonalát érintő házközösségi jogban még elméletileg is bizonyára járatlanok, a telekkönyvi joggal pedig valószinüleg sem az elméletben, de még kevésbbé a gyakorlatban nem foglalkoztak; mert hiszen a közigazgatási jog oly rengeteg külön szakma, amely maga egy egész embert, egy ember egész elméjét veszi igénybe. Univerzális géniuszok manapság nem teremnek minden bokorban!

Hát még a másodfokban itélkező küldöttségei a közigazgatási bizottságnak? Ezek tagjai: az elnöklő főispánon kivül a közigazgatási bizottságnak két tagja — rendszerint földbirtokosok — és két nem bizottsági tag, akiknek mindnyájuknak (a főispánt kivéve) a házközösségi viszonyok jogi természetéről halvány fogalmon kivül alig lehet egyebük: és igy a küldöttségben sajátlag *két ember*, a főispán és a szavazatnélküli előadó döntik el a szóban forgó ügyeket.

Az igazságszolgáltatásnak a közigazgatástól való elválasztása nem pusztán elméleti, közjogi követelmény minden rendezett államban; hanem gyakorlati szükségesség: mert a fejlődött jogélet speciális szakmákat teremt, különféle szakképzettséget igényel. Midőn tehát olyannyira jogi szakmába vágó kérdéseknek elintézéséről, mint amilyenek a házközösségek vagyonjogi viszonyainak kérdései, van szó; midőn amazok megoldásával kapcsolatosan, rendezett telekkönyvi állapotok alkotása céloztatik, akkor óriási hiba volt a törvényhozás részéről a kérdéses anyag perenkivüli feldolgozását nem *biróságok* kezére bizni.

Belátta ezt — de sajna! már későn — a kormány is, amely belátásának ékesen szóló tanusága a közigazgatási biróságról szóló 1896: XXVI. t.-c. 80. §-ának indokolása, amely megokolja, hogy miért utaltatott a házközösségi ügyek harmadfoku ellátása a közigazgatási biróság hatáskörébe.

A házközösségek ügyeinek az 1885: XXIV. t.-cikk rendelkezése szerinti intézése: vagyonközösség megszüntetése, tehát vagyonközösségi kérdések elbirálása, *személyi és tulajdonjogok feletti határozás* és a megszüntetés telekkönyvi foganatositásának telekkönyvszerü előkészitéséből álló feladattal jár. Az eljárás a *telekkönyvből* indul ki, főtárgyát telekkönyvezett ingatlanok képezik, és az ezen közös tulajdont képező ingatlanokra nézve megejtett osztály telekkönyvi foganatosithatásának célja felé kell törekednie. Ennélfogva az ügyek, mint vagyonjogi kérdések körül forgó és *mint kizárólag magánjogokat tárgyazó kérdések, szorosan véve természetüeknél fogva polgári birói utra tartoznának.* De minthogy a felosztandó közös vagyonból osztályrészt igénylő tagok névjegyzékének vezetése, valamint a közös birtoklás és az ennek hasznaiban részeltetés ellenőrzése, ugy a közös birtoklásban beállott választások nyilvántartása és a létrejött titkos osztályok irásba foglalása a községi elöljáróságok feladata volt, mely föladataik teljesitése tekintetéből természetesen a járási főszolgabirák által ellenőriztettek, következésképen az ügyek intézése iránti eljáráshoz az adatok közigazgatási hatóságok által szolgáltathatók ki, ennélfogva az 1885: XXIV. t.-cikkben az ügyek intézése is közigazgatási hatóságokra bizatott; az intézéssel járó feladatok tekintetéből azonban az intézés módja, vagyis az eljárás a biráskodás *formáihoz* köttetett és ennek megfelelően szerveztettek az intézésre hivatott hatóságok is mind a három fokban. Az ügyek közigazgatási intézésének másik inditó oka az a föltevés volt, hogy ez uton a házközösségi intézmény *gyorsabban* és *olcsóbban*, a föltevés szerint *öt év alatt* teljesen megszüntethető lesz. E föltevés azonban *alaposnak nem bizonyult*, amennyiben az évenkint átlag 40.000 frtra rugó eljárási költségek mellett, a törvény életbeléptetése után immár több mint egy évtized mulva az eredeti 52.000 házközösségből most is[1]) még mintegy 11.000 áll fen. Ezt a kedvezőtlen eredményt részben az okozta, hogy az 1885: XXIV. t.-c. az eljárások rendén több tekintetben hiányosnak és egyes részeiben megváltoztatandónak bizonyult. A fentiek szerint a házközösségi ügyek *természetüknél fogva polgári birósági utra tartoznának* és alsóbb foku elintézésüknek közigazgatási hatóságokra való bizását csakis *gyakorlati* szempont, t. i. az eljárások adatainak forrására való tekintet indokolja: *kétségtelen azonban, hogy a közigazgatás*

---

[1]) T. i. 1896-dik év elején.

egyetlen ágában sem hozatnak oly magánjogi természetü határozatok, amelyekkel szemben (ha már egyszer ez ügyeket rendes birósághoz utalni nem lehet) a közgazgatási birói jogorvoslat megállapitása indokoltabb lenne, mint épen a házközösségi ügyeknél. Ezek voltak az okok, melyeknél fogva a törvényhozás a házközösségi vagyon felosztására vonatkozó érdemleges határozathozatal jogának I. és II. fokon továbbra is közigazgatási hatóságoknál való meghagyása mellett a III. foku és végérvényes döntés jogával a közigazgatási biróságot ruházta fel.

Mivel pedig ez igy történt: megboszulta magát a házközösségek megszüntetésénél nemcsak a megkivántató alaposság hiányában: hanem az eljárás költséges és lassu voltában.

Mibe került eddig a házközösségek megszüntetése az államnak?

1886-tól fogva minden év költségvetésének rendkivüli és átmeneti kiadási rovata alatt évenkint előbb 40.000, majd 1890-től kezdve kerek összegben 35.000 frt van a belügyminisztérium tárcájában fölvéve „a polgárositott magyar határőrvidéken fennálló házközösségi intézménynek megszüntetésével járó személyi járandóságok és dologi kiadások fejében“, ha most már ezen költségeket összegezzük, látjuk, hogy a házközösségek megszüntetése az államnak eddig, azaz 1899-dik év végéig, *több mint félmillió forintjába került!*

Hány albirót és segédtelekkönyvvezetőt lehetett volna ebből a félmillióból alkalmazni, kinevezni és fizetni?!

A házközösségek megszüntetése nem halad azzal a *gyorsasággal* sem a közigazgatási hatóságok kezei között, mint azt az 1885: XXIV. t.-cikk kontemplálta. Az általunk szerkesztett minták szerint készült mellékelt statisztikai táblázatok[1]) *hivatalos uton* beszerzett adatokkal szolgálnak a házközösségek mai állásáról; és a még fel nem bontott házközösségek száma nem volt biztató a tekintetben, hogy a század végéig el lehetett volna mondani, miszerint — nincsen többé házközösség! Bezzeg ez nem eshetnék meg, ha a megszüntetés munkája a biróságokra bizatik és ezek a megszüntetést a bár hiányos, de az eljárásnak kezdetleges támaszául szolgáló telekkönyvek tulajdonosi bevezetései sorjában, hivatalból keresztülviszik vala! Erős a meggyőződésünk, miszerint a század vége már csak hiréből ismerte volna a házkommuniókat.

Eszünk ágában sincs a törvényhozást okozni azzal, hogy a házközösségek megszüntetésének ügyét abból az okból is bizta a közigazgatási hatóságokra, hogy az ilyetén ügyekben való képviseletből az *ügyvédeket* kizárja. Nem tolunk alája tendenciát, habár az 1885: XXIV. t.-cikk képviselőházi előadója pedzette beszédjében, hogy: „bármint egyszerüsittessék is birói eljárás,

[1]) Lásd a függelékben.

mellette nem lehet elkerülni, hogy a felek magukat képviseltessék; már pedig, mihelyt az egyik fél *ügyvédet* vesz, a másik fél is kénytelen azt tenni, hogy ügyét *jobban* (sic!) védhesse és annak a következése az, hogy *költségessé* válik az eljárás". Ha ezen észjárást és eszmemenetet követjük, oda kell jutnunk, hogy az ügyvédi képviselet azért záratott ki a szóban forgó eljárásból, hogy ez olcsóbb, de rosszabb legyen. Nem szó szerint értendő az ügyvédi képviseletnek kizárása; mert hiszen az ügyvédi rendtartásról szóló 1874: XXXIV. t.-cikk 38. §-a megadja a jogot arra, hogy ő feleket az ország *valamennyi birósága és hatósága*, tehát a házközösségi ügyekben eljáró hatóságok előtt is, képviselhessen, hanem igenis értjük a kizárást akép, hogy a házközösségi ügyek, sajátlanul közigazgatási hatóságok elé kerülvén, az ügyvéd, akit hivatása a biróságokhoz utal, elidegenkedik oly dologtól, amely különben szakmájához tartoznék; elidegenkedik azért, mert a közigazgatási közegeket nem kötik ügyviteli szabályok, határidők és igy az ügyvéd nem is érintkezhetik szigoru pragmatikai formák közt a közigazgatási közegekkel, nem érvényesitheti tudását, ügyességét oly mértékben, mint a biróság előtt. És valjon, beszéljünk a „kenyérkérdésnek" annyira perhorreszkált szempontjából: helyes-e az, hogy az ügyvédség, mint valami társadalmilag fekélyes és megfertőző elem elől egyik mező után a másik, sorompóval elzáratik? hogy a tulprodukció következtében amugy is a „sok az eszkimó, kevés a fóka" helyzetében nyomorgó ügyvédség — átlagot értsünk, nem egyeseket, — még azokból a jogvidékekből is kiszorittatik, amelyeken *állami* tekintetből is üdvösen és saját önös szempontjából — értve a megélhetés szempontját — hasznosan müködhetnék? Bizony-bizony, az ügyvédség kiszoritása az őt jogosan és hivatásszerüen megillető jogkörökből — nemzi a proletariátust és nemzi a zugirászok egész seregét!

Magától értődik, hogy a házközösség-megszüntetési ügyek kompetenciáján az uj törvénynyé vált javaslat, jólehet meg vagyunk róla győződve, hogy az illetékes körök immár belátják azoknak kidomborodó jogi jellegét és azt, hogy a szomoru tapasztalat azt a negativ eredményt mutatja, amilyent annyi erölködés és bizonyitás után, a közigazgatástól az állam nem várt: változtatni nem akart, de nem is változtathatott; — most már a biróság a kommuniókat még a leltár jogkedvezménye mellett sem vehetné többé át; mert egész darázsfészkeket zuditana magára.

De különben is a javaslatnak fő célja az 1885: XXIV. t.-cikk 25. §-ából folyó megszoritások megszüntetése volt, amint ezt annak miniszteri indokolása kifejti. „A javaslat az 1885: XXIV. t.-cikk *reviziójának* keretében mozog s elvi álláspontja a következő: A javaslat *fentartja* az 1885. évi törvénynek azt a helyes elvét, hogy a szorosabb értelemben vett család számára,

az ahoz tartozó gyermekeknek és az atyának házközösségi jutalékaiból az atya kezében *összpontositott vagyont* kell alkotni. Az 1885: XXIV. t.-cikk 25. §-ának terhes megszoritásait azonban mellőzi, mert abból indul ki, hogy az atya, legtermészetesebb és legjobb gondozója családja érdekeinek; és ha az ország egyéb részeiben elegendőknek bizonyulnak a család érdekeinek oltalmára azok az eszközök, melyeket az általános magánjog, különösen az atya gondnokság alá helyezésének lehetőségében és a kötelesrész intézményében nyujt: általában véve *a határőrvidéken sincs szükség oly korlátok felállitására, melyek az atyát a családja érdekében* való szabad rendelkezésében és gazdasági intézkedéseiben akadályozzák. Midőn azonban a javaslat az eddigi törvénynek azt a célzatát, hogy a vagyon a család számára fentartassék, rendszerint az eddigi törvényben megszabott megszoritások és korlátozások nélkül is véli megvalósithatónak, nem zárkózhatik el az elől, hogy kivételesen *lehetnek esetek, amelyekben a megszoritások és korlátozások fentartása, a család érdekére való tekintettel, indokoltnak mutatkozik.* Ezeket az eseteket a javaslat, taxativ felsorolással, aképen állapitja meg, hogy a családatyai tulajdon korlátozásának *csak a jogosultak valamelyikének kérelmére* és akkor legyen helye, ha *az atya minden kétséget kizáróan megbizhatatlan*".

A képviselőház igazságügyi bizottságának jelentése[1]) kiemelvén azt, hogy az 1885: XXIV. t.-cikkhez kötött várakozások nem teljesültek és az általa előidézett viszonyokkal szemben palliativ kisérletektől komoly eredményt várni nem lehetvén, nem maradt más hátra, mint oly rendszabály javaslatba hozatala, amely a már létező és teljes nagyságukban felismert bajokat tudatos határozottsággal tereli a *biztos* javulás medrébe. *Ez pedig a lappangó ellentétes igényeknek s az örökösödés biztositását célzó korlátozások megszüntetése, vagyis a mindenkori családapa vagyonának ezektől való szabaddá tétele.* E rendszabálylyal szemben hosszu időn át aggodalmas fontolgatás tárgyát képezte azon szempont: valjon szabad-e, célszerü-e a gyermekeknek azon *virtuális jogát,* mely a régi családközösségi rendszernek folyománya, — egy tollvonással, és pedig a multra, a befejezett osztályokra is, *visszahatólag* megszüntetni? E kérdésre a feleletet ma megadni könnyebb, mint valaha. Mert igaz ugyan, hogy a törvényhozásnak nem feladata a szerzett jogok kasszálása, söt ellenkezöleg; — azonban mélyebben vizsgálva a kérdést, a következő eredményre jutunk, amely épen az ellenkező megoldást involválja; jelesül: a határőrvidéki gyermeknek virtuális joga *nem alapszik magánjogi jogcimen,* hanem a védkötelezettség virtuális közjogi cimén, amely az általános védkötelezettség rendszere folytán megszünt; ma

---

[1]) Országgyülési irományok. 1898: 357. szám.

mindenki egyformán védköteles, e cimen tehát külön szerzett jogra senki sem hivatkozhatik. De különben is a nagy alkotmányos átalakulások két irányban is rést ütöttek ezen avitikus rendszeren. Hazai jogunk megszüntette az ösiséget s az ezzel kapcsolatos igényeket, melyeket az ösi családok latenter élveztek a családi birtokra; — másrészt pedig áttörte a határörvidéki személyes jogokat az 1873: XXIX. t.-c.: egyenjogu taggá téve a női családtagokat, akik pedig természetesen a katonáskodás cimére nem hivatkozhattak. Ezen felül a „volenti non fit injuria“ elvénél fogva bátor kézzel nyulhatott a viszonyok ilyetén szabályozásához az igazságügyi kormány azért is; mert az érdekelt vidékek, törvényhatóságok s birói és közigazgatási hivatott tényezők, meghallgatva, ugyanezen kivánságnak adtak kifejezést.

A javaslat és jelentés a képviselőháznak 1898. évi március 28-án tartott 271. ülésében kerültek napirendre s a tárgyalást *Belicska Béni* előadó vezette be, a volt katonai határörvidék gazdasági, jog- és birtokviszonyainak fejlődési történetét helyesen és szakavatottan vázoló beszéddel; és erre ő már csak azért is hivatott, mert határörvidéki születés; első tanulmányait még a katonai uralom alatt, katonailag szervezett középtanodában végezte; a határörvidék polgárositása után pedig, mint megyei tisztviselő azon a területen több izben hivatalosan müködött; egy házközösségi birtoknak maga is tulajdonosa: és igy bö alkalma volt az ottani viszonyokat szemlélhetni és azok mibenlétéről mint érdekelt fél is meggyöződést szerezhetni. Beszédje további folyamán azt fejtegeti, hogy az 1885: XXXIV. t.-cikk 25. és 28. §-ával „jóformán az egész határörvidéki lakosság gyámság alá van helyezve“; minélfogva ő a javaslattal a bajoknak orvoslását reméli és üdvözli az igazságügyi kormányt, hogy ezen lépésével ismét egy lépéssel közelebb hozta a határörvidéket a magyar jogterülethez. Nincsenek aggályai az iránt sem, hogy a megkötöttség utolsó maradványainak megszüntetésével netalán szerzett jogok sértetnének; mert hiszen, ha arról van szó, hogy a megkötöttség bizonyos helyzetében levő ingatlan, jövendőbeli örökösödés utján, vagy más cimen megtámadható igények által sértetnék a célba vett intézkedésekkel, ugy ez nem ma történnék meg először. Megtörtént az az 1885: XXIV. t.-cikk megalkotásakor, amelynek 25. és 28. §-ai ezeket az igényeket csakis egy nemzedékre tartja fön és ezeket a megszoritásokat a jelen javaslat sem szünteti meg egészen, amennyiben a javaslatnak 1. és 2. §-a az ilyen megszoritásokat az olyan helyeken, ahol a körülmények által igazolt. továbbra is fentartja; ez pedig nem jelent egyebet, mint az ősiség egy nemének egy nemzedéken át való fentartását: már pedig az ősiséget honi törvényeink régóta megszüntették s az a magyar jogrendszerbe mai nap már nem is illik bele. Ezen, általános

helyesléssel fogadott beszéd után a képviselőház, minden további vita nélkül, a javaslatot általánosságban és részleteiben elfogadta; ugy a főrendiház is; ő felsége azt 1898. évi május 1-jén szentesitette és az, mint 1898: XII. t.-cikk az „Országos Törvénytárban“ 1898. évi május 5-én adott ki s 1898. évi május 20-án lépett életbe.[1])

Az 1898: XII. t.-cikk három fejezetből: az 1885: XXIV. t.-cikk 25. és 28. §-aiban foglalt megszoritások megszüntetéséről,— ugyanazon t.-c. egyéb rendelkezéseinek módositásáról és kiegészitéséről és a zárhatározatokról szóló fejezetekből áll és összefoglalt tartalma a következő:

Ha valamely házközösség megszüntetése iránt a közigazgatási eljárás e törvény hatályba léptéig (1898. május 20.) folyamatba nem tétetett vagy jogerős befejezést nem nyert: a hivatalos beavatkozás alkalmával még életben lévő atyának és a tőle származó gyermekeknek, mint házközösségi tagoknak, a házközösségi vagyonból járó jutalékát az atya tulajdonába az 1885: XXIV t.-c. 25. §-ából folyó *megszoritások nélkül* kell átadni és a *tulajdonjogot az atya javára ama megszoritások nélkül* kell bekebelezni. Azonban a gyermek maga, vagy a gyermek jogutódja, avagy ezeknek törvényes képviselője, érdekösszeütközés esetén a községi közgyám, a hivatalos beavatkozás eljárásának elsőfoku befejezése előtt, kérheti a gyermek jutalékának az apa tulajdonába a 25. §-szabta megszoritásokkal átadását és bekebelezését; ámde e kérelem csak akkor teljesithető, ha kiderül, hogy az atya csőd, vagy gondnokság alatt áll; hogy az atyai hatalomtól meg van fosztva[2]); hogy ha csőd alatt nincs is, de tartozásai meghaladják a gyermekei jutalékán felüli, saját vagyonát; ha gondnokság alá helyezve nincs ugyan, de elmebeteg vagy siketnéma, gyengeelméjü és igy vagyonkezelésre képtelen; ha tékozló vagy legalább egy év óta ismeretlen tartózkodásu; végül, ha nincs ugyan atyai hatalmától megfosztva, de kiskoru gyermekei nevelését elhanyagolja, erkölcsiségét vagy testi jólétét, vagy akár saját, akár gyermekei vagyonának állagát, rossz kezeléssel veszélyezteti. (1. és 2. §.)[3])

---

[1]) Lásd 1898. évi képviselőházi napló XI. kötet 309. és következő lapjain. Belicska Béni országgyülési képviselő sziveskedett a képviselőháznak az 1873: XXIX, 1885: XXIV. és 1898: XII. t.-cikk tárgyalását és egész anyagát tartalmazó naplóit és irományait rendelkezésemre bocsátani és ezzel a jelen munka alapos megirását elősegiteni; amiért is én neki ehelyütt is forró köszönetemet nyilvánitom.

[2]) 1887: XX. t.-c. 22. és köv. §.

[3]) 1898. 22. A m. k. k. i. b. a panaszt érdemleges tárgyalás mellőzésével elutasitotta; mert az 1896: XXVI. t.-c. 152. §-a, valamint ezen törvény végrehajtása tárgyában 1896. rov. 20-án 21.973/M. E sz. a. kiadott utasitás 29 §-a értelmében a közig. biróság előtt csak azon közig. intézkedések és határozatok ellen kereshetni jogorvoslatot, melyek a hivatott törvény életbe lépte, vagyis 1897. évi január 1-je után keletkeztek; mig az ezen időpontot előzőleg hozott határozatok és intézkedések megvizsgálása és elbirálása az erre hivatott hatóságok körébe tartozik. (1898. jan. 28)

1898. 1187. A m. k. k. i. b. a keviszőllősi 99. számu Bozsin-féle házk. tárgyában beadott panaszt, mint alaptalant, elutasitja. Mert panasztevőnek az a kérése, hogy a házk.

Ha a megszoritás 1898. junius 1-jéig már telekkönyvileg bejegyeztetett az apa tulajdonába átadott ingatlanokra, az apa annak törlését a telekkönyvi hatóságnál kérni jogositva van. Kérelme alapján, hacsak telekkönyvi akadály nem forog fön, a telekkönyvi hatóság a megszoritás törlését elrendeli és erészbeli végzésben, amely — ha gyámoltak is érdekelvék — a községi közgyámnak is kézbesitendő, figyelmezteti a feleket, hogy ezen végzés kézhezvételétől fogva tizenöt nap alatt a jogosult gyermekek, illetőleg képviselőik a házközösségi szolgabirónál előterjeszthetik abéli kérelmüket, hogy a megszoritások az érintett okok valamelyike miatt fentartassanak és kérhetik a megszoritás fentartása iránti kérelmüknek a telekkönyvben följegyzését. A később beadott kérelem visszautasitandó. A telekkönyvi hatóság, törlési végzésében arra is figyelmezteti a feleket, hogy a megszoritás fentartása tárgyában hozott közigazgatási határozat már azokkal szemben is hatályos, akik a megszoritást törlő telekkönyvi végzés következtében, ennek kézbesitésétől számitott tizenöt és ennek letelte után további nyolc napon belül szereztek nyilvánkönyvi jogokat. Ha a megszoritás fentartásának kellő időben előterjesztett kérelme telekkönyvileg följegyeztetett, a megszoritás tárgyában hazandó közigazgatási határozat azokkal szemben is hatályos lesz, akik a feljegyzési kérvény beadása után szereztek nyilvánkönyvi jogokat; ha pedig ezen nyilvánkönyvi jogszerzés rosszhiszemü és ez per utján igazoltatik, a közigazgatási határozat hatálya, a megszoritást fentartó kérvény följegyzése előtti időre visszahat. (5. és 6. §.) [1])

vagyonból neki járó jutalék közvetlenül az ő kiskoru fiaira irattassék át, tekintettel arra, hogy ezek, az iratok között fekvő »Házközösségi összeirási kivonat« szerint nem is jogosult tagjai a felosztandó házközösségnek s tekintettel az időközben hatályba lépett 1898: XII. t-c. 1. §-ában foglalt rendelkezésekre, figyelembe vehető nem volt. (1898. junius 21.)

1898. 1188. A m. k. k. i. b. a perlaszi 554. sz. Martinov-féle házk. ügyében a II. f. határozatot, az 1898: XII. t.-c. 1. és 2 §-ainak alkalmazása végett, hatályon kivül helyezi és ujabb eljárást rendel el; mert az 1898: XII. t-c végrehajtása iránt 1898. évi 30184. sz. a. kibocsátott ig. min. rend. 21 §-a értelmében, az 1898: XII. t.-c. 1. és 2. §-a mindazokban az ügyekben alkalmazandó, melyekben a házk. megszüntetése iránt a közigazgatási eljárás jogerős befejezést nem nyert; s olyan esetben, midőn az ügy az alsóbb foku hatóság részéről az 1885: XXIV. t.-c. 25. §-ának alkalmazásával már elintéztetett, de a közigazgatási eljárás az 1898: XII. t.-c. hatályba léptéig, — 1898. évi május hó 20-áig — jogerős befejezést még nem nyert .1898 junius 21)

1898. 2166. A m. k. k. i. b. az I. és II. f. határozatokat hatályon kivül helyezi és az 1898: XII. t.-c. 1. és 2. §-ának alkalmazása végett ujabb eljárást rendel el; mert az 1898: XII. t.-c. és végr. tárgy. alkotott bel- és igazságügy min. rend 21. §-a értelmében, ama törvény 1. és 2. §-ai mindazon esetekben alkalmazandók, melyekben a házk. megszüntetési eljárás jogerős befejezést nem nyert; olyan esetekben tehát, amilyen a szóban levő ügy, midőn az alsó, illetve középfoku hatóság részéről az 1885: XXIV. t-c. 25. §-ának alkalmazásával már elintéztetett, de a közigazgatási eljárás az 1898: XII t.-c. hatályba léptéig — 1898. május 20, — jogerős befejezést még nem nyert, az I. és II f. határozatok föloldásával uj eljárás volt elrendelendő. 1898. dec. 20.) Ugyanigy döntött a k. i. b. számos más esetben. Például: 1898: 2415.

[1]) 1899. 1677. A m. k. k. i. b. a panasznak helyt ad és a Szmolyan Jován nevén álló révaujfalvai 1884 számu tkönyvben megjelölt ingatlanságra, az 1885: XXIV. t.-c. 25. §-a értelmében telekkönyvileg bejegyzett megszoritásokat továbbra is fentartani rendeli. Mert az 1898. XII. t.-cikknek a törvényhozás elé terjesztett indokolásból kitetszőleg, az 1885: XXIV. t.-c 25. §-ának hatályon kivül helyezésével az

A megszoritás föntartását célzó kérelem beadása után a szolgabiró mindenekelött beszerzi a telekkönyvi hatóságtól az adatokat arra nézve, hogya följegyzési kérelem a megszabott határidőn belül lett-e beadva? azután a kérvény tárgyalására határnapot tüz és arra az érdekelteket megidézi akép, hogy azok egyikének vagy másikának elmaradása a tárgyalást nem hátráltatja. Az eljárás nem irányul egyébre, mint a kérelemben előterjesztett okok előterjesztésére és az azok tárgyában hozott határozat, jogerejüvé válta után, a telekkönyvi hatósággal hivatalból közlendő. Ha a kérelem elutasittatott, a telekkönyvi hatóság a följegyzést törli; ha ellenben annak hely adatott, akkor a megszoritásokat törli. Az utóbbi esetben egyidejüleg, hivatalból törli a megszoritások törlése következtében 15+8=23 napon belül szerzett nyilvánkönyvi jogokat, valamint azokat, amelyek a följegyzési kérvény beadása után keletkeztek. A mondott határidők letelte után, a 25. §-szabta megszoritások törlésével együtt töröltetik a 28. §. szerinti ama korlátozás is, hogy az apa nevére irt ingatlan csupán a jogosult teljeskoruak beleegyezésével és a kiskoruak képviselőinek gyámhatóságilag jóváhagyandó hozzájárulásával idegenithető el és terhelhető meg. (7., 8., 9., 10. §,)

Viszont az *atya* is kérheti a megszoritások megszüntetését, ha az ingatlan neki azokkal terhelten adatott át, de a megszoritás bármi okból telekkönyvileg be nem jegyeztetett; és ezen

volt célzata, hogy a törvényes örökösödési jog biztositása érdekében ezen §. alapján telekkönyvi korlátozásokkal megkötött házk. vagyon ezen nyomasztó korlátok alól feloldoztatván, szabad forgalom tárgyává, hitelképessé váljék, ugy azonban, hogy a törvényes örökösödési jog továbbra is épségben, érvényben maradjon; s az uj törvény is azokban az esetekben, amelyekben a megszoritások és korlátolások fentartása a család érdekére való tekintettel indokoltnak látszik, a családatyai tulajdon előbbi módon való korlátolásának helyt ad és megengedi, hogy ez a jogosultak valamelyikének kérelmére akkor, midőn az atya, minden kétséget kizáróan megbizhatatlan, ezután is fentartassék, amire nézve a 2 § ban részletesen rendelkezik. A most emlitett törvényszakasz szerint, melybeu az imént emlitett esetek taxative felsorolvák, helye van az 1885: XXIV. t.-c. 25. §-ában meghatározott megszoritásoknak a többi között akkor, ha a telekkönyvi tulajdono képen szereplő atya tékozló. A fenforgó esetben az atya a házk. vagyont birtokjutalékának eladásával megcsonkitotta, jelzálogi kölcsönnel megterhelte és ezt semmivel sem indokolta: amiből a helytelen vagyonkezelés kétségtelenül megállapitható. Ehez járult, hogy az atya, mivel fia vele állitólag rosszul bánik, kijelentette, hogy fiának, halála esetére semmit sem ad, azt köteles részétől és a házk. felbontásakor megállapitott birtokjutalékától is meg akarja fosztani: eszerint nyilvánvaló, hogy fia jogosult igényeit, vagyonának állagát veszélyezteti és igy az 1898: XII. t.-c. 2. §. 5. pontjában foglalt feltételnek a fenforgása is megállapitható. (1899. junius 20.)

1899: 1770. A m. k. k. i b. a panaszt elutasitja. Mert az 1885: XXIV. t.-c. 25. §-a alapján telekkönyvileg bejegyzett tulajdonjogkorlátozás fentartását, az 1898: XII. t.-c. 5. §-ának világos értelme szerint csak az a gyermek, illetve ennek jogutóda kérheti, akinek, mint házk. tagnak a házk. vagyonból járó jutaléka az illető családág összesitett vagyonával az atya tulajdonában van. Ámde panaszttevő az atya által bemutatott nyugtában elismerte, hogy az ettől készpénzül kapott 200 frtban a dolovai 158. sz. Rottár-féle házközösség vagyonából járó jutalékát már fölvette, egyben kijelentette, hogy ezzel az összeggel teljesen kielégittetvén, a nevezett házközösséggel szemben minden követelési joga megszünt. Minthogy eszerint panasztevőnek nincsen törvényes jogalapja arra, hogy atya ellenében a szóban forgó megszoritások továbbra való fentartását kérelmezhesse; sőt tekintettel arra, hogy az 1898: XII. t-c. 2 §-ának 5. pontja, melyre az I. f. határozat alapittatott, nem nyerhetvén alkalmazást, a korlátozás fentartása nem volna igazolható: a II. f. határozat volt érvényében föntartandó. (1899. julius 12.)

esetre is a gyermek kérelme tekintetében fönt körülirt határidők és eljárási szabályok szolgálnak zsinormértékül. (11. §.)

Az 1885: XXIV. t.-cikk 26. §-át az uj törvény érintetlenül hagyja; mert ez épen azokat az eseteket állapitja meg, amelyekben a 25. §. nem nyer alkalmazást. Célja ugyanaz, mint az uj törvénynek; azért marad érvényben. Az idézett 1885-diki törvény 27. §-át pedig az uj törvény annyiban változtatja meg, hogy a gyermektelen és házas jogosultnak *minden esetben* joga van követelni, hogy osztályrésze neki teljes tulajdonul, külön adassék ki; és továbbá annyiban változtatja meg ama szakaszt, hogy kimondja, miszerint az akép kielégitett gyermeknek az atyánál és testvéreinél maradt jutalékokra többé arra való tekintet nélkül sincs öröklési joga, valjon ezek a jutalékok megszoritással terhelvék-e vagy sem? (12. §.)

A második fejezet 13. §-ának indokolása előadja, hogy az 1885: XXIV. t.-cikk 3. §-a a házközösség megszüntetésénél a *tagsági jogosultságot meghatározott időponthoz köti.* Akiknek ebben az időpontban tagsági jogosultságuk volt, azok a megszüntetésnél, mint házközösségi tagok szerepelnek; ellenben ama törvény 3. §-ában meghatározott időpont után bekövetkezett születések, házasságok és más tények, melyek korábban tagsági jogosultságot eredményeztek volna, ily eredményt többé létre nem hozhatnak. Az 1885-diki törvény tehát azt rendeli, hogy a házközösség megszüntetésénél a leglényegesebb viszonyokat azon állapot szerint kell megitélni, amelyben azok a 3. §-a szerinti időpontban voltak. De az 1885-diki törvény e tekintetben *nem következetes;* mert a házközösségi tagok jogaira vonatkozó némely, igen lényeges kérdésben nem indul ki a jelzett időpontból, hanem döntőnek fogadja el azt, valjon bizonyos állapot „a hivatalos beavatkozás alkalmával“ fenforgott-e? Attól a véletlentől, attól az ingadozó időponttól tehát, hogy a szolgabiró előbb vagy később kezdi meg a megszüntetési eljárást, szerfölött fontos érdekek vannak függővé téve. Ennek bizonyitására a miniszteri indokolás példát is hoz föl. Ha valamely atyának öt gyermeke van, kik közül három az 1885: XXIV. t.-c. 3. §-ában meghatározott időpont *előtt,* kettő pedig az *után* született: egészen másképp alakulnak a viszonyok, ha az atya a hivatalos beavatkozást megéri, és másképen, ha előbb hal meg. Ha ugyanis az ilyen atya a hivatalos beavatkozáskor *életben van,* az id. törv. 25. §-ához képest az ő tulajdonába kell átadni ugy a saját, mint tagsági jogosultsággal biró három gyermekének jutalékát, amely családi vagyonban annak idején *öt gyermeke egyenlő arányban örököl, vagyis mindegyiknek egy-egy ötöd jut.* Ha ellenben ugyanazon atya a hivatalos beavatkozáskor *nem él,* akkor a házközösségi tagok közt fejenkint való osztálynak van helye; a házközösségi vagyon tehát mindenekelött *négy részre oszlik:* egy-egy negyedrészt kap a tagsági jogosultsággal biró három gyermek,

egyet az atya hagyatéka; ebben a hagyatékban azután mind az öt gyermek részesül örökségkép egyenlő arányban. A végeredmény tehát az lesz, hogy mig a tagsági jogosultsággal nem biró két gyermeknek csupán a házközösségi vagyon apjukat illető negyedének egyötöde = $^1/_{20}$-adrésze jut; addig a tagsági jogosultsággal biró három gyermek mindegyike megkapta már a maga $^1/_4$-edét és azonkivül öröklés utján megkapja az atyai negyedrész egyötödét, vagyis $^1/_4 + ^1/_{20} = ^6/_{20}$-ad részt, azaz mindegyikőjök hatszor annyit kap, mint később született testvéreik.

Ezen indokokból állapitotta meg az 1898: XII. t.-cikk 13. §-a azt, hogy mindazon házközösségek tekintetében, amelyeknek megszüntetése végett az uj törvény életbelépte napján tul (1898. május 20.) kezdődött a hivatalos beavatkozás, az ezzel kapcsolatos *joghatály is a mondott napon következik be:* minek okszerü következménye az, hogy a jelen törvény életbelépte után, csak abban az esetben lehet oly valamely, a hivatalos beavatkozáskor érvényesiteni, kellő igényt sikerrel emelni, ha ez az igény már 1898. május 20-án létezett.

Helyes módositását az előbbi törvénynek tartalmazza a 14. §., amely a házközösségek megszüntetésének előkészitésére vonatkozó teendők javarészét a községi elöljáróságoktól, amelyek azokkal másnemü teendőik mellett a tapasztalat szerint csak mellesleg foglalkozhattak, elvette és a *házközösségi főszolgabirák ügykörébe helyezte át,* de a becslést a községi elöljáróságnál meghagyta.[1])

A 15. §. azt a pótlást teszi, hogy az elhunyt házközösségi tagnak ne csak végrendeleti, hanem *törvényes* örökösei, valamint a jelzálogos *hitelezők* és gyámhatóság alá tartozó személy érdekeltsége esetén a *közgyámok* is megidézendők a megszüntetési tárgyalásra.

A 16. §. eltörli az „értelemnélküli sallangnak" bizonyult *osztálylevél* kiállitását és a telekkönyvi bekebelezésre alkalmas módon kiállitandó és a vagyon tényleges felosztását avagy a tulajdonjogi arány megállapitását tartalmazó és jogerősségi záradékkal ellátandó határozatot, illetőleg az ugyanoly tartalmu s hatósági megerősitési záradékkal ellátandó egyezséget rendeli, a telekkönyvi hatósághoz áttenni.[2])

---

[1]) Lásd a függelékben I. a. közlött szabályrendelet 1—4 §-ait.

[2]) A temesvári kir. itélőtábla 1. számu polgári döntvénye. A polgárositott határőrvidéki házközösségek egyes tagja ellen a házközösségi ingatlanból állitólag őt illető jutalékra kért végrehajtás elrendelése iránti kérvénynek felszereléséhez szükséges a házközösségi lajstromnak hiteles kivonatát, illetőleg azt tanusitó hatósági bizonyitványt mellékelni, hogy a végrehajtást szenvedő fél a megjelölt házközösségnek a végrehajtás alá vonandó ingatlanból jutalékra jogositott tagja, vagy ilyennek örököse. Indokolás: A házközösségi ingatlant feltüntető telekkönyvben tulajdonosként maga a házközösség van megjelölve ugy, hogy a telekkönyvből ki nem tünik, valjon a végrehajtást szenvedőt, mint a házközösségnek állitólagos tagját a házközösség ingatlanaiból rész csakugyan megilleti-e vagy sem? Ha tehát a biró a kielégitési végrehajtást a marasztalt ellen, bizonyos házközösségi ingatlanból őt megillető jutalékra, a végrehajtató puszta

A 17. §. annyiban kibőviti az 1885: XIV. t.-c. 42. §-át. hogy az 1885. évi julius hó 8-áig létrejött *titkos osztályokat* a megszüntetési eljárásnál akkor is figyelembe kell venni, ha azok 1887. évi julius 8-áig a községi elöljáróságnak, vagy e nap eltelte után a megszüntetési tárgyalás — helyesebben eljárás — elsőfoku befejezése előtt a főszolgabirónak bejelentettek; — valamint figyelembe kell venni azokat a titkos osztályokat, amelyek habár csak egyes osztályrészek igazolt birtokba vételével tényleg

---

bemondására rendelné el: annak veszélye forog fen, hogy az 1881:34.601 sz. ig. min. rend. 22. §-a alapján a végrehajtató, végrehajtási zálogjog bekebelezésével, vagy előjegyzésével, lekötne tévesen és jogosulatlanul oly házközösségi vagyont is, melyben a végrehajtást szenvedőnek része nincs, s a lekötött házközösségi ingatlan feletti szabad rendelkezésben, annak a végrehajtást szenvedőtől különböző jogos tulajdonosait a kihasitási eljárás befejezéseig — melynek meginditása a végrehajtató önkényétől függ — meggátolná, vagy a tévesen kieszközlött végrehajtási zálogjogi bejegyzés törléséhez szükséges jogi lépéseknek folyamatba tételére a lekötött ingatlan tulajdonosait kényszeritené. Erre való tekintettel, s minthogy az 1873: XXIX. t.-cikknek 4. §-ában, amelynek végrehajtását s foganatositásának módját épen az idézett ig. min rend. van hivatva tüzetesen szabályozni, a törvényhozó azt az elvet mondotta ki, hogy a házközösségi vagyonra végrehajtásnak egyes házközösségi tagok kötelességei miatt, csak annak az osztályrésznek mértéke és aránya szerint van helye, mely a kötelezett házközösségi tagot a házközösségi vagyonból törvényesen megilleti: nyilvánvaló, hogy a törvény célzata szerint a házközösségi tag kötelezettsége alapján a házközösségi vagyon terhelése s a kihasitási eljárás meginditása csak akkor foghat helyt, ha bizonyos, hogy a végrehajtást szenvedő házközösségi tagot a házközösségi ingatlanból rész valóban megilleti, vagy megilletheti, s ha ezt a végrehajtató, mint a végrehajtás elrendelhetésének szükségszerü előfeltételét, tényleg ki is mutatja. Minthogy pedig a törvény végrehajtásának módjára vonatkozó rendelet intézkedéseinek körét és értelmét maga a törvény irányozza, a fentebbiekből. következik, hogy az id. min rend. 22. §. második pontjának az a rendelkezése, hogy »a végrehajtási kérvényben a viszonyoknak megfelelően pontosan megjelölendő az illető házközösség és annak ingatlan vagyona«, összevetve ezt az 1873: XXIX. t.-c. 4. §-ának intézkedéseivel, helyesen csak, a rendelet tartalmával különben sem ellenkező azt az értelmezést nyerheti, hogy az idézett rendelet az 1873: XXIX. t.-c. 4. §-ának intézkedését módositani nem akarta, hanem a végrehajtási alap tüzetes megjelölésének kötelezettségét, azon a kötelezettségen felül rója a végrehajtatóra, hogy ez az összeirási lajstrom kivonatával, illetőleg egyéb hiteles okiratokkal, egyuttal kimutatni is tartozik, hogy a végrehajtást szenvedő az illető házközösségnek, melynek vagyonáról van szó, vagy tényleg házközösségben élő, vagy abból jogosultan kilépett, de igényeire nézve kielégitést nem nyert tagja (1873: XXIX. t.-c. 5. §-a). vagy végül valamelyik házközösségi tagnak végrendeleti örököse. (1873: XXIX. t.-c. 3. §-a) 1892. október 12 Igazságügyi Közlöny: I. f. 409. és köv. l.

Ugyancsak a temesvári kir. itélőtábla 1893. évi április 26-án 1567. sz. a hozott és a határozattárba fölvett határozatával arra a kérdésre: valjon szemben az 1885: XXIV. t.-c. 18. és 41. §-ainak azzal a rendelkezésével, mely szerint a jóváhagyott egyezség és a szolgabirói határozat az 1881: LX. t.-c. 1. §-a értelmében végrehajtható közokirat erejével bir, a kielégitési végrehajtás az osztálylevél alapján is elrendelhető-e? — kimondotta, hogy a kielégitési végrehajtás elrendelésének nemcsak a jóváhagyott egyezség vagy a jogerős határozat, hanem az osztálylevél alapján is van helye Mert: az 1885: XXIV t.-c. 18. §-a szerint a jóváhagyott egyezség az abban foglalt kötelezettség teljesitésére, ugyanezen törvény 41. §-a szerint pedig a szolgabirói határozat az abban megállapitott kötelezettség teljesitésére az 1881: LX. t.-c. 1. §-a értelmében végrehajtható közokirat erejével bir. Minthogy pedig abban az esetben, ha a házközösség vagyonának tényleges felosztása vagy a tulajdonjog arányának megállapitása egyezség által eszközöltetik s ha az egyezség, illetve az annak megerősitésére nézve hozott határozat ellen senki sem élt felfolyamodással, az osztálylevél az 1885: XXIV. t.-c. 15. §. második bekezdése szerint az egyezség értelmében, — abban az esetben ellenben, ha a szolgabiró az arány megállapitására, illetve a tényleges osztályra nézve egyezség hiányában határozatot hozott s ha ez a határozat jogerőre emelkedett, az osztálylevél ugyanezen törvénycikk 38 §-a szerint ezen határozat alapján állitandó ki s minthogy ekép az osztálylevél a végrehajtható közokirat erejével biró egyezséget, illetve határozatot magában foglalja, ennélfogva a kielégitési végrehajtás az osztálylevél alapján is elrendelendő. (Igazságügyi Közlöny: II. f. 1893. 129. lap.)

foganatba mentek; söt még akkor is, ha a hivatalos beavatkozás idején létező birtoklási állapot a titkos osztály szerint való, de legalább egy évig fennállott birtokállapotnak nem felel meg. Ezzel a törvény egy, a gyakorlatban kétesnek mutatkozó kérdést, „a határőrvidéken a titkos osztályok mellett nyilvánuló közfelfogás méltánylásával“ döntött el.[1])

A 18. §. folyománya a m. kir. *közigazgatási biróságról* szóló 1896: XXVI. t.-c. 80. §-ának, amely házközösségi ügyekben is e biróságot ruházza fel harmadfoku hatósági jogkörrel is kivételt tesz a házközösségi ügyekben hozott közigazgatási bizottsági határozatok ellen benyujtandó és most már panasznak cimzendő felfolyamodásokra annyiban, hogy ezeket nemcsak ama másodfoku hatóságnál (1896: XXVI. t.-c. 85. §.), hanem az első foku hatóságnál, a szolgabirónál is — akit a törvény, tekintélyének emelése végett most már állandóan „főszolgabirói“ cimmel illet, de egyszersmind főszolgabirói illetménynyel is lát el, — be lehet nyujtani vagy szóval bejelenteni. Az idézett szakasznak az a rendelkezése, miszerint a másodfoku hatóságnak póttárgyalást vagy egyéb kiegészitést rendelő határozata ellen jogorvoslatnak, panasznak nincs helye, a felek elodázási törekvésének szegi utját.

Minthogy az 1885: XXIV. t.-cikk alkotásakor oly nyomatékosan hangoztatott gyorsaság követelményei nem teljesedtek, személyszaporitásról kellett gondoskodni: evégből a házközösségi főszolgabirák mellé segédekül és helyettesekül, a belügyminiszter által, a nevezett főszolgabirókéval egyenlő minősitvényü *szolgabirákat* nevezhet ki, akik müködésük befejezte után szintén részesitendők végkielégitésben. Az uj törvény számot vet azzal is, hogy a volt határőrvidék egyes járásaiban fokozatosan valamennyi házközösség meg lesz szüntetve és igy a fő- és segédszolgabiráknak ott többé nem lesz dolguk: kimondta tehát azoknak más vármegyékbe és járásokba *áthelyezhetőségét* és ha feladatukat járásukban befejezték, kirendelhetők megszüntetési eljárás céljából járásukon kivül eső községbe. Végül az ezeket tartalmazó 19. §.

---

[1]) 1899: 1320. A m. k. k. i. b. szintén a titkos osztályt tartja érvényben, utalással a törvény (1885: XXIV. 42. és 1898: XII. 17. §.) rendelkezésére. (1899. május 23.) U. i. 1899: 1686. (1899. junius 27.)

1899: 1321. A m. k k. i. b. az alsófoku határozatokat feloldja; mert kétszer történt a házk. tagjai közt titkos osztály és noha az 1885: XXIV. 42. és 1898; XII t.-c. 17. §-a szerint csupán az első titkos osztály ismerhető el érvényesnek, a második osztályt érvényre emelő I. és II. f. határozatok feloldandók voltak. (1899. május 23.)

1899: 1396. A m. k. k. i. b. az I. és II. f. határozatokat feloldja és ujabb I. f. határozat hozatalát rendeli el. Mert a kérdésben forgó házközösség vagyonát az I. f. hatóság az érdeklett házközösségben fennállott titkos osztály alapján osztotta fel és ezt a II. f. h. helyben hagyta Ámde a titkos osztályok az 1898: XII. t.-c. 17. §-a értelmében, az ott megszabott föltételek mellett is, csupán abban az esetben veendők figyelembe, ha azok az 1885: XXIV. t.-c. hatályba léptéig, azaz 1885. julius 8-ig jöttek létre, holott az a titkos osztály, amely a jelen esetben érvényre emeltetett, az I. f. tárgyalást megelőzőleg két évvel, 1895-ben keletkezett s annak érvényre emelése ellen a házköz. tagok egy része ismételten tiltakozott: tehát az az 1885: XXIV. t.-c. 35. §-ában érintett egyezségnek nem minősithető. (1899. május 30.)

azt is kimondja, hogy mihelyt egyes járásokban a házközösségi fő- és segédszolgabirák müködése megszünik, a megszüntetés körül később fölmerülendő netáni teendők a *rendes* (*közigazgatási*) *főszolgabirákra* szállanak át; mert ily teendők lesznek oly járásokban is, amelyekben valamennyi házközösség meg van szüntetve.

A törvény 20. §-a a *bélyeg- és illeték*-mentességet a benne szabályzott közigazgatási és telekkönyvi eljárásra kiterjeszti; 21. §-a pedig a *végrehajtással* a bel- és igazságügyminisztereket bizza meg, akik 1898. évi május 16-án 30.184. szám alatt, az 1898: XII. t.-cikk végrehajtásáról szóló rendeletüket ki is bocsátották.[1])

Már az 1885: XXIV. t.-cikk végrehajthatóságának előfeltétele volt az, amiről az igazságügyminiszter 1897. évi augusztus 23-án 47.532. sz. a. kibocsátott rendeletében intézkedett: utasitást adott ki a telekkönyvi betéteknek a határőrvidéken való elkészitése tárgyában és a nálunk divó *1885. december 15-diki telekkönyvi rendtartást*, az utóbb keletkezett módositó és kiegészitő *törvényekkel és rendeletekkel*, következőleg az 1886: XXIX. t.-cikket (a telekkönyvi betétek szerkesztéséről), az ezt módositó és kiegészitő törvényekkel és ezek alapján kelt rendeletekkel együtt a határőrvidéken is életbe léptette.[2])

Végül 1898. évi december 8-án lépett hatályba az igazságügyminiszternek 1898. évi 55.916. számu rendelete, amely az 1873: XXVII. t.-c. 16. §-ában nyert felhatalmazás alapján *a tagositásra* (*összesitésre*) *vonatkozólag* érvényben levő általános magyar törvényeket és egyéb jogszabályokat *a polgárositott magyar határőrvidéken életbe lépteti* azzal a meghatározással, hogy a tagsági eljárást csak oly községben lehet inditani, melyre nézve a házközösségi intézmény megszüntetésére vonatkozó összes ügyek, jogerejüleg, az osztály telekkönyvi keresztülvitelével is be vannak fejezve.[3])

Törvénykezési tekintetben a házközösségi intézmény nagy gondot okozott. A perrendnovella és a végrehajtási törvény (1881: LIX. és LX. t.-cikkek) 108., ill. 259. §-a hatalmazta föl az igazságügyminisztert a perrendtartásnak (1868: LIV. t.-c.) és novellájának és a végrehajtási törvénynek a polgárositott határőrvidéken hatályba léptetésére, ami az 1881. november 1-diki 34.601. számu rendelettel ment teljesedésbe, amely a házközösség ellen beadandó keresetek kellékeit jelöli meg, az idéző végzés és a későbbi határozatok kézbesitésének módját határozza meg. A kereset kellékeül csatolandó az illetékes közigazgatósági hatóság által kiállitott kimutatás, amelyben a házatya és a házközösséghez tartozó öszszes szavazatképes tagoknak nevei „pontosan“ felsorolva legyenek

---

[1]) Igazságügyi Közlöny: VII. évfolyam 142. és köv. l.
[2]) U. o. VI. folyam 369. l. és a 8. sz. melléklete.
[3]) Igazságügyi Közlöny V. évfolyam 403. l.

s amelynek záradékában a közigazgatási hatóság igazolja, hogy a házközösségnek a kimutatásban megnevezetteken felül több szavazatképes tagja nincsen. Az ily kimutatás, konskripcio pontosságának lehetetlenségére és igy a szolgabirósági záradék megbizhatatlanságára nézve már előadtuk alapos aggályainkat; de mivel az ily hatósági kimutatás, mint a kiállitó törvényes illetősége köréhez tartozó tévnyekről kiadott okirat, az 1868: LIV. t.-c. 165. §-a értelmében közokirat jellegével bir, annak teljes bizonyitó erő tulajdonitandó mindaddig, mig hamissága vagy szabálytalansága be nem bizonyittatik: a biróság tehát „hivatalból“ a kimutatás helyességét nem vizsgálhatja.

Az idézett igazságügyminiszteri rendelet 16. és 17. §-ai szerint az alperesként szereplő házközösség feje és összes szavazatképes tagjai, — s ha a házközösség csupa szavazatképtelen tagokból áll, a gyám — megidézendők a tárgyalásra vagy perfölvételre azzal a felhivással, hogy közös megbizottat válaszszanak. Az idézés ezen módjának azonban nem szabad azt a jelentőséget tulajdonitani, mintha a házközösség összes szavazatképes tagjainak perbe idézése a „házközösségi jog személyiségének megszünéséről tanuskodnék“, — amint azt a „Közgazdasági Lexikon“ egyik irója, Szalay László, a „házközösség“ vezérszó alatt irott tömör és velős cikkében véli;[1] — mert hiszen a házközösség jogi személyiséggel, jogalanyisággal sohasem rendelkezett; az érintett rendelkezés tehát egyszerüen célszerüségi intézkedés, minden jogi személyiséget megszüntető hatály nélkül.

Ugyancsak ily jelentőségüek az érintett min. rend. 22. és köv. §-ai, amelyek az oly végrehajtásokról tartalmaznak alaki határozmányokat, amelyek valamely házközösségnek egyes tagjai ellen és pedig a közösségi vagyonból őket megillető jutalékokra kéretnek.

Végül életbelépteti a mondott min. rend. a váltó-, kereskedelmi és gondnokság alá helyezési eljárás tárgyában alkotott és egyéb rendeleteket, kimondván, hogy minden, a hatályba léptetett törvényekkel, az azokkal kapcsolatos rendeletekkel és magával a szóban forgó min. rendelettel ellenkező rendtartás, nyilt parancs, szabály és rendelet, 1881. évi december 31-ével hatályát veszti.

Hogy mily hatásokat fog a házközösségek teljes megszüntetése magán- és közgazdasági tekintetben előidézni; hogy mily hatása lesz a megszoritások nyügétől, a megkötöttségtől való fölszabaditásnak: azt természetesen még most, midőn a becsatolt táblázatok szerint még elegendő nagyszámu házközösség vár megszüntetésre, megmondani, megjósolni nem birjuk. Valószinüleg ugyan-

[1] I. kötet, 839. lap.

azon előnyök és hátrányok fognak erészben a határőrvidéken is bekövetkezni, mint mindenütt, ahol a föld szabaddá lőn. Az előnyök az egyéni tulajdon természetéből folynak és igy az egyén kisebb-nagyobb okosságától, ovatosságától, takarékosságától, pénz- és hitelerejétől, termés- és gabona-árviszonyoktól függnek; a hátrányok meg attól, hogy a szabaddá lett egyén szabadosságba csap át, nem gazdálkodik józanul, oda dobja magát a szörnyen elterjedt gabonauzsorának, eladósodik és tönkre jut. És ha a házközösségek megszüntetése következtében ezek a szomoru hatások fognának beállani, az mégsem tulajdonitható a magyar törvényhozásnak, amely a határőrvidéki házközösség tagjait, speciális hübéri és jobbágyi bilincseiből a legjobb akarattal, a jogegyenlősités szándékával igyekezett kibontani. Az állam nem gyámkodhatik a vagyoni rendelkezés fölött; ótalma azonban ki kell, hogy terjedjen mind arra, ami az egyéni boldogulás tényezöit rejti magában, ami a gyöngét az erős ellen védeni képes. A magyar törvényeknek azon dus sorozata, amelyek a polgárositás után a határőrvidéken is érvénynyel birnak, a mezőrendőrségről, vizjogról, telepitésről sat. szóló törvények, amelyek a mezőgazdaság javitására, fejlesztésére céloznak, a rendezett telekkönyvek behozatala és mindazon állami és társadalmi hatányok, amik a hitelviszonyok szanálását és a forgalom biztosságát idézik elö, a volt határőrvidék birtokviszonyaira is bizonyára lenditőleg, fejlesztőleg fognak befolyással lenni, ugy, hogy a határőrvidék népe áldani fogja a királyi kegyet és bölcseséget, áldani fogja a magyar államot, hogy ugy közjogi, mint magánjogi tekintetben egyenlő joguvá tették az őshaza, az anyaország népével; a határőrvidék népe lassankint hozzá simul az alkotmányos viszonyokhoz és soknyelvüsége mellett hazafias tagjává váland az öt keblére ölelő magyar hazának!

I. Függelék.

1886. november 26-diki szabályrendelet a polgárositott magyar határőrvidéken fennálló házközösségi intézmény megszüntetéséről szóló 1885: XXIV. t.-c. végrehajtása és az eljárás részletes szabályozása tárgyában: alkalmazva az 1898: XII. t. c. 25. §-a alapján 1898. május 18-án 30.184. sz. a. kibocsátott bel- és igazságügyminiszteri rendelethez; kibővitve a bel- és igazságügyminiszternek 1895. évi 17., illetőleg 31.885., valamint az igazságügyminiszternek 1896. évi 55 916. és 1897. évi 47.532. számu rendeletével.

I. A községi elöljáróság teendői.

a) A házközösségi tagok kimutatásánál.

1. §. A házközösségi vagyonra jogosultsággal biró tagok névjegyzéke minden esetben külön kimutatásban iratik össze. E kimutatást a községek által vezetett összeirási lajstromok alapján — de az anyakönyvek segélyével — és a mennyiben a lajstrom egyébként igazolható tényekkel ellenkeznék, vagy vezetése általában hiányosnak bizonyulna, hitelt érdemlő egyéb adatok alapján a birónak vagy helyettesének és a jegyzőnek aláirása s községi pecsét alatt a községi előljáróság állitja ki. és azt a születésekre, esketésekre és halálozásokra vonatkozó adatok hiteléül az illető lelkész saját aláirásával és pecsétjével szintén ellátja.

Ha valamely községre vonatkozólag a házközösségi összeirási lajstromot az eddigi gyakorlat szerint a szolgabiró vezette. az illető községi elöljáróság intézkedik az iránt, hogy a lajstrom a szolgabiró által ő hozzá áttétessék.

2. §. A kimutatásban a törvény 13. §. 3. pontjában felsorolt adatokon felül fel kell tüntetni még:

1. Az egyes házközösségi tagoknak a házatyához, illetve a házanyához és egymáshoz való rokonsági vagy sógorsági viszonyát; a mennyiben pedig a születés vagy házasság eseteitől eltekintve. valamely tag megtörtént belépéséről van szó, a belépés idejének pontos megjelölését a vonatkozó felvételi okirat vagy a felvételt jóváhagyó hatósági határozat másolatának mellékléséval.

2. Az egyes tagok születésének idejét rendszerint a születési évnek, oly esetben azonban, midőn ennek alapján a teljeskoru-

ságnak vagy szavazatképességnek kérdése el nem dönthető, a születés napjának meghatározásával.

3. Ha a házközösségi tagok valamelyike csőd alatt áll, a csődtömeggondnok nevét és lakhelyét.

A házközösségi vagyonra jogosultsággal biró tagok névjegyzékét ezentul nem a községi elöljáróság állitja össze, hanem annak összeállitásáról, a községi elöljáróságtól szerzett és más egyéb adatok alapján, a főszolgabiró gondoskodik, aki a tekintetben is intézkedik, hogy ezeket a kimutatásokat a születésekre, esketésekre és halálozásokra vonatkozó adatok hiteléül, a lelkészen kivül az állami anyakönyvvezető szintén ellássa saját aláirásával és hivatalos pecsétjével. Egyebekben a főszolgabiró a házközösségi tagok kimutatásának összeállitásánál, az 1886-iki rend. 1. és 2. §-ai szerint jár el. (1898. rend. 5. §.)

Azt, hogy a házközösség megszüntetésénél kiket kell a házközösségi tagság cimén jogosultaknak tekinteni, a fennálló törvények és szabályok határozzák meg. (1885: XXIV. t.-c. 3. §.) Ezek szerint a házközösségi tagság cimén jogosultak azok: a) akik az 1887. évi julius hó 8-áig vagy — amennyiben a házközösség megszüntetése végett a tárgyalást előbb tartották meg, — az 1885: XXIV. t.-c. 14., illetőleg 23. §-a szerint kitüzött első tárgyalási határnapot megelőző napig a házközösségi összeirási lajstromba a fennálló törvények és szabályok értelmében be voltak vezetve, továbbá ily bevezetés nélkül is: b) akik az emlitett időpontig születéssel vagy házassággal a házközösségben tagsági jogot szereztek (1885: XXIV. t.-c. 1. és 3. §-ai): c) akik az 1873: XXIX. t.-cikk hatálybaléptéig, vagyis 1873. évi julius hó 16-áig a házközösségbe fölvétettek (befogadtattak, beléptek, beiratkoztak) vagy más házközösségtől átléptek (1850 alaptörv. 44. §. és 1873: XXIX. t.-c. 7. §.): d) akik az 1885. évi julius 8-áig a házközösségi kötelék fentartásával akár élők közt, akár örökösödés utján házközösségi vagyont szereztek (1850. alaptörv. 12., 23, 24. §-ai és 1885: XXIV. t.-c. 1. §.); e) akik a házközösségből a visszaléphetési jog vagy osztályigény fentartásával kiléptek és igényeikre nézve kielégitést nem nyertek. (1850. alaptörv. 48. §., — 1873. XXIX. t.-c. 8. §., — 1885: XXIV. t.-c 13. §. 3 pontja, 21. §. 1. pontja, — 1898: XII. t.-c. 14. §.) A házközösségbe cseléd minőségben felvett személyek az 1885: XXIV. t.-c 3. §-ának utolsó bekezdése értelmében a házközösségi vagyonra igénynyel nem birnak. (1899. rend. 6. §.)

Házközösségi tagsági jogosultságukat elvesztették és mint ilyenek, a házközösség megszüntetésénél mellőzendők: a) azok, akik az előbbi §. a) pontjában emlitett időpontig, érvényes végakarati intézkedés nélkül elhaltak (1873: XXIX. t-c. 3. és 5. §. utolsó bekezdése): b) azok, akik az emlitett időpontig más házközösségbe beházasodván,

ennek tagjaivá lettek (1885: XXIV. t.-c. 1. és 3. §-ai); c) azok, akik 1885. julius hó 8-áig egyéb módon lettek más házközösség tagjaivá (1850. alaptörv. 45. és 47. §-ai): d) azok, akiknek egész jutaléka az 1873: XXIX. t. c. 4. §-a értelmében kihasittatott; e) azok, akik a házközösségből a visszaléphetési jog vagy osztályigény fentartása nélkül kilépvén, igényeikre nézve kielégitést nyertek (1850. alaptörv. 22. §.); f) azok, akik tagsági jogosultságukról mások által szerzett jogok sérelme nélkül lemondtak. (1850. alaptörv. 22. §.) Azokat a házközösségi tagokat, akiknek az 1873: XXIX. t. c. 4. §-a értelmében nem egész jutalékuk hasittatott ki, a ki nem hasitott rész megilleti. A kir. belügyminiszteriumban az 1885: XXIV. t.-c. 55. §-ának utolsó bekezdése értelmében fennállott tanács, mely a közigazg. biróságról szóló 1896: XXIV. t.-c. hatálybaléptéig, vagyis 1897. január hó 1-jéig házközösségi ügyekben harmadfokulag határozott, az 1850. évi alaptörvény 22. §-ának második bekezdése alapján az 1885: XXIV. t.-c. 33. §-ának rendelkezései által is támogatott azt a gyakorlatot követte, hogy elvesztik házközösségi tagsági jogosultságukat azok is, kik a házközösségből jogosulatlan, megszakitás nélkül, legalább tiz év óta távol vannak, ha visszatérési jogosultságuk érvényesitése végett hatósági uton, tiz éven belül lépéseket nem tettek. (1898. rend. 7. §.)

b) A telekkönyvi kivonatok megszerzésénél.

3. §. A községi elöljárók által egyezségek felvételének s az osztály megtételének czéljára szükséges telekkönyvi hiteles másolatok, hacsak különös körülmények teljes másolatot nem tesznek szükségessé, az 1880: XLVI. t.-c. 6. §. *b*) pontjának megfelelő kivonata másolatok alakjában szerzendők meg.

A szükséges telekkönyvi kivonatokért a főszolgabiró közvetlenül az illetékes telekkönyvi hatósághoz fordul s erészben az 1886-diki rend. 3. §-át tartja szem előtt. (1898. rend. 8. §.)

c) A vagyon állagának megállapitásánál.

4. §. Oly esetben, midőn a telekkönyvi kivonat a házközösségnek ingatlanokban való tényleges birtokát hiven fel nem tünteti, akár azért, mert az abban bejegyzett ingatlanok egy részét a házközösség elidegenitette már; akár mert csere, vétel vagy más jogügyletnél fogva még más ingatlanoknak is birtokában van; akár végre azért, mert a telekkönyvi bejegyzéshez képest a házközösségi birtokban jogcim nélkül állott be a szaporodás vagy a fogyatkozás: a községi elöljáróság e körülményt a telekkönyvi állás és a tényleges birtokállapot közötti különbözet lehető pontos feltüntetése mellett és a netaláni szerzési vagy elidegenitési jogügyletre való hivat-

kozással a szolgabiróhoz intézett jelentésében felemliti, és ha a jogügyletekről okiratok léteznek, ezeket a házközösségtől beköveteli s jelentéséhez csatolja.

A fenti 1—4. §-okban meghatározott teendők az 1898-diki rend. szerint, az ebben foglalt módositásokkal a főszolgabiró hatáskörébe mentek ugyan át (1898. XII. t.-c. 14. §.): de a községi elöljáróságok ezentul is kötelesek a főszolgabirákat házközösségi ügyekben támogatni és utasitásaiknak megfelelni. (2. §.)

d) Becslésnél.

5. §. A házközösség ingó vagyonának és földadó alá nem eső ingatlanainak s az ezekkel összekötött jogok és tartozékoknak megbecslését rendszerint a biróból vagy albiróból és két esküdtből álló községi elöljáróság teljesiti.

A becslésnél azonban közben nem járhat oly elöljárósági tag, ki az illető házközösségnél vagy maga érdekelve van, vagy valamely érdekelt személylyel az aust. ált. p.-tkönyv 41. §-a szerint számitott harmadizigleni rokonsági vagy másodizigleni sógorsági viszonyban áll.

Ha ehhez képest a községi biró vagy az albiró, vagy ha az esküdtek oly nagy része akadályozva van a becslésnél közreműködni, hogy a többiektől a becslőbizottsághoz szükséges szám ki nem telik: a községi elöljáróság esetről-esetre jelentést tesz a szolgabirónak, aki ennek folytán érdektelen és megbizható más személyeket nevez ki a becslésnek háromtagu bizottság által leendő teljesitésére.

6. §. A becslésről és a vagyonnak azzal kapcsolatos összeirásáról külön okirat szerkesztendő és ha a becsüsök a becsértékre nézve meg nem egyeznek, a külön vélemények indokolva egyenkint feltüntetendők.

Az 1898-dik évi rend. 1. §-a szerint az 1886-diki rendelet I. része által reáruházott teendők közül a községi elöljáróság csak a házközösségi ingó és ingatlan vagyonnak az utóbbi rendelet fenti 5. és 6. §-ai szerint eszközlendő becslését végzi, amire az 1885: XXIV. t.-c. 13. §. 4. pontjának esetében, vagyis akkor van szükség, ha 18 éven aluli kiskoru vagy gondnokság, illetve csőd alatt álló teljes koru is van érdekelve. (1898: XII. t.-c. 14. §.) Az 1898: XII. t.-c. érintetlenül hagyta az 1885: XXIV. t.-c. 36. §-ának utolsó bekezdéséből folyó azt a rendelkezést, mely szerint abban az esetben, ha a felosztáskor a felek az egyes tárgyak becsértéke iránt közmegegyezéssel meg nem állapodnak, akkor a földadó alá eső ingatlanok kivételével egyéb akár ingó, akár ingatlan vagyontárgyak becslését szintén a községi elöljáróság teljesiti.

e) **Egyezség bejelentésekor.**

7. §. A törvény 14. és következő §§-ai szerinti egyezségi eljárást a szolgabiró csak az esetben indithatja meg, ha a neki bemutatott egyezséget a jogosultak többsége már elfogadta, ennélfogva a községi elöljáróság is a 13. §. szerinti teendőket csak azon esetben foganatositja, ha a házatya vagy házanya által nála tett bejelentésből meggyőződött arról, hogy az osztály iránti egyezségben a jogosultak többsége megállapodott, mire a bejelentő házatyát vagy házanyát esetleg figyelmeztetni köteles.

Az ezen §-ban a községi elöljáróságra bizott feladatok az 1898-diki rend. 2. §. szerint tárgytalanokká váltak.

f) **Hivatalos beavatkozások esetében.**

8. §. A házközösségi vagyon amaz állagáról, mely az igényére nézve ki nem elégitett valamely házközösségi tag kilépése alkalmával, vagy valamely tag végrendelettel történt elhunytakor létezett, a községi elöljáróság a megszerzett telekkönyvi kivonatból nem saját közvetlen tudomása, az érdekelt felek előadása, az ezek által felmutatott okiratok és érdektelen, a házközösség viszonyait ismerő személyek nyilatkozata alapján szerez meggyőződést. Az ebbeli meggyőződés alapja a szolgabirónak tett jelentésében tüzetesen előadandó.

A házközösségi vagyon állagára nézve az 1886-diki rend. 4. és 8. §-aiban különösen felemlitett, valamint az eset körülményeihez képest kideritendő egyéb adatokat a főszolgabiró a felek előadása, a bemutatott vagy hivatalból beszerzett iratok átvizsgálása, helyszini szemle tartása, a községi elöljáróság meghallgatása, a házközösség viszonyait ismerő érdektelen személyek nyilatkozatai alapján és egyéb alkalmas eszközök felhasználásával állapitja meg. (1898. rend. 9. §.)

9. §. A házközösségen kivül jogosultan élő személy kiképzésére forditott költség beszámitására vagy be nem számitására s a költségek szám szerinti összegére nézve netán létrejött egyezség irásban bemutatandó, esetleg a törvény 13. §. 1. pontjához képest külön jegyzőkönyvbe veendő és a községi elöljáróság jelentéséhez csatolandó.

A fenti 8. és 9. §-okban meghatározott teendők a főszolgabiró hatáskörébe mentek át. (1898. rend. 2. §.)

A 9. §. akép módosul, hogy a házközösségen kivül jogosultan élő személy kiképzésére forditott költség beszámitására vagy be nem számitására a költségek számszerinti összegére nézve létrejött egyezség, irásban a főszolgabirónál mutatandó be vagy esetleg általa veendő jegyzőkönyvbe. (1898. rend. 10. §.)

g) Titkos osztály esetén.

10. §. A titkos osztályról tett bejelentés következtében a községi elöljáróság beköveteli az erre vonatkozó okiratot, meggyőződést szerez magának arról, hogy az osztály az osztályrészek tényleges birtokbavételével foganatositva van-e, a bejelentést és erre vonatkozó tapasztalatait a szolgabirónak haladéktalanul tudomására hozza és az osztályról készült okiratot jelentéséhez csatolja.

Az ezen §-ban a községi elöljáróságra bizott feladatok tárgytalanokká váltak. (1898. rend. 2. §.)

h) Végrehajtáskor.

11. §. Az ingó és ingatlan vagyon tényleges átadását a községi elöljáróság a jogerejü osztálylevél alapján bármely érdekelt fél szóbeli kérelmére teljesiti. Az átadásra valamennyi érdekelt fél meghivandó. Az eljárásról jegyzőkönyv vétetik fel, mely, ha az átadás ellen kifogás nem tétetik, a vonatkozó osztálylevéllel kapcsolatosan a községnél megőrzendő. Az átadás megtörténtéről az elöljáróság a szolgabirónak minden esetben haladéktalanul jelentést tesz, és ha az ingatlan vagyon egyes részeinek átadásában egy vagy több érdekelt fél meg nem nyugodott, ezen körülményt a kihasitás felülvizsgálása végett az átadási jegyzőkönyv mellékelésével a jelentésben tüzetesen kiemeli.

E szakasz hatályát vesztette. (1898. rend. 2. §.)

II. Eljárás a főszolgabiró előtt.

a) Nyilvántartás.

12. §. A még meg nem szüntetett házközösségekről szóló jegyzék összeállitása a házközösségi összeirási lajstrom és a telekkönyvben tulajdonosként előforduló házközösségekről a telekkönyvi hatóságok által e célra kiállitandó összeirás, és ha ezek között ellentmondás észleltetik, szükség esetén a helyszinén szerzendő meggyőződés alapján történik.

A jegyzék községenként külön vezetendő és annak idején az illető községbeli ügyek befejezéséről szóló jelentéshez csatolandó.

13. §. Ha a szolgabiró azt tapasztalja, hogy a telekkönyvben ilyennek felvett házközösség az 1871. junius 8-án kelt törvény 5. §-ánál fogva tényleg megszünt, erre nézve a megszünés megtörténtét határozatilag kijelenti, s egyuttal megállapitván az utolsó házközösségi férfitag elhalálozásakor volt női tagok létszámát, ezt határozatába befoglalja, amelyet az érdekelt feleknek kézbesittet.

Ily megszüntetési határozat hozatalának azonban nincs helye oly esetben, hol a házközösségi vagyon állománya a törvényben

meghatározott minimumnál csekélyebbé lett, de a házközösségi kötelék tényleg mindamellett fennáll.

Az 1886-diki rend. 12—25. §-ai ezentul is követendők, de a 13. §. alkalmazásáról az 1892. évi február 19-én 4319. sz. a. kibocsátott bel- és igazságügyminiszteri rendeletre kell figyelemmel lenni. (1898. rend. 11. §.) Ez a rendelet kiegésziti és értelmezi az 1886-diki rend. 13. §-át, ennek első bekezdésére nézve mondván, hogy ez azokra a házközösségekre vonatkozik, amelyek az 1871. junius 8-diki törvény 5. §-ánál fogva tényleg megszüntek azáltal, hogy a házközösség ama törvényszakasznak megfelelően — a házban még netán hátramaradt női háztársak és a házon kivül élő, visszalépésre törvényesen jogositottak, vagy a házból bármely más törvényes módon, végkielégités nélkül kilépett egyének között tényleg felosztatott. Ezekre a házközösségekre nézve az 1886-diki rend. 13. §-a az 1885: XXIV. t.-c. rendelkezései értelmében kielégitő: mert az 1871. junius 8-diki törvényhez képest a házközösségek tényleges felosztása csak a hatóságok közbejötte, illetve csak hatósági határozatok alapján volt érvényesen eszközölhető és ennélfogva — amennyiben már az 1885: XXIV. t.-c. hatályba lépte elött érvényesen eszközöltetett egy házközösségnek tényleges felosztása s ujabb felosztásnak sem helye, sem szüksége nem lehet, — a házközösség megszüntének telekkönyvi bejegyzése, valamint az ahoz tartozott ingatlanoknak a jogosultak nevére való telekkönyvi átiratása az 1886-diki rend. 13. §-ának első bekezdése alapján hozott szolgabirói határozat és a tényleges felosztást eszközlő hatósági határozatok alapján telekkönyvileg is keresztülvihető. Nem tartalmaz azonban az 1886-diki rendeletnek sem 13-dik, sem egyéb szakasza rendelkezést az olyan esetekre nézve, amelyekben a házközösség utolsó férfi tagjának elhalálozása folytán az 1871. junius 8-diki törvény 5. §-a értelmében a házközösség „felosztottnak tekintendő" ugyan, de a tényleges felosztásnak ugyanezen törvényszakasz értelmében való hatósági eszközlése annak idején elmulasztatott. Ezen esetekre vonatkozólag, a felmerült kételyek eloszlatása céljából, az 1886-diki rend. 13. §-ának első bekezdése, az 1885: XXIV. t.-c. 57. §-ában nyert meghatalmazás alapján, következőkép egészittetik ki: a) Megszüntetési határozat csak azon esetben hozandó, ha a szolgabiró meggyőződést szerez magának arról, hogy az illető házközösség, az 1871. junius 8-diki törvény 5. §-ának megfelelően, hatóságilag tényleg fel is osztatott. E felosztás megtörténtének igazolásául hivatkozni kell a határozatban a felosztást tárgyazó határozatok keltére és számára. b) Ha azonban azt tapasztalta a szolgabiró, hogy a tényleges felosztás az 1871. junius 8-diki törv. 5. §-ának megfelelően még érvényesen nem eszközöltetett, ezen esetben tartozik határozatában a házközösség megszüntetésének kijelentésén és az utolsó házközösségi férfitag elhalálozásakor volt női tagok létszámának megállapitásán kivül a házközösségi

vagyonra nézve a tulajdonjog arányát a jogosultak közt meghatározni, vagy amennyiben a jogosultak többsége kivánja, a tényleges osztályt keresztülvinni. (1892. rend. I.)

Az 1886. rend. 13. §-ának második bekezdése körül szintén kételyek merülvén fel, kijelenti az 1892. rend., hogy azon esetekben, ha a házközösségi ingatlanok az 1873: XXIX. t.-c. 6. §-ában meghatározott mértéken alul felosztattak ugyan, de a telekkönyvben a házközösségi kötelék fennállónak van feltüntetve: ilyen esetben az 1886-diki rend. 13. §-ának második bekezdéséhez képest nem egyszerü megszüntetési határozat hozatalának, hanem az 1885: XXIV. t.-cikkben körülirt rendes eljárásnak van helye. (1892. rend. II.)

Ezek a rendelkezések, bármelyik jogosult fél kérelmére alkalmazandók azon ügyekre is, melyek az 1892. rend. kibocsátása előtt nyertek az 1886-diki rend. 13. §-a értelmében elintézést. (1892. rend. III.)

Az 1898-diki rendelet 11. § a szerint, az 1886-diki rendelet 20. és 22. §-ainak alkalmazásánál figyelemmel kell lenni az 1898: XII. t.-c. 15., illetőleg 16. §-ára.

Az 1898-diki rendelet 12. § a szerint pedig különös figyelemmel kell lenni az 1898: XII. t.-c. 13. §-ának első bekezdésére, mely szerint a házközösség megszüntetésére irányuló hivatalos beavatkozással az 1885: XXIV. t.-c. szerint egybekapcsolt joghatály, az 1898: XII. t.-c. életbeléptének napján áll be mindazokra a meg nem szüntetett házközösségekre nézve, amelyeknek megszüntetése végett a hivatalos beavatkozás az emlitett napon tul veszi kezdetét. Ennek a rendelkezésnek megvilágitására szolgál az 1898: XII. t.-c. indokolásából vett példa. (Lásd 140. l.) Az ilyen és hasonló anomáliáknak veszi elejét az 1898: XII. t.-c. 13. §-ának első bekezdése. Vannak azonban az 1885: XXIV. t.-c. szerint igények, melyekre nézve nemcsak az szükséges, hogy a hivatalos beavatkozás alkalmával létezzenek, hanem az is, hogy megállapitásukat az érdekelt fél kérje. Igy, ha az a gyermek, kinek házastársa van, de leszármazója nincsen, nem kéri az 1885: XXIV. t.-c. 27. §-ának alkalmazását, akkor osztályrészét nem kapja meg teljes tulajdonul, hanem osztályrésze atyjának és az atya többi gyermekeinek osztályrészeivel egyesitve, az atya tulajdonába adatik át. Ilyen esetekre való tekintettel, alkalmat ad az 1898: XII. t.-c. 13. §-ának második bekezdése az érdekelteknek, hogy kérelmüket e törvény életbelépte után is előterjeszthessék.

Az 1898-diki rendeletnek a főszolgabirákra vonatkozó rendelkezései az 1898: XII. t.-c. 19. § a alapján melléjük segédekül és helyettesekül kinevezett szolgabirákra is kiterjednek. (1898. rend. 3. §.) A még meg nem szüntetett házközösségekre vonatkozó ügyekben a főszolgabirónak különösen figyelemmel kell lennie az 1898: XII.

t.-c. 1., 2, 12., 13. és 17. §-aira, ugyszintén a rendelet 5—15. §-ára. (1898. rend. 4. §.)

b) Az eljárás sorrendje.

14. §. Egyezség esetén és a törvény 2. §-ában kiszabott két évi határidőn belül, ha a szavazatképes házközösségi tagok többsége hivatalos beavatkozást kér, az eljárás községenként a bejelentések sorrendjében foganatositandó.

E határidőn tul a hivatalos beavatkozás körüli eljárások sorrendje a szolgabirói járáshoz tartozó községek neveinek kezdőbetüi szerint állapitandó meg. Az egyes községekben pedig az eljárás a házközösségek számainak sorrendjében foganatositandó.

Oly kivételes esetben mindamellett, midőn rendkivüli körülmények kivánatossá teszik azt, hogy valamely házközösség sürgősen felosztassék: a szolgabiró a közigazgatási bizottságtól felhatalmazást kérhet arra, hogy az illető házközösség feloszlatására nézve az eljárást a sorrenden kivül kezdhesse meg s fejezhesse be.

c) Ügykezelés, ügyvitel.

15. §. Jelen rendelet életbeléptetésétől kezdve az összes házközösségi ügyek külön iktatókönyvbe vezetendők, a vonatkozó iratok számai h. k. (házközösségi) jellel megkülönböztetendők, és az iratok a többi közigazgatási iratoktól elkülönitve, irattárilag községenként kezelendők. Az iktató könyvhöz a megyei ügykezelési szabályoknak megfelelő külön névmutató készitendő. A menynyiben a jelen rendelet hatályba léptekor házközösségi ügyek a közös közigazgatási iktatókönyvben fordulnak elő, ezek a házközösségi ügyek részére nyitott külön iktatókönyvbe átvezetendők.

Egyebekben, a mennyiben a jelen rendelet tüzetesen és ellenkezően nem intézkedik, az ügyvitelre s az ügykezelésre a vonatkozó megyei szabályok alkalmazandók.

d) Idézés, kézbesités.

16. §. A szolgabiró minden idézésének és végzésének kézbesitése vevény mellett történik, mely az átvevő s a kézbesitő által s a kézbesités idejének kitétele mellett aláirandó s visszaérkezte után az ügyiratokhoz csatolandó. Kézbesitési vevény mellett küldi meg a szolgabiró az ügyiratokat az árvaszéknek is, melynek iktatója a vevényt az átvétel napjának és a beadvány árvaszéki iktatói számának kitétele mellett aláirásával ellátja és annak a szolgabiróhoz való haladéktalan visszaküldése iránt intézkedik, az ügyiratokat pedig az árvaszék elnökének lehetőleg még az átvétel napján átadja.

e) Gondnok rendelése.

17. §. Az ismeretlen tartózkodásu jogosultnak részére gondnokul lehetőleg az illető község lakosai sorából megbizható és a házközösség viszonyait ismerő egyén rendelendő.

Ha egy házközösségből több jogosultnak tartózkodási helye ismeretlen és ezek érdekei bármi tekintetben ellentéteseknek látszanak, minden egyes jogosult részére külön gondnok kirendelésének van helye.

f) Hirdetmény általi idézés.

18. Valahányszor az ismeretlen tartózkodásu érdekelt részére gondnok rendeltetik, egyuttal hirdetmény bocsátandó ki, melyben az ügy megjelölése s a gondnok megnevezése mellett az illető felhivatik, hogy a kitüzött tárgyaláson vagy jelenjék meg, vagy a részére kinevezett gondnokot célszerü képviseletére nézve kellően utasitsa; ellenkező esetben pedig ezek elmulasztásának következményeit magának tulajdonitsa. A tárgyalási nap ez esetben ugy tüzendő ki, hogy a hirdetmény valószinü közzététele és a tárgyalási nap közé legalább 30 nap essék.

A hirdetmény az illető község házában kifüggesztendő, szokásos módon közhirré teendő és, ha a megyének hivatalos közlönye van, ebben, ha pedig ily közlönye nincs, legközelebbi helyen megjelenő lapban egyszeri beiktatás által közzéteendő. A vonatkozó lap-példány az iratokhoz csatolandó.

A hirdetés költségei a gondnokoltat terhelik, de azokat a házközösség előlegezi.

g) Követelések bejelentésének nyilvántartása és a hitelezők idézése.

19. §. A házközösségi tagok elleni követeléseknek a törvény 29. §-hoz képest történt bejelentését, ugyszintén a kihasitási jognak a hitelezők részéről az 56. §-hoz képest történt igénybevételét a szolgabiró a még meg nem szüntetett házközösségekről vezetett jegyzékben (törv. 20. §-a) nyilvánlatban tartja és ily bejelentések esetén, az egyezség megerősitése végett, vagy a hivatalos beavatkozás következtében kitüzött tárgyalásra az illető hitelezőket szintén megidézi.

Ha a házközösségi tag elleni követelés bejelentetett, a szolgabiró a tárgyaláskor a házközösségi nem adós tagokat a törvény 29. §-a szerint az őket megillető jogra figyelmeztetni köteles.

h) Örökösök idézése.

20. §. Midőn valamely házközösségi tag végrendelet hátrahagyásával halt el és az örökösödési ügy a hagyaték birói át-

adásával még befejezve nincs, a szolgabiró megkeresi a hagyatéki biróságot az örökösök neveinek és lakhelyeinek közlése iránt a végből, hogy ezeket a tárgyalásra idézhesse.

Ha a végrendeleti örökösök örökösödési nyilatkozatot még nem tették, a szolgabiró a hagyatéki ügy tárgyalását megsürgeti és a házközösség megszüntetését célzó tárgyalást akkorra halasztja, mikor az örökösödési nyilatkozat tétele folytán a hagyatékot az örökösök képviselhetik s ezek ennélfogva a tárgyaláshoz megidézhetők.

i) Tárgyalás és jegyzőkönyv vezetése.

21. §. A tárgyalás a házközösségi intézmény kötelező megszüntetésének jellegéhez képest nyomozólag tartandó meg; és az eljárásról felvett jegyzőkönyv ennek megfelelően akként szerkesztendő, hogy az az ügy állását tisztán, a vitás és eldöntést igénylő kérdések mindenikét, valamint az eldöntésre befolyással biró ténykörülményeket és bizonyitékokat hiven feltüntesse.

Alakszerü periratok vagy perbeszédek váltásának helye nincs, a felek netaláni észrevételei azonban a tényállás kideritése után jegyzőkönyvbe veendők.

A hivatalból beszerzett vagy a felek által bemutatott okiratok betükkel megjelölendők és azok a jegyzőkönyvben ugyanily módon felhivandók.

A községi elöljáróság vagy ennek a törvény 15. §-a értelmében kirendelt tagja a jegyzőkönyvet szintén aláirja.

k) Az osztály megtétele és az osztálylevél kiállítása.

22. §. Ha a házközösség oly ingatlanoknak is van tényleges birtokában, melyek telekkönyvileg, mint annak tulajdona, bejegyezve nincsenek és melyekre nézve a birtok jogcime sincs okiratilag kimutatva (4. §.), a szolgabiró e körülményt különös figyelembe veszi és az osztályt akként teszi meg, hogy a volt házközösség tagjait terhelő kölcsönös szavatosságból eredő pereknek lehetőleg eleje vétessék.

Az osztályhoz netán szükséges térrajz hivatalos alakban ugyanazon alakszerüségekkel állitandó ki, mint maga az osztálylevél.

A gyermekek örökösödési jogának (a törvény 25. §-a) és az ingatlan osztályrészek becsára szerinti követeléseknek telekkönyvi bejegyzés által való biztositására nézve (a törvény 30. §-a) épen ugy kell a szolgabiró határozatában és az osztálylevélben intézkedni, amint a törvény 31. §-a egyéb kötelezettségek tekintetében rendeli.

l) Határozat hozatala és kihirdetése.

23. §. A tárgyalás befejezése után a szolgabiró a jegyzőkönyvet végzéssel lehetőleg azonnal ellátja s ezt a megjelent felek előtt kihirdeti.

Ha a végzés bármily okból azonnal meg nem hozható, ugyszintén valahányszor felebbviteli hatóság határozatainak kihirdetéséről van szó, a felek a hirdetésre külön idézés kézbesitése által meghivandók.

A törvényszerüen idézett, de meg nem jelent feleknek a végzést kihirdetni vagy kézbesiteni nem szükséges.

24. §. A törvény 39. §-ában felsorolt kérdések az arány megállapitására, illetve az osztályra nézve hozott határozatban, a többi kérdésekkel együttlegesen döntendők el.

A belügyminiszter 1895. évi julius 14-én 171. sz. a. és az igazságügyminiszter 31.885 sz. a. kibocsátott rendeletei szerint előfordult, hogy a házközösségek megszüntetésében eljáró főszolgabirák a házközösségi vagyonban osztozkodó személyek szabatos megnevezésére kellő gondot nem forditanak, különösen, hogy az ugyanabban a házközösségi vagyonban részes, azonos nevü több személyt az osztálylevélben semmikép sem különböztetik meg, semmiféle megkülönböztető jelzőt nem használnak, a nőket csupán a férj családnevével, saját családnevük elhagyásával jelölik meg. Miután ezen eljárás főleg a házközösségi ingatlan vagyon megosztására vonatkozólag nehézségeket okozhat és különféle zavaroknak és bonyodalmaknak válhatik forrásává, a belügyminiszter felhivta az illető vármegyék közigazgatási bizottságait, hogy szigoruan utasitsák a házközösségek megszüntetésében eljáró főszolgabirákat, hogy valahányszor egy osztálylevélben azonos nevü egyén említtetik, ezeket a korkülönbség, férjük, illetőleg nejük avagy atyjuk neve szerint különböztessék meg és különösen a nők megnevezésénél necsak a férj család- és a nő keresztnevét, hanem ugy a férj, mint a nő család- és keresztnevét is használják. (Igazságügyi Közlöny. IV. folyam. 250. l.)

m) Perre utasitás.

25. §. Azon kérdés eldöntésénél, hogy a születés törvényességének megtámadása esetén melyik fél utasittassék perre, az ausztr. ált. p. tkönyv 138. §-a veendő irányadóul, és a per megindítására rendszerint az utasitandó, kinek állitása törvényes vélelemmel ellenkezik.

Midőn a végrendelet érvényessége támadtatik meg, közvégrendelet esetén rendszerint az, ki az érvénytelenséget vitatja, magánvégrendelet esetében a végrendeleti örökös utasitandó a per megindítására.

n) Gyámhatósági jóváhagyás.

26. §. Oly esetben, midőn az egyezség gyámhatósági jóváhagyást igényel, a jóváhagyás megtörténte s az iratok visszaérkezte után a szolgabiró az egyezség megerősitése iránt határozatot hoz és ezt kihirdeti épen ugy, mint mikor 18 éven aluli kiskoruak vagy gondnokság alattiak nincsenek érdekelve. Az osztálylevél kiállitása és kihirdetése csak azután következik be, miután a megerősitést tárgyazó határozat a felfolyamodási határidő lejárta, vagy a határozatnak felsőbb foku jóváhagyása folytán jogerőre emelkedett.

Tárgytalanná vált. (1898. rend. 13. §.)

27. §. Hivatalos beavatkozás esetén, ha 18 éven aluliak vagy gondnokság alattiak érdekelvék, a szolgabiró az arány megállapitására, illetve a tényleges osztályra nézve hozott határozatát az összes iratok áttétele mellett szintén közli az árvaszékkel és az osztálylevelet csak akkor állitja ki, miután a határozat az árvaszékre nézve is jogerőre emelkedett.

Ehez képest köteles az árvaszék a vele közlött ügyiratokat ezek vétele utáni 15 nap elmultával a szolgabiróhoz visszaküldeni.

E §. helyébe a következő rendelkezés lép: Hivatalos beavatkozás esetében, ha 18 éven aluliak, vagy gondnokság alattiak érdekelvék, a főszolgabiró az arány megállapitására, illetve a tényleges osztályra nézve hozott határozatát, az összes iratok áttétele mellett, közli az árvaszékkel, hogy az utóbbi — amennyiben a kiskorunak vagy gondnokság alattinak érdekeit sértettnek véli, — a határozat ellen, az 1885: XXIV. t.-c. 7. §-a alapján az iratok áttételétől számitott 15. nap alatt felfolyamodással élhessen. (1898. rend. 13. §.)

28. Ha az árvaszék az egyezséget feltételesen hagyja jóvá és az érdeklettek az e végett kitüzött ujabb tárgyaláskor a feltételeket egészben és fentartás nélkül elfogadják, erről a szolgabiró az árvaszéket csupán értesiti, az egyezséget megerősiti s ebbeli határozatát az érdeklettek előtt kihirdeti.

Ellenben, ha az árvaszék feltételei folytán más, az előbbitől különböző egyezség jön létre, ez az iratok kapcsán jóváhagyás végett a gyámhatóságnak ujabban megküldendő.

E szakasz tárgytalanná vált. (1898. rend. 13. §.)

o) Utólagos egyezség.

29. §. Midőn az érdeklettek közötti egyezség létrejötte oly időben jelentetik be, mikor hivatalos beavatkozás folytán az osztály iránti határozat már meghozatott, és az összes ügyiratok a törvény 6. §-a értelmében az árvaszéknek megküldettek, a szolgabiró az

egyezség létrejöttéről az árvaszéket haladéktalanul értesiti s az iratok visszaküldése iránt intézkedik. Ezek beérkezte után a törvény 14. és következő §-ai szerinti eljárás teendő folyamatba. Szintugy kell eljárni, ha az iratok felfolyamodás folytán már a közigazgatási bizottsághoz vagy a belügyminiszterhez felterjesztvék.

E szakasz szintén tárgytalanná vált. (1898. rend. 13. §.)

p) Felfolyamodás.

30. Az irásbeli felfolyamodást csupán egy példányban szükséges benyujtani. Oly esetben, midőn 18 éven aluli kiskoruak vagy gondnokság alattiak érdekében az árvaszék él felfolyamodással, a vele közölve volt összes ügyiratok a felfolyamodás mellett általa visszamutatandók.

Módosulást szenvedett az 1898: XII. t.-c. 18. §-a által. (id. r. 14. §.)

31. §. Az eljáró szolgabiró a nála törvényes időben beadott vagy bejelentett felfolyamodást az összes iratokkal együtt megfelelö jelentés mellett a közigazgatási bizottsághoz küldi, még oly esetben is, midőn a felfolyamodás másodfoku határozat ellen van intézve. A felterjesztés csak akkor történik, miután a kihirdetésről felvett jegyzőkönyv és a visszaérkezett kézbesitési vevények szerint a felfolyamodási határidő valamennyi érdekelt félre nézve lejárt. A jelentés küllapjára az, hogy az ügy „házközösség megszüntetésére“ vonatkozik, szembetünőleg ráirandó.

Módosittatott az 1898: XII. t.-c. 18. §-a által. (id. rend. 14. §.)

32. §. A törvényes idő lejárta után beadott vagy bejelentett felfolyamodás hivatalból visszautasitandó s erről a felfolyamodó végzésileg értesitendő.

A felfolyamodás elfogadásáról s felterjesztéséről a felfolyamodót és a többi érdekletteket értesiteni szükségtelen.

Módosult az 1898: XII t.-c. 18. §-a által. (1898. rend. 14. §.)

33. §. Ha a felfolyamodásban az eljárás elleni panasz foglaltatik, vagy ha abban oly ténykörülmények és állitások felhozatnak, melyekre vonatkozólag az ügyiratok felvilágositást nem nyujtanak, a szolgabiró azokra nézve a felterjesztő jelentésben nyilatkozni tartozik.

Módosult az 1898: XII. t.-c. 18. §-a által. (1898. rend. 14. §.)

34. §. Másodfoku határozat elleni felfolyamodás esetében a közigazgatási bizottság a neki megküldött iratokat, saját ügyirataival kiegészitve, a m. kir. belügyminiszterhez jelentés mellett felterjeszti.

Az ügy minősége a jelentés küllapjára az esetben is szembeötlően ráirandó.

A harmadfoku határozat a közigazgatási bizottság utján küldetik meg az eljáró szolgabirónak.

Módosult az 1898: XII. t.-c. 16. §-a által. (1898. rend. 14. §.)

q) A határozatok jogereje.

35. §. Az egyezség megerősitésére, illetve hivatalos beavatkozás esetén az osztályra nézve hozott első- vagy másodfoku határozat, a mennyiben az ellen felfolyamodás be nem adatott, vagy be nem jelentetett, a felfolyamodási határidő lejártakor, a harmadfoku határozat a kihirdetés, illetőleg a kézbesités napján válik jogerejüvé. Ha a felek részére a kihirdetés, illetőleg a kézbesités külön időben eszközöltetik, a jogerő beállta az utolsó hirdetés, illetőleg a kézbesités napja szerint állapitandó meg.

Módosult az 1898: XII. t.-c. 16. §-a által. (1898. rend. 14. §.)

r) A szolgabiró teendői az osztály telekkönyvi keresztülvitele körül.

36. §. A szolgabiró az osztály telekkönyvi keresztülvitele végett a telekkönyvi hatósághoz intézett megkeresésében az ehhez csatolt iratokat egyenkint és tüzetesen megjelöli, és azon netáni nyilvánkönyvi bejegyzésekre, melyek a törvény 25., 30. és 31. §§-ai értelmében hivatalból eszközöltetnek, a telekkönyvi hatóságot figyelmezteti.

Módosult az 1898: XII. t.-c. 18. §-a által. (1898. rend. 14. §.)

37. §. Ha a telekkönyvi hatóságnak vagy a másodbiróságnak jogerejü végzésében az elutasitás okaiként megjelölt hiányok olyanok, melyek pótolhatók anélkül, hogy maga az egyezség vagy az osztály megváltoztatást vagy módositást igényelne, a szolgabiró a hiányok pótlása után az osztály telekkönyvi keresztülvitele végett ujra és közvetlenül intézkedik.

Ellenkező esetben, midőn a jogerejü elutasitó végzésben megjelölt okok az egyezség vagy osztály módositását vagy megváltoztatását teszik szükségessé: a szolgabiró uj eljárást indit és csak az egyezség megerősitésére, illetve az osztályra vonatkozó határozat jogerejüvé válta után teszi meg ismét a telekkönyvi hatóságnál az osztály telekkönyvi keresztülvitele végett szükséges intézkedéseket.

Módosult az 1898: XII. t.-c. 18. §-a által. (1898. rend. 14. §.)

s) Az ügyek végleges befejezése után.

38. §. Mihelyt valamely községre nézve a házközösségi intézmény megszüntetésére vonatkozó összes ügyek jogerejüleg az osztály telekkönyvi keresztülvitelével is befejezve vannak, a szolga-

biró köteles jelentés mellett a vonatkozó összes ügyiratokat az illető megye alispánjához beterjeszteni, ki az iránt intézkedik, hogy azok a közigazgatási bizottság, mint másodfoku hatóság, irataival egyetemben a megyei levéltárban községenkint elkülönitve kezeltessenek.

Ha a házközösségi intézmény megszüntetése ily módon az egész szolgabirói járásra nézve be van fejezve, az ügykezelési könyvek szintén a megyei levéltárban elhelyezendők.

Addig, mig az ügyiratok a szolgabirónál vannak, az osztálylevél hivatalos kiadványát a felek kérelmére a szolgabiró, az ügyiratoknak a megyei levéltárban történt elhelyezése után pedig a szolgabiró megkeresésére az alispán állitja ki.

Érintetlenül maradt. (1898. rend. 14. §.)

Az ingó vagyont, ha hivatalos átadás (tényleges birtokbaadás) szüksége forog fen, a főszolgabiró adja át az illetőknek. Az ingatlan vagyont, ha az érdekeltek valamelyike kéri, szintén a főszolgabiró adja át, és tényleges osztálynál az egyes részeket szükség esetén szakértő közbejöttével hasittatja ki, a kihasitást pedig, ha érdekelt felek egyike azt kéri, más szakértő által felülvizsgáltatja és a hiányokat kiigazittatja. Ezen eljárások mindegyikéről jegyzőkönyvet kell felvenni. (1898. rend. 15. §.)

Ha a már megszüntetett házközösségekhez tartozott ingatlanokra nézve az 1898: XII. t.-c. hatályba léptéig az 1885: XXIV. t.-c. 25. §-ában meghatározott megszoritás hatályon kivül helyezése telekkönyvileg bejegyeztetett, e megszoritás telekkönyvi törlése az 1898: XII. t.-c. 3—10. §-ai szerint történik és ilyen esetekben a főszolgabiró, ha eljárásra egyáltalában alkalma nyilik, az 1898: XII. t.-c. 5., 7. és 8. §-ait tartozik követni. Ha az érintett megszoritás telekkönyvileg bármi oknál fogva be nem jegyeztetett, a főszolgabiró, a megszoritás megszüntetése iránt előterjesztett kérelem esetében az 1898: XII. t.-c. 11. §-a szerint jár el. Ezen esetekben az 1886-diki rendelet 16—18., 20., 21., 23., 30—35. §-ai az 1898-diki rendeletben foglalt módositásokkal megfelelően alkalmazandók. (1898. rend. 16. §.)

III. A telekkönyvi hatóság és a tiszti ügyész teendői az osztály telekkönyvi keresztülvitele körül.

39. §. Az okiratoknak a telekkönyvi okiratgyüjtemény részére visszatartandó másolatait a telekkönyvi hivatal késziti el, kivéve az osztálylevelet, melynek a telekkönyvi hatósághoz áttett hivatalos kiadványa a telekkönyvi okiratgyüjtemény részére visszatartatik.

A szolgabiró megkeresését a telekkönyvi hatóság minden esetben visszatartja, és ha a megkeresésnek egészben helyt adott, ebbeli végzését a megkereséshez az osztálylevélen és netáni váz-

rajzon kivül mellékelve volt eredeti okiratok kapcsán egyedül a megkereső szolgabirónak küldi meg.

A szolgabiró a hozzá visszaküldött eredeti okiratokat az illető feleknek kiadja.

Ezen szakasz, valamint a következő 40., 41. és 42. §-ok azzal a módositással nyernek ezentul alkalmazást, hogy az osztálylevelet a házközösségi vagyon tényleges felosztása vagy a tulajdoni jog arányának megállapitása tárgyában hozott határozat, illetőleg létrejött egyezség helyettesiti. (1898: XII. t.-c. 16. §-a és az 1898. rend. 17. §-a.)

40. §. A telekkönyvi hatóság saját végzését az ügyiratokkal a tiszti ügyésznek az esetben is tartozik megküldeni, ha csak részben elutasitó végzést hozott.

41. §. A tiszti ügyész által a telekkönyvi hatóságnak egészben vagy részben elutasitó végzése ellen használt felfolyamodáshoz az ügyészszel közlött összes ügyiratok csatolandók.

42. §. A másodbiróságnak akár helybenhagyó, akár megváltoztató végzése ugy a szolgabiróval, mint a tiszti ügyészszel közöltetik; és az esetben, ha a másodbiróság egészben vagy részben megváltoztató végzést hozott, a telekkönyvi hatóság az eredeti ügyiratokat a végzés kapcsán a tiszti ügyésznek, ha pedig a másodbirósági végzés egészben helybenhagyó, közvetlenül a szolgabirónak küldi meg.

Az 1898: XII. t.-c. 3. §-a alapján benyujtott telekkönyvi törlési kérvényhez az illetékes lelkész és állami anyakönyvvezető aláirásával és hivatalos pecsétjével ellátott szabályszerü családi értesitőt kell csatolni, annak feltüntetése végett, hogy az illető ügyben kik tartoznak az 1898: XII. t.-c. 1. §. második bekezdésében felsorolt jogosultak közé. A családi értesitőn a községi elöljáróságnak tanusitania kell, hogg a családi értesitőben megnevezettek közt vannak-e gyámhatóság alá tartozó személyek, és ha igen, a lakás megjelölésével megnevezendő az illetőknek törvényes képviselője is. Az 1898: XII. t.-c. 4. §-a alapján hozott telekkönyvi törlési végzést az 1898: XII. t.-c. 1. §. második bekezdésében felsorolt jogosultak részére és ha gyámhatóság alá tartozó személyek vannak érdekelve, a községi közgyám részére is, az általános telekkönyvi szabályok szem előtt tartása mellett, saját kezükhöz kell kézbesiteni. (1898. rend. 18. §.)

Ha az 1885: XXIV. t.-c. 25. §-ában meghatározott megszoritás valamely ingatlanra telekkönyvileg bejegyeztetett: az ilyen ingatlanra vonatkozó tulajdonjogi bejegyzésekről kiállitott telekkönyvi másolatnak, még ha az kivonatos is, az általános telekkönyvi szabályokból folyó tartalmán felül, magában kell foglalnia az illető beadvány igtatói számának és beérkezési időpontjának feltüntetése mellett: 1. az 1885: XXIV. t.-c. 25. §-a értelmében bejegyzett

és akár fennálló, akár az 1898: XII. t.-c. 4. §-a alapján telekkönyvileg törölt megszoritásnak telekkönyvileg bevezetett szövegét; és esetleg 2. ha az 1885: XXIV. t.-c. 25. §-ában meghatározott megszoritás telekkönyvi törlését a telekkönyvi hatóság az 1898: XII. t.-c. 4. §-a alapján elrendelte, a törlési végzésnek telekkönyvileg beveze'ett szövegét, valamint 3. ha az 1885: XXIV. t.-c. 25. §-ában meghatározott megszoritás fentartását elrendelő határozat alapján, a telekkönyvi hatóság a szóban forgó megszoritás törlésének az 1898: XII. t.-c. 4. §-a értelmében elrendelt telekkönyvi bejegyzését az 1898: XII. t.-c. 9. §-ához képest törölte, ennek a törlési végzésnek telekkönyvileg bevezetett szövegét, végre 4. ha az 1885: XXIV. t.-c. 25. §-ában meghatározott megszoritás fentartása iránt közigazgatási uton előterjesztett kérelem elutasitása következtében, a telekkönyvi hatóság az 1898: XII. t.-c. 5. §. utolsó bekezdése alapján netalán kieszközölt telekkönyvi feljegyzés törlését elrendelte, mind a feljegyzést elrendelő, mind pedig a feljegyzés törlését elrendelő végzésnek telekkönyvileg bevezetett szövegét is. A 2. pont esetében — amennyiben a 3. és 4. pont esete fen nem forog — a telekkönyvi másolat hitelesitési záradékában meg kell emliteni, hogy az 1898: XII. t.-c. 4. §-a alapján hozott telekkönyvi törlési végzés, az 1898: XII. t.-c. 1. §. második bekezdésében felsorolt és névszerint megnevezendő jogosultaknak, valamint, ha szükséges, a községi közgyámnak is, saját kezükhöz szabályszerüen már kézbesittetett-e vagy nem? és ha a kézbesités megtörtént, valjon az 1898: XII. t.-c. 5. §-ában megállapitott 15 napi határidő leteltétől számitott 8 nap letelt-e vagy nem? — és ha igen, mely napon telt le? (1898. rend. 19. §.)

IV. A másodfoku hatóság eljárása.

43. §. A közigazgatási bizottsághoz másodfoku elintézés végett érkezett ügyek külön iktatókönyvbe vezettetnek és átiratilag is külön kezeltetnek.

44. §. A közigazgatási bizottságnak másodfoku hatóságként eljáró külön bizottsága havonkint előre megállapitott napon legalább egyszer tartja meg ülését és ezt szükség esetén a következő napokon addig folytatja, mig az előadó által az ülés kezdetéig előkészitett ügyeket elintézi.

Ezen 43. és 44. §-ok érintetlenül maradnak. (1898. rend. vegyes és átmeneti intézkedések 20. §.)

Az 1855. évi december 15-diki telekkönyvi rendeletet az igazságügyminiszter 1897. évi augusztus 23-án 47.532. számu rendeletével léptette a polgárositott határőrvidéken hatályba és egyszersmind elrendelte a telekkönyvi betéteknek ugyanott való elkészitését és evégből a rendelethez csatolt utasitást adott ki. Ezen utasitásnak alapelvei

a következők: Az 1886: XXIX. t.-c. 72. §-a értelmében a polgárositott határőrvidéken a telekkönyvi betétek szerkesztése, a házközösségek megszüntetésének keresztülvitelétől van feltételezve. Ennélfogva az olyan községre nézve, melyben az 1885: XXIV. t.-c. hatálybalépte előtt házközösségek léteztek, a telekkönyvi betétszerkesztési munkálatokat csak akkor lehet folyamatba tenni, amikor ugyanerre a községre nézve, a házközösségi intézmény megszüntetésére vonatkozó összes ügyek jogerejüleg, az osztály telekkönyvi keresztülvitelével is, be vannak fejezve, és a szolgabiró a vonatkozó összes ügyiratokat a megye alispánjához jelentés mellett beterjesztette. (1886-diki rend. 38. §.) Az illető megyék alispánjai azoknak a községeknek sorozatát, amelyekre vonatkozólag a házközösségek megszüntetése eként már be van fejezve, az illetékes telekkönyvi hatóságoknak meg fogják küldeni; jövőben pedig a házközösségek községenkinti megszüntetését a telekkönyvi hatósággal esetről-esetre fogják közölni. Az igazságügyminiszter a telekkönyvi betétszerkesztési munkálatoknak valamely telekkönyvi hatóság területén leendő folyamatba tételét, a részletes felmérésen alapuló kataszteri munkálatok elkészülte, illetőleg kiigazitása után is csak akkor rendeli el, amikor a belügyminisztertől és az illető telekkönyvi hatóságtól azt a hivatalos értesitést vette, hogy a házközösségek megszüntetése a telekkönyvi hatósághoz tartozó valamennyi, vagy legalább több községre nézve be van fejezve, a többiekre nézve pedig a belügyminiszter értesitése szerint a befejezés oly időre várható, melynek számitásba vétele mellett a folyamatba tett betétszerkesztési munkálatok megszakitás nélkül lesznek folytathatók és a telekkönyvi hatóság egész területén foganatosithatók. Minthogy a házközösségi főszolgabiró által kiállitott osztálylevél néha a telekkönyvben a házközösség nevén álló ingatlanok egy részéről nem rendelkezik: a telekkönyvi hatóság feladatában áll az ily osztálylevelet a főszolgabiróhoz kiegészités végett visszaküldeni. Ha ezt eddig elmulasztotta, az illető községek telekkönyveit át kell vizsgálnia, és, ha a telekkönyvben oly ingatlanokat talál, melyek már megszüntetett házközösség nevén állanak, erről községenkint és a kérdéses ingatlanok részletes felsorolása mellett a házközösségi főszolgabirót értesitenie kell avégett, hogy a kérdéses ingatlanokra vonatkozólag is intézkedjék és azoknak a telekkönyvben az illető osztályosok tulajdonául való bejegyzését kieszközölje. A telekkönyvi hatóság a házközösségek megszüntetését csak akkor jelentheti, és az illető községet a betétszerkesztési munkálatok sorrendjébe csak akkor veheti fel, amikor az emlitett kiegészitések megtörténtek és telekkönyvileg foganatositva vannak. Egyebekben a betétszerkesztést előkészitő intézkedések tekintetében az általános törvények (1886: XXIX., 1889: XXXVIII. és 1891: XVI. t.-c.) végrehajtására vonatkozó általános utasitás rendelkezései jönnek alkalmazásba. (Határőrv. U. 1—2. §.) Betétszerkesztő közegek alkalmazásánál és kirendelésénél különös figyelemmel kell lnnie az

olyan egyénekre, akik az illető vidék nyelvét birják és akik a polgárositott határörvidék sajátságos vagyonjogi és telekkönyvi viszonyait gyakorlatból ismerik. (Hat. U. 3. §.) Az utasitás a betétszerkesztésnek négy módját állapitja meg, aszerint, amint az illető községről már helyszinelés utján készült telekkönyveket vezetnek az 1855. december 15-diki telekkönyvi rendelet értelmében, — avagy még egyáltalán nem készült telekkönyv, — avagy vezetnek ugyan az 1853-dik évet megelőzőleg készült telekkönyvet, de a 19-dik század elején megállapitott módozatok értelmében, — avagy végre az ily utóbbi módon vezetett telekkönyvvel biró községben a tagositás jogerejüleg foganatosittatott és az illetékes törvényszék a hitelesitett tagositási térképet és földkönyvet a telekkönyvi hatósághoz további eljárás végett áttette. Ezen módozatok szerint a betétszerkesztési eljárás is különböző. (Határörv. U. 4. §., továbbá 5—6. §., 7—34. §., 35—91. §. és 92—101. §.)

Az Utasitás 36—62. §-ai leirják az eddigi telekkönyvek szerkezetét és vezetésének módját, amikből a házközösségekre vonatkozókat kiemeljük avégből, hogy azok a csatolt minták némi felvilágositásául szolgáljanak. A házközösség megszüntetése után, ha a részesek között **csupán a tulajdonjog aránya** *állapittatott meg: a tulajdoni lapon vagy a régibb szerkezetü lap megfelelő helyén többnyire bejegyzik, hogy: „a tulajdonjog az itt foglalt birtokra nézve, a házközösségi kötelék felbontása mellett N. és N. javára, ilyen és ilyen arányban bekebeleztetik:" a telekkönyvi lap tetején pedig a volt házatya neve után azt irják: „most N." vagy „most N. és társai". A házatya neve tehát a lapon megmarad és eszerint azt, hogy a házközösség megszünt, a bejegyzésből kell megállapitani. A fehértemplomi törvényszéknél a vonatkozó első telekkönyvi lapon (de nem a folytatólagos lapokon) felirják azt, hogy: „Megszünt házközösség". Másutt a házközösségi kötelék feloldásának a bejegyzésben tüzetesen nem adnak kifejezést, hanem csupán „osztályra" hivatkoznak. Mikor a tulajdonjog hányadai egyenlők, a hányadot jelző számot néhol ki nem teszik. Másutt az arány feltüntetése szabálytalan, amennyiben a törzsszámoknál különböző nevezőket használnak vagy egy hányadra nézve több személyt jegyeznek be: például $^{3}/_{4}$-re két tulajdonost és $^{1}/_{4}$-re egy tulajdonost. Ha a házközösségi vagyon a részesek közt* **tényleg felosztatott**, *az egyik osztályrészt a régi telekkönyvi lapon meghagyják, amennyiben ott e célra még elégséges hely van, a többi osztályrészek számára pedig uj lapokat nyitnak. Ha nincs elégséges hely, a volt házközösség telekkönyvi lapján „marad" szó előrebocsátásával a térmérték rovatait kipontozzák és mind az osztályrészeket külön telekkönyvi lapokra átvezetik. Az orsovai járásbiróságnál a házközösségi összes ingatlanokat, mint ilyeneket, a régi telekkönyvi lapon mindig bejegyzik eként: „Osztály alapján az itt foglalt ingatlanok az ilyen és ilyen házszámu telekkönyvbe átjegyeztetnek és marad semmi". Ezután*

folytatólag ugyanazon a telekkönyvi lapon — amennyiben még hely van — bejegyzik az egyik osztályosnak vagy az egyik ágnak a részét, uj lapokon pedig a többiek osztályrészeit. Az 1885: XXIV. t.-c. 25. §-ának megfelelő **korlátozásokat** *eleinte a törvény szavainak idézésével és az illető örökösök megnevezésével „bekebelezték“. Utóbb általános gyakorlattá vált, hogy a korlátozást csupán hivatkozással a törvényszakaszra „feljegyzik“. (Utasitás 59—61. §.) Az Utasitás 102. és 103. §-ai azután a telekkönyvi hatóságnak a betétszerkesztés utáni eljárását szabályozzák. Az Utasitáshoz terjedelmes minták csatolták. (Igazságügyi Közlöny VI. f. 1897. 369 és köv. l.)*

Ide tartozik még az igazságügyminiszter 1896. évi október 28-án 56.916. sz. a. kibocsátott rendelete, a polgárositott magyar határőrvidéken a **tagositásra** *vonatkozó jogszabályok életbeléptetése tárgyában, amely az 1873: XXVII. t.-c. 16. §-ában nyert felhatalmazás alapján a tagositásra (összesitésre) vonatkozólag érvényben levő általános magyar törvényeket oly meghatározással kiterjeszti, hogy: 1. Tagositási eljárást csak oly községben lehet inditani, melyre nézve a házközösségi intézmény megszüntetésére vonatkozó* **összes** *ügyek, jogerejüleg, az osztály telekkönyvi keresztülvitelével is be vannak fejezve. (1896. rend. 38. §.) 2. A tagositásra vonatkozó törvényeket és egyéb jogszabályokat a volt határőrvidéken fenforgó különleges birtokviszonyok tekintetbe vételével és azoknak megfelelöen kell alkalmazni. 3. A jelenleg vezetett telekkönyvek a tagositás utáni birtokállapothoz képest át nem alakithatók. 4. Fehértemplom és Pancsova városok területén tagositásnak nincs helye. Az eddig tényleg befejezett tagositási ügyben hozott birói határozatok és cselekmények, amennyiben a magyar tagositási jogszabályok értelmében jogerőre emelkedtek, meg nem támadhatók azon az alapon, hogy a tagositási jogszabályok a határőrvidékre eddig kiterjesztve nem voltak. A még be nem fejezett és e rendeletbe nem ütköző tagositási ügyek ezen rendelet értelmében folytathatók és az azokban a magyar tagositási jogszabályok értelmében hozott birói határozatok, foganatositott eljárások és elömunkálatok, az ügyek folytatásának és befejezésének alapjául felhasználhatók. (Életbe lépett e rendelet 1896. december 8.) Igazságügyi Közlöny: V. f. 1896. 403. l.*

V. Különös intézkedés Karánsebes rendezett tanácscsal biró város tekintetében.

45. §. A Karánsebes városa területén létező házközösségek megszüntetésére vonatkozó eljárásban a községi elöljáróság teendőit a városi aljegyző és két városi képviselő, a szolgabiró teendőit a polgármester teljesiti, aki mint árvaszéki elnök nem müködhetik és törvényszerüleg helyettesitendő, ha oly ügy kerül gyámhatósági elintézés alá, melyben a házközösség megszüntetésére nézve eljárt.

A városi képviselőket, kik a községi elöljáróság teendőit teljesitik, kellő számban és az előfordulható esetek mindenikére a városi képviselet választja.

Egyebekben a jelen rendelet intézkedései a Karánsebes városában fennálló házközösségekre is megfelelően alkalmazandók.

Ezen 45. §-nak helyébe lépett a bel- és igazságügyminiszterek által 1894. évi julius 24 én 25134. sz. a. kibocsátott rendelet, amelyet az 1898. évi rendelet 20. §-a érintetlenül hagyott s amely szerint a Karánsebes város területén létező házközösségek megszüntetésére vonatkozó eljárásban, Karánsebes város polgármesterére bizott teendőket 1894. évi augusztus hó 1. napjától kezdve a karánsebesi járás házközösségi tiszteletbeli szolgabirája teljesiti, aki az 1886-diki rendelet 14. §-a értelmében megállapitott sorrendben, a Karánsebes város területén a házközösségi ügyeket 1894. augusztus 1-jével haladéktalanul eljárás tárgyává tenni köteles; — de azokban az ügyekben, amelyekben Karánsebes város polgármestere, a tényleges felosztásra vagy a tulajdonjog arányának megállapitására nézve, 1894. augusztus 1-je előtt már érdemleges határozatot hozott, e határnap után is a polgármester jár el.

Az 1898-diki rendelet, vegyes és átmeneti intézkedések fejezete alatt még a következő rendelkezéseket tartalmazza: Az 1898: XII. t.-c. 1. és 2. §-a mindazokban az ügyekben lévén alkalmazandó, melyekben a házközösség megszüntetése iránt a közigazgatási eljárás jogerős befejezést nem nyert; oly esetben, midőn az ügyet az alsóbbfoku hatóság az 1885: XXIV. t.-c. 25. §-ának alkalmazásával már elintézte, de a közigazgatási eljárás az 1898: XII. t.-c. hatályba léptéig jogerős befejezést még nem nyert, a felebbviteli hatóság az 1898: XII. t-c. 1. és 2. §-ainak alkalmazása végett az alsóbb foku határozat feloldásával ujabb eljárást rendel. (1898. rend. 21. §.)

Az 1885: XXIV. t.-c 53. §-a alapján kinevezett főszolgabirák mellé a belügyminiszter szolgabirákat az 1898: XII. t.-c. 19. §-a értelmében segédekül és helyettesekül a törvényhatósági bizottság indokolt felterjesztésére nevez ki. (1898. rend. 22. §-a.)

Az 1898. évi május 16-án kibocsátott bel- és igazságügyminiszteri rendelet, az 1898: XII. t.-cikkel egyidejüleg, vagyis 1898. évi május hó 20-án lép hatályba. (Id. rend. 23. §-a.)

II. Függelék.

A) Régi telekkönyvi kivonatok.

ıám.

B) Uj telekkönyvi kivonatok.

Kivonat

ərlaszi kir. járásbiróság telekkönyvi osztályánál bekebelezett Idvor község II. f. VII. kötet 321. f. 1993. lapszámu telekjegyzőkönyvéből.

A) Birtokállási lap.

.ázszám					házhely						hold				-öl						
					Birtokállás																
Helyrajzi sz.	Határos				Szántó						Kaszálló						Gyümölcs és más		Szőllő		Jegyzet
					I.		II.		III.		I.		II.		III.						
					osztály												kertek				
	kelet	dél	nyugat	éjszak	hold	□-öl	hold	□-öl	hold	□-öl	hold	□-öl	hold	□-öl	hold	□-öl	hold	□-öl	hold	□-öl	
Hiezu durch Kauf																					
88	135	Pan. Str.	87	89	1	800															
88	87	Hutweid	13	70	1	800															
88	62	89	27	Hutweid.	1	800															
88	86	138	81	107	1	800															
86	73	49	119	89	.	.					2	800									
		Zusammen			6	.					2	800									
:u durch Kauf von Pag.																					
61	.	.	.	.							2	800									B 7.
		Zusammen			6	.					5	.									
Hiezu durch Kauf																					
62	125	74	37	15	.	.					2	800									B 8.
		Zusammen			6						7	800									
nét eladás folytán																					
8	.	.	.	.	.	.					2	800									Lej. B 9.
			Marad		6	.					5	.									
Lejegyeztetik																					
8 1	.	.	.	.	3	.					2	800									Lej. B. 10.
			Marad		3	.					2	800									
:gyeztetik 1084/900																					
2	.	.	.	.		.					2	800									Lej. B 12.
			Marad		3	.					.	.									
gyeztetik 1248/900.																					
3	.	.	.	.	1	800					.	.									Lej. B. 13.
			Marad		1	800					.	.									

Sorszám	B) Tulajdoni lap	Jegyzet
1	Namen des Hausvaters: Paul Oncs aus Usdin H-Nro 147/158, nun Georg Grossa aus Usdin H.-Nro 369, nun Michailó Dominesko H.-Nro 9, nun Avram Dominesko H-Nro 550	
2	Nebiger Grund um 660 fl. CM. verkauft und ist zufolge Auflage dto 12. Oktober 1857 von Pag. 274 anher übertragen worden Z. 3183/1857.	
3	Die Grenzfamilie Oncs hat nebigen Grund mit jenen den Grenzfamilie Grossa welcher im Usdiner Teritorio liegt vertauscht Auflage dto 1. Juli 1862 Z. 2481. Eigenthümer vidi Usdiner Grundbuch. Pag. 343.	
4	Diesen Grund hat die Grenzfamilie Gross mit der Grenzfamilie Dominesko gegen jenen im Thomasevaczer Teritorio liegenden Grund vertauscht Auflage dto 27. März 1866 Z. 1014 vidi Thomasevaczer Grundbuch P. 337 u. Usdiner Pag. 4. besitzt bei P. 382 noch Gründe.	
5	Obiger Grund ist in Folge der Theilung der aus dem Stammhause sub Nro 9 ausgetretteuen Comunion Avram Domenesko zu gefallen Auflage dto 15-ten X-ber 1869 Z 7454	
6	Eigenthümer vidi Pag. 667 Z. 2575/1871.	
7	Die hier zuschlagenen Wiesengrund hat die Grenzfamilie Dominesko von Grenzfamilie Theschin um 190 verkauft. Auflage dto 11. April 1871 Z. 2575 vidi P. 313	
8	Nebiger Crund durch Kauf von Pag. 33 anher übertragen. Auflage dto 11. Oktober 872 Nro 8038.	
9	Érk. 1882. évi 25/8. 9349. sz. Eladás folytán a 918. lapra átvezettetik.	
10	Érk. 1899. évi julius 3-án 6066 sz. Osztály folytán az 1995. és 1996. sz. lapokra átvitetik és az itt visszamaradt ingatlanokra nézve a tulajdonjog: $^1/_5$ részben néhai Domineszku Avram hagyatéka, és $^4/_5$ részben az 1885. évi 24. t.-cz. 25. §-ában foglalt megszoritással Domineszku György javára bekebeleztetik.	Lásd B. 1
11	Érk. 1900. január 29-én 1083 sz. Fennti számu meghagyás alapján az itt foglalt birtokról az 1885. évi 24. t.-cz. 25. §-ában foglalt megszoritás töröltetik	
12	Érk. 1900. január 29-én 1084 sz. Változatlan tlkvi állással a 2042. lapra átvitetik.	
13	Érk. 1900. évi február hó 4-én 1248 sz. Változatlan tlkvi állással a 2047. sz. lapra átvitetik.	

Sorszám	C) Teher lap	Összeg frt	Összeg kr.	Jegyzet
1	Érk. 1884 deczember 23-án 17834. sz. a pancsovai kir. adóhivatalnek askv. 2775/82. sz. a. kelt kimutatása alapján a zljog 3 frt 44 kr illeték és 6% kamatai erejéig Domineszko Ilia birtokjutaléka a kir. kincstár javára bekebeleztetik.	3	44	Egyet. 1995., 1996., 2042., 2042. lapoknál
C 2	Érk. 1895. évi julius hó 2-án 3471 Domeneszko Ávrám 550. sz. kkgnek zálogjog bekebelezési kérvénye „ megtagadtatott „			Törlés 4072/95. sz. a.
3 4	Érk. 1895. évi augusztus 13-án 4218. sz. Ozorán 1895. évi május 24-én kelt adóslevél alapján a zljog 6% kamat mellett összesen harminczhat félévi 27 frt 06 kr. törlesztési részletekben visszafizetendő 600 frt o. é záloglevél kölcsön, az adósság levél 1-ső pontja szerint a törlesztési részletek és a tőkemaradék után fizetendő 8% késedelmi kamatok, továbbá az adóslevélben elvállalt többi mellékkötelezettségek, különösen annak 10-ik pontjában emlitett akármily néven nevezendő költségek és illetékek fedezésére 150 frt erejéig elvállalt a tüzkár elleni biztositási illetékekre is vonatkozó kárpótlási kötelezettség jelzálogi biztositása czéljából az összes birtokra. A nagyszebeni általános takarékpénztár javára bekebeleztetik; egyuttal az 1876. évi 36. t.-cz. 17. és 18. §§-ai értelmében ezen záloglevél kölcsönjogi minősége feljegyeztetik.	600 150	— —	Egyet. 1995., 1996., 2047., 2042., lapoknál Végr. j. felj. C 5 a. Végreh. jog 5889/99. sz
5	Érk. 1897. november 16-án 8551. sz. a nszebeni kir. jbiróságnak 1897. évi október 17-én 19858. sz. a. kelt végzése alapján az itt foglalt ingatlanokra C 3 és 4 sorsz. a. 600 frt tőke s j. erejéig bekebelezett zlogjogra a végrehajtási jog 54 frt 12 kr. tőke, ennek és pedig 27 frt 06 kr. után 1896 junius 1-től 27 frt 06 kr. után 1896. deczember hó 1-től járó 8% kamatai és 29 frt 30 kr. költségek erejéig a nszebeni általános takarékpénztár javára feljegyeztetik.	54 29	12 30	Árverés C 6. sz. Egyet. 1995, 1996., 2042., 2047. lpoknál
6	Érk. 1898. május hó 1-én 3868. sz. Fennti számu meghagyás alapján a C 5. sorsz. a. 54 frt 12 krnyi tehertételnek behajtása czéljából az itt foglalt összes ingatlanokra elrendelt árverés feljegyeztetik.			Egyet. 1995, 1996., 2042., 2047. lapoknál
7	Érk. 1898. évi julius 7-én 5770. sz. a nbecskereki kir. tszéknek 1898. junius 27-én 6636 sz. a. kelt megkeresvénye alapján az itt felvett birtokból Domenesko Georg, Ádám és Ádám hzkgi jutalékára a végrehajtási zálogjog 130 frt tőke, ennek 1897. évi szeptber 10-től járó 6% kamata, 3 frt 75 kr. óvási, 1/3% váltódij és 14 frt 65 kr. költségek erejéig. Lupuleszku János ozorai lakos javára bekebeleztetik.	130 3 14	— 75 65	Árverés C 16. 9833/99. Egyet. 1995, 1996., 2042 lapoknál

2. szám.

Kivonat

a perlaszi kir. járásbiróság telekkönyvi osztályánál bekebelezett Idvor község I. f., II. f., IV. kötet 121 f., 313 f. 916. lapszámu telekjegyzőkönyvéből.

A) Birtokállási lap

házszám 121
neu 140

házhely hold 600
osztály folytán 1644 lpra 600 □-öl
Marad . . . . .

Dülő	Helyrajzi szám	Határos kelet	Határos dél	Határos nyugat	Határos éjszak	Szántó I. hold	Szántó I. □-öl	Szántó II hold	Szántó II □-öl	Szántó III. hold	Szántó III. □-öl	Kaszálló I hold	Kaszálló I □-öl	Kaszálló II. hold	Kaszálló II. □-öl	Kaszálló III. hold	Kaszálló III. □-öl	Gyümölcs és más kertek hold	Gyümölcs és más kertek □-öl	Szőlő hold	Szőlő □-öl	Jegyzet
1	80	81	Star. Stras.	79	109	6	.															
2	80	7	20	77	45	6	.															
3	80	127	114	15	120	6	.															
4	80	82	120	85	43	6	. .															
5	80	33	2	51	143	.	.					10	.									
.	49	56	50	Hut-weid.	48	.	.													.	669	
.	94	.	.	.	.	.	.											.	225			
				Summa		24	.					10	.						225	.	669	
Hiezu	1	2	4	Hutweide																		
Von dem Grenzer Petar Radoszavljevics sub Nr. 115 mit 93 fl verkauft																				.	924	
			Zusammen			24	.					10	.					.	225	.	1493	
Hiev.	49	56	50	Hut-weid.	48																	
An dem Grenzer Jovan Teschin verkauft																				.	669	
Nach Abschlag verbleibt						24	.					10						.	225	.	924	
Hiezu	100	Huth.	34	33	Hut-weid.																	
Von dem Grenzer Petar Radoszavlyevics verkauft																		.	120	.	924	
				Summa		24	.					10	.					.	345	1	248	
.	100	Hut-weid	34	33	Hut-weid.																	B 5.
		Hiezu verbleibt				24	.					10	.					.	345	1	248	

Sorszám	B) Tulajdoni lap	Jegyzet
1	Namen des Hausvaters: Nedelko Theschin	
2	Mit Regiments Commando Bewilligung vom 8-ten August 810. d. 1419.	
3	Mit Regiments Commando Bewilligung vom 18-ten März 811 d. 701.	
4	Dto dto 23-ten Mai 816 d. 918.	
5	Die 345□⁰ Obstgarten werden von dem Ueberlandsgrund abgeschlagen und zu dem Hausgarten zugeschlagen.	
6	Mit Regiments Commando Bewilligung von 31-ten Juli 832 hat derselbe seine besitzende Ackergründe mit dem Grz. Luka Schivanov getauscht vidi P. 115. V. 6419.	
7	Mit Regiments Commando Bewilligung von 26. Jänner 833 an den Handelsmann Lázár Krelyor Nro. 143/104. gegen 105 fl. ö. W. verkauft. V. 13798.	
8	Mit Regiments Bewilligung von 12-ten Februar 842 nebiger Weingarten durch Mutirung ab- und zugeschlagen. Z. 980.	
9	Nebiger Weingarten pro 1048□⁰ hat der Grenzer Jovan Teschin mit dem Grenzer Peter Wulletin gegen seinen aus 1587□⁰ grossen Weingarten und einer Aufgabe von einer Melkkuh in Werthe von 20 fl. C. M. vertauscht daher dieser zu und Abschlag zufolge Auflage dto 6. Nbr. 1853. bewirkt worden. Vidi P. 224. Z. 4429.	
10	Vidi Anmerkung bei P. 4. Z. 4493.	
11	Nebiger Weingarten um 39 fl. 40 kr. verkauft Auflage dto 13-ten April 1860. Vidi P. 326 Z. 860.	
12	Die hier abgeschlagenen Wiesengrund, hat die Grenzfamilie Teschin der Usdiner Grenzfamilie Michailó Domenesko um 190 fl. verkauft, Auflage dto 11. April 1871 Z 2575. Vidi Pag. 321.	
13	Die hier abgeschlagenen Wiesengrund hat die Familie Theschin an die Usdiner Grenzfamilie Thodjer um 280 fl. ö. W. verkauft u. z. P. 381. übertragen. Auflage dto 24. Juli 1871. Z. 5074.	
14	Der abweisliche Bescheid dto 24. Juli 1874 Nro 1588 pcto. Intabulation pcto. 25 fl. zu Gunsten der Gemeinde-Cassa wird ob. 1½ Joch Wiesen angemerkt.	
15	Nebiger Grund durch Verkauf zu P. 496 übertragen. Auflage 3. Mai 1873 Z. 1805.	

Sorszám	C) Teher lap	Összeg frt	Összeg kr.	Jegyzet
1	Auf diese Ueberlandsgründe ist die Forderung der Beranits'schen P. M. mit 1000 St. CMz. vorgemerkt vidi P. 253.	1000	—	Extabulirt Z. 8601/844.
2	Diese Communion schuldet der Idvorer Kirchencassa 100 fl. ö. W. welche in Folge Auflage dto. 18. März 1863 Z. 1882. auf $^1/_4$ Ueberlandsgrund 1 Loco intabulirt worden vidi Inst. L. F. 11.667 Z. 7752.	100	—	Gelöscht dto 9-ten März 1871 Z. 1466
4	Dp. 10. März 1876. Nro. 1245 Der abweisliche Bescheidt dto. 12. März 1877. wird betreff Intabulation pcto 156 fl ö. W. zu Gunsten des Anto Oltyán angemerkt.			Gelöscht sub. Nr. 9615/77.
5	Dp. 10/9. 876 Nro 4877. schuldet die Communion Stefan Tesin dem Herrn Georg Bakony aus Idvor 40 fl. ö. W. welche auf 1[800] Joch Acker top-Nro 61–1 Flur 1[80] loco intabulirt wird.	40	—	
6	Érk. 1882. május 27-én 6415. sz. Az 1882. május 26-án kelt kimutatás alapján a zljog 7 frt 43$^1/_2$ kr. illeték és 6% kamatai erejéig Tesin Jovan illetőségére a kir. kincstár javára bekebeleztetik.	7	43$^1/_2$	Egyet. 860 lapok Törlés 17425/84. sz.
7 8	A 2227/83. sz. átirással áthozott 28 hrsz. 2 h szántónak Frencz Trailo . . . . Kapunacz Demeter . . . . követelése egészben áthozatik.	30 270	— —	Egészben jövedelmében a 696. lapra átvitetik.
9	Érk. 1884. február hó 13-án 1924. sz. a perlaszi kir. jbiróságnak 3571/84. végzése alapján a végrehajtási zljog 176 frt tőke, ennek 1879. évi aug. 15-tól járó 8% kamatai 20 frt 50 kr. és 10 frt 95 kr. költség erejéig Tesin Milos és Gyókát megillető jutalékára. Oltyan Anta czrepajai lakos javára bekebeleztetik.	176 20 10	— 50 95	Egyet. 1134. 696 lpoknál Törlés 1522/93 sz. a
10	Érk. 1884. szeptember 17-én 12189 sz. a nbecskereki kir. adófelügyelőségnek 1884. évi 23048. sz. a. kelt kérvénye alapján a zljog 28 frt 75 kr. adóhátralék és 6% kamatai erejéig Tesin Milos jutalékára a kir. kincstár javára bekebeleztetik.	28	75	Egyet. 1644, 1510 1134, 696 lapoknál
11	Érk. 1889 május 18-án 2551. sz. Főjelzálog a pancsovai kir. tszéknek 1889. évi május 14-én 2047. sz. a. kelt végzése alapján a végreh. zljog 69 frt tőke, ennek 1888. október 19-től járó 6% kamatai 47 frt 77 kr. és 7 frt költségek erejéig Tesin Milos jutalékára. Goren Szima ozorai lakos javára bekebeleztetik egyet. a 875. sz. tlkben.	47 7	77 —	Egyet. 1644, 1510 lapoknál

III. Függelék.

Statisztikai táblák a házközösségeknek állapotáról Temes-, Torontál-, Krassó-Szörény- és Bács-Bodroghmegyékben 1899-dik év végén.

I. Torontálmegye.

Statisztikai tábla

Torontálvármegye területén még fennálló házközösségekről szolgabirói járások és községek szerint.

Folyó szám	A járás és községek nevei	1873-ban a ház-közösségek száma	A házközösségben élők száma			Birtokállás		1899. végén a ház-közösségek száma	A házközösségben élők száma			Birtokállás		Az 1885. XXIV. t.-cz. 25. §-ával terhelt holdak száma	Jegyzet
			férfi	nő	összes	hold	öl		férfi	nő	összes	hold	öl		
	Alibunári járás:														
1	Alibunár	504	1914	1827	3741	10538	90	—	—	—	—	—	—	2745	Az utolsó rovatba vezetett adatok az 1885 évi XXIV. t.-cz. 25. §-ával 1899. év végén terhelt holdak számát tüntetik fel
2	Dobricza	387	1214	1223	2437	7031	170	4	19	14	33	43	6	1633	
3	Ferdinándfalva	165	712	695	1407	2265	373	12	33	42	75	150	800	1118	
4	Illáncsa	368	1295	1321	2616	7705	1207	55	155	133	288	486	379	1331	
5	Kevi-Szőllős	343	1317	1245	2562	7628	1242	71	257	229	486	1087	—	886	
6	Kis-Margita	210	560	520	1080	3933	1287	—	—	—	—	—	—	919	
7	Rom.-Petre	850	2100	2150	4250	7400	—	145	312	313	625	1595	800	1954	
8	Sándorfalva	129	347	373	720	897	113	—	—	—	—	—	—	185	
9	Számos	386	787	754	1541	3088	—	184	402	334	736	1472	—	888	
10	Vég-Szt.-Mihály	450	1571	1544	3115	8340	513	159	412	423	835	1949	415	1077	
	Összesen . .	3792	11817	11652	23469	58829	595	630	1590	1488	3078	6774	800	12738	
	Antalfalvai járás:														
1	Antalfalva	645	1700	1800	3500	5066	—	—	—	—	—	—	—	—	
2	Baránda	392	784	1176	1960	7028	846	—	—	—	—	—	—	2062	
3	Czrepaja	797	2789	1881	4670	10016	175	20	60	40	100	412	889	12	
4	Csenta	387	1227	1139	2366	1302	500	—	—	—	—	—	—	2892^{478}	
5	Farkasd	306	893	819	1712	5356	815	—	—	—	—	—	—	875^{800}	
6	Idvor	350	840	920	1760	4500	—	—	—	—	—	—	—	1600	
7	Jarkovácz	410	950	1150	2100	7543	—	—	—	—	—	—	—	350	
	Átvitel	3287	9183	8885	18068	40812	736	20	60	40	100	412	889	7791^{1278}	

Folyó szám	A járás és községek nevei	1878-ban a ház-közösségek száma	A házközösségben élők száma			Birtokállás		1899. végén a ház-közösségek száma	A házközösségben élők száma			Birtokállás		Az 1885. XXIV. t.-cz. 25. §-ával terhelt holdak száma	Jegyzet
			férfi	nő	összes	hold	öl		férfi	nő	összes	hold	öl		
	Áthozat	3287	9183	8883	18068	40812	736	20	60	40	100	412	889	7791·1278	
8	Lajosfalva	669	1746	1526	3272	7808	—	—	—	—	—	—	—	3473	
9	Oppova	401	1400	1800	3200	6800	—	—	—	—	—	—	—	1700	
10	Ozora	642	2632	2594	5226	11858	1163	—	—	—	—	—	—	8346	
11	Tomasevácz	355	1433	1347	1780	7926	131	—	—	—	—	—	—	—	
12	Torontál-Sziget	410	1300	1300	2600	6000	—	20	56	36	72	100	—	3000	
13	Torontál-Vásárhely	450	1370	1606	2976	8159	1550	—	—	—	—	—	—	1296	
	Összesen . .	6214	19064	18456	37122	89363	3576	40	96	76	172	512	889	25606·1278	
	Nagybecskereki járás:														
1	Bótos	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	adatokat nem közlött
2	Orlovát	215	1018	712	1730	4019	—	—	—	—	—	—	—	1056	
3	Perlasz	450	1350	1420	2770	7344	—	—	—	—	—	—	—	1448	
	Összesen . .	652	2362	2132	4500	11363	—	—	—	—	—	—	—	2504	
	Pancsovai járás:														
1	Réva-Ujfalu	1132	2374	3051	5425	12447	117	2	6	10	16	11	1418	11659	
2	Borcsa	149	539	609	1148	2556	184	2	7	12	19	6	1332	1271	
3	Bresztovácz	271	1049	876	1925	6594	1417	9	50	38	88	272	1406	5761	
4	Dolova	835	2938	2969	5907	17680	670	5	14	22	36	113	470	15473	
5	Franzfeld	231	868	937	1805	4744	99	—	—	—	—	—	—	—	
6	Glogon	439	1139	1157	2296	5967	1263	10	59	48	107	66	796	5570	
7	Homolicz	453	1758	1736	3494	8604	1451	40	116	142	258	497	308	7030	
8	Almás	266	1197	1239	2436	5466	—	7	37	36	73	35	846	4250	
9	Bárányos	199	740	795	1535	3520	—	7	38	33	71	78	987	3296	
10	Szefkerin	388	1231	1172	2403	7689	985	159	401	380	781	520	850	6503	
11	Sztarcsova	480	1200	1609	2809	9000	—	17	51	60	111	71	325	7990	
	Összesen . .	4843	15033	16150	31183	87270	1386	258	779	781	1560	1674	740	73486	

II. Krassó-Szörénymegye.

Statisztikai tábla

Krassó-Szörénymegye területén még fennálló házközösségekről szolgabirói járások és községek szerint.

Folyó szám	A járás és községek nevei	1873-ban a házközösségek száma	A házközösségben élők száma			Birtokállás		1899. végén a házközösségek száma	A házközösségben élők száma			Birtokállás		Az 1885. XXIV. t.-cz 25. §-ával terhelt holdak száma	Jegyzet
			férfi	nő	összes	hold	öl		férfi	nő	összes	hold	öl		
	Bozoviesi járás :														
1	Bozovics	Adatok hiányában meg nem állapitható.	Adatok hiányában meg nem állapitható.	Adatok hiányában meg nem állapitható.	Adatok hiányában meg nem állapitható.	Adatok hiányában meg nem állapitható	Adatok hiányában meg nem állapitható.	9	Adatok hiányában meg nem állapitható.	Adatok hiányában meg nem állapitható.	Adatok hiányában meg nem állapitható.	Adatok hiányában meg nem állapitható.	Adatok hiányában meg nem állapitható	Ezen rovatban foglaltakra csakis az illető telekkönyvi hivatal adhatna felvilágositást.	Az 1887. évi létsz.: 287
2	Bánya							9							„ „ „ „ 241
3	Ó-Borlovén							3							„ „ „ „ 124
4	Uj-Borlovén							—							„ „ „ „ 59
5	Dalbosecz							17							„ „ „ „ 220
6	Gerbovecz							11							„ „ „ „ 147
7	Mocseris							54							„ „ „ „ 101
8	Putna							30							„ „ „ „ 36
9	Prilipecz							113							„ „ „ „ 167
10	Pattás							75							„ „ „ „ 117
11	Lapusnik							66							„ „ „ „ 218
12	Rudaria							185							„ „ „ „ 256
13	Ravenszka							37							„ „ „ „ 44
14	Pervova							85							„ „ „ „ 91
15	Prigor							122							„ „ „ „ 173
16	Ó-Sopot							124							„ „ „ „ 149
17	Uj-Sopot							60							„ „ „ „ 73
18	Sumicza							29							„ „ „ „ 31
								1029							2534

Folyó szám	A járás és községek nevei	1887-ben a ház-közösségek száma	A házközösségben élők száma			Birtokállás		1899. végén a ház-közösségek száma	A házközösségben élők száma			Birtokállás		Az 1885. XXIV. t.-cz. 25. §-ával terhelt holdak száma	Jegyzet
			férfi	nő	összes	hold	öl		férfi	nő	összes	hold	öl		
	Teregovai járás:														
1	Bogaltin	165	933	934	1867	1283	—	26	162	162	324	202	—	162	
2	Domásnya	317	1021	1022	2043	2767	—	46	164	164	328	208	—	382	
3	Fényes	82	440	441	881	951	—	21	113	113	226	244	—	105	
4	Globukrajova	89	410	411	821	1009	—	61	281	282	563	692	—	46	
5	Illova	114	550	551	1101	1154	—	80	386	387	773	810	—	51	
6	Kanicsa	81	242	243	485	694	—	60	179	180	359	514	—	27	
7	Karnya	194	793	793	1586	2285	—	133	543	544	1087	1567	—	106	
8	Kornyaréva	316	2193	2193	4386	3029	—	202	1402	1402	2804	1936	—	163	
9	Krusovetz	69	275	276	551	633	—	47	187	188	375	431	—	30	
10	Kuptorea	96	342	342	684	894	—	75	260	260	520	680	—	31	
11	Lapusnicsel	79	369	370	739	824	—	67	313	314	627	699	—	18	
12	Lunkavicza	168	606	607	1213	1975	—	93	336	336	672	1093	—	132	
13	Mehádika	241	1016	1016	2032	2068	—	175	738	738	1476	1502	—	84	
14	Ószadova	49	226	227	453	782	—	29	135	136	271	463	—	46	
15	Örményes	187	1171	1172	2343	2370	—	121	738	738	1516	1534	—	124	
16	Ruszka	138	781	781	1562	2016	—	88	498	498	996	1286	—	110	
17	Temes-Szlatina	193	895	896	1791	2784	—	127	589	590	1179	1832	—	142	
18	Teregova	370	1483	1483	2966	3101	—	258	1034	1034	2068	2162	—	139	
19	Ujszadova	72	257	258	515	1140	—	49	175	175	350	776	—	54	
20	Weidenthal	85	423	424	847	854	—	58	289	289	578	583	—	40	
21	Verendin	162	890	890	1780	1530	—	123	675	676	1351	1162	—	54	
22	Wolfsberg	82	376	377	753	1007	—	60	275	276	551	737	—	40	
	Összesen . .	3349	15692	15707	31399	35150	—	1997	9492	9502	18994	21113	—	2086	

Folyó szám	A járás és községek nevei	1873-ban a házközösségek száma	A házközösségben élők száma			Birtokállás		1899. végén a házközösségek száma	A házközösségben élők száma			Birtokállás		Az 1885. XXIV. t.-cz. 25. §-ával terhelt holdak száma	Jegyzet
			férfi	nő	összes	hold	öl		férfi	nő	összes	hold	öl		
	Orsovai járás:														
1	Bőrza	27	88	93	181	173	129	Adatok hiányában meg nem állapitható.	Adatok hiányában meg nem állapitható.	Adatok hiányában meg nem állapitható.	Adatok hiányában meg nem állapitható.	Adatok hiányában meg nem állapitható.	Adatok hiányában meg nem állapitható.	94^{350}	
2	Dubova	32	186	182	368	318	1118							37^{609} 1/2	
3	Eibenthal	66	184	204	388	621	561							46^{74}	
4	Globuren	71	240	234	474	509	1491							73^{228}	
5	Herkulesfürdő	—	—	—	—	—	—							—	
6	Jablanitza	189	780	733	1513	2334	1578 1/2							$1126^{\cdot 768}$ 1/2	
7	Jeschelnitza	62	225	218	443	540	1464							$191^{\cdot 1257}$ 5/6	
8	Koramink	20	100	100	200	166	767							$97^{\cdot 1445}$	
9	Mehádia	182	750	708	1458	1487	1107 1/3							$608^{\cdot 1166}$ 1/3	
10	Ogradena-Ó	57	278	263	541	531	613							345^{1382}	
11	Ogradena-Uj	22	61	57	118	170	249							$56^{\cdot 787}$	
12	Orsova	4	11	16	27	34	1501							$7^{\cdot 1449}$	A birtok, Zsupanek, Tufier és Jeschelnitzán van.
13	Pecseneska	47	211	173	384	337	434 2/3							$167^{\cdot 402}$ 1/3	
14	Petnik	94	430	401	831	1180	292							683^{632}	
15	Plávisevitza	35	135	124	259	327	985							$178^{\cdot 1065}$	
16	Plugova	100	479	417	896	834	478							478^{1583} 1/2	
17	Tiszavitza	19	92	90	182	103	108							$62^{\cdot 730}$	
18	Topletz	106	582	531	1113	796	1497 1/2							$322^{\cdot 1396}$ 1/3	
19	Tufier	37	177	152	329	398	64 1/2							$94^{\cdot 650}$	
20	Valeabolvasnitza	94	465	411	876	802	740							472^{463} 1/2	
21	Zsupanek-Ó	23	89	92	181	168	1401							$60^{\cdot 25}$	
22	Zsupanek-Uj	39	96	80	176	270	442							$23^{\cdot 189}$	
	Összesen . .	1326	5659	5279	10938	12108	1021 1/2	—	—	—	—	—	—	5229^{653} 5/6	

Folyó szám	A járás és községek nevei	1873-ban a házközösségek száma	A házközösségben élők száma			Birtokállás		1899. végén a házközösségek száma	A házközösségben élők száma			Birtokállás		Az 1885. XXIV. t.-cz. 25. §-ával terhelt holdak száma	Jegyzet
			férfi	nő	összes	hold	öl		férfi	nő	összes	hold	öl		
	Najdasi járás:														
1	Najdas	270	1210	1150	2360	3815	250	10	38	42	80	110	—	1980	
2	Leszhovicza	120	560	540	1100	1221	83	—	—	—	—	—	—	851	
	Összesen . .	390	1770	1690	3460	5036	333	10	38	42	80	110	—	2831	
	Moldovai járás:														
1	Ó-Moldova	312	992	994	1986	3266	884	—	—	—	—	—	—	1582^{699}	
2	Macsevics	71	315	324	639	943	1071	—	—	—	—	—	—	791^{120}	
3	Korcsimi	76	353	356	709	763	386	—	—	—	—	—	—	550^{297}	
4	Szt.-Helena	103	341	325	666	1261	168	—	—	—	—	—	—	385^{402}	
	Összesen . .	562	2001	1999	4000	6234	2509	—	—	—	—	—	—	3308^{1518}	

III. Bács-Bodroghmegye.

Statisztikai tábla

Bács-Bodroghmegye területén még fennálló házközösségekről szolgabirói járások és községek szerint.

Folyó szám	A járás és községek nevei	1873-ban a ház-közösségek száma	A házközösségben élők száma férfi	nő	összes	Birtokállás hold	öl	1899. végén a ház-közösségek száma	A házközösségben élők száma férfi	nő	összes	Birtokállás hold	öl	Az 1885. XXIV. t.-cz. 25 §-ával terhelt holdak száma	Jegyzet
	Zsablyai járás:	E rovatok ezen hivatal által adatok hiányában ki nem tölthetők, mert az 1885 évi XXIV. t.-cz végrehajtása tárgyában kiadott utasitás 1. §-a 2. bekezdése értelmében a házközösségekről vezetett összeirási lajstromok a szolgabirói hivatalok által a községeknek átadattak, a kik azok vezetését folytatták; ugy tehát ezek a kivánt adatokkal szolgálhatnak.													Az 1898. évi XII. t.-cz. hatályba lépte után az 1885. évi XXIV. t.-cz. 25. §-ában foglalt korlátozás nem alkalmaztatott egy esetben sem; azelőtt pedig a 25 §-al terhelt birtokokról, tekintettel arra, hogy napró'-napra a korlátozás töröltetik, a még fennálló korlátozásokról csakis a telekkönyvi hatóság adhat hiteles felvilágositást.
1	Csurog							—	—	—	—	—	—		
2	Goszpodincze							—	—	—	—	—	—		
3	Gyurgyevó							1	6	6	12	2	—		
4	Nádaly							2	2	2	4	13	696		
5	Zsablya							2	5	6	11	14	1289		
	Összesen . .							5	13	14	27	40	385		
	Titeli járás:														
1	Alsó-Kovil							—	—	—	—	—	—		
2	Gardinovcze							1	3	2	5	2	—		
3	Felső-Kovil							—	—	—	—	—	—		
4	Káty							—	—	—	—	—	—		
5	Kovil-Szt.-Iván							—	—	—	—	—	—		
6	Lok							—	—	—	—	—	—		
7	Mosorin							—	—	—	—	—	—		
8	Titel							—	—	—	—	—	—		
9	Vilovo							—	—	—	—	—	—		
	Összesen . .							1	3	2	5	2	—		

IV. Temesmegye.*)

Statisztikai tábla

Temesmegye területén még fennálló házközösségekről szolgabirói járások és községek szerint.

Folyó szám	A járás és községek nevei	1878-ban a házközösségek száma	A házközösségben élők száma férfi	nő	összes	Birtokállás hold	öl	1899. végén a házközösségek száma	A házközösségben élők száma férfi	nő	összes	Birtokállás hold	öl	Az 1885. XXIV t.-cz. 25. §-ával terhelt holdak száma	Jegyzet
	Fehértemplomi járás:														
1	Gerebencz (gerebenczi körjegyzőség)	230	781	724	1505	6441	832	1	3	2	5	—	307 1/2	4715	
2	Gajtasoll (gerebenczi körjegyzőség)	54	139	151	290	2110	1113	—	—	—	—	—	—	1458	
3	Izbiste (izbistei körjegyzőség)	254	1033	999	2032	6562	975	6	31	32	63	72	403	4753	
4	Fürjes (izbistei körjegyzőség)	168	497	514	1011	3227	720	41	192	211	403	672	15	2268	
5	Jaszenova (jaszenovai körjegyzőség)	112	986	873	1859	4754	394	3	14	7	21	3	1100	2714	
6	Csehfalva (jaszenovai körjegyzőség)	13	53	49	102	357	1415	—	—	—	—	—	—	184	
7	Károlyfalva	280	1460	1450	2910	5726	—	3	7	7	14	14	450	2926	
8	Krusicza (krusiczai körjegyzőség)	319	1059	970	2029	3400	—	—	—	—	—	—	—	2206	
9	Rebenberg (krusiczai körjegyzőség)	87	345	299	644	800	—	4	17	19	36	25	196	480	
10	Kusics	248	702	786	1488	2976	382	1	4	3	7	9	128	1765	
11	Palánk	184	540	518	1058	2127	—	5	22	24	46	37	1123	1469	
12	T.-Miklós	420	1350	1550	2900	4000	—	1	3	4	7	—	1365	2747	
13	T.-Strázsa (t.-strázsai körjegyzőség)	173	662	510	1172	1966	—	3	21	19	40	23	1420	1225	
14	Oresácz (t.-strázsai körjegyzőség)	107	287	292	579	1730	—	1	4	3	7	3	560	1063	
15	Párta (t.-strázsai körjegyzőség)	86	263	274	537	1687	—	2	5	6	11	11	329	1229	
16	T.-Váralja	198	291	357	648	1102	411	1	—	—	—	—	400	756	Kihalt házközösség
17	Ulma	427	1586	1593	3179	9344	—	4	12	11	23	39	1428	5510	
18	Vracsevgáj (vracsevgáji körjegyzőség)	210	1126	1121	2247	4307	—	19	67	75	142	122	1114	3125	
19	Vöröstempl. (vracsevgáji körjegyzőség)	108	407	410	817	2635	1332	2	7	6	13	8	1536	1843	
	Összesen . .	3678	13567	13440	27007	65245	1174	97	409	429	838	1045	674 1/2	42434	

*) A temeskubini járásról szóló adatok nem voltak megszerezhetők.

IV. Függelék.

Irodalom.

Általános kutfők.

Rambaud Alfréd: Oroszország története 2. k. M. T. A. kiadása.
Lázár Gyula: Az orosz birodalom története 4. k. Szabó Ferenc történeti, nép- és földrajzi könyvtárának XXIX. és köv. kötetei.
Leuthold C. E.: Russische Rechtskunde. Leipzig. 1889.
Kállay B.: A szerbek története 1780—1815-ig I. k. M. T. A. kiadása.
Thim József: A szerbek története a legrégibb kortól 1848-ig. Szabó F.: id. könyvtár XXIV. k.
Ranke Lipót: Szerbia és Törökország a 19-ik században. U. o. XXVI. k.
Hilferding A.: A szerbek és bolgárok története. U. o. XXV. k.
Andrics Sándor: A montenegrói fejedelemség története. U. o. XXIII. k.
Shek Adalbert: Allgemeines Gesetzbuch über Vermögen für das Fürstenthum Montenegro. Berlin, 1893.
Jirecsek K. J.: A bolgárok története. Szabó F. id. könyvtár XVIII. k.
Klaics V.: Bosznia története. U. o. XXII. k.
Hube: A szlávok öröklési jogának történeti ismertetése. Németül Zsupanszkitól. Posen, 1836.

Különös kutfők.

Böhm Lénárd: Geschichte des Temeser Banats. Leipzig, 1861. és magyarul Pest, 1867.
Vanicsek J.: Specialgeschichte der Militärgrenze 2. k. Bécs, 1875.
Szentkláray Jenő: Száz év Délmagyarország ujabb történetéből. I. k. Temesvár, 1879.
Schwicker J. H.: Geschichte der österreichischen Militärgrenze. Wien és Teschen, 1883.
Stopfer Mátyás: Erläuterungen der Grundgesetze für die Karlstädter, Warasdiner, Banat-Slavonische und Banatische Militärgrenze. Wien, 1831.

Hostinek József: Die k. k. Militärgrenze, ihre Organisation und Verfassung. 2. k. Wien, 1861.

Uticsenovics Og. M.: Die Militärgrenze und die Verfassung. Wien, 1861.

Ugyanaz: Die Hauskommunionen der Südslaven. Wien, 1861.

Ivics Máté: Die Hauskommunionen. Semlin, 1874.

Jovanovics Aleksza Sz.: Isztorijszki razvitak szrpszke zadruge sza dodatkom prinoszci za isztoriju sztárog szrpszkog prava. Beograd, 1896.

Bogisics V.: De la forme dite Inokosna de la famille rurale. Paris, 1884.

Radoszavlyevics M.: Evolucija szrpszke zadruge. Beograd, 1886.

Haf: Nyekoliko szpiszak o pucskoj zadrugi. Zagreb, 1862.

Smrekar M.: Zakon o zadrugah. Zagreb, 1890.

Geschow Iv. Ev.: Zadrugata v zapadna Bulgarija. Sofia, 1887.

